МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ДНІПРОВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ІМЕНІ ОЛЕСЯ ГОНЧАРА

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ДНІПРОВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ІМЕНІ ОЛЕСЯ ГОНЧАРА

Кваліфікаційна наукова праця

на правах рукопису

ВЕЛИЧКО РЕНАТА ВАЛЕРІЇВНА

УДК 159.923.2:159.944(043.3)

РОЛЬ ІМПЛІЦИТНИХ УЯВЛЕНЬ ПРО ІНТЕЛЕКТ ТА ОСОБИСТІСТЬ У ПОДОЛАННІ СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ СИТУАЦІЙ

Спеціальність 053 Психологія

Галузь знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»

Подається на здобуття ступеня **доктора філософії**

Подані до захисту наукові досягнення є напрацюванням автора, а всі запозичені ідеї, наукові результати, цитати супроводжуються належними посиланнями на їх авторів та джерела опублікування

Р. В. Величко

Науковий керівник – доктор психологічних наук, професор **Гальцева Тетяна Олексіївна**

Дніпро – 2026

АНОТАЦІЯ

Величко Р. В. Роль імпліцитних уявлень про інтелект та особистість у подоланні складних життєвих ситуацій. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» за спеціальністю 053 «Психологія». Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, Дніпро, 2026.

Дисертаційне дослідження присвячено теоретичному обґрунтуванню та емпіричному вивченню ролі імпліцитних уявлень про інтелект та особистість у подоланні складних життєвих ситуацій.

Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (182 найменування) та 14 додатків. Загальний обсяг дисертації становить 274 сторінки, з них основного тексту – 202 сторінки; робота містить 8 рисунків і 29 таблиць.

У вступі обґрунтовано актуальність теми дослідження. Суспільні трансформації, а особливо умови тривалих воєнних дій в Україні, постійно породжують нові складні життєві ситуації, сприйняття та подолання яких значною мірою визначається глибинними, здебільшого неусвідомлюваними переконаннями особистості щодо природи власних здібностей і рис. Проте роль імпліцитних уявлень у подоланні складних життєвих ситуацій окреслена недостатньо. Визначено об'єкт дослідження (процес подолання особистістю складних життєвих ситуацій) та предмет (роль імпліцитних уявлень про інтелект та особистість у подоланні складних життєвих ситуацій), сформульовано мету, сім завдань, концептуальну та чотири часткові гіпотези. Охарактеризовано теоретико-методологічну основу, методи, емпіричну базу та етапи дослідження, розкрито наукову новизну й практичне значення результатів, наведено відомості про публікації та апробацію.

Розділ 1 присвячено аналізу сучасного стану дослідження ролі імпліцитних уявлень про інтелект та особистість у подоланні складних життєвих ситуацій.

У підрозділі 1.1 простежено становлення понять «імпліцитний», «імпліцитні теорії» та «імпліцитні уявлення» – від філософських витоків (М. Полані) і клінічних спостережень за імпліцитною пам'яттю до сучасної концепції К. С. Двек, яка розмежувала константну (фіксовану) та інкрементальну імпліцитні теорії інтелекту й особистості. Обґрунтовано доцільність застосування категорії «імпліцитні уявлення» замість поняття «імпліцитні теорії»: якщо «теорія» передбачає структуровану й свідомо осмислену систему знань, то «уявлення» точніше відображає природу конструкту як гнучкої, фрагментарної та здебільшого неусвідомлюваної ментальної репрезентації.

У підрозділі 1.2 розглянуто ситуаційний підхід – від формули поведінки К. Левіна B = f(P, E) через принципи ситуаціонізму та суб'єктивної інтерпретації (Л. Росс, Р. Нісбетт) до багаторівневої концепції ситуації Д. Магнуссона. Встановлено, що вітчизняна психологія розглядає складну життєву ситуацію цілісно, тоді як зарубіжна деталізує окремі її аспекти через поняття стресу, кризи та травматичної події. Сформульовано робоче визначення складної життєвої ситуації як суб'єктивно й об'єктивно зумовленого стану взаємодії особистості із середовищем, що виникає внаслідок порушення звичного способу задоволення потреб і характеризується високою невизначеністю та розривом між бажаним і можливим.

У підрозділі 1.3 побудовано теоретико-методологічну модель, що розкриває процес подолання складних життєвих ситуацій на п'яти рівнях: когнітивному (імпліцитні уявлення), мотиваційно-регулятивному (потенціал самозмінювання), особистісному (толерантність до невизначеності, життєстійкість, смисложиттєві орієнтації), поведінковому (копінг-стратегії) та результативно-адаптивному (психологічне благополуччя).

У висновках до першого розділу констатовано, що дослідницькі традиції вивчення імпліцитних теорій і феноменології складних життєвих ситуацій розвивалися здебільшого паралельно, тому роль імпліцитних уявлень як внутрішнього когнітивного чинника подолання залишається недостатньо вивченою.

Розділ 2 містить методологічне обґрунтування емпіричного дослідження. У підрозділі 2.1 визначено методологічні орієнтири роботи в межах постнекласичної парадигми: системний, суб'єктно-вчинковий, ситуативний і когнітивний підходи, а також принципи системності, детермінізму та єдності свідомості й діяльності. Імпліцитні уявлення розглянуто як «фільтр», що визначає, чи бачить особистість у ситуації загрозу, чи можливість.

У підрозділі 2.2 обґрунтовано вибір психодіагностичного комплексу, адекватного кожному рівню моделі: опитувальник імпліцитних теорій і цілей навчання К. Двек (в модифікації Т. В. Корнілової та С. Д. Смірнова, 2008), МВІПУ — авторська методика вивчення інкрементальності імпліцитних уявлень (Т. О. Гальцева, Р. В. Величко, 2025), опитувальник «Потенціал самозмінювання» (В. Р. Манукян, І. Р. Муртазіна, Н. В. Грішина, 2020), опитувальник способів копінг-поведінки Р. Лазаруса, С. Фолкман (в адаптації Т. Л. Крюкової, О. В. Куфтяк, М. С. Замишляєвої, 2004), опитувальник «Виявлення толерантності до невизначеності» С. Баднера (в адаптації Л. А. Кирієнко, 2019), тест життєстійкості С. Мадді (в адаптації Д. О. Леонтьєва та О. І. Рассказової, 2011), тест смисложиттєвих орієнтацій (СЖО) Д. О. Леонтьєва (в адаптації К. В. Гуляєвої та В. М. Чернобровкіна, 2024 р.), шкала психологічного благополуччя К. Ріфф (в адаптації С. В. Карсканової, 2025).

У підрозділі 2.3 описано конструювання авторської методики вивчення інкрементальності імпліцитних уявлень (МВІПУ, Т. О. Гальцева, Р. В. Величко) на основі прямого й ланцюгового асоціативного тестування зі словами-стимулами «Стабільність», «Розвиток», «Стійкість», «Зміна». Внутрішня

узгодженість методики за α Кронбаха становить 0,794. Конвергентну валідність підтверджено значущими зв'язками зі шкалами К. Двек на пілотажній вибірці ($r = 0,213–0,235$) та зі шкалами потенціалу самозмінювання на повній вибірці (ρ до 0,448, $p < 0,001$).

У підрозділі 2.4 за результатами контент-аналізу відкритих відповідей 392 респондентів побудовано трирівневу класифікацію складних життєвих ситуацій: сім змістовних категорій (провідні – «Втрата та горе», 66,1 %, і «Здоров'я та тілесність», 58,7 %), вісім критеріїв суб'єктивного розмежування ситуації і складної життєвої ситуації (провідний – «Ресурсна недостатність», 41,8 %) та локус визначення складності.

Розділ 3 присвячено емпіричному дослідженню ролі імпліцитних уявлень про інтелект та особистість у подоланні складних життєвих ситуацій.

У підрозділі 3.1 визначено завдання, організацію та етапи дослідження, описано вибірку. У основному емпіричному дослідженні (2023–2025 рр., онлайн) взяли участь 392 особи віком від 16 до 66 років.

У підрозділі 3.2 викладено результати емпіричного дослідження. За допомогою кластерного аналізу методом k-середніх на семи стандартизованих змінних виокремлено чотири, а не два, статистично відмінних кластери: «Інкрементальний врівноважений» (33,4 %), «Фіксований інертний» (14,3 %), «Фіксований потребнісний» (29,8 %) та «Інкрементальний мотивований» (22,4 %). Кластери значущо відрізняються за трьома з восьми копінг-стратегій (планування вирішення проблеми, позитивна переоцінка, конфронтація; $p < 0,001$), за всіма шкалами толерантності до невизначеності, життєстійкості, смисложиттєвих орієнтацій та психологічного благополуччя.

У підрозділі 3.3 побудовано інтегративну п'ятирівневу модель адаптації особистості в умовах складних життєвих ситуацій та змодельовано чотири когнітивно-адаптаційні профілі: гармонійний, захисний, дисонансний та виснажливий. Доведено, що адаптивність визначає не сам тип імпліцитних

уявлень, а міра їх узгодженості з мотиваційно-регулятивним потенціалом особистості. Найглибшу вразливість породжує поєднання високої потреби в змінах із фіксованим світоглядом. Встановлено відсутність значущого впливу статі та віку на імпліцитні уявлення.

У підрозділі 3.4 представлено розробку та первинну психометричну валідизацію короткого скринінгового опитувальника когнітивно-адаптаційного профілю особистості (ШКАП) з восьми пунктів. На пілотній вибірці (N = 30) опитувальник продемонстрував прийнятну внутрішню узгодженість (α = 0,647 та 0,603), конвергентну й дискримінантну валідність (r = 0,720 та 0,653 з цільовими шкалами), високу класифікаційну точність (83,3 % збігів, к Коена ≈ 0,75) та добру дискримінаційну здатність за ROC-аналізом (AUC = 0,873 та 0,817).

У підрозділі 3.5 сформульовано диференційовані психологічні рекомендації для кожного профілю та обґрунтовано ієрархію пріоритетності психологічного супроводу за логікою моделі ступеневої допомоги: інтенсивний супровід для дисонансного профілю, профілактика вигорання для виснажливого, поступова робота з готовністю до змін для захисного та підтримувальний формат для гармонійного.

Наукова новизна полягає в тому, що вперше: запропоновано п'ятирівневу модель імпліцитних уявлень про інтелект та особистість у подоланні складних життєвих ситуацій; обґрунтовано методологічні підстави застосування поняття «імпліцитні уявлення» на відміну від «імпліцитних теорій»; емпірично виокремлено чотири кластери за поєднанням імпліцитних уявлень і потенціалу самозмінювання та змодельовано на їх основі чотири когнітивно-адаптаційні профілі особистості; розроблено й первинно валідизовано методику МВІІУ та опитувальник ШКАП; емпірично обґрунтовано класифікацію суб'єктивного розуміння складної життєвої ситуації. Розширено уявлення про роль імпліцитних уявлень за межі академічного контексту на сферу подолання складних життєвих ситуацій.

Практичне значення полягає в можливості використання результатів у консультативній і психотерапевтичній діяльності для диференційованої допомоги залежно від когнітивно-адаптаційного профілю клієнта; у тренінгах життєстійкості, психоедукаційних програмах та програмах реабілітації учасників бойових дій, внутрішньо переміщених осіб і осіб із травматичним досвідом. Опитувальник ШКАП придатний для швидкого скринінгу в кризових центрах і на телефонах довіри, а МВІІУ збагачує український психодіагностичний простір. Матеріали дослідження можуть бути використані в навчальному процесі закладів вищої освіти.

Ключові слова: імпліцитні уявлення, імпліцитні теорії, імпліцитні теорії інтелекту та особистості, інтелект, особистість, інкрементальність, самоефективність, складна життєва ситуація, копінг-стратегії, життєстійкість, психологічне благополуччя, психологічна стійкість, соціальна адаптація, адаптованість, стресостійкість.

ABSTRACT

Velychko R. V. The Role of Implicit Beliefs about Intelligence and Personality in Coping with Difficult Life Situations. – Qualifying scientific work in manuscript form.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in the field of knowledge 05 "Social and Behavioral Sciences," specialty 053 "Psychology." Oles Honchar Dnipro National University, Dnipro, 2026.

The dissertation is devoted to the theoretical substantiation and empirical study of the role of implicit beliefs about intelligence and personality in coping with difficult life situations.

The work consists of an introduction, three chapters, conclusions, a list of references (182 sources) and 14 appendices. The total volume of the dissertation is 274 pages, including 202 pages of main text; the work contains 8 figures and 29 tables.

The introduction substantiates the relevance of the research topic. Social transformations, and especially the conditions of prolonged warfare in Ukraine, constantly give rise to new difficult life situations, whose perception and resolution are largely determined by a person's deep, mostly unconscious beliefs about the nature of their own abilities and traits. However, the role of implicit beliefs in coping with difficult life situations remains insufficiently defined. The object of the study (the process of coping with difficult life situations) and its subject (the role of implicit beliefs about intelligence and personality in coping with difficult life situations) are defined; the aim, seven objectives, a conceptual hypothesis and four specific hypotheses are formulated. The theoretical and methodological framework, methods, empirical base and stages of the study are described, the scientific novelty and practical significance of the results are presented, and information on publications and approbation is provided.

Chapter 1 analyzes the current state of research on the role of implicit beliefs about intelligence and personality in coping with difficult life situations.

Subsection 1.1 traces the development of the concepts "implicit," "implicit theories" and "implicit beliefs" – from their philosophical origins (M. Polanyi) and clinical observations of implicit memory to the contemporary concept of C. S. Dweck, which distinguishes entity (fixed) and incremental implicit theories of intelligence and personality. The use of the category "implicit beliefs" instead of "implicit theories" is substantiated: whereas a "theory" implies a structured and consciously reflected system of knowledge, a "belief" more accurately captures the nature of the construct as a flexible, fragmentary and largely unconscious mental representation.

Subsection 1.2 examines the situational approach – from K. Lewin's behavior formula B = f(P, E), through the principles of situationism and subjective construal (L. Ross, R. Nisbett), to D. Magnusson's multilevel concept of the situation. It is shown that Ukrainian psychology considers the difficult life situation holistically, whereas foreign research details its separate aspects through the concepts of stress, crisis and traumatic event. A working definition of a difficult life situation is formulated as a subjectively and objectively determined state of a person's interaction with the environment that arises from the disruption of habitual ways of satisfying needs and is characterized by high uncertainty and a gap between the desired and the possible.

Subsection 1.3 presents a theoretical and methodological model that describes coping with difficult life situations at five levels: cognitive (implicit beliefs), motivational-regulatory (self-change potential), personal (tolerance of uncertainty, hardiness, life-meaning orientations), behavioral (coping strategies) and outcome-adaptive (psychological well-being).

The conclusions to Chapter 1 state that research on implicit theories and research on the phenomenology of difficult life situations have developed mostly in parallel; therefore, the role of implicit beliefs as an internal cognitive factor of coping remains understudied.

Chapter 2 contains the methodological substantiation of the empirical study. Subsection 2.1 defines the methodological guidelines of the work within the post-non-

classical paradigm: the systemic, subject-act, situational and cognitive approaches, as well as the principles of systemicity, determinism and the unity of consciousness and activity. Implicit beliefs are viewed as a "filter" that determines whether a person perceives a situation as a threat or as an opportunity.

Subsection 2.2 justifies the selection of a psychodiagnostic battery matching each level of the model: C. Dweck's Implicit Theories and Learning Goals Questionnaire (modified by T. V. Kornilova and S. D. Smirnov, 2008); the IIBM, the author's Incrementality of Implicit Beliefs Method (T. O. Haltseva, R. V. Velychko, 2025); the Self-Change Potential questionnaire (V. R. Manukian, I. R. Murtazina, N. V. Grishina, 2020); R. Lazarus and S. Folkman's Ways of Coping Questionnaire (adapted by T. L. Kriukova, O. V. Kuftiak, M. S. Zamyshliaieva, 2004); S. Budner's Tolerance of Ambiguity Questionnaire (adapted by L. A. Kyriienko, 2019); S. Maddi's Hardiness Test (adapted by D. O. Leontiev and O. I. Rasskazova, 2011); D. O. Leontiev's Life-Meaning Orientations Test (LMO) (adapted by K. V. Huliaieva and V. M. Chernobrovkin, 2024); and C. Ryff's Psychological Well-Being Scale (adapted by S. V. Karskanova, 2025).

Subsection 2.3 describes the construction of the author's Incrementality of Implicit Beliefs Method (IIBM; T. O. Haltseva, R. V. Velychko), based on direct and chain associative testing with the stimulus words "Stability," "Development," "Steadiness" and "Change." The internal consistency of the method reaches Cronbach's $\alpha = 0.794$. Convergent validity is supported by significant correlations with Dweck's scales in the pilot sample ($r = 0.213–0.235$) and with the self-change potential scales in the full sample (ρ up to 0.448, $p < 0.001$).

Subsection 2.4 presents a three-level classification of difficult life situations based on a content analysis of open-ended responses from 392 participants: seven content categories (led by "Loss and grief," 66.1%, and "Health and the body," 58.7%), eight criteria that distinguish an ordinary situation from a difficult life situation (led by "Lack of resources," 41.8%) and the locus of defining difficulty.

Chapter 3 is devoted to the empirical study of the role of implicit beliefs about intelligence and personality in coping with difficult life situations.

Subsection 3.1 defines the objectives, organization and stages of the study and describes the sample. The main empirical study (2023–2025, online) involved 392 participants aged 16 to 66.

Subsection 3.2 presents the empirical results. K-means cluster analysis on seven standardized variables identified four, rather than two, statistically distinct clusters: "Incremental Balanced" (33.4%), "Fixed Inert" (14.3%), "Fixed Need-Driven" (29.8%) and "Incremental Motivated" (22.4%). The clusters differ significantly in three of the eight coping strategies (planful problem solving, positive reappraisal, confrontive coping; $p < 0.001$) and in all scales of tolerance of uncertainty, hardiness, life-meaning orientations and psychological well-being.

Subsection 3.3 builds an integrative five-level model of personal adaptation in difficult life situations and models four cognitive-adaptive profiles: harmonious, defensive, dissonant and exhausting. It is shown that adaptiveness depends not on the type of implicit beliefs as such, but on the degree of their consistency with the person's motivational-regulatory potential. The deepest vulnerability arises from the combination of a strong need for change with a fixed worldview. No significant effect of gender or age on implicit beliefs was found.

Subsection 3.4 presents the development and initial psychometric validation of the brief eight-item Screening Questionnaire of the Cognitive-Adaptive Profile of Personality (SCAP). In a pilot sample ($N = 30$), the questionnaire showed acceptable internal consistency ($\alpha = 0.647$ and 0.603), convergent and discriminant validity ($r = 0.720$ and 0.653 with target scales), high classification accuracy (83.3% agreement, Cohen's $\kappa \approx 0.75$) and good discriminative ability in ROC analysis (AUC = 0.873 and 0.817).

Subsection 3.5 formulates differentiated psychological recommendations for each profile and substantiates a hierarchy of priority for psychological support

following the stepped-care model: intensive support for the dissonant profile, burnout prevention for the exhausting profile, gradual work on readiness for change for the defensive profile and a supportive format for the harmonious profile.

Scientific novelty. For the first time, a five-level model of implicit beliefs about intelligence and personality in coping with difficult life situations has been proposed; the methodological grounds for using the concept of "implicit beliefs" as distinct from "implicit theories" have been substantiated; four clusters based on the combination of implicit beliefs and self-change potential have been empirically identified and modeled into four cognitive-adaptive profiles of personality; the IIBM method and the SCAP questionnaire have been developed and initially validated; and a classification of the subjective understanding of a difficult life situation has been empirically substantiated. Knowledge of the role of implicit beliefs has been extended beyond the academic context to coping with difficult life situations.

Practical significance. The results can be used in counseling and psychotherapy to provide differentiated assistance depending on the client's cognitive-adaptive profile, as well as in resilience training, psychoeducational programs and rehabilitation programs for combatants, internally displaced persons and people with traumatic experiences. The SCAP is suitable for rapid screening in crisis centers and on helplines, and the IIBM enriches the Ukrainian psychodiagnostic toolkit. The research materials can be used in the educational process of higher education institutions.

Keywords: implicit beliefs, implicit theories, implicit theories of intelligence and personality, intelligence, personality, incrementality, self-efficacy, difficult life situation, coping strategies, hardiness, psychological well-being, social adaptation, adaptability, stress resistance.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Основні положення дисертаційного дослідження висвітлено у наукових публікаціях у фахових виданнях категорії Б

1. Величко Р. В., Салюк М. А. Імпліцитна психологія як науковий напрям психологічних досліджень. *Габітус*. 2023. Вип. 48. С. 49–54. DOI: https://doi.org/10.32782/2663-5208.2023.48.8 .

Салюк М. А. – обґрунтувала теоретико-методологічні засади дослідження, здійснила концептуальний аналіз розуміння імпліцитних явищ, визначила ключові методологічні підходи до їх вивчення, а також сформулювала наукову новизну праці.

Величко Р. В. – здійснила глибокий аналіз сучасної вітчизняної та зарубіжної наукової літератури щодо специфіки імпліцитних теорій, систематизувала існуючі концептуальні моделі, узагальнила дані щодо функціонування імпліцитних уявлень у структурі особистості, підготувала текстову частину статті та сформулювала фінальні висновки щодо перспектив подальших досліджень.

2. Гальцева Т. О., Величко Р. В. Імпліцитні теорії інтелекту та особистості як проблемне поле психологічних досліджень. *Психологія та соціальна робота*. 2024. № 1 (59). С. 63–70. DOI: https://doi.org/10.32782/2707-0409.2024.1.6 .

Гальцева Т. О. – обґрунтувала теоретико-методологічні засади дослідження, окреслила проблемне поле вивчення імпліцитних теорій у сучасній психологічній науці, визначила ключові вектори наукового пошуку, а також сформулювала загальну концепцію та наукову новизну праці.

Величко Р. В. – здійснила глибокий аналіз вітчизняної та зарубіжної наукової літератури щодо специфіки імпліцитних теорій інтелекту та особистості, систематизувала існуючі підходи до їх розуміння, узагальнила дані

щодо їхнього впливу на психологічне благополуччя, підготувала основну текстову частину статті та сформулювала фінальні висновки.

3. Гальцева Т. О., Величко Р. В. Конструювання методики вивчення інкрементальності імпліцитних уявлень: потенціал асоціативного тестування в емпіричному дослідженні. *Психологія та соціальна робота*. 2025. № 1 (61). С. 63–74. DOI: https://doi.org/10.32782/2707-0409.2025.1.6 .

Гальцева Т. О. – обґрунтувала теоретико-методологічні засади дослідження, здійснила концептуальне обґрунтування доцільності створення тесту, визначила стратегічні напрями конструювання психодіагностичного інструментарію, а також здійснила загальне наукове керівництво та фінальне редагування рукопису статті.

Величко Р. В. – здійснила концептуальне обґрунтування доцільності використання асоціативного тестування для вивчення інкрементальності імпліцитних уявлень, визначила ключові вектори наукового пошуку, сформулювала загальну концепцію та наукову новизну праці, розробила діагностичний інструментарій, провела емпіричне дослідження, здійснила аналіз отриманих результатів за допомогою методів математичної статистики та підготувала основну текстову частину статті.

4. Гальцева Т. О., Величко Р. В. Імпліцитна концепція складної життєвої ситуації: зміст і критерії суб'єктивної категоризації. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Психологія*. 2026. Том 37 (76), № 4. С.12-17. URL: https://doi.org/10.32782/2709-3093/2026.4/03 .

Гальцева Т. О. – обґрунтувала теоретико-методологічні засади дослідження, визначила концептуальні підходи до вивчення складної життєвої ситуації в системі імпліцитних уявлень особистості, а також здійснила загальне наукове керівництво та фінальне редагування рукопису статті.

Величко Р. В. – здійснила глибокий аналіз наукової літератури щодо змісту та критеріїв суб'єктивної категоризації складних життєвих ситуацій, розробила

ключові положення імпліцитної концепції в межах цього проблемного поля, систематизувала дані, сформулювала фінальні висновки та підготувала основну текстову частину публікації.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Величко Р. В., Салюк М. А. Роль імпліцитних уявлень у структурі життєстійкості особистості. Всеукраїнська науково-практична заочна конференція «Психолого-педагогічні передумови успішності функціонування особистості в інформаційному суспільстві», 25–26 листопада 2022 р. URL: https://repository.dnu.dp.ua/file/64778 .

2. Величко Р. В., Салюк М. А. Імпліцитні уявлення та їх місце у структурі життєстійкості особистості. IV Міжнародна науково-практична конференція «Education and Science of Today: Intersectoral Issues and Development of Sciences», 09.12.2022. URL: https://archive.logos-science.com/index.php/conference-proceedings/issue/view/7 .

3. Velychko R., Bonhar A., Osadcha O. Features of the Formation of Coping Strategies in Adolescents During Martial Law. Conference materials of the V All-Ukrainian scientific and practical conference of young scholars and higher education applicants. Dnipro, May 14, 2026. Dnipro : Publisher Bila K. O., 2026. URL: https://www.dnu.dp.ua/docs/ndc/materiali%20conf/2026/15.pdf **.**

4. Velychko R., Bonhar A., Osadcha O. The Role of Stress in Human Life and Effective Methods of Self-Help: A Theoretical Analysis. Conference materials of the IV All-Ukrainian scientific and practical conference of young scholars and higher education applicants. Dnipro, May 15, 2025. Dnipro : Publisher Bila K. O., 2025. URL: https://www.dnu.dp.ua/docs/ndc/2025/materiali_konferentciy/13.pdf .

5. Velychko R. V., Bongar A., Osadcha O. Characteristics of the psycho-emotional state of an individual in wartime. *Conference materials of the III All-Ukrainian scientific and practical conference of young scholars and students* (Dnipro,

May 2, 2024). Dnipro : Publisher Bila K. O., 2024. P. 65–67. URL: https://www.dnu.dp.ua/docs/ndc/2024/materiali_konferenc/13.pdf .

Наукові праці, які додатково відображають зміст дисертації:

1. Величко Р. В. Імпліцитні теорії інтелекту та особистості як основа для розуміння життєстійкості та соціального благополуччя особистості. *Психологічні ресурси життєстійкості та соціального благополуччя особистості* : монографія / ред. проф. Т. О. Гальцева. Дніпро : Пороги, 2024. С. 242–261. URL: https://repository.dnu.dp.ua/document-details/1126 .

ЗМІСТ

ВСТУП 19

РОЗДІЛ 1. СУЧАСНИЙ СТАН ДОСЛІДЖЕННЯ РОЛІ ІМПЛІЦИТНИХ УЯВЛЕНЬ ПРО ІНТЕЛЕКТ ТА ОСОБИСТІСТЬ У ПОДОЛАННІ СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ СИТУАЦІЙ 36

1.1. Теоретичний аналіз понять «імпліцитний», «імпліцитні теорії» в психологічній науці та підстави застосування поняття «імпліцитні уявлення» 36

1.2. Ситуаційний підхід та психологічний зміст поняття «складна життєва ситуація» 56

1.3. Теоретико-методологічна модель імпліцитних уявлень про інтелект та особистість у подоланні складних життєвих ситуацій 73

Висновки до розділу 1 76

РОЗДІЛ 2. МЕТОДОЛОГІЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ РОЛІ ІМПЛІЦИТНИХ УЯВЛЕНЬ ПРО ІНТЕЛЕКТ ТА ОСОБИСТІСТЬ У ПОДОЛАННІ СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ СИТУАЦІЙ 81

2.1. Загальні науково-методологічні орієнтири емпіричного дослідження ролі імпліцитних уявлень про інтелект та особистість у подоланні складних життєвих ситуацій 81

2.2. Обґрунтування вибору психодіагностичного забезпечення для емпіричного дослідження ролі імпліцитних уявлень про інтелект та особистість у подоланні складних життєвих ситуацій 94

2.3. Конструювання та психометрична валідизація методики вивчення інкрементальності імпліцитних уявлень 107

2.4. Класифікація складної життєвої ситуації за результатами контент-аналізу суб'єктивних уявлень респондентів 122

Висновки до розділу 2 132

РОЗДІЛ 3. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЛІ ІМПЛІЦИТНИХ УЯВЛЕНЬ ПРО ІНТЕЛЕКТ ТА ОСОБИСТІСТЬ У ПОДОЛАННІ СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ СИТУАЦІЙ 137

3.1. Завдання, організація, основні етапи емпіричного дослідження 137

3.2. Результати емпіричного дослідження та їх інтерпретація 148

3.2.1. Виділення емпіричних кластерів на основі поєднання імпліцитних уявлень та потенціалу самозмінювання з подальшим психологічним аналізом кожного профілю 148

3.2.2. Особливості копінг-стратегій у кластерах імпліцитних уявлень та потенціалу самозмінювання 154

3.2.3. Толерантність до невизначеності, життєстійкість та смисложиттєві орієнтації у кластерах імпліцитних уявлень та потенціалу самозмінювання 159

3.2.4. Особливості психологічного благополуччя у кластерах імпліцитних уявлень та потенціалу самозмінювання 168

3.3. Моделювання когнітивно-адаптаційних профілів особистості в умовах складних життєвих ситуацій 176

3.4. Розробка та первинна психометрична валідизація короткого скринінгового опитувальника когнітивно-адаптаційного профілю особистості (ШКАП) 187

3.5. Психологічні рекомендації за результатами оцінювання когнітивно-адаптаційних профілів особистості 198

Висновки до розділу 3 206

ВИСНОВКИ 211

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ 221

ДОДАТКИ 241

ВСТУП

Актуальність теми. Останні десятиліття істотно характеризуються перетвореннями як у політичній та економічній, так у соціальній та духовній сферах суспільства, що неодмінно зумовлює виникнення нових ситуацій, які раніше не зустрічалися на життєвому шляху людини, і тому часто сприймаються нею як складні. Певні труднощі є невід'ємною частиною життя індивіда, і особливості їх сприймання більшою мірою визначаються його суб'єктивністю. Відправною точкою до саморегуляції, вибору стратегії та прийомів подолання є усвідомлення та розуміння людиною того, що з нею відбувається. Таким чином, вельми доцільно підкреслити провідну роль самосвідомості та суб’єктивної картини світу у забезпеченні життєстійкості особистості, її психологічного благополуччя.

У науковому психологічному просторі життєдіяльність особистості, зокрема її сприйняття та розуміння себе й оточення, а також взаємини з іншими, розглядається крізь призму так званих імпліцитних теорій – суб’єктивних пояснювальних схем, що відображають основні переконання про сутність когнітивних і особистісних якостей людини, беруть участь в інтерпретації та побудові цілісної картини світу і регулюють поведінку.

Останнім часом як у теоретичному, так і в прикладному соціально-психологічному знанні, однією з привабливих для досліджень стала проблема імпліцитних теорій та їх ролі у регуляції цілковито різних аспектів життя людини. Чимало вітчизняних та зарубіжних досліджень присвячено імпліцитним теоріям. Широковідомими є наукові доробки, присвячені імпліцитним теоріям сили волі та саморегуляції (В. Джоб, К. Двек, Г. М. Уолтон), здібностей і мотивації (Ф. К'юрі, А. Дж. Елліот, Д. Да Фонсека, А. С. Моллер), читання (К. М. Хейз, К. Д. Фріт), стресу та здоров’я (Д. С. Єгер, Р. Джонсон, Б. Дж. Спітцер, К. Г. Тшесневський, Дж. Пауерс, Д., К. Двек), особистості дитини (К. А. Ердлі, К.

Двек), емоцій (К. Ромеро, А. Майстер, Д. Паунеску, К. Двек, Дж. Гросс), особистісного втручання та агресії (Д. С. Єгер, К. Г. Тшесневський, К. Двек), сексуальних злочинів (А. Біч, Д. Фішер, Т. Ворд), ваги тіла (Дж. Л. Бернетт), старіння (К. Макфарланд, М. Росс, М. Гілтроу), мужності (К. Р. Рейт, Дж. А. Кларк, Д. Р. Ліндсей, Р. Дж. Стернберг), кроскультурних відносин (А. Т. Черч, М. С. Катігбак, А. М. Дель Прадо), сором'язливості (Дж. С. Бір), наслідування (Р. Г. Лорд, О. Епітропакі, Р. Дж. Фоті, Т. К. Гансбро), переконання (Д. Р. Роскос-Евольдсен), креативності у вищій освіті (Є. Павлович, С. Максіч), депресії (М. Циммерманн, Р. Хмайдан, Б. Прейзер, А. Папа), психічної саморегуляції (М. А. Салюк), лідерства (К. П. Лазор), емоційної стійкості (І. Ф. Аршава, Е. Л. Носенко, К. П. Кутовий), психологічного благополуччя й оптимізму (І. Ф. Аршава, М. А. Салюк), штучного інтелекту (Батраченко І. Г.), моралі (Дж. С. Х'юз), хронічного болю (Н. С. Хіггінс), емпатії (К. Шуман, Дж. Закі, К. С. Двек), шлюбу (Холл С. С.) тощо.

Однак мало що відомо про зв'язок імпліцитних теорій інтелекту та особистості з особливостями подолання складних подій життєвого шляху. Саме тому спрямованість нашої роботи зосереджена на конкретизації місця та функціональної ролі імпліцитних уявлень про інтелект та особистість у структурі життєстійкості особистості, а саме їх зв'язків зі способами подолання складних життєвих ситуацій.

Особливої актуальності проблема імпліцитних уявлень набуває у зв'язку з умовами тривалих воєнних дій в Україні, які радикально трансформували життєвий світ і систему цінностей української молоді. Це узгоджується з дослідженням Батраченка І. Г., Ткаченко Н. В. та Донець О. І., присвяченим особистим імпліцитним теоріям української молоді як адаптаційному ресурсу в умовах війни, у якому доведено, що глибинні, здебільшого неусвідомлені переконання особистості про природу війни, миру, життя і смерті можуть як обмежувати, так і підтримувати психологічну адаптивність, зумовлюючи рівень

стресостійкості, мотивації та здатності до смислової інтеграції травматичного досвіду [13].

Таким чином, не дивлячись на стійкий інтерес науковців до питання імпліцитних теорій, недостатньо окреслено їх роль у регуляції людської поведінки у подоланні складних життєвих ситуацій. Недостатній рівень теоретичного і практичного вивчення цієї проблеми обумовив вибір теми дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до індивідуального плану підготовки здобувача третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти за акредитованою освітньо-науковою програмою «Психологія» зі спеціальності 053 «Психологія» (Сертифікат про акредитацію освітньої програми , дійсний до 01.07.2031 р.). Тема дисертаційної роботи затверджена на засіданні Вченої ради Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара (протокол № 12 від 30.05.2022 р.). Дисертаційна робота виконана відповідно до науково-дослідних робіт кафедри загальної та соціальної психології Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара «Соціальне благополуччя суб'єкта життєдіяльності як передумова якості його життя» (шифр 0122U001778 від 05.01.2022р.) (внесок здобувача полягає у визначені ролі імпліцитних теорій інтелекту та особистості як основи для розуміння життєстійкості та соціального благополуччя особистості) та «Соціально-психологічні чинники та психологічні ресурси посттравматичного зростання особистості» (реєстраційний номер НДР № 0125U002376 від 29.04.2025 р.).

Мета дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні та емпіричному дослідженні ролі імпліцитних уявлень про інтелект та особистість у подоланні складних життєвих ситуацій.

Для досягнення поставленої мети було сформульовано такі **завдання**:

1) здійснити теоретико-методологічний аналіз наукової літератури з проблеми імпліцитних уявлень про інтелект та особистість і підходів до визначення особистістю складної життєвої ситуації та стратегій її подолання; уточнити зміст і структуру ключових понять дослідження та обґрунтувати доцільність застосування категорії «імпліцитні уявлення» замість поняття «імпліцитні теорії»;

2) розробити й обґрунтувати модель дослідження, що відображає взаємозв'язки між когнітивним, мотиваційно-регулятивним, особистісним, поведінковим та результативно-адаптивним рівнями подолання складних життєвих ситуацій, та підібрати відповідний комплекс психодіагностичних методик, адекватних меті й завданням емпіричного дослідження;

3) розробити авторську методику вивчення інкрементальності імпліцитних уявлень (МВІІУ), визначити її психометричні основи та здійснити валідизацію (на пілотажній та на повній вибірках дослідження);

4) емпірично дослідити типологічні профілі респондентів за характером імпліцитних уявлень про інтелект та особистість у поєднанні з потенціалом самозмінювання за допомогою кластерного аналізу; порівняти виокремлені профілі за показниками копінг-стратегій, толерантності до невизначеності, життєстійкості, смисложиттєвих орієнтацій та психологічного благополуччя, оцінити внесок імпліцитних уявлень у варіативність цих показників;

5) здійснити моделювання цілісних типологічних профілів адаптації особистості в умовах складних життєвих ситуацій та на цій основі розробити короткий скринінговий опитувальник когнітивно-адаптаційного профілю особистості (ШКАП);

6) на основі виявлених профілів розробити диференційовані практичні рекомендації для кожного профілю;

7) узагальнити результати емпіричного дослідження та окреслити перспективи подальших досліджень.

Об’єкт дослідження – процес подолання особистістю складних життєвих ситуацій.

Предмет дослідження – роль імпліцитних уявлень про інтелект та особистість у подоланні складних життєвих ситуацій.

Методи дослідження. На виконання поставлених завдань застосовано систему загальнонаукових методів дослідження:

а) теоретичні – аналіз, порівняння, узагальнення та систематизація наукових джерел для з'ясування сучасного стану розробленості проблеми імпліцитних уявлень про інтелект та особистість і їхньої ролі у подоланні складних життєвих ситуацій; моделювання – для розробки та обґрунтування п’ятирівневої моделі дослідження, що відображає взаємозв'язки між когнітивним, мотиваційно-регулятивним, поведінковим та результативно-адаптивним рівнями подолання складних життєвих ситуацій;

б) емпіричні – опитування, психологічне тестування, контент-аналіз відкритих відповідей респондентів, систематизація та узагальнення якісних і кількісних даних дослідження;

в) методи математичної статистики: перевірка відповідності розподілу кількісних показників нормальному закону (критерій Шапіро-Уілка); описові статистики; кореляційний аналіз (коефіцієнт кореляції r-Пірсона та ρ-Спірмена); встановлення статистичної значущості міжгрупових відмінностей (t-критерій для незалежних вибірок, критерії U-Манна-Уітні та H-Краскела-Уолліса); кластерний аналіз методом k-середніх; однофакторний дисперсійний аналіз (ANOVA); коефіцієнт α Кронбаха — для перевірки внутрішньої узгодженості шкал опитувальників ШКАП та МВІПУ; коефіцієнт узгодженості κ Коена та метод найближчого центроїда — для оцінки класифікаційної точності ШКАП відносно вихідного кластерного рішення; ROC-аналіз — для емпіричного

визначення оптимальних порогових значень шкал ШКАП. Статистичну обробку здійснено за допомогою пакета IBM SPSS Statistics (версія 28.0.1.0).

Концептуальна гіпотеза. Імпліцитні уявлення про інтелект та особистість опосередковують процес подолання особистістю складних життєвих ситуацій, визначаючи характер когнітивної оцінки ситуації та вибір стратегій її подолання. У поєднанні з потенціалом самозмінювання вони утворюють якісно відмінні типологічні профілі, пов'язані з характером копінг-стратегій, рівнем толерантності до невизначеності, життєстійкістю, смисложиттєвими орієнтаціями та психологічним благополуччям особистості, яке виступає інтегральним індикатором адаптивності особистості до складних життєвих ситуацій.

Гіпотеза 1. Імпліцитні уявлення про інтелект та особистість за шкалою прийняття теорії «нарощуваного» інтелекту та шкалою прийняття теорії «збагачуваної» особистості (опитувальник імпліцитних теорій і цілей навчання К. Двек), за шкалою «Інкрементальність» (Методика вивчення інкрементальності імпліцитних уявлень, МВІІУ, Т. О. Гальцева, Р. В. Величко) у поєднанні зі шкалами опитувальника «Потенціал самозмінювання» (В. Р. Манукян, І. Р. Муртазіна, Н. В. Грішина, 2020) — «Потреба в самозмінах», «Здатність до самозмін», «Віра в можливість самозмін» та «Можливість самозмін» — утворюють кластери, що варіюються від полюсу фіксованості до полюсу інкрементальності.

Гіпотеза 2. Особи з різними профілями імпліцитних уявлень про інтелект та особистість (у поєднанні з потенціалом самозмінювання) виявляють специфіку у виборі копінг-стратегій.

Гіпотеза 3. Особи з різними профілями імпліцитних уявлень про інтелект та особистість (у поєднанні з потенціалом самозмінювання) відрізняються за рівнем толерантності до невизначеності, життєстійкості та її компонентів, а також за проявами смисложиттєвих орієнтацій особистості.

Гіпотеза 4. Психологічне благополуччя статистично значущо диференціює профілі імпліцитних уявлень про інтелект та особистість (у поєднанні з потенціалом самозмінювання).

Психодіагностичний інструментарій:

1) опитувальник імпліцитних теорій і цілей навчання К. Двек (в модифікації Т. В. Корнілової та С. Д. Смірнова, 2008), який також використовували у своєму дослідженні, присвяченому особливостям взаємозв'язку імпліцитних теорій інтелекту та особистості з копінг-стратегіями, українські дослідниці І. Ф. Аршава та М. А. Салюк у 2022 році;

2) МВІПУ — авторська методика вивчення інкрементальності імпліцитних уявлень (Т. О. Гальцева, Р. В. Величко, 2025);

3) опитувальник «Потенціал самозмінювання» (В. Р. Манукян, І. Р. Муртазіна, Н. В. Грішина, 2020), який також використовували у своєму дослідженні українські вчені М. Й. Казанжи та А. Є. Ганічева у 2023 році.

4) опитувальник способів копінг-поведінки Р. Лазаруса, С. Фолкман (в адаптації Т. Л. Крюкової, О. В. Куфтяк, М. С. Замишляєвої, 2004), що застосовувався у попередніх українських дослідженнях, зокрема у дослідженні І. Ф. Аршави та М. А. Салюк, присвяченому особливостям взаємозв'язку імпліцитних теорій інтелекту та особистості з копінг-стратегіями у 2022 р., а також у дослідженні 2024 р., присвяченому вивченню копінг-стратегій у професійній діяльності адвокатів в умовах підвищеного стресу, авторами якого є І. О. Пєтухова, М. А. Корж, Т. В. Субіна;

5) опитувальник «Виявлення толерантності до невизначеності» С. Баднера (в адаптації Л. А. Кирієнко, 2019);

6) тест життєстійкості С. Мадді (в адаптації Д. О. Леонтьєва та О. І. Рассказової, 2011), що застосовувався у попередніх українських дослідженнях, зокрема у дослідженні 2022 р. Н. М. Матейко, присвяченому емпіричному дослідженню життєстійкості військових в умовах бойових дій, а також у науковій

праці 2023 р. К. О. Чорної та О. П. Хохліної, присвяченій вивченню життєстійкості студентської молоді в умовах війни у зв'язку з її особистісною спрямованістю;

7) тест смисложиттєвих орієнтацій (СЖО) Д. О. Леонтьєва (в адаптації К. В. Гуляєвої та В. М. Чернобровкіна, 2024 р.);

8) шкала психологічного благополуччя К. Ріфф (в адаптації С. В. Карсканової, 2025).

Крім того, для збору соціально-демографічних відомостей респондентів (вік, стать, сфера освітньо-професійної діяльності, сімейний стан) застосовувалося опитування (авторська анкета); для виявлення змістовних категорій суб'єктивного розуміння складної життєвої ситуації та імпліцитних критеріїв її розмежування зі звичайною ситуацією — контент-аналіз відкритих відповідей респондентів.

Емпірична база дослідження. У дослідженні взяли участь 522 особи.

На етапі конструювання методики вивчення інкрементальності імпліцитних уявлень (МВІІУ, Т. О. Гальцева, Р. В. Величко, 2025) (2023-2024 рр.):

- 10 осіб – фокус-група (громадяни України, здобувачі вищої освіти 1–2 курсу факультету психології та спеціальної освіти Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, спеціальності «Психологія»);

- 90 осіб – пілотажне дослідження (громадяни України, різної статі, взяті у пропорції 1:1 (45 жінок, 45 чоловіків), віком від 17 до 65 років, різного статусу та освітнього рівня).

На етапі основного емпіричного дослідження (2023-2024 рр.) – 392 особи, серед яких:

- 324 особи жіночої статі (82,7 %) та 68 осіб чоловічої статі (17,3 %);

- за віковими періодами: юнацький вік – 243 особи (62,0 %), підлітковий вік – 87 осіб, 22,2 %, молодий вік – 30 осіб, 7,7%, дорослий зрілий вік – 27 осіб, 6,9%, похилий вік - 4 особи, 1%;

- за сімейним станом 180 осіб (45,9 %) перебувають у шлюбі або романтичних стосунках, 212 осіб (54,1 %) — не перебувають;

- за сферою освітньо-професійної діяльності: психологія - 310 осіб, 79,1 %, решта представлені сферою освіти, громадського харчування, менеджменту, торгівлі та іншими нечисленними категоріями;

- за місцем проживання 184 особи (59,4 %) мешкають у м. Дніпро, 88 осіб (28,4 %) — в інших населених пунктах Дніпропетровської області (сукупно 87,8 % вибірки), решта — в інших регіонах України (26 осіб, 8,4 %), за кордоном (12 осіб, 3,9 %);

- на момент опитування 170 осіб (43,4 %) зазначили, що переживають складну життєву ситуацію, тоді як 222 особи (56,6 %) — ні.

На етапі конструювання шкали когнітивно-адаптаційного профілю особистості (ШКАП, Т. О. Гальцева, Р. В. Величко, 2026) (2024-2025 р.):

- 30 осіб – пілотажне дослідження, серед яких 22 жінки (73,3 %), 8 чоловіків (26,7 %), всі респонденти віком від 18 до 56 років.

Організація дослідження. Дослідження було організовано у три етапи.

На першому етапі (2022–2023 рр.) здійснено аналіз феномену імпліцитних уявлень про інтелект та особистість, уточнено зміст і структуру ключових понять дослідження, обґрунтовано доцільність застосування категорії «імпліцитні уявлення» замість поняття «імпліцитні теорії», систематизовано підходи до визначення поняття «складна життєва ситуація»; розроблено та обґрунтовано п'ятирівневу модель дослідження, що відображає взаємозв'язки між когнітивним, мотиваційно-регулятивним, особистісним, поведінковим та результативно-адаптивним рівнями подолання складних життєвих ситуацій.

На другому етапі (2023–2024 рр.) підібрано психодіагностичний інструментарій, адекватний кожному рівню моделі; проведено пілотажне дослідження та конструювання авторської методики вивчення інкрементальності імпліцитних уявлень (МВІІУ, Т. О. Гальцева, Р. В. Величко) з подальшою

первинною валідизацією; здійснено основне емпіричне дослідження на вибірці 392 респондентів.

На третьому, заключному етапі (2024–2025 рр.) здійснено математико-статистичну обробку отриманих даних (кореляційний, порівняльний, кластерний та дисперсійний аналіз, контент-аналіз відкритих відповідей); на основі узагальнення отриманих результатів запропоновано інтегративну модель адаптації особистості в умовах складних життєвих ситуацій, змодельовано чотири когнітивно-адаптаційні профілі особистості, розроблено та здійснено первинну психометричну валідизацію короткого скринінгового опитувальника когнітивно-адаптаційного профілю особистості (ШКАП), а також на цій основі запропоновано диференційовані психологічні рекомендації для кожного з виокремлених профілів; проведено інтерпретацію результатів, їх зіставлення з даними вітчизняних та зарубіжних досліджень, узагальнення та формулювання висновків дисертаційної роботи.

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять принципи системності, єдності свідомості та діяльності, детермінізму, положення системного підходу в психології, в якому психіка розглядається як складна, багаторівнева й динамічна система, що перебуває у постійній взаємодії із середовищем (С. Д. Максименко, Г. С. Костюк, В. О. Татенко, С. Л. Рубінштейн), суб'єктно-вчинкова парадигма, концептуальні та методологічні засади якої беруть свій початок у класичних працях Л. С. Виготського, О. М. Леонтьєва та С. Л. Рубінштейна, а також у наукових ідеях українських вчених, зокрема В. О. Татенка, В. О. Роменця, В. В. Зеньківського, Г. С. Костюка, І. Д. Беха, Т. М. Титаренко, орієнтири ситуативного підходу (К. Левін, В. Томас, Л. Росс, Р. Нісбетт, Д. Магнуссон, М. Аргайл, А. Фернхем, Дж. Грахам, В. Мішель, Ш. Бюлер, Х. Томе, Г. Мюррей, П. Бергер, І. Гофман, Д. Кантер, Ю. Шода, О. Ейдак, Л. С. Виготський, О. М. Леонтьєв, Д. М. Узнадзе, С. Л. Рубінштейн, Ю. М. Швалб, Л. Ф. Бурлачук, Б. Г. Ананьєв), когнітивний підхід, який розглядає людину, в

першу чергу, як таку, що орієнтована на пізнання, і який надає теоретичну основу для розуміння імпліцитних уявлень як внутрішніх когнітивних структур, що визначають особистісне сприйняття життєвих труднощів та вибір стратегій подолання (М. Полані, Г. Гельмгольц, Р. Декарт, Г. В. Лейбніц, П. Граф, Д. Шектер, Дж. Кілстром, А. Ребер, М. Бауерс, Р. Зайонц, Е. Грінвальд, М. Банаджи, П. Ленг, М. Люфтенеггер, Я. А. Чен, Ф. Хайдер, Д. Т. Вегенер, Р. Е. Петті, Ш. П. Джайн, Т. Дж. Вайтен, Т. Р. Сарбін, Р. Тайт, Д. Е. Бейлі, А. Фернем, Л. Дж. Кронбах, С. Е. Аш, Дж. С. Брунер, Р. Тагіурі, Дж. А. Келлі, Л. Росс, Р. Нісбетт, У. Г. Найсер, Р. Стернберг, Ф. Хайдер, К. С. Двек, Д. О. Леонтьєв, М. А. Салюк, І. Ф. Аршава, В. В. Горбунова, І. Г. Батраченко, Н. В. Ткаченко, О. І. Донець), положення стосовно умов ефективного життєздійснення особистості (І. Ф. Аршава, С. Д. Максименко, Е. Л. Носенко, Т. О. Гальцева, В. О. Татенко, Т. М. Титаренко, А. В. Курова, О. С. Ковальчук, Г. П. Мозгова, А. А. Коваленкова, Я. Р. Амінєва), дані щодо особистісних ресурсів адаптованості людини в складних життєвих ситуаціях, зокрема щодо життєстійкості як ресурсу, нерозривно пов'язаного з ефективністю подолання СЖС (Д. О. Леонтьєв, С. Мадді, С. Кобаса, К. Ріфф, Р. Лазарус, В. Г. Панок, Д. Є. Предко, В. В. Предко); концептуальні уявлення про сприйняття контрольованості та невизначеності ситуації особистістю (Д. Магнуссон, Р. Аткінсон, Е. Скіннер); а також положення, що розкривають первинну й вторинну когнітивну оцінку ситуації та копінг-поведінку як механізм саморегуляції особистості (Р. Лазарус, С. Фолкман, Н. Ендлер, Дж. Паркер), історико-психологічним підґрунтям для розуміння феномену неусвідомлюваного, яке передує сучасним когнітивним моделям імпліцитності, слугували класичні праці У. Джеймса, З. Фрейда, К. Юнга, П. Жане, С. Корсакова та Е. Клапареда.

Наукова новизна та теоретичне значення одержаних результатів полягає у тому, що

вперше запропоновано теоретичну п'ятирівневу модель імпліцитних уявлень про інтелект та особистість у подоланні складних життєвих ситуацій, яка розкриває взаємозв'язки між когнітивним, мотиваційно-регулятивним, особистісним, поведінковим та результативно-адаптивним рівнями цього процесу;

вперше обґрунтовано методологічні підстави застосування поняття «імпліцитні уявлення» на відміну від поняття «імпліцитні теорії» для позначення досліджуваного феномену;

вперше емпірично виокремлено на основі кластерного аналізу чотири стійкі кластери респондентів за характером імпліцитних уявлень у поєднанні з потенціалом самозмінювання — «Інкрементальний врівноважений», «Фіксований інертний», «Фіксований потребнісний» та «Інкрементальний мотивований» — які виходять за межі класичної лінійної дихотомії «фіксованість – інкрементальність» і утворюють двовимірну когнітивно-мотиваційну конфігурацію; встановлено їхні статистично значущі відмінності за окремими копінг-стратегіями, усіма показниками толерантності до невизначеності, життєстійкості та смисложиттєвих орієнтацій;

вперше здійснено психологічну інтерпретацію та моделювання виокремлених кластерів у вигляді чотирьох цілісних когнітивно-адаптаційних профілів особистості — «Гармонійного», «Захисного», «Дисонансного» та «Виснажливого» — в умовах складних життєвих ситуацій та на цій основі розроблено й здійснено первинну психометричну валідизацію короткого скринінгового опитувальника когнітивно-адаптаційного профілю особистості (ШКАП), а також обґрунтовано диференційовані психологічні рекомендації для кожного з виокремлених профілів;

вперше емпірично обґрунтовано класифікацію суб'єктивного розуміння складної життєвої ситуації, що охоплює сім змістовних категорій (втрата та горе; здоров'я та тілесність; фінансові та матеріальні труднощі; сімейні та

міжособистісні конфлікти; війна та вимушені зміни середовища; психологічна та екзистенційна криза; навчальні та професійні труднощі), вісім критеріїв суб'єктивного розмежування ситуації і складної життєвої ситуації (ресурсна недостатність; складність/неможливість самостійного вирішення; емоційне навантаження; масштаб впливу на життя; негативна валентність; тривалість у часі; загроза безпеці, здоров'ю, благополуччю; порушення звичного перебігу життя), а також локус суб'єктивного визначення складної життєвої ситуації — зовнішньо-орієнтований, суб'єктивно-орієнтований та змішаний;

вперше розроблено та первинно валідизовано авторську методику вивчення інкрементальності імпліцитних уявлень (МВІІУ) на основі принципів асоціативного тестування.

Уточнено:

- теоретичний аналіз історичного становлення понять «імпліцитний», «імпліцитність», «імпліцитні теорії» та «імпліцитні уявлення» у психологічній науці — від філософських витоків і класичних досліджень неусвідомлюваного до сучасних когнітивних моделей імпліцитності;

- дані про відсутність статистично значущого впливу статі та віку на прийняття теорії «нарощуваного» інтелекту та теорії «збагачуваної» особистості, що емпірично підтверджує теоретичне положення про глибоку вкоріненість і відносну демографічну незалежність імпліцитних уявлень.

Розширено:

- теоретичні уявлення про роль імпліцитних уявлень про інтелект та особистість за межі традиційного академічного контексту (навчальна мотивація, досягнення) на сферу подолання складних життєвих ситуацій, забезпечення життєстійкості та психологічного благополуччя особистості.

Набуло подальшого розвитку:

- напрям дослідження копінг-поведінки особистості крізь призму глибинних, здебільшого неусвідомлюваних когнітивних установок, а не лише свідомо декларованих стратегій подолання;

- система знань про психологічні ресурси адаптованості особистості в умовах тривалої соціальної нестабільності, зокрема воєнного часу, на українській вибірці.

Практичне значення дослідження полягає у тому, що отримані результати мають значення у консультативній та психотерапевтичній діяльності психолога — зокрема, для диференційованого підходу до психологічної допомоги залежно від когнітивно-адаптаційного профілю клієнта. Результати можуть бути використані при підготовці та проведенні тренінгів особистісного зростання, психоедукаційних програм та тренінгів життєстійкості; при прогнозуванні поведінки особистості в критичних та екстремальних ситуаціях; для розробки індивідуальних програм психологічної реабілітації осіб, які перебувають у складних життєвих ситуаціях, зокрема учасників бойових дій, внутрішньо переміщених осіб та осіб із травматичним досвідом.

Розроблена авторська методика вивчення інкрементальності імпліцитних уявлень (МВІІУ) збагачує український психодіагностичний простір й може використовуватися психологами-практиками та дослідниками як компактний асоціативний інструмент діагностики імпліцитної спрямованості переконань особистості.

Розроблений короткий скринінговий опитувальник когнітивно-адаптаційного профілю особистості (ШКАП) може використовуватися як інструмент швидкої попередньої психологічної типізації в умовах обмеженого часу, зокрема в кризових центрах, службах психологічної підтримки та на телефонах довіри. Емпірично підтверджена відсутність значущого впливу статі та віку на вимірювані ШКАП конструкти додатково підтверджує придатність

інструменту для застосування в демографічно різноманітних групах клієнтів. Виокремлені когнітивно-адаптаційні профілі можуть слугувати операціоналізованим критерієм оцінки ефективності психологічних інтервенцій — через фіксацію зміщення клієнта до Гармонійного профілю до і після психокорекційного курсу, а розроблена диференційована ієрархія пріоритетності супроводу — основою для розподілу обмежених ресурсів психологічних служб.

Результати дослідження мають прикладний потенціал в організаційній психології (попереднє оцінювання когнітивно-адаптаційного профілю персоналу професій підвищеного ризику перед направленням у стресогенні умови) та в освітньому консультуванні (робота зі студентами, які демонструють екстернальний локус контролю та уникаючий копінг в умовах академічного стресу).

Матеріали дослідження можуть бути використані у навчальному процесі закладів вищої освіти при викладанні дисциплін «Психологічне консультування», «Психологія особистості», «Когнітивна психологія», «Психологія діяльності в особливих умовах», а також при проведенні тренінгів, практичних занять і факультативів психологічного спрямування.

Достовірність і надійність результатів забезпечено поглибленим теоретико-методологічним аналізом джерел із проблеми імпліцитних уявлень про інтелект та особистість і подолання складних життєвих ситуацій; систематизованою реалізацією розробленої п'ятирівневої моделі дослідження для побудови програми емпіричної перевірки; комплексним застосуванням психодіагностичних методик, що відповідають об'єкту, предмету, меті та завданням дослідження, а також первинною психометричною валідизацією обох авторських інструментів — методики МВПУ (шляхом зіставлення зі стандартизованими шкалами К. Двек) та опитувальника ШКАП (перевірка внутрішньої узгодженості за α Кронбаха, конвергентної та дискримінантної валідності, класифікаційної точності за коефіцієнтом κ Коена та ROC-аналізу);

проведенням емпіричного етапу роботи з дотриманням вимог валідності й надійності інструментарію та достатнім обсягом вибірки (392 респонденти); поєднанням кількісного (кореляційний, порівняльний, кластерний, дисперсійний аналіз) і якісного (контент-аналіз відкритих відповідей) аналізу емпіричних даних; адекватним застосуванням методів математичної статистики, обраних з урахуванням попередньої перевірки розподілу показників на нормальність (критерій Шапіро-Уілка).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною, завершеною науковою працею. Сформульовані в ній положення, узагальнення, висновки обґрунтовано на підставі самостійно проведених досліджень. Із наукових праць здобувача, опублікованих у співавторстві, у дисертаційній роботі використано виключно ті ідеї та результати, які є особистим, власним науковим доробком здобувача.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та результати дисертаційного дослідження оприлюднено на семи науково-практичних заходах: Всеукраїнській науково-практичній заочній конференції «Психолого-педагогічні передумови успішності функціонування особистості в інформаційному суспільстві» (25–26 листопада 2022 р.); IV Міжнародній науково-практичній конференції «Education and Science of Today: Intersectoral Issues and Development of Sciences» (09.12.2022); III All-Ukrainian scientific and practical conference of young scholars and students (Dnipro, May 2, 2024); IV All-Ukrainian scientific and practical conference of young scholars and higher education applicants (Dnipro, May 15, 2025); V All-Ukrainian scientific and practical conference of young scholars and higher education applicants (Dnipro, May 14, 2026).

Результати дослідження також пройшли апробацію в межах програм міжнародної академічної мобільності та наукового стажування під час Літньої психологічної школи Познанського університету імені А. Міцкевича (14.09.2025 – 19.09.2025; м. Познань, Польща) та Міжнародної весняної школи «ІК2026

Interdisciplinary College 2026 – Bridging Realities of Brains, Language, and Technology» на базі Білефельдського університету (16.03. – 22.03.2026; м. Білефельд, Німеччина).

Публікації. Основні результати дисертації висвітлено в 10 наукових працях, серед яких: 4 статті — у наукових фахових виданнях України (категорія «Б») з психологічних наук, 1 підрозділ у колективній монографії, а також 5 публікацій у збірниках матеріалів і тез доповідей наукових конференцій.

Структура дисертації. Наукова робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел, який налічує 182 найменування (з них 120 – англійською мовою) та 14 додатків на 34 сторінках. Загальний обсяг дисертації становить 274 сторінки, із них основного тексту — 202 сторінки. Робота містить 8 рисунків, 29 таблиць.

Під час підготовки дисертації технології штучного інтелекту використовувалися виключно як допоміжні інструменти для впорядкування та попередньої систематизації інформації, удосконалення мовних формулювань і стилістичного редагування тексту за умови обов’язкової особистої перевірки автором усіх використаних відомостей за першоджерелами, без автоматичного включення згенерованих матеріалів до змісту дисертації та без залучення зазначених технологій до формування чи коригування емпіричних даних, визначення методології дослідження, проведення розрахунків, оцінювання й наукової інтерпретації одержаних результатів, формулювання положень наукової новизни, положень, винесених на захист, і підсумкових висновків, що забезпечує самостійність, достовірність та оригінальність представленого дослідження, підтверджує особистий науковий внесок здобувача та його повну відповідальність за зміст, обґрунтованість і наукову цінність результатів дисертаційної роботи.

РОЗДІЛ 1
СУЧАСНИЙ СТАН ДОСЛІДЖЕННЯ РОЛІ ІМПЛІЦИТНИХ УЯВЛЕНЬ ПРО ІНТЕЛЕКТ ТА ОСОБИСТІСТЬ У ПОДОЛАННІ СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ СИТУАЦІЙ

1.1. Теоретичний аналіз понять «імпліцитний», «імпліцитні теорії» в психологічній науці та підстави застосування поняття «імпліцитні уявлення»

У психологічній науці поняття «імпліцитність» та «експліцитність», а також похідні від них прикметникові форми — «імпліцитний» і «експліцитний», сьогодні докладно вивчаються та широко використовуються у психологічних дослідженнях. Тому ґрунтовної уваги вимагає тлумачення зазначених термінів зокрема з психологічної точки зору.

Досить широку інтерпретацію надає Оксфордський тлумачний словник з психології. Термін експліцитний у загальному сенсі трактується як характеристика того, що піддається прямому та ясному визначенню. У свою чергу, термін імпліцитний сприймається як неявний, як щось недоступне безпосередньому спостереженню; несвідомий, прихований, не виражений процес, що протікає значною мірою без усвідомлення його індивідом. У цьому значенні цей термін використовується для характеристики когнітивних процесів, які можуть діяти без свідомості [151].

Словник Американської психологічної асоціації термін імпліцитний визначає у кількох сенсах. Перше значення – стійка і загальна оцінна реакція, яку людина майже не усвідомлює чи усвідомлює не в повному обсязі. Друге визначається – як будь-яке знання чи обробка інформації, про яку людина не має ясного уявлення. Натомість термін експліцитний характеризується як відносно стійка та загальна оцінна реакція, про яку людина свідомо знає [2].

Вужче пояснює терміни словник за редакцією британського науковця і професора психології Е. М. Колман, звертаючи увагу лише на поняття імпліцитної теорії (неявної теорії), що характеризується як певний набір припущень, які людина часто робить несвідомо, та на поняття експліцитної пам’яті, яка проявляється, коли виконання завдання потребує свідомого згадування раніше засвоєної інформації [158].

Лінгвістичний словник Д. Е. Розенталя вказує на французьке походження термінів, інтерпретуючи їх наступним чином: імпліцитний розуміється як невиражений, нерозгорнутий та такий, що міститься приховано; експліцитний трактується тут як виражений, відкритий [4].

Згідно з психологічним словником за редакцією В. І. Войтка, поняття «імпліцитний» трактується як прихований, неявний феномен (наприклад, мотиви поведінки чи суть мисленнєвого завдання), який можна виявити лише через його опосередковані зв’язки з іншими об'єктами або процесами. На противагу йому, термін «експліцитний» позначає явища, що є чіткими, розгорнутими та безпосередньо доступними для зовнішнього спостереження [5]. Мислення може набувати експліцитної мовної форми, однак не зводиться до вербально вираженого змісту; частина мисленнєвих процесів і репрезентацій може мати імпліцитний характер.

Таким чином, аналізуючи дефініції, запропоновані різноманітними словниками, доречно підкреслити ту особливість, що привертає увагу всіх дослідників. З усіх вище розглянутих тлумачень можна виділити загальну рису, характерну для поняття «імпліцитний», – «виражений неявно, приховано, несвідомо».

Враховуючи загальне лексичне значення терміну, яке пропонують словники, багато науковців у своїх дослідженнях оперували різноманітними визначеннями даних понять «імпліцитний» та «експліцитний», вкладаючи в них більш глибокий зміст.

Свій початок проблема імпліцитного знання бере у поділі знання на раціональне та інтуїтивне. Подібне дроблення існувало ще за давніх часів, але й дотепер воно не втрачає свого актуального значення. Довгий час у західній культурі істинним і справжнім вважалося раціональне знання. Проте останнім часом певний інтерес викликає й інтуїтивне знання.

Британський філософ Майкл Полані запропонував концепцію поділу суб'єктивного знання на явне, яке є логічно структурованим та вербалізованим, і неявне. Неявне знання є прихованим і не виражається словами, натомість воно проявляється у практичній діяльності та передається безпосередньо через особистий досвід і навчання [147].

Точкою відліку академічних досліджень імпліцитних процесів у психології стала висунута у другій половині XIX століття концепція німецького вченого Г. Гельмгольца про «неусвідомлювані умовиводи». Досліджуючи механізми сприйняття, він обґрунтував, що цілісні образи зовнішніх об'єктів формуються на основі відчуттів шляхом автоматичної та мимовільної психічної діяльності, яка залишається повністю недоступною для свідомого контролю людини [108].

Перші емпіричні відомості використання поняття імпліцитний були отримані на матеріалі дослідження пам’яті.

Перша чітка згадка про феномен імпліцитної пам'яті була зроблена французьким філософом Р. Декартом у 1649 році в його роботі «Пристрасті душі» [14], в якій він помітив, що лякаючий або аверсивний дитячий досвід може залишитися зображеним в її (дитини) мозку до кінця життя без будь-яких спогадів про нього після цього [146]. Проте Декарт не став докладно зупинятися на філософських наслідках цього явища.

У 1704 році німецький філософ Г. В. Лейбніц розробив систематичну доктрину, яка допускала та посилалася на імпліцитну пам'ять. Дослідник наголошував на важливості «невідчутних» або «несвідомих» сприймань: ідей, про які ми не усвідомлюємо, але які мають вплив на поведінку. Учений прямо

визнавав, що у людей можуть «залишатися» наслідки колишніх вражень без пам’яті про них, а також стверджував, що «...часто ми маємо незвичайну здатність уявляти собі певні речі, тому що ми раніше уявляли їх, не пам'ятаючи їх» [126].

Французький філософ Мен де Біран одним із перших систематизував феномен неявної пам'яті, довівши, що завдяки багаторазовому повторенню звички автоматизуються і виконуються абсолютно несвідомо. Для пояснення цього явища він розмежував три типи пам'яті: механічну і чутливу, які забезпечують несвідоме відтворення рухів та емоційних станів, і репрезентативну, що відповідає за свідоме згадування ідей та подій [133].

Певно, одним з перших дослідників, хто зафіксував явища імпліцитної пам’яті в неврологічних випадках амнезії та описав їх теоретичні наслідки, був С. С. Корсаков. В одній зі своїх класичних робіт, що описують амнестичний синдром, який тепер носить його ім’я, Корсаков зауважив, що: «хоча пацієнт не усвідомлював, що він зберіг сліди вражень, які він отримав, ці сліди, мабуть, існували і впливали так чи інакше на хід ідей, принаймні, у несвідомій інтелектуальній діяльності» [120].

Швейцарський психолог Е. Клапаред виявив феномен несвідомого запам'ятовування у пацієнтки з тяжкою амнезією, яка зовсім не пам'ятала його візитів. Після того як лікар одного разу непомітно вколов її шпилькою під час рукостискання, наступного дня жінка рефлекторно відсмикнула руку, продемонструвавши збереження минулого досвіду поза межами свідомого контролю [78].

Провідні спостереження щодо імпліцитної пам’яті були отримані наприкінці 1880-х та на початку 1890-х років французьким психологом, психіатром та неврологом П’єром Жане та австрійським психологом, психоаналітиком, психіатром та неврологом Зигмундом Фрейдом, частково у співпраці з австрійським лікарем Йозефом Броєром. Як для П. Жане, так і для З.

Фрейда, критичні явища спостерігалися у пацієнтів, страждаючих на істеричну амнезію, в результаті емоційної травми. Хоча ці пацієнти не могли явно згадати травмуючі події, їх спогади про них виражалися побічно (імпліцитно) у різний спосіб.

Французький психолог П. Жане, аналізуючи клінічні випадки істеричної амнезії внаслідок психотравм, описав феномен імпліцитної пам'яті, коли пацієнти не могли свідомо згадати травматичну подію, але мимоволі відтворювали її через автоматичні поведінкові реакції чи галюцинації. Вчений пояснив це патологічним процесом дисоціації, який унеможливлює інтеграцію спогадів в «особисту свідомість», внаслідок чого їх активація стає примусовою та непідконтрольною волі людини [115].

Спостереження З. Фрейда за істерією були схожі з поглядами П. Жане, оскільки він також підкреслював, що травматичні спогади, недоступні для свідомості, несвідомо виражаються пацієнтом як істеричні симптоми [93].

Американський психіатр М. Прінс у своїй праці «Несвідоме» обґрунтував визначальну роль неявної пам'яті для нормального когнітивного функціонування, узагальнивши клінічні спостереження за явищами гіпнозу, сновидінь та істерії. Вчений довів, що витіснений зі свідомості минулий досвід, навіть будучи недоступним для довільного згадування, продовжує підсвідомо детермінувати повсякденну поведінку людини, непомітно формуючи її думки та судження [149].

Загальновідомо, що вершиною вчення про несвідоме вважався психоаналіз З. Фрейда, вихідне положення якого вказувало на обумовленість свідомого ментального життя людини її підсвідомим конфліктом, що випливає значною мірою із примітивних сексуальних та агресивних імпульсів [56]. Відправною точкою історії імпліцитних психодіагностичних методів можна вважати метод вільних асоціацій З. Фрейда, а першим лабораторним методом, що значною мірою випередив сучасні, був асоціативний експеримент К. Г. Юнга [6].

Через суворі вимоги до операціоналізації понять західна академічна психологія протягом більшої частини XX століття фактично табуювала вивчення несвідомого. Ситуацію докорінно змінила «імпліцитна революція» 1980-х років у когнітивній психології [6], яка легітимізувала дослідження неусвідомлюваної переробки інформації. Внаслідок цього в науковий обіг увійшли концепти імпліцитного пізнання та навчання, що дозволило експериментально довести детермінацію поведінки процесами, які функціонують поза межами свідомості.

Безперечно, ідея про те, що несвідомими можуть бути не тільки психологічні змісти, а й процеси що оперують ними, зазвичай асоціюється з психоаналітичною теорією. Але, як зазначає Г. Ф. Елленбергер, ідеї про несвідомі сприйняття та спогади мають історію, яка пішла далеко в минуле після досліджень Й. Броєра та З. Фрейда, які вивчали істерію [90].

У сучасній психології дослідження імпліцитних процесів набули свого відродження у відмінностях між експліцитною та імпліцитною пам’яттю, висвітлених у статті американських психологів Пітера Графа та Деніела Шектера під назвою «Імпліцитна та експліцитна пам'ять на нові асоціації у нормальних та амнезійних досліджуваних». У науковій публікації пропонувався наступний опис: «Імпліцитна пам'ять проявляється, коли виконання завдання полегшується за відсутності свідомого спогаду; експліцитна пам'ять виявляється, коли виконання завдання вимагає свідомого згадування попереднього досвіду» [97].

У наступній оглядовій статті Д. Шектера концепція імпліцитної пам’яті набула міцного затвердження, яку вчений визначив, поєднавши експліцитне-імпліцитне зі свідомим-несвідомим. Шектер написав: «Пам'ять про нещодавню подію може бути виражена експліцитно, як свідомий спогад, або імпліцитно, як полегшене виконання тесту без свідомого спогаду» [165].

Американський психолог Дж. Кілстром зазначав, що в ранніх когнітивних моделях імпліцитні процеси вивчалися переважно на матеріалі короткочасної пам'яті [6]. Аналізуючи еволюцію поглядів на психологічне несвідоме, вчений

виділив чотири стадії його концептуалізації: від пасивного «сховища» втрачених спогадів до активних механізмів преаттентивної обробки та автоматизму набутих навичок. Однак, незважаючи на визнання дедалі активнішої ролі несвідомих процесів у пізнанні, тривалий час вважалося, що вони локалізуються лише в межах ментальних процесів і оперують переважно усвідомлюваним змістом [118].

Термін «імпліцитні» для позначення всіх неусвідомлюваних процесів переробки інформації запропонував Дж. Кілстром, тоді як Е. Г. Грінвальд у 1992 році легітимізував поняття «несвідомого» в офіційному словнику американської когнітивної психології [8]. Грінвальд виокремив два його функціональні варіанти: інформація «поза зоною уваги» (вплив стимулів, що залишилися поза фокусом усвідомлення) та «нездатність до інтроспекції» (неможливість суб'єкта вербально відзвітувати про пережитий досвід).

Крім того, Дж. Кілстром звернув увагу на те, що імпліцитні та експліцитні відмінності були поширені й на інші сфери пізнання. Вчений підкреслював наявність емпіричних даних, що свідчать про існування великої області імпліцитних процесів: імпліцитне сприйняття, імпліцитне навчання, імпліцитне мислення, імпліцитні умови застосування правил мови.

Подальший розвиток концепції розширив розуміння імпліцитних процесів на сфери навчання, сприйняття та мислення. Зокрема, дослідження А. Ребера довели здатність людини засвоювати нові складні патерни без усвідомлення їхніх правил (імпліцитне навчання) [152], тоді як вивчення праймінгу, сліпого зору та підпорогових стимулів обґрунтувало існування імпліцитного сприйняття [25, 89, 177]. Згодом до структури неявного пізнання Дж. Кілстром та інші вчені включили й імпліцитне мислення — феномен, тісно пов'язаний з інтуїцією та інсайтом, за якого неусвідомлювана ідея чи рішення безпосередньо детермінує дії суб'єкта [29, 114, 118].

Експериментальне підтвердження феномену імпліцитного мислення наведено в дослідженні К. Бауерса з використанням тесту віддалених асоціацій, яке довело, що респонденти здатні інтуїтивно розпізнавати прихований смисловий зв'язок між словами, навіть не усвідомлюючи кінцевого правильного рішення. Вчений пояснив цей результат автоматичною обробкою інформації поза межами феноменальної свідомості, що відбувається завдяки несвідомому поширенню активації у вузлах семантичної пам'яті [125].

Таким чином, подібні результати сходяться на припущенні, що думки у формі ідей, образів, упереджень тощо можуть спрямовувати поведінку, навіть коли ми цього не усвідомлюємо.

Питання про те, чи можуть люди усвідомлювати власні емоційні стани, здається, містить внутрішню суперечність, адже емоції повинні відчуватися, а відчуття, за своїм звичайним тлумаченням, є досвідом свідомим [79]. Відповідь залежить від того, як ми визначаємо емоцію. Якщо емоція визначається як свідомий стан почуття, то позитивна відповідь на це питання неможлива. Але якщо ми визначаємо емоцію по-іншому, то питання є принаймні відкритим для емпіричних доказів.

Спираючись на підхід Р. Зайонца щодо незалежності емоційних процесів від когнітивних, емоції розглядаються як такі, що мають вісцерально-моторне походження і за своєю природою носять підсвідомий характер. Подальше становлення досліджень імпліцитних емоцій відбулося завдяки працям Е. Грінвальда та М. Банаджи у сфері імпліцитних аттитюдів, де емоції виступають неусвідомлюваним афективним ядром соціального ставлення [98]. Загалом цей феномен проявляється у двох формах: коли емоції стають імпліцитним наслідком неусвідомлюваних когнітивних процесів, або коли самі емоції залишаються неусвідомленими реакціями на свідомі події, виявляючи себе виключно через поведінкові та фізіологічні зміни [6].

Методологічним підґрунтям існування імпліцитних емоцій слугує полісистемна теорія П. Ленга [123], згідно з якою емоція є сукупністю відносно незалежних вербально-когнітивних, поведінкових та фізіологічних компонентів, що дозволяє неусвідомлюваній фізіологічній активації функціонувати автономно від свідомого переживання [6].

Таким чином, виходячи з вищезазначеного, однією з найперших ознак когнітивної революції в психології доцільно вважати відродження інтересу до свідомості. Значною мірою когнітивна психологія, що виникла одразу після Другої світової війни на зміну функціональному біхевіоризму, підкреслювала значимість усвідомлення, первинної пам'яті, уваги та образного мислення. Після наближення до XXI століття дослідження в межах означеної галузі науки почали висвітлювати результати про несвідоме психічне життя і поняття психологічного несвідомого, а саме ідеї про те, що на свідомий досвід, думки та дії впливають сприйняття, спогади та інші психічні стани, які недоступні феноменальній свідомості та певним чином незалежні від вольового контролю.

На сьогоднішній день у науковому психологічному товаристві цілком відсутні вагання щодо існування імпліцитних процесів. Неабиякий внесок у розвиток імпліцитної психології в зарубіжній психології здійснили такі галузі, як психологія особистості, соціальна психологія, нейропсихологія, когнітивна психологія. Однак, окремої уваги варте питання щодо можливості переходу експліцитних процесів в імпліцитні.

З розглянутого вище, можна помітити, що сенс, закладений спочатку у значення термінів імпліцитний та експліцитний, незалежно від їхнього розуміння в тій чи іншій області науки, залишається незмінним, проте багато науковців у своїх психологічних дослідженнях оперували різноманітними визначеннями даних понять, вкладаючи в них більш ґрунтовний зміст.

У повсякденному житті люди постійно взаємодіють між собою. Одним із результатів такої взаємодії є формування нових концепцій, що слугують

своєрідним орієнтиром у навколишньому світі. В області філософії такі знання називаються «народною психологією» – низкою принципів (значною мірою і неявних), що використовуються звичайними людьми і покликані для розуміння, з'ясування, передбачення власної поведінки та психічного стану інших. Натомість, у сфері психологічної науки, особливий тип знань, що формується у людей про навколишній світ, розглядається крізь призму так званих імпліцитних теорій.

У психологічній літературі нерідко знаходять своє наукове вживання терміни, що мають подібне призначення, – імпліцитні теорії (наприклад, К. Двек, Е. Л. [84]), імпліцитні переконання (наприклад, М. П. Хазельхун, М. Е. Швейцер, А. М. Вуд [104]), світогляди (наприклад, Л. Е. Мальмберг, Т. Д. Літтл [134]), умонастрої (наприклад, К. Двек [85]), теорії себе (наприклад, К. Двек [87]), світські теорії (наприклад, Д. С. Молден, К. Двек [142]), наївні теорії (наприклад, Д. Б. Міле, Д. С. Молден [138]) тощо. Проблема вибору відповідного терміна ускладнюється тим, що автори часто використовують взаємозамінні поняття.

Незважаючи на поширення термінів, що використовуються для опису цих особистих теорій бачення та сприйняття світу, точна природа та значення дефініції «імпліцитна теорія», на нашу думку, у відповідній літературі обговорювалася недостатньо. Саме тому зміст даного конструкту потребує більш ґрунтовного теоретичного аналізу у психологічній науці, що дасть змогу зробити ще один крок до визначення точності та концептуальної ясності даного виразу, а також дозволить створити більш валідні та надійні способи його оцінки.

Починаючи з оригінального визначення імпліцитних теорій, слід зазначити, що вони називаються «імпліцитними» або «неявними», тому що рідко виражаються відкрито, і називаються «теоріями», тому що, згідно з науковою теорією, створюють підґрунтя для передбачення й оцінки значення подій у світі людини [179].

Науковці М. Люфтенеггер та Я. А. Чен, які фундаментально продовжували дослідження з даної проблематики, продемонстрували у своїх наукових працях наявність трьох основних характеристик імпліцитних теорій: *по-перше*, термін «теорії» є одним із загальних аспектів, котрий використовується більшістю понять, і конкретизує мету дослідження, план якого може бути спрямований на весь соціальний світ; *по-друге*, загальною характеристикою даних теорій є те, що, на відміну від наукових теорій, вони мають тенденцію інтуїтивності і формуються непрофесіоналами, а не експертами в тій чи іншій області; *по-третє*, люди не завжди усвідомлюють свої непрофесійні теорії, вони рідко чітко сформульовані у свідомості людини, яка їх дотримується [131].

Низка дослідників (Ф. Хайдер, Д. Т. Вегенер, Р. Е. Петті) вважають, що імпліцитні теорії чи наївні теорії загалом можна описати як евристики здорового глузду, які використовуються людьми задля розуміння себе і світу [107,69].

Вчені Ш. П. Джайн та Т. Дж. Вайтен є прихильниками ідеї про те, що імпліцитні теорії – це переконання, яких дотримуються люди щодо природи людських і нелюдських властивостей, а також більш глобальних явищ [113].

Науковцями Т. Р. Сарбін, Р. Тафт та Д. Е. Бейлі було наведено спроби описати імпліцитні теорії як фундаментальні припущення людей, що впливають на те, як вони бачать світ [164].

Згідно думки А. Фернем, існують неспеціалізовані, або «імпліцитні» теорії, та наукові теорії. Неспеціалізовані або непрофесійні теорії, як правило, вважаються ненауковими поясненнями певного набору моделей поведінки і висвітлюють переконання людини щодо цієї поведінки. Наукові теорії, з іншого боку, досліджують фактичні причини [95].

Українські дослідниці М. А. Салюк та Аршава І. Ф. вважають, що імпліцитні теорії – індивідуальні схеми, основна мета яких полягає у побудові цілісної картини світу, і від особливостей формування цих схем цілком залежать

панівні емоційні стани людини, її реакції на речі і події, що відбуваються у житті, і врешті-решт – відчуття особистого психологічного благополуччя [4].

Вітчизняна дослідниця В. В. Горбунова стверджує, що імпліцитні теорії – це суб'єктивні пояснювальні схеми, характерні та специфічні уявлення про себе та світ, що виконують планомірну та антиципаційну функції. У формуванні імпліцитних теорій відіграють роль безліч факторів, проте на першому плані – особистісний досвід [74].

На думку відомого французького психолога С. Московічі, імпліцитні теорії слід відрізняти від «соціальних концепцій», оскільки вони, перш за все, формуються шляхом засвоєння індивідуального досвіду, тоді як прихильниками соціальних уявлень є великі групи чи колективи, для яких уявлення такого типу є стабільними «формами переконань, ідеологічних поглядів, знань».

Науковий психологічний ландшафт надає вельми вичерпний перелік досліджень та експериментів, спрямованих на вивчення імпліцитних уявлень. Широковідомими є наукові спостереження, присвячені імпліцитним теоріям сили волі та саморегуляції (В. Джоб, К. Двек, Г. М. Уолтон) [116], здібностей і мотивації (Ф. К'юрі, А. Дж. Елліот, Д. Да Фонсека, А. С. Моллер) [82], читання (К. М. Хейз, К. Д. Фріт) [109], стресу та здоров'я (Д. С. Єгер, Р. Джонсон, Б. Дж. Спітцер, К. Г. Тшесневський, Дж. Пауерс, Д., К. Двек) [180], особистості дитини (К. А. Ердлі, К. Двек) [92], емоцій (К. Ромеро, А. Майстер, Д. Паунеску, К. Двек, Дж. Гросс) [157], особистісного втручання та агресії (Д. С. Єгер, К. Г. Тшесневський, К. Двек) [181], сексуальних злочинів (А. Біч, Д. Фішер, Т. Ворд) [68], ваги тіла (Дж. Л. Бернетт) [74], старіння (К. Макфарланд, М. Росс, М. Гілтроу) [136], мужності (К. Р. Рейт, Дж. А. Кларк, Д. Р. Ліндсей, Р. Дж. Стернберг) [150], кроскультурних відносин (А. Т. Черч, М. С. Катігбак, А. М. Дель Прадо) [77], сором'язливості (Дж. С. Бір) [69], наслідування (Р. Г. Лорд, О. Епітропакі, Р. Дж. Фоті, Т. К. Гансбро) [130], переконання (Д. Р. Роскос-Евольдсен) [159], креативності у вищій освіті (Є. Павлович, С. Максіч) [145],

депресії (М. Циммерманн, Р. Хмайдан, Б. Прейзер, А. Папа) [182], психічної саморегуляції (М. А. Салюк) [48], лідерства (К. П. Лазор) [36], емоційної стійкості (І. Ф. Аршава, Е. Л. Носенко, К. П. Кутовий) [3;35], психологічного благополуччя й оптимізму (І. Ф. Аршава, М. А. Салюк) [4], моралі (Дж. С. Х'юз) [111], хронічного болю (Н. С. Хіггінс) [110], емпатії (К. Шуман, Дж. Закі, К. С. Двек) [167], шлюбу (Холл С. С.) [102] тощо.

У нашому дослідженні ми зупиняємося на використанні теоретико-методологічних засад імпліцитних теорій особистості, які історично можна простежити у працях Л. Дж. Кронбаха, С. Е. Аша, Дж. С. Брунера, Р. Тагіурі, Д. Шапіро, Д. М. Вегнера, Р. Р. Рошера, К. С. Двек, та імпліцитних теорій інтелекту, значний внесок у дослідження яких зробили такі вчені, як У. Г. Найсер, Р. Стернберг, К. С. Двек, Ф. Хайдер, Л. Росс, Р. Нісбетт.

Як відомо, найперше вживання поняття «імпліцитна теорія» можна простежити у 1954 р. в роботах американського психолога Л. Дж. Кронбаха, ключова діяльність якого була спрямована на психологію навчання. Вчений використав даний термін для позначення узагальненого сприйняття особистості іншої людини [81].

До середини XX століття у соціальній психології панував об'єктивний підхід, за якого будь-який об'єкт разом з його характеристиками і процесами розглядався як незалежне від волі та бажання людини явище. Саме тому питання впливу суб'єктивних факторів на процес міжособистісного сприйняття не аналізувалося в ту пору, і, більше того, вважалося систематичною помилкою. Однак дослідження таких відомих американських психологів, як С. Е. Аш, Дж. С. Брунер та Р. Тагіурі, розглядаються нині під кутом парадигми конструктивізму і цілковито відносяться до області імпліцитних теорій.

У 1946 році С. Е. Аш експериментально довів, що враження про іншу людину формується як єдиний цілісний образ, де риси характеру перебувають у глибокій динамічній взаємодії. На прикладі варіювання характеристик «теплий»

та «холодний» вчений обґрунтував існування центральних і периферичних рис, довівши, що наявність лише однієї центральної риси здатна кардинально трансформувати загальне сприйняття особистості [65].

У 1957 році Дж. С. Брунер та Р. Тагіурі запропонували ідею «звичайних концепцій особистості», згідно з якою кожна людина на основі досвіду та базових категорій вибудовує власну буденну теорію для здебільшого несвідомої категоризації та передбачення чужої поведінки [71].

Розвиваючи цю думку, у 1958 році спільно з Д. Шапіро вони обґрунтували механізм функціонування «імпліцитної теорії особистості» — здатності індивіда виводити неочевидні риси іншої людини на основі вже відомих характеристик та спостереження за її стійкою поведінкою [80].

У 1955 р. американський психолог Дж. А. Келлі в рамках своєї теорії особистісних конструктів запропонував поняття «конструкт», яке, на думку вченого, використовується людиною в індивідуальному акті перцепції і з цієї точки зору відповідає традиційним образам сприйняття. Особистісний конструкт – це система бінарних опозицій, за допомогою яких суб’єкт може здійснювати категоризацію себе та інших. Теорія Келлі являє собою ієрархічну систему конструктів, на вершині якої знаходяться суперординатні конструкти, що мають найбільший діапазон придатності; нижче розташовані субординатні конструкти [78].

Теорія особистісних конструктів Дж. А. Келлі забезпечує основу для дедуктивних висновків і передбачення майбутніх подій, в якій людина є активним творцем свого суб’єктивного світу. Згідно з даним підходом, люди формують імпліцитні теорії на кшталт вчених, підтверджуючи чи спростовуючи їх в процесі життя. Вчений припускає, що так звані «звичайні люди» конструюють імпліцитні теорії так само, як вчені – наукові теорії; будують гіпотези і перевіряють їх в житті.

Таким чином, і наукові, і імпліцитні теорії являють собою тимчасові конструкції. Першорядно імпліцитна теорія кожної людини розглядається як внутрішня конструкція – відмічається, що маленькі діти, котрі намагаються вловити зміст в тому досвіді, який вони проживають, але досі не володіють відповідними концептами, здійснюють неусвідомлюване довербальне конструювання, що відповідає за ірраціональні реакції на події. Дорослішаючи, людина поступово набуває вербальні позначення для багатьох конструктів, однак один з полюсів конструкту може все одно залишатися неусвідомлюваним навіть за щоденного вживання (наприклад, під висловом «у Мері і Джейн м'який характер» мається на увазі, що людина використовує конструкт «м'який-грубий»).

У 1977 році Д. М. Вегнер та Р. Р. Рошер розмежували імпліцитні (життєві) та експліцитні (наукові, емпірично верифіковані) теорії особистості за базовим критерієм усвідомленості.

Розвиваючи цей когнітивний підхід, У. Г. Найсер у 1979 році запропонував розглядати імпліцитні теорії інтелекту як прототипи, що функціонують як мірило подібності між реальною людиною та «ідеальним» еталоном [144].

Поділяючи думки прототипічного підходу, американський дослідник Р. Стернберг у 1985 р. зауважував, що вивчення імпліцитних теорій дає змогу створити репрезентацію типової повсякденної поведінки і, більше того, соціокультурного контексту. У своїх дослідженнях Стернберг продемонстрував імпліцитні теорії інтелекту тайванських китайців, латиноамериканців, білих американців, азіатів [168].

Новий сучасний підхід до пояснення імпліцитних теорій інтелекту та особистості розробила американська дослідниця К. С. Двек. На думку вченої, під імпліцитною теорією особистості розуміється розподіл її на ІТ константної особистості (про стабільність особистісних характеристик) та ІТ збагачуваної особистості (про можливість розвитку особистісних характеристик). Люди, що є

прихильниками ІТ константної особистості, сприймають особистість як дещо стабільне та незмінне, схильні давати оцінку навіть незначним актам поведінки інших людей [84, 59].

Досліджуючи процеси навчання, К. С. Двек виокремила дві імпліцитні теорії інтелекту: константну (сприйняття розумових здібностей як незмінної заданості) та інкрементальну (розуміння інтелекту як динамічної властивості, що розвивається).

Розширюючи цей концепт на сферу психологічного благополуччя, О. С. Ковальчук довела, що інкрементальна установка на зростання сприяє евдемоністичній самоактуалізації, тоді як фіксована константна установка корелює з реактивним гедонізмом та ризиком ментальної стагнації [30].

Одним з перших соціальних психологів, який у 1958 р. визнав, що інтелект і знання потенційно є двома різними атрибутами, був австрійський дослідник Ф. Хайдер. Інтелект, на думку вченого, є фіксованою сутністю, а знання – динамічними. Люди, які наслідують інкрементальну теорію інтелекту, вважають, що справжній інтелект – це поєднання як здібностей, так і знань [106].

З позицій концепції «світського диспозиціонізму» Л. Росса та Р. Нісбетта, прихильники константних імпліцитних теорій значно частіше пояснюють поведінку незмінними рисами особистості й недооцінюють ситуативні фактори, ніж носії інкрементальних установок [92, 160, 162].

Водночас Д. О. Леонтьєв наголошує на взаємній незалежності та ситуативній гнучкості імпліцитних уявлень про інтелект і особистість, які, до того ж, не корелюють з об'єктивним рівнем психометричного інтелекту. Сучасний розвиток цих ідей відображено у тривимірній моделі І. Г. Батраченка для кризових умов, яка доводить, що трансформація дезадаптогенних імпліцитних переконань на адаптогенні стимулює перехід індивіда від пасивного переживання до активної суб'єктної позиції [202].

Таким чином, здійснений огляд теоретичних та емпіричних досліджень дає нам змогу стверджувати, що імпліцитні теорії інтелекту та особистості – це своєрідна система індивідуальних і суб'єктивних переконань людини про власний інтелект і власну особистість. Водночас одні люди схильні думати, що розумові здібності та властивості особистості стабільні, і немає жодного сенсу збагачувати їх та розвивати, а інші – вважають, що інтелект та особистість – це динамічні структури, які постійно зростають та вдосконалюються зарахунок докладання власних зусиль.

Отже, розглядаючи даний конструкт в історичному екскурсі, важливо наголосити, що у сфері психологічної науки феномен дослідження поняття «імпліцитна теорія» має довгу історію. Однак, незважаючи на вагомі літературні засади, довгу та багатомірну історію досліджень, у дослідницькій базі залишається відкритим питання про роль імпліцитних уявлень про інтелект та особистість у подоланні складних життєвих ситуацій, що, у свою чергу, лише підкреслює необхідність ґрунтовного теоретичного вивчення поняття «ситуація», «життєва ситуація», «складна життєва ситуація» та їх психологічного змісту.

У дисертаційному дослідженні обґрунтовано доцільність використання терміна «імпліцитні уявлення» замість класичного «імпліцитні теорії», оскільки він точніше відображає природу цих конструктів як гнучких, часто неусвідомлюваних когнітивних схем і ментальних репрезентацій, а не логічно структурованих систем знань. Визначено, що саме полярність таких уявлень — інкрементальних (віра у здатність до розвитку) або фіксованих (сприйняття рис як сталих) — детермінує оцінку складної життєвої ситуації як виклику або загрози, безпосередньо визначаючи подальші копінг-стратегії та мобілізацію ресурсів особистості.

В українській психологічній традиції категорія уявлення розглядається як образи предметів, явищ, сцен і подій, що виникають на основі пригадування або продуктивної уяви [5].

У психологічному словнику за редакцією А. В. Зінченко уявлення визначається як «чуттєво-наочний образ предметів чи явищ дійсності, що зберігаються в свідомості без безпосереднього впливу самих предметів на органи чуття» [50].

Учений М. Конюхов у психологічному словнику визначає уявлення як психічний пізнавальний процес, що характеризується відтворенням образів предметів, подій на основі їх пригадування, продуктивної уяви [6].

Спираючись на класичні психологічні підходи, які трактують уявлення як чуттєво-наочний відтворений образ предметів [6], у дослідженні це поняття розширюється на більш абстрактний рівень — як узагальнені ментальні репрезентації та не завжди усвідомлювані переконання особистості про власну змінність.

У такій якості уявлення виступають базовими пізнавальними конструктами, що виконують специфічні функції фіксації, розпізнавання, концептуалізації та творчої трансформації досвіду в процесах сприйняття, пам'яті, мислення й уяви [49].

На жаль, у сучасному вітчизняному науковому ландшафті спостерігається недостатнє вивчення феномену імпліцитних уявлень та їхнього концептуального протиставлення — експліцитних уявлень. Попри це, наша робота ґрунтується на змістовному теоретичному підґрунті, сформованому в результаті аналізу праць таких видатних науковців, як К. С. Двек, Дж. Т. Макалер, Дж. Л. Боулер, М С. Боулер, А. М. Шоман, А. Г. Грінвальд, М. Р. Банаджі, Л. А. Рудман, А. Б. Носек, С. Д. Фарнхем, Дж. Л. Шоен, Дж. А. ДеСімоне, Р. Д. Мейер, К. А. Шнуре, Дж. М. Лебретон, Дж. Хайдт, Б. С. Фрост, Дж. Купманн, М. А. Сміт, Д. Г. Вінтер, О. П. Джон, А. Дж. Стюарт, Е. С. Клонен, Л. Е. Дункан.

Варто зазначити, що наведені дослідники представляють не одну, а кілька суміжних ліній вивчення імпліцитних конструктів: імпліцитні асоціації та упередження (А. Г. Грінвальд, М. Р. Банаджі, Л. А. Рудман, А. Б. Носек, С. Д. Фарнхем), імпліцитні мотиви (Д. Г. Вінтер, О. П. Джон, А. Дж. Стюарт, Е. С. Клонен, Л. Е. Дункан) та імпліцитну креативність (Дж. Т. Макалер, Дж. Л. Боулер, М. С. Боулер, А. М. Шоман). У цьому дослідженні вони залучаються не як пряме емпіричне підтвердження саме імпліцитних уявлень про інтелект та особистість, а як аналогічні свідчення на користь ширшого принципу — існування автоматизованих, недоступних інтроспекції когнітивних структур, що визначають поведінку; змістовим ядром нашого підходу залишається концепція імпліцитних теорій К. Двек.

Дослідники (Дж. Т. Макалер та ін.) наголошують, що вимірювання креативності виключно через усвідомлювані показники є неповним, оскільки будь-який конструкт особистості містить також імпліцитні складові [99, 135]. Ці неявні аспекти охоплюють недоступні для інтроспекції когнітивні процеси та мотиви, які безпосередньо детермінують готовність до певних дій і забезпечують несвідому раціоналізацію (виправдання) нетрадиційної поведінки [135].

Відповідно до попередніх досліджень, люди вважають за краще вірити, що їхні рішення є раціональними та обґрунтованими, і використовують механізми виправдання (МВ) для підвищення логічної привабливості своїх рішень щодо певних бажаних видів поведінки. Ці конкретні МВ відповідають прихованим бажанням кожної людини і активуються автоматично, поза свідомістю, для підтвердження бажаних дій [155].

Використання МВ для підтримки неявної особистості було продемонстровано у зв'язку з такими конструктами, як агресія, влада/домінування, мотивація до досягнення, самознищення, страх невдачі та схильність до залежності, а зовсім нещодавно Дж. Л. Шоен та колеги визначили набір конкретних ВМ, які раціоналізують вибір на користь творчої поведінки. Ці

ВМ дозволяють творчим особистостям виправдовувати витрачання значного часу та зусиль на пошук нових рішень, одночасно захищаючи свої зусилля від вигорання та зовнішнього сприйняття як безглуздість [166].

На відміну від явних процесів міркування, люди не можуть свідомо отримати доступ до своїх неявних процесів міркування та судження [100]. Таким чином, неявна та явна особистість здаються окремими сутностями, які навряд чи можуть бути сильно корельованими між собою [94].

Хоча ці компоненти особистості сприймаються як окремі, вони не обов'язково є незалежними. Д. Дж. Уінтер та колеги висунули гіпотезу, що між явними та неявними аспектами особистості існує більш складний та взаємопов'язаний зв'язок. Зокрема, вони запропонували, що імпліцитні та експліцитні компоненти особистості взаємодіють, щоб передбачити подальшу поведінку [178]. Це явище, яке зазвичай називають інтегративною моделлю особистості, отримало широку емпіричну підтримку. Більше того, дані свідчать про те, що взаємодія між високим і низьким рівнями явних та неявних характеристик може привести до чотирьох різних архетипів, кожен з яких схильний до специфічної моделі поведінки [94].

Для глибшого розуміння феномену імпліцитні уявлення доцільно протиставити експліцитним: якщо останні є усвідомленими, логічно структурованими переконаннями, то перші функціонують як автоматичні, неусвідомлювані когнітивні конструкти, що керують поведінкою без потреби у вербалізації. Існування таких прихованих ментальних репрезентацій обґрунтовується психоаналітичним, когнітивним та культурно-історичним підходами.

Важливо, що саме автоматичний характер імпліцитних уявлень пояснює, чому вибір копінг-стратегій у складних життєвих ситуаціях переважно відбувається миттєво, без свідомого зважування альтернатив. Формування цих конструктів є результатом тривалої автоматизації досвіду, соціалізації та впливу

емоційно значущих подій, а їхній зміст і специфіка можуть додатково детермінуватися віком, статтю та сімейним статусом особистості.

Отже, імпліцитні уявлення — це ті самі образи та когнітивні конструкції, але переміщені у сферу автоматичного або несвідомого функціонування. Їхня прихованість не означає слабший вплив; навпаки, саме завдяки тому, що вони не піддаються критичному аналізу, вони часто сильніше формують реакції, стратегії поведінки та, зрештою, визначають життєвий вибір людини.

Таким чином, застосування терміна «імпліцитні уявлення» дозволяє ширше охопити індивідуальні, гнучкі та часто неструктуровані когнітивні утворення, які визначають спосіб сприйняття і тлумачення життєвих ситуацій, ніж це передбачає категорія «імпліцитні теорії», що має більш формалізований і логічно впорядкований зміст.

1.2. Ситуаційний підхід та психологічний зміст поняття «складна життєва ситуація»

Протягом життя людина переживає безліч різних ситуацій і подій, які можуть бути зворушливими або вразливими, повсякденними, простими або нестандартними, складними, короткочасними або постійними, стрімкими або послідовними, стимулюючими або травмуючими.

Перш ніж виділити поняття складної життєвої ситуації, необхідно з’ясувати положення ситуаційного підходу, а саме – уточнити зміст та структуру ситуацій, що являють собою життя людини, визначають перебіг її інтеграції в соціально-культурному середовищі, обумовлюють процес становлення особистості, формування образу «Я» тощо.

Як відомо, перші напрацювання в контексті традиційної опозиції «особистість – середовище» належать німецько-американському психологу

Курту Левіну, чиї ідеї справили могутній вплив на американську соціальну психологію та багато інших шкіл і напрямів. Дослідник описував середовище як таке, що сприймається та переживається суб’єктом, надаючи «зовнішнім» ситуативним факторам «внутрішній», суб’єктивний характер. На думку вченого, перехід від арістотелівського вчення, за якого божество слугувало предметом вищого та найдосконалішого пізнання, до концепції Галілея, за переконаннями якого існували математичні закономірності форми, руху, маси часток, вимагає шукати «причину» подій не в природі поодинокого ізольованого об’єкта, а у взаєминах між об’єктом та його оточенням [128].

Саме завдяки ідеям К. Левіна сьогодні загальноприйнятим вважається уявлення про те, що «поведінку визначає не ситуація, котра може бути описана об’єктивно або за узгодженою думкою декількох спостерігачів, а ситуація, якою вона дана суб’єкту в його переживанні, як вона існує для нього» [105].

Фундаментальний внесок в теоретичне пояснення «об’єктивного» та «суб’єктивного» аспектів ситуації був здійснений американським ученим, одним із засновників американської соціології та соціальної психології – Вільямом Томасом. На його думку, у людській поведінці наслідки визначаються не реальністю, а думкою людини про неї. Це відбувається, коли ми звертаємося до ситуацій соціальної взаємодії. Соціальні відносини та їх визначення нерозривно пов'язані один з одним; визначення ситуації – це і є ситуація [170].

Становлення ситуативного підходу в психології спирається на концепцію «самовиконуваного пророцтва» В. Томаса та Р. Мертона (детермінація реальних наслідків суб'єктивним сприйняттям ситуації) [137], а також на ідеї Л. С. Виготського про «соціальну ситуацію розвитку» та визначальну роль внутрішнього переживання людиною свого середовища.

Фундаментальні принципи цього підходу — ситуаціонізм, суб'єктивну інтерпретацію та цілісне вивчення поля «людина – середовище» — структурували Л. Росс і Р. Нісбетт [161].

Подальший розвиток напрям отримав у працях Д. Магнуссона, який концептуалізував життєву ситуацію як суб'єктивне переживання об'єктивних взаємодій та запропонував п'ятирівневу модель її аналізу (від окремих стимулів до глобального середовища):

1) стимули, тобто певні об'єкти та дії зовнішньої середовища;

2) епізоди, тобто особливі, значущі події, що мають причину та наслідок;

3) фізичні, тимчасові та психологічні параметри ситуації, що визначаються зовнішніми умовами. Сприйняття та інтерпретація ситуації надає значення стимулам та епізодам;

4) оточення – узагальнююче поняття, що характеризує типи ситуацій;

5) середовище – сукупність фізичних та соціальних змінних зовнішнього світу [173].

Британські науковці М. Аргайл, А. Фернхем, Дж. Грахам виділяють такі підходи у вивченні соціальних ситуацій:

1) вимірювальний підхід, що висвітлює різноманітні спроби щось виміряти, наприклад, перцептивні фактори або типи реакцій у контексті різних ситуацій;

2) компонентний підхід, який намагається виділити окремі компоненти, або елементи, та їх взаємозв’язок за умов конкретної унікальної ситуації;

3) особливі види соціальної поведінки (наприклад, конформність чи альтруїзм) або специфічні типи комунікацій (наприклад, лікар – пацієнт);

4) «середовищний» підхід, що акцентує увагу саме на фізичних параметрах ситуації (наприклад, приміщення, шум);

5) екологічний підхід, що надає особливого значення міжкультурним факторам;

6) етогенетичний підхід, що основну увагу приділяє аналізу соціальних епізодів, їх правил та ролей, а також використовує аналіз подій власне дійовими особами (у їх власних термінах та трактуваннях) [64].

Розвиваючи ситуативний підхід, В. Мішель запропонував аналізувати риси особистості через стабільні поведінкові патерни «якщо – то», що формують унікальні індивідуальні сигнатури в різних контекстах [140], тоді як Г. Мюррей класифікував ситуації за їхнім мотиваційним та афективним впливом на поведінку індивіда [143].

У межах темпорального й гуманістичного напрямів Ш. Бюлер визначала конкретні ситуації як базові структурні компоненти життєвого шляху особистості [95], а Х. Томе наголошував на визначальній ролі саме суб'єктивного сприйняття ситуації, органічно вбудованої в цілісну смислову структуру життєвого світу людини [169].

З позицій соціологічного конструктивізму П. Бергер розглядав ситуацію як систему суспільних очікувань, що формують ситуативне «Я» та соціальні ролі, а І. Гофман концептуалізував її через механізм «рамок» (фреймів), які структурують соціальний досвід, наповнюють його смислом і дозволяють індивіду адаптувати власні дії до реальності [96].

Представник міждисциплінарного підходу Д. Кантер зводить проблему поведінки індивіда до взаємозв'язку пізнавальних структур, вибірковості сприйняття та стимулюючої або обмежувальної ролі середовища, підкреслюючи передусім соціально-психологічну природу такої просторової взаємодії [75].

У межах когнітивно-афективної системної теорії особистості В. Мішел, Ю. Шода та О. Ейдак концептуалізують ситуацію як ключову детермінанту, доводячи, що індивіди формують унікальні, передбачувані ситуаційно-поведінкові профілі залежно від суб'єктивного значення конкретних ознак середовища та специфічної активації когнітивно-афективних зв'язків [141].

У вітчизняній психології дослідження ситуації були здебільшого пов’язані з поняттям «особистісний сенс», яке у науковий перебіг було введено О. М. Леонтьєвим, і розуміється як оцінка життєвого значення для суб’єкта об’єктивних обставин і дій суб’єкта в них. До того ж певні когнітивні схеми, які

має суб’єкт ситуації, є методологічно близькими до поняття «установки», введеної грузинським психологом і філософом Д. М. Узнадзе, і яка розуміється як первинна неусвідомлена реакція на ситуацію; цілісний, недиференційований стан суб’єкта, що передує діяльності [47].

У вітчизняній психології С. Л. Рубінштейн концептуалізував ситуацію через категорію «життєвих відношень», наголошуючи на активній суб'єктності особистості, яка здатна визначати власну життєву стратегію. Розвиваючи суб'єктивний та перцептивний аспекти, Ю. М. Швалб визначив ситуацію як просторову впорядкованість буття, безпосередньо структуровану змістом уявлень свідомості [39], а Л. Ф. Бурлачук довів, що індивідуальна реакція є результатом взаємодії об'єктивних параметрів середовища та особистісних рис. З огляду на посилення наукового інтересу до стресових і психотравмуючих обставин, наразі гостро постає методологічна необхідність чіткого термінологічного розмежування понять життєвої «події» та «ситуації».

У психології дослідженню поняття «подія» присвячено чимало наукових робіт (Ш. Бюлер, С. Л. Рубінштейн, Б. Г. Ананьєв та ін.). Одна із фундаторів ситуаційного підходу, Шарлота Бюлер, у дослідженні життєвого шляху, визначає подію як «одиничну зміну, що відбувається в обставинах життя людини». Ця зміна може бути пов'язана як із зовнішніми обставинами, так і з внутрішніми переживаннями, що робить подію ключовим елементом у розумінні динаміки життєвого шляху.

Видатний психолог, С. Л. Рубінштейн, запропонував концепцію події як структурної одиниці життєвого шляху людини. Згідно з його теорією, не кожна зміна в житті людини є подією. Головним критерієм, що визначає подію, Рубінштейн вважає доленосність. Тобто подія має бути такою, що здатна суттєво змінити життєвий шлях людини. Автор підкреслює, що в індивідуальній історії відбуваються ключові моменти та поворотні етапи, які визначають подальший перебіг життя на тривалий час.

Ширше розглядає концепт «подія» Б. Г. Ананьєв. Вчений визначає значні життєві події як суттєві зрушення у зовнішньому чи внутрішньому світі, що можуть вплинути на життєвий шлях людини. У його роботах зберігається тенденція використовувати термін «подія» у значенні «значна подія», що наголошує на її важливості для формування суб'єктивної картини життєвого шляху. На думку Ананьєва, події є універсальними елементами, що утворюють реальне людське життя. Автор зазначає, що значні життєві події поділяють життя на дискретні відрізки біографічного часу. Кожна така подія є початком і кінцем певного часового періоду та створює внутрішню періодизацію життєвого шляху особистості.

Існують дослідження, в яких під подіями маються на увазі життєві зміни, здатні впливати на адаптивні можливості людини через психофізіологічну активацію. Прикладом таких досліджень є роботи Т. Холмса та Р. Рае, які співпрацювали з іншими вченими, такими як Р. Артур, Т. Теорелл, М. Горовіц та Є. Брюс. Також у цю галузь досліджень зробили внесок Дж. Сарасон, Дж. Джонсон та Дж. Сігель. Зокрема, результатом їхньої роботи став створений ними перелік життєвих подій [16].

Події як «специфічні частини загальної ситуації, які можуть бути описані в термінах причини та результату» трактує Д. Магнуссон. Це означає, що подією вважається те, що людина говорить або робить у відповідь на попередню дію іншої людини або зміни у фізичному та/або біологічному середовищі. Таким чином, події, за поглядами Д. Магнуссона, є елементами взаємодії між людиною та її оточенням, де кожна відповідь чи акт поведінки можуть бути розглянуті як наслідок попередніх обставин.

У науковій літературі поняття «подія» часто використовується у поєднанні з іншими термінами, такими як «дія», «патерн взаємодії», «епізод». Ці терміни можуть мати схожі значення або доповнювати поняття «подія», розширюючи та уточнюючи його використання в контексті різних наукових досліджень.

Наприклад, «дія» може означати конкретну поведінку чи вчинок, «патерн взаємодії» - стійку послідовність дій між учасниками, а «епізод» - окремий відрізок часу або подій, в яких розгортається дія.

У науковій літературі поняття «дія» як «подія», здійснювана людиною, обговорюється в роботах Т. А. ван Дейка [175]. Термін «патерн взаємодії» М. Аргайл розглядає як «цикли взаємодії, пов'язані з метою ситуації». У його розумінні великі послідовності взаємодій можуть бути розділені на епізоди або фази, які відокремлюються точками розриву, тобто моментами, коли змінюється аспект взаємодії.

Таким чином, «дії» та «взаємодії» можна розглядати як окремі випадки подій. Це передбачає, що дія є не лише самостійною подією, а й може призводити до змін, які також є подіями. Отже, «подія» поєднує у собі як процес дії, так і його наслідки.

Невизначеність поняття «подія» також пов'язана з використанням дослідниками терміна «ситуація». У наукових джерелах можна знайти різні підходи до розуміння взаємозв'язку між поняттями «подія» та «ситуація», зокрема:

- ототожнення понять «подія» і «ситуація»;

- розгляд події як структурної частини ситуації.

Тенденція розглядати «подію» та «ситуацію" як еквівалентні поняття має під собою очевидні підстави. Одним з цих підстав є розмитість поняття «ситуація» і труднощі, які виникають при спробі дати їй визначення. Важливо відзначити, що існують три основні підходи у визначенні поняття «ситуація». З погляду поведінкового підходу ситуація представляється як набір стимулів, умов, обставин, які діють ззовні і, незалежно від індивіда, надають стимулюючий і коригуючий вплив на суб'єкт, детермінують його активність і одночасно задають просторово-тимчасові межі її реалізації.

У цьому підході спільність ситуацій пов'язується зі спільністю їх фізичних характеристик: чим більше схожі дві ситуації, тим більше подібними будуть викликані ними реакції. Однак, за такого визначення ситуації майже не враховується активна роль суб'єкта.

Інша позиція у визначенні поняття «ситуація» розробляється в рамках психодинамічної теорії та теорії рис особистості. З цієї точки зору, навпаки, основні джерела детермінації поведінки лежать у відносно стабільних та довготривалих властивостях особистості, які, на думку Г. Олпорта, будучи успадкованими чи вивченими, є каузальними структурами і визначають міжситуативність поведінки.

Найбільш перспективним нині визнається інтеракціоністський підхід у визначенні ситуації, пов'язаний із зосередженням уваги не на окремих елементах (навколишнє середовище, особистість), а на їх взаємодії. В основі цього підходу лежить ідея К. Левіна про те, що поведінка суб'єкта в кожний момент часу детермінується тією конкретною цілісністю, яка включає в себе як суб'єкта, так і його актуальне оточення: К. Левін розглядає суб'єкта і його оточення як взаємозалежні змінні [61].

Зосереджуючи увагу на дослідженні взаємозв'язку між особистісними та середовищними факторами, можна зазначити, що поняття «ситуація» та «подія» мають кілька спільних характеристик:

1) подібно до «події», «ситуація» не існує окремо від суб'єкта;

2) «ситуація», як і «подія», включає в себе аспект змін;

3) обидва поняття — і «ситуація», і «подія» — мають просторово-часову визначеність.

Однак між поняттями «подія» і «ситуація» є і відмінності, які детально вивчаються, зокрема, у психосемантиці. Так, у лінгвістичних дослідженнях поняття «ситуація» співвідноситься з «процесом», а «подія» асоціюється зі «зміною» або «результатом». У цьому контексті можна сказати, що поняття

«ситуація» відображає всю повноту взаємодій суб'єкта та середовища протягом часу існування ситуації, тоді як «подія» акцентує увагу на важливості змін, які виникають у результаті цієї взаємодії.

Підсумовуючи вищезазначене, можна виділити такі характеристики концепту «подія»:

- подія — це важлива для суб’єкта зміна в навколишній реальності, у його поведінці чи внутрішньому світі;

- межі події визначаються повнотою відображення цих змін у психіці суб'єкта;

- подія характеризується не лише значущістю змін, але й просторово-часовою визначеністю;

- подію можна розглядати як структурний елемент ситуації, причому «ситуація» відображає всю складність взаємодій між суб'єктом і середовищем, тоді як «подія» фокусує увагу на значущості змін, що виникають у процесі цієї взаємодії.

Таким чином, наведений теоретичний аналіз щодо розуміння ситуації з психологічної точки зору дозволяє умовно виділити чотири підходи до її визначення:

1) контекстуальний підхід, сконцентрований на зовнішньому характері ситуації, за якого вона розглядається як незалежна від волі та бажань людини, враховуючи факти реальної дійсності (актуальна ситуація). Ідея контекстуального підходу характерна для робіт таких учених, як Д. Магнуссон, О. М. Леонтьєв, Л. Ф. Бурлачук, К. Левін, В. Мішель;

2) особистісно-центрований підхід, що спирається на когнітивні, ментальні, чуттєві репрезентації навколишньої дійсності, при цьому ситуація розглядається як суб’єктивні уявлення про об’єктивні предмети і явища реального світу (суб’єктивна ситуація). Початок досліджень у цьому напрямі

поклали В. Томас, Р. Мертон, І. Гофман, Д. Кантер, Д. Магнуссон, К. Левін, Г. Мюррей, О. М. Леонтьєв;

3) епізодично-біографічний підхід, акцентований на подіях, що виникають впродовж життя та на певних етапах його розвитку, де подія (ситуація) є одиницею виміру життєвого шляху (життєва ситуація). Таким чином, ідея епізодично-біографічного підходу чітко простежується в роботах Ш. Бюлера, Х. Томе, Д. Магнуссона, С. Л. Рубінштейна;

4) цілісний підхід, що становить собою двобічну взаємодію об’єктивних та суб’єктивних факторів ситуації, тобто включає в себе людину, яка активно інтерпретує та діє на середовище, і, в свою чергу, перебуває під його впливом. У контексті даного підходу ситуація розглядається як умова існування людини, утворюється її відносинами з навколишньою дійсністю і лише через ці відносини може бути зрозуміла. У психології з таким розумінням ситуації пов’язані роботи таких науковців, як Л. С. Виготський, П. Бергер, В. Мішель, Г. Мюррей, К. Левін, Ю. М. Швалб, Л. Ф. Бурлачук.

Отже, *«ситуація» в психології розглядається як інтегральна сукупність об'єктивних умов і суб'єктивного сприйняття, що визначають поведінку, емоційні реакції та когнітивну діяльність людини в певний момент часу*. Вона формується через взаємодію зовнішніх факторів (фізичне та соціальне середовище) і внутрішніх станів особистості (потреби, установки, емоції, очікування). Ситуація – це не просто набір стимулів, а інформаційна структура, яку людина інтерпретує на основі свого минулого досвіду та схем мислення. Ситуація є полем взаємодії суб'єкта з середовищем, що породжує певні смисли та мотиви. Можна розглядати ситуацію як динамічну систему, в якій суб'єкт не тільки реагує, але й активно конструює її значення, залежно від рівня усвідомлення, емоційного стану та особистісних характеристик. Таке розуміння ситуації з позиції психологічної науки дозволяє інтегрувати когнітивні, діяльнісні та феноменологічні аспекти у розуміння ситуаційного впливу.

Взагалі, розглянуті положення ситуаційного підходу, не обмежують їх діапазон. Подальшими перспективами дослідження вважається ґрунтовний аналіз складних життєвих ситуацій та їх психологічних особливостей.

Сучасні політичні, економічні та культурні зміни призводять до численних негативних соціальних наслідків. Це означає, що все більше людей різного віку та соціального становища опиняються у складних життєвих ситуаціях (СЖС). В останні десятиліття в психологічній науці суттєво зріс інтерес до проблематики дослідження людини, яка перебуває в СЖС.

Варто відзначити, що вітчизняна психологічна наука накопичила значний обсяг досліджень, присвячених вивченню складних життєвих ситуацій. Вітчизняні науковці детально досліджують питання того, як люди сприймають, переживають та справляються зі складними обставинами, аналізуючи такі ситуації в контексті впливу на особистісний розвиток, психологічний стан та поведінку. Ці дослідження охоплюють широкий спектр життєвих труднощів — від соціально-психологічних криз і міжособистісних конфліктів до професійних викликів і особистих втрат.

Натомість у зарубіжній психології поняття «складна життєва ситуація» не має такого чіткого і єдиного визначення. У наукових роботах використовуються інші терміни, як-от «стресова ситуація», «криза» чи «травматична подія», кожне з яких акцентує увагу на певному аспекті або типі життєвих труднощів. Внаслідок цього в зарубіжній психології більше уваги приділяється окремим аспектам складних ситуацій (наприклад, рівню стресу або реакціям на травму), ніж їх цілісному розгляду, як це робиться у вітчизняних дослідженнях.

Особлива увага при цьому приділяється аналізу способів подолання негативних психологічних наслідків важкої ситуації, що призвело до виникнення цілого напряму досліджень, пов'язаних із вивченням так званої «долаючої поведінки» (coping behavior). Ця область психологічного знання у зарубіжній науці ґрунтується на глибоких та давніх традиціях (Р. Лазарус, С. Фолкман та ін.).

Такий підхід має як переваги, так і недоліки: з одного боку, детальний аналіз окремих аспектів допомагає глибше зрозуміти певні механізми реагування на конкретні труднощі; з іншого боку, він часто не охоплює повну картину взаємодії людини із ситуацією. Вітчизняний же підхід дозволяє розглянути складну життєву ситуацію як комплексний феномен, що має багатогранний вплив на особистість.

Також слід зазначити, що багато сучасних дослідників підкреслюють важливість диференційованого підходу до аналізу СЖС, який має враховувати особливості різних типів ситуацій. Цей підхід передбачає опис різновидів СЖС та дослідження психологічних механізмів впливу травматичних подій на людину. Поняття «життєва ситуація» тісно пов’язане з категоріями «складна життєва ситуація», яка є однією з ключових і водночас найскладніших для дослідження в межах психології. Відтак, першочерговим завданням є уточнення та конкретизація цих категорій з позиції психологічної науки.

Аналіз наукових публікацій свідчить про те, що багатьма дослідниками ситуація трактується не тільки як просторово-часова структура, а також як інтегральне поєднання об'єктивних обставин і суб'єктивного сприйняття, які впливають на поведінку, емоційні реакції та когнітивну активність людини у конкретний момент часу. Життєва ситуація, за визначенням учених, є частиною способу життя людини та складовою її життєвого шляху. Вона відображає найближче та найбільш значуще середовище особистості, виконуючи функцію «проявника» її внутрішніх детермінант існування.

Концептуалізація «складної життєвої ситуації» базується на її диференціації від типових повсякденних обставин. Сучасні дослідження використовують різноманітні терміни для опису таких ситуацій, включаючи «важкі», «екстремальні», «кризові», «психотравмуючі» та «стресові». Незважаючи на їхню семантичну спорідненість, кожен термін відображає специфічні аспекти явища. Їх об'єднує ключовий детермінант – порушення

звичних поведінкових патернів та адаптаційних механізмів. Це призводить до нездатності індивіда задовольняти базові потреби, використовуючи попередньо засвоєні моделі поведінки.

Уточнення цих категорій варто розпочати з нормативно-правового підґрунтя, яке частково задає межі вживання суміжних понять. У Законі України «Про соціальні послуги» складні життєві обставини визначено як умови, що суттєво порушують звичну життєдіяльність людини та не можуть бути подолані самостійно, зокрема інвалідність, сирітство, втрата житла чи роботи, насильство, стихійне лихо [38]. Це дає підстави розглядати «обставини» передусім як зовнішній, об'єктивний чинник середовища. Натомість «життєва ситуація», на відміну від обставин, має виразно суб'єктивний характер: вона постає як організованість простору буття особистості у взаємодії із соціальним середовищем, яка виникає після певної події та усвідомлюється через нове життєве завдання [60]. В. Г. Панок доповнює це положення тезою про те, що ситуація поєднує зовнішні умови і внутрішні суб'єктивні чинники, а її розгортання нерідко супроводжується інсайтом чи переосмисленням власної життєдіяльності [42]. В іншій своїй роботі Ю. М. Швалб окремо наголошує, що складні життєві обставини є однією з форм життєвої кризи особистості, яка охоплює не лише внутрішнє «Я» людини, а й її соціальне буття, а тому усі форми психологічної допомоги мають виходити саме з цієї соціально-психологічної площини [59].

Аналіз конкретних дефініцій СЖС дозволяє виокремити кілька змістових ліній. Першу представляє розуміння складної життєвої ситуації як різновиду соціально-психологічної ситуації: спираючись на позицію І. А. Сагань, Я. Р. Амінєва визначає її як таку, що висуває підвищені вимоги до адаптаційних можливостей особистості, змінює психічний стан людини і впливає на якість її взаємодії у системі «суб'єкт – ситуація» [1]. У цьому ж річищі перебуває позиція І. В. Ващенка та Б. Б. Іваненка, які пов'язують СЖС із розходженням між «хочу»

і «можу» в життєдіяльності людини: таке розходження спричиняє стійкі негативні емоційні стани, відмову від стратегії досягнення успіху та поступову фіксацію на моделі уникнення невдач, унаслідок чого людина накопичує невирішені проблеми, втрачає відчуття контролю й переживає «глухий кут» (Ващенко & Іваненко, 2018). Близькою за змістом є дефініція Я. Ф. Андрєєвої та Н. Ф. Литовченко, які тлумачать складні життєві ситуації як будь-які життєві обставини, що призводять до порушення працездатності й сформованих стосунків, породжують негативні емоції та переживання, викликають дискомфорт і за певних умов можуть спричинити негативні наслідки для розвитку особистості [2].

Другу лінію становить розуміння СЖС як механізму взаємодії раптово змінених зовнішніх факторів із внутрішніми реакціями особистості на змінену дійсність. Саме так визначає СЖС А. А. Коваленкова, підкреслюючи, що усвідомлення людиною складної життєвої ситуації завжди супроводжується розбіжністю між об'єктивними обставинами дійсності та суб'єктивним сприйняттям цих обставин особистістю [27]. Авторка звертає увагу на багатошаровість і багатогранність СЖС: опинившись у ній, людина змушена приймати не одне рішення, а комплекс рішень одночасно, що на етапі прийняття рішення нерідко супроводжується розгубленістю та невпевненістю у власних діях [27].

Третю лінію репрезентує підхід, що акцентує увагу на невизначеності як провідній ознаці СЖС. В. В. Предко зазначає, що складна життєва ситуація визначається високим рівнем невизначеності, за якого ключового значення набуває суб'єктивна оцінка особистістю власних ресурсів та ймовірності загроз [43]. Це узгоджується з висновком про те, що визначальну роль у подоланні СЖС відіграє інтерпретація події особистістю: одна й та сама ситуація може виступати або непереборною перешкодою, або поштовхом до розвитку [38].

Це перегукується з дослідженням Курової А. В. на тему психологічного благополуччя як емпіричного гаранту психологічного здоров'я молоді в умовах невизначеності, в якому емпірично доведено, що показники психологічного здоров'я, які відображають систему сенсів, індивідуальних і соціальних настанов та цінностей особистості, тісно співвідносяться з психологічним благополуччям і корелюють із провідними показниками якості життя — успішністю самореалізації, гармонійністю стосунків, здатністю до саморозкриття [33].

Окремого розгляду потребує розмежування поняття «складна життєва ситуація» із суміжними категоріями «кризова», «критична» та «важка» ситуація. За Т. М. Титаренко, критична життєва ситуація – це складний період життя, під час якого різко змінюється ставлення особистості до себе і світу, спосіб осмислення набутого досвіду та напрям життєвого шляху [53]. Г. П. Мозгова уточнює це розмежування: кризова ситуація пов'язана з неможливістю досягнення цілей звичними засобами, тоді як критична відображає ситуацію, у якій перешкода сприймається особистістю як надмірна психологічна проблема; складна ж життєва ситуація вирізняється передусім високим рівнем невизначеності, за якого ключового значення набуває суб'єктивна оцінка власних ресурсів [38].

При цьому, як зауважують І. Ващенко та І. Ананова, у вітчизняній і зарубіжній психології накопичено чимало спроб класифікувати типи складних обставин – кризові, критичні, екстремальні, стресові, ситуації психологічної небезпеки тощо, – однак єдиного критерію їх розрізнення досі не напрацьовано; об'єднувальним критерієм слугує саме суб'єктивне відчуття ускладнення, яке дає змогу розглядати ці різнорідні ситуації на вищому рівні узагальнення. Це спостереження безпосередньо перегукується з наведеною вище тезою про те, що специфічною особливістю СЖС є вищий рівень узагальнення понять «стресова ситуація», «критична ситуація», «екстремальна життєва ситуація»,

«фруструюча», «важка життєва ситуація», «важкі життєві обставини», «конфліктна ситуація» та інших [29].

Зарубіжна психологія, попри відсутність прямого аналога поняття складної життєвої ситуації (СЖС), пропонує розвинений апарат її аналізу, фокусуючись на взаємозалежності особистості й середовища (К. Левін, Д. Магнуссон), міжособистісному контексті (Х. Т. Рейс) [153] та когнітивному оцінюванні стресогенності й непідконтрольності обставин (Р. Лазарус, С. Фолкман) [124].

Водночас вітчизняні дослідники (Г. П. Мозгова, Т. П. Рисинець та ін.) концептуалізують СЖС як цілісний феномен, виокремлюючи для її ідентифікації комплекс об'єктивних загроз і суб'єктивних критеріїв: гостре відчуття ускладнення, розрив між бажаним і можливим, втрату контролю, фрустрацію та руйнування звичних адаптаційних стратегій [38, 46].

Принципово важливим для подальшого викладу є зв'язок між складною життєвою ситуацією та життєстійкістю особистості. В. В. Предко обґрунтовує тезу про те, що СЖС постає провідним механізмом психологічної трансформації особистості: вона здатна реорганізувати життєвий простір людини й забезпечити її новий якісний розвиток, тоді як життєстійкість, зі свого боку, детермінується саме ефективним вирішенням складних ситуацій і водночас надає внутрішні ресурси, необхідні для їх подолання [43]. У цьому контексті С. Мадді визначає життєстійкість як систему уявлень людини про себе й світ, яка перешкоджає виникненню внутрішнього стресу в складних життєвих ситуаціях і водночас сприяє його подоланню, виокремлюючи три взаємопов'язані компоненти цього конструкту – включеність, контроль і прийняття виклику [119]. Показово, що ефективність застосування конкретної копінг-стратегії в СЖС визначається не лише об'єктивними характеристиками самої ситуації, а й індивідуально-психологічними особливостями особистості, серед яких дослідники виокремлюють інтернальність локусу контролю, розвиток емоційного інтелекту, життєстійкість, толерантність до невизначеності та психічне здоров'я [1].

Роль емоційного інтелекту як чинника вибору копінг-стратегій емпірично підтверджена Ткаченко Н. В., яка встановила, що здобувачі вищої освіти з високим чи середнім рівнем емоційного інтелекту достовірно частіше обирають продуктивні копінг-стратегії, тоді як здобувачі з низьким рівнем емоційного інтелекту — непродуктивні; зокрема, низький рівень показника «контроль експресії» пов'язаний із перевагою стратегії «втеча-уникнення», тоді як високий і середній рівні цього показника — зі стратегією «планування вирішення проблеми» [54].

Таким чином, аналіз наявних теоретичних підходів засвідчує відсутність єдиного, загальноприйнятого визначення поняття «складна життєва ситуація» – як у вітчизняній, так і в зарубіжній психологічній науці. Водночас узагальнення розглянутих позицій дозволяє виокремити спільні змістові ознаки, що об'єднують більшість дефініцій: 1) поєднання об'єктивних (зовнішніх) обставин і суб'єктивного (внутрішнього) переживання особистістю цих обставин; 2) порушення звичних, раніше засвоєних моделей поведінки та адаптаційних механізмів; 3) високий рівень невизначеності розвитку подій і потенційних загроз; 4) розрив між домаганнями (бажаним) і наявними ресурсами чи можливостями їх реалізації (можливим); 5) актуалізацію значних психологічних ресурсів особистості – і насамперед резервів життєстійкості – для конструктивного подолання ситуації. Спираючись на це узагальнення, у межах цього дослідження під складною життєвою ситуацією розуміємо суб'єктивно та об'єктивно зумовлений стан взаємодії особистості із середовищем, який виникає внаслідок порушення звичного способу задоволення актуальних потреб і характеризується високою невизначеністю, суб'єктивним відчуттям ускладнення та розривом між бажаним і можливим, подолання якого потребує мобілізації внутрішніх психологічних ресурсів особистості, зокрема її життєстійкості та імпліцитних переконань щодо можливості власного розвитку.

1.3. Теоретико-методологічна модель імпліцитних уявлень про інтелект та особистість у подоланні складних життєвих ситуацій

Здійснений теоретико-методологічний аналіз дослідження ролі імпліцитних уявлень про інтелект та особистість у подоланні складних життєвих ситуацій дає змогу побудувати теоретико-методологічну модель імпліцитних уявлень про інтелект та особистість у подоланні складних життєвих ситуацій, що можна побачити на рис. 1.1.

Процес подолання складних життєвих ситуацій особистістю доцільно розглядати як розгортання на п’ятьох рівнях, кожен з яких відображає реагування.

Модель відображає теоретично обґрунтовану схему процесу подолання складної життєвої ситуації (СЖС), що відбувається на п’ятьох рівнях — когнітивному, мотиваційно-регулятивному, особистісному, поведінковому та результативно-адаптивному. На кожному з цих рівнів зіставляються дві альтернативні траєкторії реагування, вихідною детермінантою яких є тип імпліцитних уявлень про інтелект та особистість.

Рівнева організація запропонованої моделі узгоджується із загальнішою тенденцією в психології стресу й копінгу розглядати процес подолання труднощів як багаторівневу, ієрархічно організовану систему (Е. Скіннер, М. Ціммер-Гембек, 2007), що інтегрує ресурсний (С. Хобфолл, 1989) та когнітивно-оцінковий (Р. Лазарус, С. Фолкман, 1984) рівні аналізу.

Перший рівень моделі — когнітивний, змістом якого є первинна оцінка ситуації. Носій інкрементальних уявлень схильний оцінювати складну ситуацію як виклик, що відкриває можливість зростання; носій фіксованих уявлень оцінює ту саму ситуацію як загрозу власній компетентності. Ця оцінка є визначальною для подальшого перебігу подолання: виклик активує проблемно-орієнтований копінг, загроза — захисний, емоційно-орієнтований.

Другий рівень — мотиваційно-регулятивний — відображає мобілізацію потенціалу самозмінювання як наслідок первинної когнітивної оцінки. Тут принципово розрізняти декларативне прийняття інкрементальних переконань і їх реальну мотиваційну дієвість: людина може погоджуватися з ідеєю розвитку здібностей, не маючи при цьому реальної готовності діяти. Цей розрив операціоналізується через конструкт потенціалу самозмінювання, що охоплює потребу в самозмінах, здатність до усвідомлених самозмін, віру в можливість самозмін та психічну гнучкість як власне можливість змін. Саме потенціал самозмінювання виконує роль мотиваційного містка: висока мобілізація ресурсу самозмін може спонукати особистісну ресурсність, тоді як демобілізація — обмежувати її.

Третій рівень — особистісний — висвітлює міру сформованості внутрішніх ресурсів особистості, які визначають якість поведінкового реагування. До цього рівня віднесено толерантність до невизначеності, осмисленість життя (смисложиттєві орієнтації) та життєстійкість — конструкти, що відображають різні грані готовності особистості витримувати невизначеність і складність СЖС, спираючись на наявний смисловий і екзистенційний ресурс. Носії інкрементальних уявлень демонструють розвинутішу особистісну ресурсність — вищу толерантність до невизначеності, глибшу осмисленість життя та вищу життєстійкість; носії фіксованих уявлень — менш розвинуту особистісну ресурсність за цими ж показниками.

Четвертий рівень — поведінковий — утілює вибір копінг-стратегій. Носії інкрементальних уявлень частіше вдаються до проблемно-орієнтованих стратегій — планування, пошуку підтримки, позитивної переоцінки; носії фіксованих уявлень — до емоційно-орієнтованих та уникаючих стратегій.

П'ятий, результативно-адаптивний рівень, узагальнює підсумкову ефективність подолання СЖС через показник психологічного благополуччя особистості.

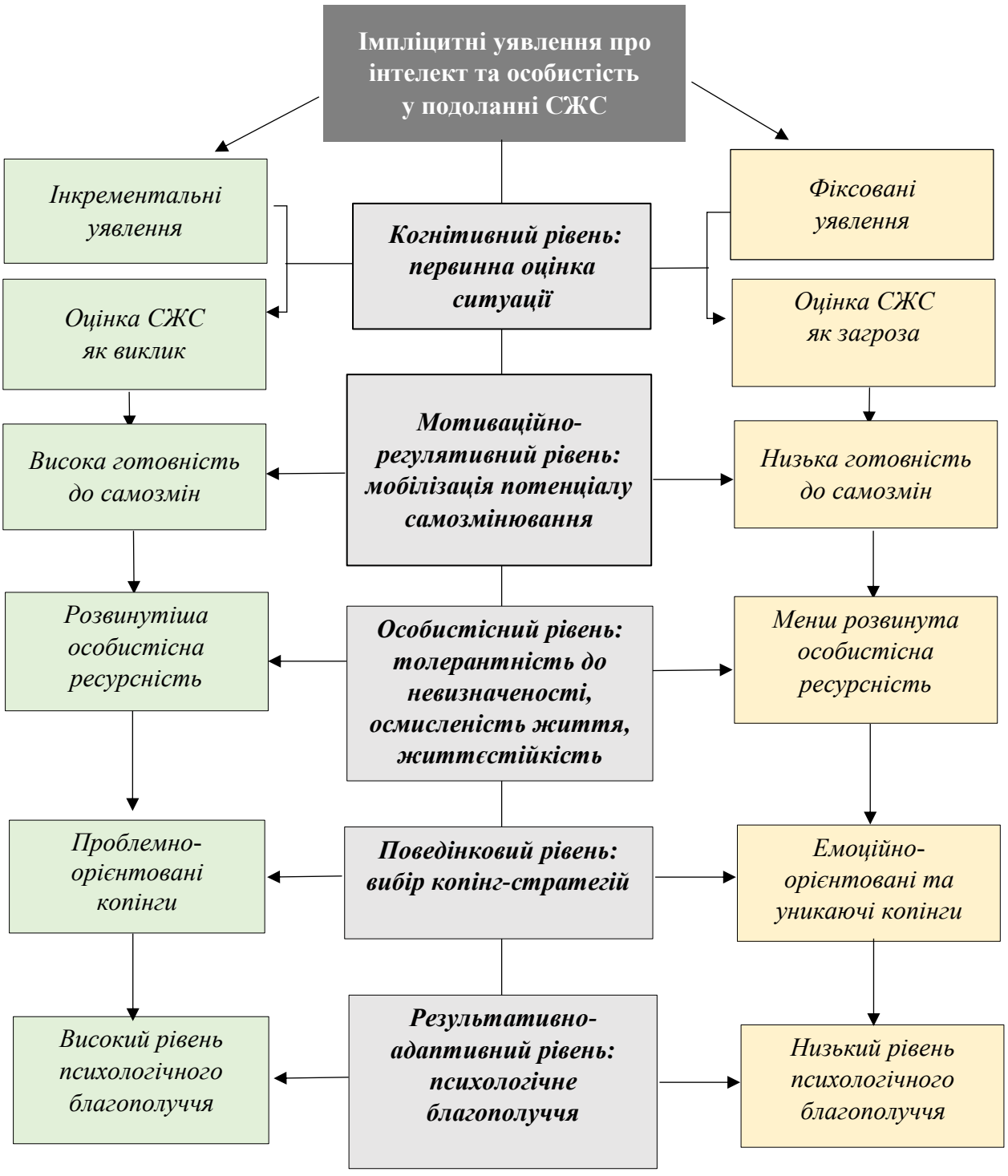

Рис. 1.1. Теоретико-методологічна модель імпліцитних уявлень про інтелект та особистість у подоланні складних життєвих ситуацій

Теоретичною підставою для виділення саме п’ятого рівня слугує уявлення про психологічне благополуччя як інтегральний індикатор адаптивності особистості — узагальнений підсумок функціонування всієї системи внутрішніх ресурсів. У цьому ж контексті українська традиція (Т. М. Титаренко, С. Д. Максименко) підкреслює роль смислових структур і показників психологічного здоров'я в регуляції поведінки особистості в кризових ситуаціях. Інкрементальна траєкторія в моделі завершується високим психологічним благополуччям — розвинутим особистісним зростанням, автономією та самоприйняттям; фіксована — зниженим благополуччям, що проявляється у браку автономії, самоприйняття та відчутті особистісної стагнації.

Таким чином, модель демонструє, як тип імпліцитних уявлень, що реалізується на когнітивному рівні, послідовно визначає подолання СЖС, шо відбувається на різних рівнях функціонування особистості: через мотиваційну готовність, особистісну ресурсність, вибір копінг-стратегій, психологічне благополуччя.

Висновки до розділу 1

Отже, на основі здійсненого теоретико-методологічного аналізу проблеми ролі імпліцитних уявлень про інтелект та особистість у подоланні складних життєвих ситуацій можна сформулювати такі висновки.

Теоретичний аналіз проблеми імпліцитного засвідчив, що дихотомія «імпліцитне – експліцитне» має тривалу міждисциплінарну традицію осмислення – від філософського розмежування раціонального й інтуїтивного знання (М. Полані) через клінічні спостереження за імпліцитною пам'яттю в пацієнтів з амнезією (С. С. Корсаков, Е. Клапаред, П. Жане, З. Фрейд) до систематичного

вивчення в межах когнітивної психології після «імпліцитної революції» 80-х років XX століття (Дж. Кілстром, Д. Шектер, Е. Грінвальд). Огляд словникових дефініцій (Оксфордський тлумачний словник, словник APA, словник Е. М. Колман, В. І. Войтка) дозволив виокремити спільну сутнісну ознаку поняття «імпліцитний» – виражений неявно, приховано, здебільшого неусвідомлювано, – яка залишається незмінною незалежно від конкретної **предметної** галузі застосування терміна. Встановлено, що імпліцитні (несвідомі) процеси на сьогодні визнані повноправним об'єктом дослідження в психології особистості, соціальній, когнітивній психології та нейропсихології, охоплюючи не лише пам'ять, а й сприйняття, навчання, мислення та емоції.

Аналіз проблеми імпліцитних теорій інтелекту та особистості показав, що, попри широке вживання поняття (та суміжних термінів – імпліцитні переконання, світогляди, умонастрої, наївні теорії) у психологічній літературі, точна природа й концептуальні межі цього конструкту дотепер не отримали достатньо чіткого теоретичного унормування, а термінологічна варіативність ускладнює зіставлення результатів різних досліджень. Простежено еволюцію ідеї від перших досліджень імпліцитних теорій особистості (Л. Дж. Кронбах, С. Е. Аш, Дж. С. Брунер, Р. Тагіурі) та теорії особистісних конструктів Дж. А. Келлі до сучасної концепції К. С. Двек, яка розмежувала константну (ентіті) та інкрементальну імпліцитні теорії інтелекту й особистості за критерієм сприйняття цих характеристик як стабільних або таких, що піддаються розвитку. Встановлено, що імпліцитні теорії інтелекту та особистості є відносно незалежними одна від одної конструкціями (Д. О. Леонтьєв) і не залежать від рівня власне інтелектуальних здібностей особи, що обґрунтовує правомірність їх самостійного емпіричного вивчення

Обґрунтовано методологічну доцільність застосування у дослідженні категорії «імпліцитні уявлення» замість поняття «імпліцитні теорії»: якщо термін «теорія» передбачає наявність структурованої, логічно вибудуваної та свідомо

осмисленої системи знань, то «уявлення» точніше відображає феноменологічну природу досліджуваного конструкту як гнучкої, фрагментарної та здебільшого неусвідомлюваної ментальної репрезентації. Показано теоретичну спорідненість такого розширеного розуміння з класичною традицією тлумачення уявлення (Л. С. Виготський, Г. С. Костюк, О. М. Леонтьєв, С. Л. Рубінштейн) за умови поширення предмета відображення із зовнішнього об'єкта на власну особистість; концептуальну підтримку цього розрізнення підкріплено зіставленням з інтегративною моделлю імпліцитної й експліцитної особистості (Д. Дж. Уінтер та ін.), а також суміжними лініями дослідження автоматизованих когнітивних структур – імпліцитними асоціаціями, мотивами та імпліцитною креативністю. Імпліцитні уявлення потрактовано як глибоко вкорінені, індивідуальні, часто неусвідомлювані когнітивні конструкції, що формують особистісне бачення людиною себе, інших людей і світу загалом, є частиною внутрішньої системи переконань і впливають на інтерпретацію подій, прийняття рішень, емоційні реакції та поведінкові стратегії особистості.

Розгляд ситуаційного підходу засвідчив еволюцію уявлень про співвідношення особистості та середовища – від класичної формули поведінки К. Левіна B = f(P, E) через принципи ситуаціонізму та суб'єктивної інтерпретації (Л. Росс, Р. Нісбетт) до багаторівневої концепції ситуації Д. Магнуссона (стимули, епізоди, параметри, оточення, середовище). Систематизація підходів вітчизняних і зарубіжних дослідників (О. М. Леонтьєв, Д. М. Узнадзе, С. Л. Рубінштейн, Ю. М. Швалб, Л. Ф. Бурлачук, В. Мішель, Г. Мюррей, П. Бергер, І. Гофман) дала змогу виокремити чотири основні підходи до визначення поняття ситуації – контекстуальний, особистісно-центрований, епізодично-біографічний та цілісний, – а також розмежувати суміжні поняття «подія» і «ситуація» за критеріями значущості змін та просторово-часової визначеності. Узагальнене розуміння ситуації як інтегральної єдності об'єктивних умов і суб'єктивного сприйняття, що формує поведінкові, емоційні та когнітивні реакції особистості,

слугує методологічним підґрунтям для подальшого визначення поняття складної життєвої ситуації.

Аналіз підходів до визначення поняття «складної життєвої ситуації» виявив принципову відмінність вітчизняної та зарубіжної традицій: якщо вітчизняна психологія прагне до цілісного, комплексного розгляду СЖС (В. Г. Панок, Ю. М. Швалб, Т. М. Титаренко, Г. П. Мозгова, В. В. Предко), то зарубіжна наука радше деталізує окремі аспекти складних ситуацій через суміжні поняття – стресова ситуація, криза, травматична подія (Р. Лазарус, С. Фолкман), не пропонуючи цілісного конструкта, аналогічного СЖС. Систематизація вітчизняних дефініцій дозволила виокремити спільні змістові лінії розуміння СЖС: через призму соціально-психологічної ситуації підвищених адаптаційних вимог (Я. Р. Амінєва, І. В. Ващенко); як механізм взаємодії зовнішніх змін і суб'єктивної реакції на них (А. А. Коваленкова); через провідну роль невизначеності й суб'єктивної оцінки ресурсів (В. В. Предко). Розмежовано СЖС із суміжними поняттями кризової та критичної ситуації (Т. М. Титаренко, Г. П. Мозгова) та встановлено принциповий зв'язок СЖС із конструктом життєстійкості особистості (С. Мадді, В. В. Предко) як ресурсом її подолання.

Узагальнення розглянутих підходів дало змогу виокремити спільні сутнісні ознаки складної життєвої ситуації – поєднання об'єктивних і суб'єктивних чинників, порушення звичних адаптаційних моделей поведінки, високий рівень невизначеності, розрив між бажаним і можливим та потребу в мобілізації внутрішніх психологічних ресурсів особистості для її подолання, – на основі чого сформульовано робоче визначення СЖС, покладене в основу цього дослідження.

На основі узагальнення теоретико-методологічного аналізу побудовано й обґрунтовано п'ятирівневу модель імпліцитних уявлень про інтелект та особистість у подоланні СЖС, що розкриває процес подолання СЖС на таких рівнях функціонування особистості: когнітивний, мотиваційно-регулятивний, особистісний, поведінковий та результативно-адаптивний рівні. Рівнева

організація моделі узгоджена із загальною тенденцією в психології стресу й копінгу розглядати подолання труднощів як багаторівневу, ієрархічно організовану систему (Е. Скіннер, М. Ціммер-Гембек), що інтегрує ресурсний (С. Хобфолл) та когнітивно-оцінковий (Р. Лазарус, С. Фолкман) рівні аналізу.

Проведений теоретичний аналіз засвідчив, що, попри значний обсяг накопичених у психологічній науці знань як про імпліцитні теорії інтелекту та особистості, так і про феноменологію складних життєвих ситуацій, ці дві дослідницькі традиції розвивалися здебільшого паралельно, і питання про роль імпліцитних уявлень особистості як внутрішнього когнітивного чинника подолання складних життєвих ситуацій дотепер залишається недостатньо вивченим. Побудована теоретична модель задає напрям і структуру подальшого емпіричного етапу дослідження, метою якого є перевірка розкритих у ній взаємозв'язків між когнітивним рівнем імпліцитних уявлень і результативно-адаптивними характеристиками особистості в процесі подолання СЖС.

РОЗДІЛ 2
МЕТОДОЛОГІЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ РОЛІ ІМПЛІЦИТНИХ УЯВЛЕНЬ ПРО ІНТЕЛЕКТ ТА ОСОБИСТІСТЬ У ПОДОЛАННІ СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ СИТУАЦІЙ

2.1. Загальні науково-методологічні орієнтири емпіричного дослідження ролі імпліцитних уявлень про інтелект та особистість у подоланні складних життєвих ситуацій

На сучасному постнекласичному етапі розвитку психології відбувається перехід від жорстких, формалізованих підходів до гнучкіших, системних та інтегративних уявлень про психіку. Цей етап виник як реакція на відокремлення психології від інших наук та надмірну увагу до індивідуального свідомого досвіду і розглядає психіку не як ізольований феномен, а як частину складної системи, що взаємодіє з біологічним, соціальним та культурним середовищем. Долаючи дуалізм між зовнішнім (середовище, об'єктивна реальність) і внутрішнім (суб'єктивний світ, переживання), постнекласичний підхід розглядає психіку як єдине ціле. Психіка не просто відображає зовнішній світ, а є результатом складної взаємодії між ним та внутрішніми умовами людини. Таким чином, детермінація психічного розглядається не як односторонній процес, а як складна, діалектична взаємодія, де внутрішні умови опосередковують і визначають вплив зовнішніх чинників. Це підкреслює активну, творчу роль особистості як суб'єкта, що формує своє сприйняття світу та ставлення до нього. Замість пасивного відображення, людина стає творцем власної реальності, формуючи власне уявлення про світ, прогнозуючи своє майбутнє і визначаючи власну траєкторію розвитку. Саме ця активна позиція є ключовою для подолання складних життєвих ситуацій. Внутрішні умови, такі як знання, уявлення,

переконання, мотивація та когнітивні особливості, дозволяють особистості не просто підкорятися обставинам, а діяти та функціонувати.

Завдяки цьому людина здатна трансформувати виклики на можливості, адже нові шляхи вирішення проблем формуються безпосередньо внаслідок цієї складної взаємодії зовнішнього і внутрішнього. Цей процес підпорядковується системності, яка не заперечує причинності, а розглядає її як багаторівневу та багатофакторну, де певні внутрішні переконання (наприклад, інкрементальні чи фіксовані теорії) формують особливий спосіб реагування на виклики, зберігаючи психологічну стійкість.

Ідеї та погляди українських вчених на можливість ідентифікації психічного як цілісної системи є основоположними для розуміння сучасної психології. Вони дозволили відійти від механістичного уявлення про психіку як сукупність окремих, непов'язаних процесів. Натомість, психіка розглядається як складна, багаторівнева й динамічна система, що перебуває у постійній взаємодії із середовищем. Ці ідеї контекстуалізуються в роботах таких науковців, як С. Д. Максименко, Г. С. Костюк, В. О. Татенко, С. Л. Рубінштейн.

Видатний український психолог, академік, засновник і науковий керівник Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України, С. Д. Максименко, чиї роботи присвячені методології психології, генетичній психології, психології особистості та розвитку, активно розвивав і застосовував системний підхід, визначаючи його як спосіб теоретичного та практичного дослідження, що розглядає кожен психічний процес, явище чи стан людини як систему. С. Д. Максименко зазначав, що «особистість є складною системою, що саморозвивається, тобто сама моделює і реалізує власну генезу» [23]. Отже, особистість — це цілісна, унікальна форма існування людської психіки, що є динамічною системою. Вона характеризується здатністю до саморозвитку, самовизначення та саморегуляції, які реалізуються у свідомій, цілеспрямованій діяльності. Розвиток психіки відбувається через становлення людини як вільної

та креативної особи, яка активно впливає не лише на зовнішнє середовище, а й на формування власного внутрішнього світу.

Один із класиків вітчизняної психології, Г. С. Костюк, наголошував на нерозривності всіх психічних процесів. Він розглядав особистість як складну систему властивостей, що формуються в процесі діяльності та навчання. Вчений зазначав, що «між здібностями людини та її навчальними досягненнями існує складний взаємний зв'язок» [32]. На наш погляд, ця думка означає те, що автор відкидав прямолінійний зв'язок між окремими психічними властивостями, натомість стверджуючи, що вони взаємозалежні та взаємовпливові в межах єдиної цілісної особистості.

Одним із ключових фігур, що заклали основи системного та цілісного підходу у вітчизняній психології був С. Л. Рубінштейн. Його роботи рішуче відкидали механістичні, фрагментарні уявлення про психіку, натомість розглядаючи її як єдину, динамічну та взаємопов'язану систему. Науковець зазначав, що «особистість — це система відносин до світу і до самого себе» [51], що, у свою чергу, прямо підкреслює цілісність особистості, яка формується не ізольовано, а в складній мережі взаємозв'язків із соціальним середовищем та через самосвідомість. Відносини до інших людей, до роботи, до суспільства та до власного «Я» утворюють єдину, структуровану цілісність.

Український психолог, член-кореспондент НАПН України, В. О. Татенко, у своїй концепції психології вчинку та суб’єкта акцентує увагу на активній, творчій сутності особистості як системи. Дослідник вважав, що суб’єктність – це насамперед системна якість людини, що забезпечує її здатність до самоорганізації, саморозвитку і самоздійснення [51]. Виходячи з такої тези, можна сказати, що особистість людини є динамічним цілим, і це дозволяє їй не лише існувати, а й активно формувати власне життя, здійснювати вибір та творити.

Варто зазначити, що надзвичайно ефективним і методологічно обґрунтованим орієнтиром для емпіричного дослідження ролі імпліцитних уявлень у подоланні складних життєвих ситуацій є суб'єктно-вчинкова парадигма в психології. Концептуальні та методологічні засади цього підходу беруть свій початок у класичних працях Л. С. Виготського, О. М. Леонтьєва та С. Л. Рубінштейна. Подальшого, системного розвитку та унікального осмислення він набув у наукових ідеях українських вчених, зокрема В. О. Татенка, В. А. Роменця, В. В. Зеньківського, Г. С. Костюка, І. Д. Беха, Т. М. Титаренко. Згідно з цим підходом, людина розглядається не як пасивний об'єкт зовнішніх впливів, а як активний суб'єкт, що свідомо і відповідально діє. Ключовою одиницею аналізу в цьому підході є вчинок — дія, яка має свідоме значення, спрямована на досягнення певної мети і має моральний зміст. Вчинок є зовнішнім проявом внутрішнього світу особистості.

Згідно з С. Л. Рубінштейном, звичайна дія перетворюється на вчинок завдяки розвитку самосвідомості індивіда. Це відбувається тоді, коли людина формує усвідомлене ставлення до себе, до навколишнього світу та, зокрема, до норм суспільної моралі, що, власне, і надає її діям особистісного та морального змісту.

Радянський вчений О. М. Леонтьєв підкреслював, що вчинки є зразками автентичної людської поведінки, гідними наслідування. Він стверджував, що вчинок — це дія, чия доля визначається не поточними обставинами, а внутрішнім світом людини. Відтак, психологічні механізми такої поведінки, що виходить за межі буденності, слід шукати у людській уяві, яка здатна формувати нові смисли та траєкторії життя.

Український науковець В. А. Роменець розширював розуміння вчинку, вважаючи його не просто еталоном для наслідування. На його думку, справжня значущість вчинку полягає у здатності розкривати унікальну якість людського буття. Саме тому він відводив провідну роль «культурі неповторного,

непередбачуваного вчинку», який є вираженням справжньої своєрідності людського життя. На думку В. О. Татенка, який, у свою чергу, спирався на погляди М. С. Гусольцевої, і Л. С. Виготський, і О. М. Леонтьєв, і С. Л. Рубінштейн сходилися на думці, що для повного розуміння психіки потрібно вийти за її межі, проте лише В. А. Роменцеві вдалося по-справжньому реалізувати цей принцип. Він занурив психологію в простір реальної історії та культури, тим самим перетворивши культурно-історичний підхід із теоретичної ідеї на практичний метод дослідження. У його наукових працях психологія набула антропологічної сутності, а категорія вчинку стала ключовою, дозволивши об'єднати в єдину цілісну систему такі різноманітні елементи, як психіка, ситуація, діяльність, особистість, переживання і культура [51].

У своїй науковій праці «Методологія суб'єктно-вчинкового підходу: соціально-психологічний вимір» В. О. Татенко доводить, що історично першою фундаментальною працею, в якій була вперше активно задіяна для пояснення природи, сутності та феноменів психічного життя категорія суб'єкта, стала монографія В. В. Зеньківського «Проблеми психологічної причинності» (Київ, 1914 р.). В. О. Татенко наводить лише один її фрагмент: «Робота душі різноманітна, і єдність суб’єкта, від якого вона походить, не означає, звичайно, що в душі відбувається одна якась робота... Якщо душа є організмом, то подібно до нього душа поєднує різноманіття функцій із єдністю їх у суб’єкті життєвого процесу... Одне ми можемо стверджувати: психічна робота здійснюється в актах, що виходять від єдиного суб’єкта» [51].

Видатний український психолог Г. С. Костюк вважав, що психічний розвиток людини не є інертним процесом, що керується зовнішньою чужою силою, а є «саморухом», спонтанним, внутрішньо-необхідним рухом. Основними критеріями цієї спонтанності, на думку вченого, є свобода і творчість у прояві та утвердженні людиною своїх сутнісних сил [51]. Г. С. Костюк відносив початок становлення суб'єктності до підліткового віку, підкреслюючи, що саме в цей

період підліток починає усвідомлювати себе як джерело та причину подій свого життя. Це дозволяє стверджувати, що він, подібно до С. Л. Рубінштейна, пов'язував суб'єктність зі здатністю індивіда свідомо скеровувати власну активність. Зрозуміло, що таке усвідомлення дає людині більшу свободу: чим глибше вона розуміє свої мотиви і те, що відбувається навколо, тим менше вона залежить від обставин, стаючи вільнішою у своїх думках, виборах та вчинках [51].

Хоча не всі сучасні провідні українські психологи присвячували свої дослідження спеціальній розробці суб'єктного підходу, їхні роботи, тим не менш, стали важливим внеском у формування його теоретико-методологічних засад.

Так, досліджуючи зв'язок між волею та особистістю, І. Д. Бех пропонує розглядати вольову діяльність як самостійну активність суб’єкта. Він зазначає, що в розвиненому вольовому процесі людина виявляє найвищий рівень своєї активності, оскільки сама визначає власну поведінку. При цьому автор наділяє волю суб'єктоподібними характеристиками (вона і мотивує, і спонукає, і творить), а також визнає, що ця психічна функція все ж таки залежить від людини як головного суб’єкта свого життя [14].

Українська дослідниця Т. М. Титаренко у своїх методологічних поглядах зазначає, що «суб’єкт у вітчизняній психології сьогодні – це не колишній класичний суб’єкт переважно наукового пізнання, це суб’єкт життєздійснення, життєтворчості. Проблема суб’єкта у психологічній науці полягає в тому, що його суб’єктність полягає в тому, що він просто живе не чиїмись, а своїми буденними інтересами, своїми маленькими, простими, можливо, непомітними його оточенню, незрозумілими для інших потребами, своїми щоденними турботами. Він намагається бути вірним собі навіть у дрібницях, він прагне все більшої автентичності не лише в якихось вирішальних, поворотних моментах життя, а постійно, день за днем» [51;52].

Таким чином, повертаючись до теми нашого дослідження, імпліцитні уявлення про інтелект та особистість доцільно вважати тими самими внутрішніми умовами, що стають механізмом, який опосередковує зв'язок між зовнішніми викликами (складною життєвою ситуацією) і внутрішньою готовністю особистості до їх подолання. Імпліцитні уявлення є частиною системної організації психіки суб'єкта. Вони визначають, як людина сприймає, оцінює та інтерпретує світ та ситуації в ньому. Ці внутрішні уявлення безпосередньо впливають на зміст вчинку — на вибір, який робить людина.

Отже, суб'єктно-вчинковий підхід дає можливість дослідити, як несвідомі (імпліцитні) уявлення стають внутрішнім механізмом, що визначає зміст і спрямованість вчинкових дій особистості у процесі подолання складних ситуацій.

Невід’ємною складовою методологічного підґрунтя нашого дослідження є положення ситуативного підходу (К. Левін, В. Томас, Л. Росс, Р. Нісбетт, Д. Магнуссон, М. Аргайл, А. Фернхем, Дж. Грахам, В. Мішель, Ш. Бюлер, Х. Томе, Г. Мюррей, П. Бергер, І. Гофман, Д. Кантер, Ю. Шода, О. Ейдак, Л. С. Виготський, О. М. Леонтьєв, Д. М. Узнадзе, С. Л. Рубінштейн, Ю. М. Швалб, Л. Ф. Бурлачук, Б. Г. Ананьєв), що аналізує особливості поведінки людини в залежності від умов ситуацій. Згідно з концепцією ситуативного підходу, детермінанти поведінки та психічних реакцій особистості значною мірою зумовлені особливостями ситуаційного контексту, а не виключно стабільними особистісними рисами. Відповідно, життєві труднощі, стресові або кризові обставини можуть виступати основним чинником виникнення дезадаптивних чи адаптивних реакцій. Однак, на наш погляд, подібне тлумачення поведінки є надто лінійним і спрощеним, оскільки не враховує активної ролі внутрішнього психологічного світу особистості. Ми виходимо з припущення, що ситуаційний вплив опосередковується внутрішніми когнітивно-афективними структурами, зокрема імпліцитними уявленнями про інтелект та особистість. Ці уявлення

можуть виконувати роль своєрідного «фільтра», через який індивід сприймає та інтерпретує події, визначаючи специфіку подальших поведінкових і емоційних реакцій. Крім того, ефекти імпліцитних уявлень не є універсальними, а можуть виявлятися по-різному в залежності від характеру ситуацій — їхнього рівня складності, значущості, особистісного сенсу. Таким чином, саме взаємодія ситуаційного контексту й імпліцитних конструктів дозволяє глибше зрозуміти механізми подолання складних життєвих ситуацій.

Крім того, методологічну основу дослідження становлять: положення щодо психологічного змісту та критеріїв визначення складної життєвої ситуації як умови, що вимагає ефективного життєздійснення особистості (В. Г. Панок, Ю. М. Швалб, Т. М. Титаренко, Г. П. Мозгова, А. А. Коваленкова, Я. Р. Амінєва); наукові дані щодо особистісних ресурсів адаптованості людини в складних життєвих ситуаціях, зокрема щодо життєстійкості як ресурсу, нерозривно пов'язаного з ефективністю подолання СЖС (В. В. Предко, С. Мадді, Ф. Ю. Василюк, Д. О. Леонтьєв, С. Мадді, С. Кобаса, К. Ріфф, Р. Лазарус, В. Г. Панок, Д. Є. Предко, В. В. Предко); концептуальні уявлення про сприйняття контрольованості та невизначеності ситуації особистістю (Д. Магнуссон, Р. Аткінсон, Т. О., Е. Скіннер); а також положення, що розкривають первинну й вторинну когнітивну оцінку ситуації та копінг-поведінку як механізм саморегуляції особистості (Р. Лазарус, С. Фолкман, Н. Ендлер, Дж. Паркер).

Окремої методологічної уваги в нашому дослідженні заслуговує когнітивний підхід, який розглядає людину, в першу чергу, як таку, що орієнтована на пізнання, і який надає теоретичну основу для розуміння імпліцитних уявлень як внутрішніх когнітивних структур, що визначають особистісне сприйняття життєвих труднощів та вибір стратегій подолання. Саме когнітивна інтерпретація ситуації, опосередкована глибинними переконаннями особистості про власні можливості, інтелект та змінність особистісних якостей,

на нашу думку, виступає ключовим механізмом адаптації або дезадаптації в умовах психологічного стресу.

У межах когнітивного підходу, реалізованого в нашому дослідженні, ми спиралися на методологічні здобутки низки вчених, які зробили значний внесок у розкриття природи імпліцитних, неявних і неусвідомлюваних психічних процесів. Зокрема, нами враховано положення М. Полані, який одним із перших увів розподіл особистісного знання на явне та неявне, а також ідеї Г. Гельмгольца, згідно з якими усвідомлене сприйняття ґрунтується на неусвідомлюваних умовиводах. Ретроспективно розглядається й згадка про феномен імпліцитної пам'яті у Р. Декарта (1649 р., «Пристрасті душі»), а також систематичні міркування Г. В. Лейбніца, який у своїй філософській доктрині передбачав наявність імпліцитної пам'яті. Особливу увагу було приділено аналізу неврологічних описів С. С. Корсакова, що торкались явищ імпліцитної пам'яті при амнестичних синдромах. Також у дослідженні використовувались підходи П. Графа та Д. Шектера, які окреслили розрізнення між експліцитною і імпліцитною пам'яттю, та положення Дж. Кілстрома, що акцентував на ролі неусвідомлюваних процесів у короткочасній (оперативній) пам'яті в ранніх моделях обробки інформації. Важливими для нашої теми стали концептуальні напрацювання А. Ребера щодо імпліцитного навчання, а також дослідження М. Бауерса, який розкривав механізми неявного мислення. Крім того, нами враховано підходи до розуміння імпліцитних емоцій, представлені у роботах Г. В. Токаревої, Л. Я. Дорфмана, Р. Зайонца, Е. Грінвальда, М. Банаджи та П. Ленга.

У нашому дослідженні ми зупиняємося на використанні теоретико-методологічних засад імпліцитних теорій інтелекту та особистості, які історично можна простежити у працях таких науковців, як: М. Люфтенеггер, Я. А. Чен, які визначили три ключові характеристики імпліцитних теорій: вони є інтуїтивними, формуються непрофесіоналами і часто не усвідомлюються; Ф. Хайдер, Д. Т. Вегенер, Р. Е. Петті, які вважали, що імпліцитні теорії чи наївні теорії загалом

можна описати як евристики здорового глузду, які використовуються людьми задля розуміння себе і світу; Ш. П. Джайн та Т. Дж. Вайтен є прихильниками ідеї про те, що імпліцитні теорії – це переконання, яких дотримуються люди щодо природи людських і нелюдських властивостей; Т. Р. Сарбін, Р. Тафт, Д. Е. Бейлі, що описували імпліцитні теорії як фундаментальні припущення людей про світ; А. Фернем, який зазначав про існування неспеціалізованих, або «імпліцитних» теорії, та наукових теорій; Л. Дж. Кронбах, який вперше використав термін «імпліцитна теорія» для позначення узагальненого сприйняття особистості іншої людини; С. Е. Аш, який першим припустив, що враження про іншу людину — це цілісний образ, де окремі риси перебувають у динамічній взаємодії; Дж. С. Брунер, Р. Тагіурі, які ввели поняття «звичайні концепції особистості», стверджуючи, що кожна людина на основі досвіду формує власні теорії, подібні до наукових, для категоризації та передбачення поведінки; Дж. С. Брунер, Д. Шапіро, Р. Тагіурі, які уточнили, що імпліцитні теорії особистості формуються на основі стійкої поведінки іншої людини і дозволяють робити висновки навіть без прямої інформації; Дж. А. Келлі, який запропонував поняття «особистісний конструкт» — систему бінарних опозицій, за допомогою яких люди формують і перевіряють свої імпліцитні теорії протягом життя; Д. М. Вегнер, Р. Р. Рошер, які розмежували «імпліцитну» (з неусвідомленим життєвим конструюванням) та «експліцитну» (артикульована та перевірена наукова теорія) теорії за критерієм усвідомленості; Л. Росс, Р. Нісбетт, що розробили концепцію світського диспозиціонізму, стверджуючи, що люди з константними імпліцитними теоріями частіше недооцінюють ситуативні фактори, перебільшуючи вплив рис особистості; У. Г. Найсер, Р. Стернберг, які стверджували, що імпліцитні теорії інтелекту існують у вигляді прототипів (ідеалізованих уявлень про інтелектуальну людину); Ф. Хайдер, який вважав, що інтелект є фіксованою сутністю, тоді як знання — динамічними; К. С. Двек розробила ключовий сучасний підхід, виділивши два типи імпліцитних теорій: теорію константного

інтелекту (інтелект незмінний) і інкрементальну теорію (інтелект можна розвивати), що стосується також і особистісних рис; Д. О. Леонтьєв наголошував, що імпліцитні теорії інтелекту та особистості можуть змінюватися залежно від ситуації і не залежать від реального рівня інтелектуальних здібностей людини; М. А. Салюк, І. Ф. Аршава, що вважали імпліцитні теорії індивідуальними схемами, які допомагають людині будувати цілісну картину світу; В. В. Горбунова, яка визначила імпліцитні теорії як суб'єктивні схеми, що виконують плануючі та антиципаційні (передбачувальні) функції.

Таким чином, здійснений огляд теоретичних та емпіричних досліджень дозволив нам сформувати власне тлумачення імпліцитних теорій інтелекту та особистості як своєрідної системи індивідуальних і суб’єктивних переконань людини про власний інтелект і власну особистість. Водночас одні люди схильні думати, що розумові здібності та властивості особистості є стабільними і не підлягають розвитку, тоді як інші, навпаки, вважають, що інтелект та особистість — це динамічні структури, які постійно зростають та вдосконалюються завдяки докладанню власних зусиль.

На основі вищезазначеного, логічним є перехід до розгляду наукових принципів, на які спирається наше дослідження. Оскільки вибір категорії «імпліцитні уявлення» про інтелект та особистість та розгляд їх ролі у подоланні складних життєвих ситуацій пов’язані з методологічними засадами психологічної науки, важливо окреслити ті принципи, що визначають логіку нашого підходу. На нашу думку, методологічну аргументацію дослідження доцільно здійснювати крізь призму принципів детермінізму, єдності свідомості та діяльності та принципу системності.

У вітчизняній психології принцип єдності свідомості та діяльності дозволяє виявляти механізми виникнення й функціонування психіки. У процесі діяльності психіка формує свій внутрішній ідеальний план. У свідомості складаються динамічні моделі діяльності, завдяки яким людина орієнтується в

навколишньому середовищі [15]. У своїх працях активно розвивав цей принцип Г. С. Костюк, засновник української школи психології. Він розглядав свідомість не як пасивне відображення, а як активну діяльність суб’єкта [32]. В. О. Татенко, розвиваючи концепцію психології суб'єкта, також звертався до цього принципу, розглядаючи його як основу для розуміння людської активності та її усвідомленого характеру, а також зауважував, що людина є не просто носієм свідомості та діяльності, а активним суб’єктом, який будує свій внутрішній світ, а потім реалізує його у зовнішній діяльності [51]. В. А. Роменець, видатний історик психології та філософ, у своїх працях також описував цей принцип як ключовий для розуміння психіки [51].

Таким чином, розгляд ролі імпліцитних уявлень про інтелект та особистість у подоланні складних життєвих ситуацій крізь призму принципу єдності свідомості та діяльності є методологічно виправданим, оскільки цей принцип передбачає нерозривний взаємозв’язок внутрішніх психічних процесів і зовнішньої активності людини. Імпліцитні уявлення, навіть залишаючись поза межами безпосереднього усвідомлення та вербалізації, формують орієнтири й стратегії поведінки, які проявляються у практичній діяльності суб’єкта, зокрема у виборі способів реагування на труднощі. Свідомість у цьому контексті виступає не лише відображенням дійсності, а й внутрішнім конструктором майбутніх дій, тоді як діяльність є простором їх реалізації та перевірки. Таким чином, імпліцитні уявлення можна розглядати як прихований, але впливовий регулятор поведінки, що поєднує внутрішній план свідомості з реальними діями, забезпечуючи адаптацію та ефективне подолання складних життєвих ситуацій.

Хоча принцип єдності свідомості та діяльності іноді розглядають як такий, що певною мірою вступає у наукову дискусію з принципом детермінізму (зокрема, у питанні ступеня автономії суб’єкта та можливості самодетермінації його дій), ми вважаємо методологічно коректним спиратися на обидва ці принципи. Поєднання їх дозволяє уникнути однобічності: принцип детермінізму

забезпечує пояснення причинно-наслідкових зв’язків у формуванні та функціонуванні імпліцитних уявлень, тоді як принцип єдності свідомості та діяльності дає змогу розкрити їхню активну, конструктивну роль у виборі стратегій подолання складних життєвих ситуацій.

У психологічній науці принцип детермінізму передбачає, що в психіці, розглянутій як відкрита нелінійна система, відбуваються процеси спонтанного впорядкування її функціональних структур. Це проявляється в нестійкості та багатоваріантності становлення і розвитку психіки та особистості, можливості раптових змін темпу й напрямку перебігу процесів, а також у наявності точок біфуркації. Самоорганізованість психіки та особистості зумовлює їхню нерівноважність, відкритість, нелінійність і дисипативність (перебіг у психіці нестійких процесів, які дають змогу особистості протистояти зовнішнім деструктивним впливам) [15]. Так, принцип детермінізму в психології стверджує, що всі психічні явища та поведінка людини мають свої причини та обумовлені певними факторами. Це означає, що людська психіка та поведінка не виникають випадково, а є результатом взаємодії внутрішніх та зовнішніх чинників. Отже, самоорганізація відбувається тим швидше, чим вища інтенсивність зовнішніх та внутрішніх змін.

Нарешті, цілком обґрунтованим є методологічне використання принципу системності у нашому дослідженні, оскільки він дозволяє розглядати імпліцитні уявлення про інтелект та особистість як елементи цілісної, взаємопов’язаної системи психічних процесів, властивостей і станів особистості. Принцип системності передбачає, що будь-який психічний феномен не можна адекватно зрозуміти у відриві від його місця в структурі цілого, від тих функцій, які він виконує, та від взаємозв’язків з іншими компонентами системи. У контексті нашої теми це дає змогу не лише описати імпліцитні уявлення як ізольований конструкт, а й простежити їхнє місце та роль у динамічній, інтегрованій структурі

особистості, що забезпечує її адаптацію та ефективність у подоланні життєвих труднощів.

Академік С. Д. Максименко, один з провідних українських дослідників, приділяв значну увагу системному підходу. Він розглядав його як основний інструмент дослідження, що дозволяє виявляти закономірності виникнення і розвитку психіки як єдиного цілого, а також зазначав, що будь-який психічний процес розглядається як цілісна система з власними внутрішніми зв'язками. На думку В. В. Карпенка, система – це сукупність вибірково взаємодіючих елементів, які діють як єдине ціле та спрямовані на досягнення корисного результату. Головним завданням системного підходу є виявлення та формулювання чинників, що забезпечують формування та існування системи [25].

Отже, узагальнення науково-методологічних орієнтирів дає змогу констатувати їхню взаємопов'язаність: розглянуті теоретичні підходи, методологічні принципи, а також внутрішні та зовнішні чинники подолання складних життєвих ситуацій утворюють цілісну систему, що слугує підставою для подальшого емпіричного дослідження.

2.2. Обґрунтування вибору психодіагностичного забезпечення для емпіричного дослідження ролі імпліцитних уявлень про інтелект та особистість у подоланні складних життєвих ситуацій

Відповідно до п’ятирівневої моделі дослідження (рис. 1.1), діагностичний інструментарій підібрано так, щоб забезпечити емпіричне вимірювання кожного з п’яти рівнів — когнітивного, мотиваційно-регулятивного, особистісного, поведінкового та результативно-адаптивного.

Наочне обґрунтування вибору психодіагностичного забезпечення для емпіричного дослідження представлено в табл. 2.1.

Таблиця 2.1

Психодіагностична модель дослідження ролі імпліцитних уявлень про інтелект та особистість у подоланні складних життєвих ситуацій

Рівень моделі	Конструкт	Методика (автор, рік адаптації)	Показник
Когнітивний	Імпліцитні уявлення про інтелект й особистість	Опитувальник імпліцитних теорій і цілей навчання К. Двек (в модифікації Т. В. Корнілової та С. Д. Смірнова, 2008)	Шкала прийняття теорії «нарощуваного» інтелекту, шкала прийняття теорії «збагачуваної» особистості
		МВІІУ — методика вивчення інкрементальності імпліцитних уявлень (Т. О. Гальцева, Р. В. Величко, 2025)	Показник інкрементальності
Мотиваційно-регулятивний	Потенціал самозмінювання	Опитувальник «Потенціал самозмінювання» (В. Р. Манукян, І. Р. Муртазіна, Н. В. Грішина, 2020)	Інтегральний показник потенціалу самозмінювання, шкали «Потреба в самозмінах», «Здатність до самозмін», «Віра в можливість самозмін», «Можливість самозмін»
Особистісний	Толерантність до невизначеності	Опитувальник «Виявлення толерантності до невизначеності» С. Баднера (в адаптації Л. А. Кирієнко, 2019)	Загальний показник толерантності-інтолерантності до невизначеності, 3 субшкали – складність, новизна, нерозв’язність
	Життєстійкість	Тест життєстійкості С. Мадді (в адаптації Д. О. Леонтьєва та О. І. Рассказової, 2011)	Загальний показник; шкали «Залученість», «Контроль», «Прийняття ризику»

Продовження таблиці 2.1

Рівень моделі	Конструкт	Методика (автор, рік адаптації)	Показник
Особистісний	Смисложиттєві орієнтації	Тест смисложиттєвих орієнтацій (СЖО) Д. О. Леонтьєва (в адаптації К. В. Гуляєвої та В. М. Чернобровкіна, 2024 р.)	Шкали «Цілі в житті», «Процес життя», «Результативність», «Локус контролю – Я», «Локус контролю – Життя», загальний показник осмисленості життя
Поведінковий	Копінг-стратегії	Опитувальник способів копінг-поведінки Р. Лазаруса, С. Фолкмана (в адаптації Т. Л. Крюкової, О. В. Куфтяк, М. С. Замишляєвої, 2004)	8 шкал: конфронтація, дистанціювання, самоконтроль, пошук підтримки, прийняття відповідальності, втеча, планування, позитивна переоцінка
Результативно-адаптивний	Психологічне благополуччя	Шкала психологічного благополуччя К. Ріфф (в адаптації С. В. Карсканової, 2025)	Загальний показник психологічного благополуччя, 6 субшкал: «Позитивні відносини з оточенням», «Автономія», «Управління середовищем», «Особистісне зростання», «Цілі у житті», «Самоприйняття»

Для ідентифікації першого (когнітивного) рівня, який включає імпліцитні уявлення про інтелект й особистість, було застосовано декілька інструментів.

1. *Опитувальник імпліцитних теорій і цілей навчання К. Двек (в модифікації Т. В. Корнілової та С. Д. Смірнова, 2008),* який також використовували у своєму дослідженні, присвяченому особливостям взаємозв'язку імпліцитних теорій

інтелекту та особистості з копінг-стратегіями, українські дослідниці І. Ф. Аршава та М. А. Салюк у 2022 році. Автор та інші дослідники виділили два типи імпліцитних теорій інтелекту та особистості – теорії «стабільності» (entity theories) і теорії «нарощування» (incremental theories). Прихильники теорії стабільності (entity theories) переконані, що інтелект та особистість є незмінними, строго фіксованими і погано контрольованими властивостями, які визначаються при народженні і практично не змінюються протягом життя. На противагу цьому, люди, що дотримуються теорії нарощування (incremental theories), вважають, що інтелект і особистість є динамічними структурами, які можуть активно розвиватися та вдосконалюватися завдяки докладеним власним зусиллям [5].

2. *Методика вивчення інкрементальності імпліцитних уявлень (МВІІУ) (Т. О. Гальцева, Р. В. Величко, 2025).* Авторська методика, метою створення якої було дослідження інкрементальності імпліцитних уявлень особистості з використанням асоціативного тестування. Розробка методики була зумовлена відсутністю відповідних інструментів в українському психодіагностичному просторі. Даний тест визначає рівень інкрементальності імпліцитних уявлень особистості. Інкрементальні уявлення відображають схильність сприймати труднощі як можливості для зростання, наполегливо долати невдачі та цінувати процес навчання. Натомість фіксована спрямованість характеризується уникненням складних завдань, страхом виглядати некомпетентним і орієнтацією на демонстрацію вроджених здібностей. Підсумковий показник «Інкрементальність» обчислюється за формулою I = A / (A + B), де A – кількість інкрементальних відповідей, B – кількість фіксованих. Значення «1» вказує на високий рівень інкрементальної спрямованості, тоді як «0» – на переважно фіксовану. Виходячи з висунутих нами припущень, важливими показниками були рівень інкрементальності та амбівалентність імпліцитних уявлень, що може відображати поєднання суперечливих установок щодо можливості розвитку власних здібностей [18].

Крім того, авторську методику вивчення інкрементальності імпліцитних уявлень перевіряли на конструктивну валідність шляхом співвіднесення її результатів з даними, отриманими за методиками «Опитувальник імпліцитних теорій і цілей навчання К. Двек» та «Опитувальник на визначення домінуючої установки особистості на успіх» К. Двек.

Для оцінки другого (мотиваційно-регулятивного) рівня, а саме провідних установок і характеристик особистісної пластичності (потенціалу самозмінювання), було застосовано опитувальник.

3. *Опитувальник «Потенціал самозмінювання» (В. Р. Манукян, І. Р. Муртазіна, Н. В. Грішина, 2020),* який також використовували у своєму дослідженні українські вчені М. Й. Казанжи та А. Є. Ганічева у 2023 році.

Спроби вивчення факторів, що опосередковують індивідуальні відмінності в процесах самозмінювання, призвели до появи нових концептів. Один из них — імпліцитна теорія змінності особистості (Incremental Theory of Personality) К. Двек [86], яка доводить, що віра в самозмінюваність особистості корелює з більшою успішністю у подоланні складних ситуацій у різних сферах життя [86] , а також що прихильність дорослих людей до теорії змінюваності пов’язана з більш вираженими реальними особистісними змінами, які фіксуються у лонгітюді [154].

У цьому ж ключі розробляється конструкт «ініціатива особистісного зростання» (Personal Growth Initiative, PGI), що описує процес цілеспрямованого самозмінювання особистості [156]. Автор цього поняття К. Робітчек зазначає, що особистісний ріст може відбуватися внаслідок як навмисних, так і ненавмисних процесів, однак PGI стосується лише навмисних, самоініційованих процесів особистісного зростання, до більш повного і цілісного існування [156]. Дослідження показали, що PGI є предиктором більш виражених особистісних змін у процесі психотерапії [155].

Тісно пов'язаним із проблематикою самозмінювання є також класичний конструкт самоефективності А. Бандури — переконання особистості у власній здатності успішно діяти в конкретній ситуації, що визначає вибір діяльності, наполегливість у досягненні цілей та якість виконання складних завдань. На відміну від локусу контролю чи каузальних атрибуцій, самоефективність є динамічним, ситуативно-специфічним конструктом, що безпосередньо співзвучний зі шкалами «Здатність до самозмін» та «Віра в можливість самозмін» опитувальника «Потенціал самозмінювання». Загальні теоретичні засади цього конструкта, зокрема його структурно-функціональну модель у контексті навчальної діяльності дорослої особистості, докладно розкрито Т. О. Гальцевою, яка визначає навчальну самоефективність дорослого як внутрішню готовність індивіда до активних дій у процесі освоєння нового змісту діяльності або вдосконалення набутих компетентностей, реалізовану через смисловий, оцінний, мотиваційний, цільовий та прогностичний компоненти психотерапії [17].

Для оцінки індивідуальних відмінностей у процесах самозмінювання автори методики пропонують використовувати поняття «потенціал самозмін», що розглядається як джерело прихованих можливостей для досягнення цілей, як спрямованість, що надає людському життю цінність та сенс. У психології поняття потенціалу використовується для вираження сфери можливого, ресурсів, які можуть бути актуалізовані, а можуть так і залишитися непроявленими. Базуючись на вищезазначеному, під потенціалом самозмін автори розуміють сукупність можливостей реалізації змін, що належать до різних рівнів психічної організації людини, які можуть бути усвідомлено актуалізовані та ініційовані нею самою.

Таким чином, опитувальник «Потенціал самозмінювання» спрямований на виявлення чотирьох ключових показників, що визначають здатність особистості до самозмін. До них належать: «Потреба в самозмінах» – інтерес до новизни, схильність до різноманітності та позитивне ставлення до особистісних

трансформацій («хочу змінюватися»); «Здатність до усвідомлених самозмін» – уміння цілеспрямовано працювати над собою та реалізовувати поставлені завдання («треба змінюватися»); «Віра в можливість самозмін» – уявлення людини про те, наскільки реально свідомо змінювати себе й власне життя; «Можливість самозмін» – індивідуальні відмінності у гнучкості чи ригідності психіки у ситуаціях, що потребують змін («можу змінюватися»).

Отже, за результатами діагностики можна визначити як окремі характеристики за кожною шкалою, так і інтегральний показник потенціалу самозмінювання. Використання цього опитувальника дозволяє комплексно описати потенціал особистості до самозмін, оскільки його шкали відображають різні рівні особистісних структур і дають змогу зрозуміти, які внутрішні ресурси та можливості може використати людина на шляху до особистісних трансформацій [24].

Для ідентифікації соціально-демографічних характеристик особистості, що формують контекст подолання труднощів, було використано опитування.

4. *Опитування (авторська анкета),* у якому респондентам пропонувалося надати основну інформацію про себе для оцінки соціально-демографічних характеристик (вік, стать, рівень освіти, сфера освітньо-професійної діяльності, сімейний стан). Анкета мала структурований характер і включала як закриті, так і напіввідкриті пункти. Отримані показники дали змогу здійснити розподіл вибірки за ключовими параметрами та використати їх для подальшого аналізу.

Для ідентифікації третього (особистісного) рівня нами було обрано комплекс методик: опитувальник «Виявлення толерантності до невизначеності» С. Баднера (в адаптації Л. А. Кирієнко, 2019); тест життєстійкості С. Мадді (в адаптації Д. О. Леонтьєва та О. І. Рассказової, 2011), що застосовувався у попередніх українських дослідженнях, зокрема у дослідженні 2022 р. Н. М. Матейко, присвяченому емпіричному дослідженню життєстійкості військових в умовах бойових дій, а також у науковій праці 2023 р. К. О. Чорної та О. П.

Хохліної, присвяченій вивченню життєстійкості студентської молоді в умовах війни у зв'язку з її особистісною спрямованістю; тест смисложиттєвих орієнтацій (СЖО) Д. О. Леонтьєва (в адаптації К. В. Гуляєвої та В. М. Чернобровкіна, 2024 р.).

5. *Опитувальник «Виявлення толерантності до невизначеності» С. Баднера (в адаптації Л. А. Кирієнко, 2019).* Поняття «толерантність до невизначеності» тлумачиться психологами як відносно стійка особистісна характеристика, що відображує ставлення людини до неоднозначної ситуації, пов'язаної із дефіцитом інформації про тимчасові, просторові та смислові характеристики оперативної події, невизначеністю альтернатив прийнятого рішення або наслідків вибору. Оцінювання даної ознаки як особистісного ресурсу стресостійкості суб'єкта діяльності було виконане за допомогою методики «Толерантність до невизначеності» С. Баднера. Опитувальник складається з 16 запитань, є інструментом для діагностики толерантності або інтолерантності до невизначеності. Він містить три субшкали, які дозволяють визначити, наскільки індивід сприймає новизну, суперечливість та складність проблем як стресогенні фактори. Таким чином, методика допомагає ідентифікувати не лише загальне джерело інтолерантності, але й конкретні характеристики невизначених ситуацій, що викликають у людини дискомфорт [7].

6. *Тест життєстійкості С. Мадді (в адаптації Д. О. Леонтьєва та О. І. Рассказової, 2011).* Тест є адаптованою версією опитувальника Hardiness Survey, розробленого американським психологом С. Мадді. Методика дозволяє оцінити рівень здатності людини протистояти стресовим ситуаціям, зберігаючи внутрішню рівновагу та мінімізуючи їхній вплив на ефективність діяльності. Життєстійкість розглядається як чинник, що послаблює дію стресогенних обставин (зокрема й хронічних) на фізичне та психічне здоров'я.

Опитувальник містить 45 тверджень, кожне з яких супроводжується чотирма варіантами відповіді. Респондент має обрати той, що найбільш відповідає його

власному баченню. Отримані результати аналізуються за допомогою спеціального ключа.

У своїй теорії особистісної якості «hardiness» (життєстійкість) Сальваторе Мадді пов’язує цей конструкт із філософським поняттям «мужність бути» («courage to be»), яке розробив екзистенціаліст П. Тілліх. Мадді розглядав життєстійкість як операціоналізацію цієї мужності. Згідно з концепцією Тілліха, «мужність бути» — це здатність людини утверджувати свою розумну природу, незважаючи на обставини та випадковість буття [132].

Порівнюючи погляди П. Тілліха та С. Мадді, можна відзначити, що якщо для Тілліха «мужність бути» пов'язана переважно з подоланням сумнівів та тривоги втрати сенсу, то для Мадді — це активний процес життя у світі, який дозволяє зберігати та розвивати особистісне смислове ядро. Такий підхід дає змогу не лише адаптуватися до змін, а й творчо їх освоювати. Завдяки розвитку установок включеності, контролю та прийняття виклику (компоненти життєстійкості), людина може збагачувати свій потенціал та ефективно долати стрес. Кінцевим результатом такої життєстійкості є екзистенційна сміливість — постійний пошук сенсу життя, що вимагає залученості в процес прийняття рішень [132].

На думку С. Мадді, життєстійкість розглядається як особлива система установок і навичок, що допомагає людині перетворювати труднощі та зміни на нові можливості. Вона відображає психологічну витривалість та підвищену ефективність особистості, яка пов’язана з її здатністю і мотивацією долати стресові ситуації. Життєстійкість визначає рівень уміння індивіда зберігати внутрішню рівновагу в умовах напруження та водночас підтримувати результативність своєї діяльності. Фактично, це — система переконань, яка формується у людини стосовно себе, навколишнього світу та взаємин із ним. Важливо підкреслити, що життєстійкість не є вродженою якістю — її можливо розвивати за допомогою спеціальних тренінгових програм. Такі програми містять вправи, спрямовані на розвиток адаптивних копінг-стратегій та побудову

ефективних міжособистісних відносин, що ґрунтуються на підтримці й довірі [37].

Згідно з концепцією S. Maddi, конструкт hardiness включає кілька складових: трансформаційне подолання (coping), особливе ставлення до інших людей, а також базові життєстійкі настанови — залученість (commitment), контроль (control) та готовність приймати виклики (challenge). Ця система переконань дає змогу особистості не лише долати труднощі, а й розвиватися, розширювати власний потенціал і збагачувати досвід [37].

7. *Тест смисложиттєвих орієнтацій (СЖО) Д. О. Леонтьєва (в адаптації К. В. Гуляєвої та В. М. Чернобровкіна, 2024 р.).* Тест СЖО є адаптованою версією тесту «Мета в житті» (Purpose-in-Life Test, PIL) Джеймса Крамбо та Леонарда Махоліка. Методика була створена на основі теорії прагнення до сенсу та логотерапії Віктора Франкла й мала на меті емпіричну валідізацію низки положень цієї теорії.

У тесті СЖО життя вважається осмисленим за наявності цілей, задоволення від їх досягнення та впевненості у власній здатності ставити перед собою завдання, обирати з наявних можливостей і досягати результатів. Важливим є чітке співвіднесення: цілей — із майбутнім, емоційної насиченості — з теперішнім, задоволення від досягнутого — з минулим.

Кожна ситуація надає людині можливість зробити у теперішньому певний вибір — у вигляді вчинку, дії чи бездіяльності. Основою цього вибору є сформоване уявлення про сенс життя або його відсутність. Сукупність здійснених, актуалізованих виборів формує «минуле», яке є незмінним; змінюватися можуть лише його інтерпретації. «Майбутнє» ж постає як сукупність потенційних, очікуваних результатів зусиль, докладених у теперішньому. У цьому сенсі майбутнє принципово відкрите, а різні його варіанти мають різний рівень мотивуючої привабливості.

Методика використовується для оцінки основних аспектів смисложиттєвих орієнтацій: цільової спрямованості, ціннісного змісту, задоволеності життям. Вона допомагає виявити, як респонденти бачать сенс свого життя та яких змін зазнають їх життєві орієнтири. Основними характеристиками шкал методики є:

1) «Цілі в житті» відображає рівень цілеспрямованості, наявність чи відсутність у випробуваного майбутніх завдань і планів, які надають його життю сенсу, спрямованості та часової перспективи;

2) «Процес життя (інтерес і емоційна насиченість)» показує, наскільки людина задоволена власним теперішнім життям, чи сприймає його як цікаве, емоційно наповнене та змістовне. Ця шкала пов’язана з уявленням, що сенс життя полягає у самому процесі існування;

3) «Результативність життя (задоволеність самореалізацією)» характеризує оцінку вже прожитого етапу життя: рівень задоволеності досягненнями, відчуття продуктивності та осмисленості минулого досвіду;

4) «Локус контролю – Я» (Я – господар життя) визначає уявлення людини про себе як про сильну, самостійну особистість, яка здатна вільно робити вибір, будувати життя відповідно до власних цілей та контролювати його перебіг;

6) «Локус контролю – життя» (керованість життя) відображає переконаність у тому, що життя загалом піддається свідомому контролю, а людина має можливість приймати рішення і реалізовувати їх на практиці [20].

Перші три шкали (цілі, процес життя, результативність) разом утворюють смисложиттєві орієнтації: майбутнє, теперішнє й минуле. Дві останні шкали пов’язані з уявленнями про внутрішній локус контролю, тобто вірою у можливість контролювати життя і власною здатністю здійснювати цей контроль [20].

Для ідентифікації четвертого (поведінкового) рівня — вибору копінг-стратегій як наслідку когнітивної інтерпретації ситуації та мотиваційної готовності до самозмін — було обрано опитувальник способів копінг-поведінки

Р. Лазаруса, С. Фолкмана (в адаптації Т. Л. Крюкової, О. В. Куфтяк, М. С. Замишляєвої, 2004), що застосовувався у попередніх українських дослідженнях, зокрема у дослідженні І. Ф. Аршави та М. А. Салюк, присвяченому особливостям взаємозв'язку імпліцитних теорій інтелекту та особистості з копінг-стратегіями у 2022 р., а також у дослідженні 2024 р., присвяченому вивченню копінг-стратегій у професійній діяльності адвокатів в умовах підвищеного стресу, авторами якого є І. О. Пєтухова, М. А. Корж, Т. В. Субіна.

8. *Опитувальник способів копінг-поведінки Р. Лазаруса, С. Фолкмана (в адаптації Т. Л. Крюкової, О. В. Куфтяк, М. С. Замишляєвої, 2004).* Психологічна концепція копінг-поведінки, запропонована Р. Лазарусом і С. Фолкман, розглядає її як динамічну сукупність когнітивних і поведінкових зусиль, спрямованих на подолання стресових ситуацій. На відміну від деяких інших підходів, які вважають копінг лише усвідомленим процесом, Лазарус і Фолкман стверджують, що він може включати як захисні механізми, так і стратегії активного вирішення проблеми. Згідно з цією теорією, основними функціями копінгу є зменшення негативного впливу стресових факторів, зміна суб'єктивного сприйняття ситуації, підтримка позитивної самооцінки, збереження емоційної рівноваги, підтримання соціальних зв'язків [7].

Е. Хайм, у свою чергу, запропонував класифікацію копінг-стратегій за сферами їх застосування: емоційною, когнітивною та поведінковою. Д. Амірхан виділив три основні групи стратегій, які допомагають впоратися зі стресом: активне розв'язання проблеми, пошук соціальної підтримки та уникнення. Вибір конкретної стратегії залежить від індивідуальних особливостей та життєвого досвіду людини і, як правило, є доволі стійким [7].

Опитувальник копінг-стратегій Р. Лазаруса та С. Фолькман, що складається з 50 запитань, дозволяє ідентифікувати вісім основних стратегій подолання стресу. Ці стратегії можуть бути використані людьми для ефективного реагування на виклики:

1) конфронтаційний копінг передбачає активне протистояння проблемі, що часто виражається в агресивних діях, спрямованих на її зміну;

2) дистанціювання – стратегія, що полягає в спробі емоційно відсторонитися від проблеми та зменшити її значущість;

3) самоконтроль – свідоме управління власними емоціями для запобігання імпульсивним реакціям;

4) пошук соціальної підтримки – активне звернення до оточення за допомогою (інформаційною, емоційною або практичною);

5) прийняття відповідальності – усвідомлення власного внеску у виникнення проблеми та готовність визнати свої помилки;

6) втеча (уникнення) – стратегія, що дозволяє тимчасово відкласти вирішення проблеми, але не усуває її першопричини;

7) планування вирішення проблеми – глибокий аналіз ситуації з подальшою розробкою детального плану дій та його послідовною реалізацією;

8) позитивна переоцінка – цілеспрямована зміна ставлення до негативних подій шляхом переосмислення ситуації з фокусуванням на можливостях для особистісного зростання [7].

Для оцінки п’ятого (результативно-адаптивного) рівня — підсумкової ефективності подолання складних життєвих ситуацій — нами було обрано шкалу психологічного благополуччя К. Ріфф (в адаптації С. В. Карскановї, 2025).

9. *Шкала психологічного благополуччя К. Ріфф (в адаптації С. В. Карскановї, 2025).* Методика К. Ріфф «Шкала психологічного благополуччя» (The Scales of Psychological Well-Being) адаптована до українського контексту та стандартизована С. В. Карскановою [26], ґрунтується на 6-факторній моделі психологічного благополуччя, розробленій К. Ріфф [163].

Опитувальник включає 84 твердження, об’єднані у шість субшкал: «Позитивні відносини з оточенням», «Автономія», «Управління середовищем»,

«Особистісне зростання», «Цілі у житті», «Самоприйняття». Кожна субшкала містить по 14 тверджень, які респонденти оцінюють за шестибальною шкалою Ліккерта – від 1 бала («абсолютно не згоден») до 6 балів («повністю згоден»). Обробка результатів передбачає підрахунок сумарних показників по кожній субшкалі з урахуванням як прямих, так і зворотних формулювань, після чого «сирі» бали перетворюються у стени відповідно до ключа методики [89].

Отже, представлена психодіагностична модель забезпечує комплексне емпіричне вимірювання всіх п'яти рівнів теоретико-методологічної моделі

2.3. Конструювання та первинна психометрична валідизація методики вивчення інкрементальності імпліцитних уявлень

Психодіагностика як галузь психологічної науки виконує провідну функцію в розробці інструментів для емпіричного вивчення особистості. Вона поєднує теоретичні засади з практичними підходами до розпізнавання та оцінювання індивідуально-психологічних характеристик особистості людини. На відміну від інших типів діагностики (медичної, технічної, педагогічної), психодіагностика ґрунтується на специфічному об’єкті — психіці людини, і використовує методи, що дозволяють вивчати як свідомі, так і імпліцитні уявлення. У цьому контексті актуальним постає завдання розробки нових підходів до дослідження глибинних переконань особистості, зокрема — інкрементальності уявлень. Одним із потенційних інструментів для цього є асоціативне тестування, здатне виявляти латентні когнітивні схеми, що формують індивідуальну поведінку та мотивацію.

Таким чином, мета нашого дослідження полягає у необхідності обґрунтування можливості використання асоціативних тестів для вивчення інкрементальності імпліцитних уявлень особистості.

Ми виходили з припущення, що асоціативна методика дозволяє вивчити приховані зв'язки та ставлення у свідомості людини щодо інтерпретації понять інкрементальності або фіксованості, що, у свою чергу, дає можливість сформувати інтегрований образ актуальних характеристик особистості в конкретній зоні реальності — а саме, у контексті її здатності до змін, розвитку або ж орієнтації на стабільність і фіксовані здібності. Таким чином, асоціативна методика відкриває перспективу вивчення інкрементальності імпліцитних уявлень у сконцентрованій, непрямій, але інформативній формі.

Завдання дослідження:

- розробити методику вивчення інкрементальності імпліцитних уявлень, визначити її психометричні основи;

- провести вивчення інкрементальності імпліцитних уявлень особистості, виявити діагностичні можливості методики.

Методологічна база дослідження: теоретико-методологічний аналіз філософської, соціологічної та психолого-педагогічної літератури, а також реалізація принципу єдності свідомості та діяльності, принципу детермінізму.

Методи дослідження:

- аналітичні;
- діагностичні;
- статистичні методи обробки результатів.

Практична значущість полягає в розробці та впровадженні асоціативного тесту для вивчення інкрементальності імпліцитних уявлень.

Організація дослідження: експериментальною базою дослідження стали 90 респондентів (громадяни України, різної статі, взяті у пропорції 1:1, віку, статусу та освітнього рівня, усі мешканці міст України). Початкове дослідження

виконувалося протягом 2023-2024 рр., подальший збір матеріалу та його обробка здійснювалися у 2024-2025 рр.

На початковому етапі звернімося до історичного контексту та фундаментальних положень асоціативної психології. У науково-психологічний дискурс поняття «асоціація» вводиться як відносно елементарний, проте універсальний механізм генезису та інтеріоризації досвіду.

З плином часу зазначене поняття набуває центрального значення в концептуалізації ключових психічних процесів, охоплюючи спектр від сенсорних відчуттів до когнітивної діяльності. Новаторське вчення, що ґрунтується на принципах асоціації, має назву «асоціанізм».

Асоціанізм у своєму розвитку пройшов кілька важливих етапів [62, 57].

1. Ранній емпіричний асоціанізм (XVII-XVIII століття), що пов'язаний з іменами британських емпіриків, таких як Дж. Локк [129]. , Д. Юм [112]., Дж. Берклі [70], хоча вони прямо термін «асоціація» не використовували в сучасному розумінні. Вони заклали основи, стверджуючи, що все знання походить з чуттєвого досвіду, а складні ідеї формуються шляхом комбінування простих ідей за певними принципами, схожими на асоціації (наприклад, подібність, суміжність у часі та просторі).

2. Класичний асоціанізм (XIX століття), що характеризується більш систематичним розвитком теорії асоціацій. Ключовими фігурами є Д. Гартлі [103], Дж. С. Мілль [139], А. Бен [66]. Вони намагалися пояснити всі психічні процеси через механізми асоціацій, розробляли закони асоціацій (наприклад, частоти, сили, складності).

3. Асоціативна психологія в кінці XIX - на початку XX століття, що представлена такими вченими, як Г. Еббінгауз (його експериментальні дослідження пам'яті з використанням беззмістовних складів стали важливим внеском у вивчення асоціативного навчання та забування) [88], Е. Л. Торндайк (його закон ефекту та закон вправи є прикладами асоціативного навчання) [172].

4. Хоча в чистому вигляді асоціанізм як домінуюча психологічна школа відійшов у минуле, його ідеї продовжують впливати на сучасну психологію. Принципи асоціативного навчання лежать в основі багатьох теорій навчання, пам'яті, формування ставлень та навіть деяких аспектів когнітивної психології та нейронаук (наприклад, синаптична пластичність як нейронний механізм асоціативного навчання).

Зупинимося коротко на ключових засадах асоціативної психології. У контексті пояснення складних психічних процесів вирішальне значення мають чотири основні чинники, що визначають динаміку перебігу уявлень в індивідуальній психіці:

1) асоціативна спорідненість — охоплює різновиди асоціативних зв’язків та закономірності їх функціонування, які забезпечують зв’язність мислення та пам’яті;

2) яскравість образів спогадів, що вступають у взаємодію в межах асоціацій за подібністю, відіграє роль у виборі домінуючих уявлень;

3) емоційне забарвлення уявлень (чуттєвий тон), яке посилює або послаблює їхню актуалізацію та суб’єктивну значущість;

4) констеляція уявлень — комбінація актуалізованих образів і значень, яка характеризується високою варіативністю й визначає контекстуальну специфіку сприйняття та мислення.

Наступний крок зробимо в напрямку розуміння інкрементальності імпліцитних уявлень, феномену, який конструюється та описується за аналогією з імпліцитними теоріями інтелекту та особистості К. С. Двек.

Згідно з концепцією дослідниці, імпліцитна теорія особистості репрезентує собою дихотомію між імпліцитною теорією константної особистості (що передбачає сталість особистісних характеристик) та імпліцитною теорією збагачуваної особистості (яка постулює можливість розвитку особистісних характеристик) [84, 59].

У своїх дослідженнях, присвячених регуляції навчального процесу, К. С. Двек диференціювала два типи імпліцитних теорій інтелекту: теорію константного інтелекту, також відому як теорія «заданості» (entity theories), та інкрементальну теорію, або теорію «нарощення» (incremental theories). Індивіди, що поділяють константну імпліцитну теорію, розглядають інтелект як стабільну та незмінну властивість, яка не підлягає фіксації чи контролю; вони вірять, що кожна людина від народження володіє певним обсягом когнітивних здібностей, які залишаються практично незмінними протягом життя. На противагу цьому, прихильники інкрементальної імпліцитної теорії вважають інтелект динамічною характеристикою, яка є цілком здатною до вдосконалення та збагачення протягом життєвого шляху.

Українські дослідниці М. А. Салюк та І. Ф. Аршава розглядають імпліцитні теорії як індивідуальні когнітивні схеми, основне призначення яких полягає у формуванні цілісної картини світу. На їхню думку, від специфіки структурування таких схем значною мірою залежать домінуючі емоційні стани особистості, її реакції на події та явища навколишньої дійсності, а також загальне відчуття психологічного благополуччя [4].

Науковиця В. В. Горбунова визначає імпліцитні теорії як суб'єктивні пояснювальні схеми, що являють собою характерні та специфічні уявлення про себе та навколишній світ, яким притаманні плануюча та антиципаційна функції. У генезі імпліцитних теорій вагому роль відіграє комплекс чинників, серед яких провідне значення має особистий досвід [74].

Отже, імпліцитні теорії інтелекту та особистості – це своєрідна система індивідуальних і суб’єктивних переконань людини про власний інтелект і власну особистість.

Виходячи з усталених розумінь про імпліцитні теорії, ми дійшли такого формулювання. Імпліцитні уявлення — це глибоко вкорінені, індивідуальні, часто неусвідомлювані когнітивні конструкції, які формують особистісне

бачення себе, інших людей і світу загалом. Вони є частиною внутрішньої системи переконань і впливають на інтерпретацію подій, прийняття рішень, емоційні реакції та поведінкові стратегії. Водночас інкрементальні імпліцитні уявлення — це глибоко особистісні переконання людини про те, що її інтелектуальні, особистісні та поведінкові характеристики є змінними, гнучкими й такими, що підлягають розвитку. Це поняття протиставляється фіксованим імпліцитним уявленням, згідно з якими здібності є сталими й мало піддаються зміні.

Процедура розробки методики вивчення інкрементальності імпліцитних уявлень (МВІІУ)

Ґрунтуючись на представленому, дослідження інкрементальності імпліцитних уявлень здійснюється за допомогою процедури, що базується на принципах прямого та ланцюгового асоціативного тесту.

Асоціативні дослідження спрямовані на ідентифікацію зв'язків між лінгвістичними одиницями (або візуальними репрезентаціями, експресивними засобами, семіотичними знаками, колористичними рішеннями, аудіальними стимулами тощо). У зв'язку з цим, інструкція в асоціативному тестуванні може бути сформульована з високим ступенем невизначеності. Забезпечення мінімальної структурованості інструкції дозволяє елімінувати вплив контекстуальних обмежень або соціально-рольових приписів, характерних для опитувальних методів, що сприяє виявленню автентичних пріоритетів досліджуваних. Такий підхід мінімізує артефакт «заданої гіпотетичної ситуації», який є невід'ємною складовою досліджень, що використовують конкретні опитувальні інструменти. Отримані в результаті асоціативних досліджень дані відображають наявні когнітивні зв'язки між концептами, символічними системами, візуальними образами тощо.

Асоціативне тестування може бути інтегроване до комплексу діагностичних методик, спрямованих на оцінку особистісних характеристик. У контексті дослідження етіології певних проблемних станів, застосування

асоціативного тесту сприяє формуванню цілісного уявлення про актуальні труднощі індивіда, одночасно виявляючи його стереотипні поведінкові патерни.

Окрім цього, відповідно до концепції К. Г. Юнга, асоціативний тест надає можливість отримати додаткову інформацію, компенсуючи недостатність усвідомлюваних даних шляхом опосередкованого дослідження несвідомих психічних процесів [117].

Організація і процедура дослідження. Спочатку випробовуваним (10 осіб, здобувачі вищої освіти Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара) пред'являли 4 слова-стимули: «Стабільність», «Розвиток», «Стійкість», «Зміна». Цей дихотомічний набір найкращим чином відображає простір інкрементальних або фіксованих імпліцитних уявлень. На ці ключові для інкрементальності та фіксованості слова-стимули кожен випробовуваний записував по 10 асоціативних реакцій. Потім вже на ці 10 слів-реакцій знову пропонувалося записати 10 будь-яких слів, що спали на думку.

Кількість отриманих асоціацій була неоднаковою в асоціативних полях: «стабільність» - 182, «розвиток» - 209, «стійкість» - 204, «зміна» - 116. В асоціативному полі на слова «стабільність», «розвиток» та «стійкість» утворилося більше «гнізд» і більше однакових слів-асоціацій: 182, 209 та 204 відповідно. Очевидно, ці слова мають більшу стереотипію на відміну від інших слів. Стереотипія також виявила неоднаковий ступінь вираженості, деякі слова (одні й ті самі) зустрічалися в реакціях багатьох випробовуваних і по кілька разів.

Отримані результати представлені в табл. 2.2., що найбільш повно відображає процедуру зіставлення слів-стимулів та отриманих асоціативних реакцій.

Далі з усього масиву слів, що представляють реакції на слова-стимули: стабільність-стійкість, було відібрано найбільш характерні, однозначно трактовані всіма випробуваними слова-реакції. До них ми віднесли:

Фіксованість – 18, узгодженість – 17, локалізація – 17, усталеність – 17, спокій – 16, стійкість – 15, надійність – 15, рівномірність – 14, непохитність – 14, обмеження – 14, константність – 14, стриманість – 14, дисципліна – 14, закріпленість – 13, сталість – 13, постійність – 13, заданість – 13, звичність – 13, послідовність – 12, унікальність – 11, передбачуваність – 10, відсутність змін – 10, результат – 10, непорушність – 9, первозданність – 9, поміркованість – 11, результативність – 7, незмінність – 7, впорядкованість – 6, фундаментальність – 6, порядок, тиша, традиція, витримка, звичка, безпека, логіка, вірність, традиційність, інертність, рамки, консерватизм, справедливість, чіткість, сканування, нерухомість, консервація, структура, структурованість, нормованість.

З усього масиву слів, що представляють реакції на слова-стимули: розвиток-зміна, було відібрано найбільш характерні, однозначно трактовані всіма випробуваними слова-реакції. До них ми віднесли:

Формування — 26, рух вперед — 25, динаміка — 25, становлення — 22, прогрес — 21, оновлення — 20, зміна – 17, наполегливість — 13, розвиток — 19, розширення знань — 11, імпровізація — 11, завзятість — 11, розширення можливостей — 9, мотивація — 14, розширення горизонтів — 7, безупинність — 7, мінливість — 6, продовження руху — 7, безмежжя — 6, різноманітність — 6, саморозвиток — 6, випадковість — 6, спонтанність — 4, процес — 4, зусилля — 4, вдосконалення — 3, нарощування потенціалу — 2, стихійність — 3, покращення результатів — 3, несподіваність — 3, зусилля – 2, інакше, нове, інновація, інакший, свіжість, новизна, новітній, змінений, інакшість.

Було відібрано найпоширеніші та змістовно навантажені слова-відповіді, що характеризують інкрементальність-фіксованість імпліцитних уявлень особистості людини. Детальну таблицю зіставлення слів-стимулів та отриманих асоціативних реакцій наведено в Додатку.

Таблиця 2.2

Зіставлення слів-стимулів та отриманих асоціативних реакцій

Слова-стимули	Слова – асоціативні реакції
Стабільність	Спокій – 10, фіксованість – 10, усталеність – 10, узгодженість – 10, стійкість – 9, обмеження – 9, сталість – 9, надійність – 9, постійність – 8, константність – 8, дисципліна – 8, закріпленість – 7, стриманість – 7, поміркованість – 7, локалізація – 7, рівномірність – 5, передбачуваність – 5, унікальність – 5, звичність – 5, первозданність – 4, непохитність – 4, послідовність – 4, заданість – 4, результат – 3, фундаментальність – 2, відсутність змін - 2, порядок, тиша, традиція, витримка, непорушність, результативність, звичка, незмінність, безпека, логіка, вірність.
Розвиток	Формування - 16, рух вперед - 15, динаміка - 15, мотивація - 13, становлення - 12, прогрес - 11, оновлення - 10, наполегливість - 10, імпровізація - 10, завзятість - 9, розвиток - 9, розширення знань - 8, розширення можливостей - 7, зміна – 7, безупинність - 6, мінливість - 6, продовження руху - 5, розширення горизонтів - 5, безмежжя - 5, різноманітність - 5, саморозвиток - 4, випадковість - 4, спонтанність - 4, процес - 3, зусилля - 2, вдосконалення - 2, нарощування потенціалу - 2, покращення результатів – 2, несподіваність – 2, стихійність - 2, інакше , нове, інновація, інакший.
Стійкість	Локалізація – 10, непохитність – 10, заданість – 9, рівномірність – 9, фіксованість – 8, відсутність змін – 8, непорушність – 8, звичність – 8, послідовність – 8, узгодженість – 7, результат – 7, стриманість – 7, усталеність – 7, закріпленість – 6, незмінність – 6, впорядкованість – 6, стійкість – 6, дисципліна – 6, надійність – 6, результативність – 6, спокій – 6, унікальність – 6, константність – 6, обмеження – 5, постійність – 5, первозданність – 5, передбачуваність – 5, поміркованість – 4, сталість – 4, фундаментальність – 4, традиційність, інертність, рамки, консерватизм, справедливість, чіткість, сканування, нерухомість, консервація, структура, структурованість, нормованість.
Зміна	Рух вперед — 10, формування — 10, зміна – 10, динаміка — 10, оновлення — 10, становлення — 10, прогрес — 10, розвиток — 10, наполегливість — 3, розширення знань — 3, завзятість — 2, продовження руху — 2, розширення горизонтів — 2, розширення можливостей — 2, саморозвиток — 2, випадковість — 2, безупинність, стихійність, безмежжя, імпровізація, мотивація, різноманітність, вдосконалення, процес, свіжість, новизна, новітній, змінений, покращення результатів, несподіваність, зусилля, спонтанність, нарощування потенціалу, інакшість.

Таким чином, було отримано новий діагностичний інструмент, що дозволяє досить швидко й точно вимірювати інкрементальність імпліцитних уявлень

особистості, і при цьому вільний від обмежень опитувальних методик. До нього увійшли 60 слів, що дозволяють виявити особливості інкрементальності імпліцитних уявлень. 10 слів у запропонованому наборі мають нейтральний характер, 25 слів – забарвлені інкрементально, ще 25 – фіксовано. Однак, згідно з результатами попереднього етапу, усі слова віднесено до різних полюсів: інкрементального або фіксованого. Нейтральні слова мають «зашумлюючий» характер.

Отримана методика отримала назву: **методика вивчення інкрементальності імпліцитних уявлень (МВІІУ).** Далі різним групам досліджуваних пред'являлася сконструйована методика.

Внутрішня узгодженість пунктів МВІІУ оцінювалася за допомогою критерію α Кронбаха та варіювалася в незначних межах, досягаючи максимального значення, що дорівнює 0,794.

Результати застосування критерію Колмогорова-Смірнова для оцінки відповідності емпіричного розподілу вибірки теоретичному нормальному розподілу показали, що статистично значущих відмінностей між ними не виявлено (d = 0,083; p = 0,165 при рівні значущості α=0,05).

Таблиця 2.3

Результати, отримані за МВІІУ (n=90)

Рівні	**Типологія спрямованості імпліцитних уявлень**	**Середнє значення у групі, бали**	**Частотність, %**
Низький	Фіксованість імпліцитних уявлень	до 0,43	14
Середній	Амбівалентність імпліцитних уявлень	0,43 – 0,77	72
Високий	Інкрементальність імпліцитних уявлень	0,77 – 1	13

Отже, на основі отриманих дескриптивних статистик, а саме середнього арифметичного значення, що становить 0,60, та стандартного відхилення, яке

дорівнює 0,17, ми можемо перейти до процедури розробки стандартизованих нормативних показників для методики визначення інкрементальності імпліцитних уявлень (МВІІУ) (табл.2.3).

Крім того, методику вивчення інкрементальності імпліцитних уявлень перевіряли на конструктивну валідність шляхом співвіднесення її результатів з даними, отриманими за методикою «Опитувальник імпліцитних теорій і цілей навчання К. Двек (в модифікації Т. В. Корнілової та С. Д. Смірнової) Кореляційний аналіз з використанням коефіцієнта Пірсона показав наступні взаємозв'язки, представлені в табл. 2.4.

Як видно з таблиці 2.4, існує додатній кореляційний взаємозв'язок між показником інкрементальності МВІІУ та шкалою прийняття теорії нарощуваного інтелекту (ρ=0,213*, $p<0,05$), а також між показником інкрементальності МВІІУ та шкалою прийняття теорії «збагачуваної» особистості (ρ=0,235*, $p<0,05$).

Отже, методика визначення інкрементальності імпліцитних уявлень особистості є надійним і валідним діагностичним інструментом, що дозволяє використовувати її в практичній психодіагностичній роботі.

Таблиця 2.4

Значення коефіцієнтів кореляції Пірсона між показником МВІІУ та показниками методики К. Двек «Опитувальник імпліцитних теорій і цілей навчання» (в модифікації Т. В. Корнілової та С. Д. Смірнової) (n=90)

Шкали	Прийняття теорії «нарощуваного» інтелекту	Прийняття теорії «збагачуваної» особистості
Інкрементальність	**0,213***	**0,235***

Примітка: ** - рівень значущості $p<0,01$; * - рівень значущості $p<0,05$

Перевірка конвергентної валідності МВІІУ мала другий етап, що здійснювався на повній вибірці дослідження (n=392).

На другому етапі кореляційний аналіз було повторено на розширеній вибірці дослідження із застосуванням коефіцієнта кореляції Спірмена – оскільки перевірка нормальності розподілу за критерієм Шапіро-Уілка засвідчила значущі відхилення від нормального розподілу для показника інкрементальності та всіх порівнюваних змінних ($p < ,05$ для кожної з них). Результати подано в таблиці 2.5.

Перевірка розподілу здійснювалася окремо для кожної зі змінних, включених до аналізу, з використанням стандартного рівня значущості $\alpha=0,05$; отримані результати засвідчили необхідність застосування саме непараметричного коефіцієнта кореляції для коректної оцінки зв'язків на цьому етапі дослідження.

Таблиця 2.5

Значення коефіцієнтів кореляції Спірмена між показником МВПУ, шкалами методики К. Двек «Опитувальник імпліцитних теорій і цілей навчання», шкалами методики «Потенціал самозмінювання» (n=392)

Шкали	Інкрементальність
Прийняття теорії «збагачуваної» особистості	**,134***
Прийняття теорії «нарощуваного» інтелекту	−,090
Потенціал самозмін	**,448****
Потреба в самозмінах	**,361****
Здатність до самозмін	**,308****
Віра в можливість самозмін	**,213****
Можливість самозмін	**,373****

Примітка: ** - рівень значущості $p<0,01$; * - рівень значущості $p<0,05$

На розширеній вибірці ($N = 392$) зв'язок між МВПУ та обома шкалами опитувальника К. Двек виявився частково статистично значущим: зі шкалою прийняття теорії «збагачуваної» особистості ($\rho = 0,134$, $p = 0,018$) – виявився значущим, зі шкалою прийняття теорії «нарощуваного» інтелекту ($\rho = −0,090$, $p = 0,077$) – ні. Таким чином, на найбільш повному обсязі даних конвергентна

валідність МВІІУ щодо опитувальника К. Двек отримала статистичного підтвердження.

Разом з тим аналіз підтвердив сильні позитивні зв'язки показника інкрементальності МВІІУ з усіма п’ятьма шкалами потенціалу самозмін: з інтегральним показником потенціалу самозмін ($\rho = 0{,}448$, $p < ,001$), з потребою в самозмінах ($\rho = 0{,}361$, $p < ,001$), зі здатністю до усвідомлених самозмін ($\rho = 0{,}308$, $p < ,001$). Виявлено значущий позитивний зв'язок із шкалою «Віра в можливість самозмін» ($\rho = 0{,}213$, $p < ,001$) та значущий позитивний зв'язок зі шкалою «Можливість самозмін» ($\rho = 0{,}373$, $p < ,001$).

Обрання саме методики «Потенціал самозмінювання» В. Р. Манукян, І. Р. Муртазіної та Н. В. Грішиної (2020) як додаткового інструменту зіставлення для перевірки конвергентної валідності МВІІУ зумовлене не лише статистичними, а й змістовими міркуваннями. За своєю концептуальною побудовою ця методика близька до самої ідеї, яку покладено в основу МВІІУ та методики К. Двек «Опитувальник імпліцитних теорій і цілей навчання»: інструменти звернені до узагальненої готовності суб'єкта сприймати власні інтелектуальні й особистісні характеристики як мінливі, здатні до розвитку. Зокрема, шкала «Віра в можливість самозмін» співвідноситься саме зі сферою переконань, імпліцитних концепцій, що впливають на поведінку людини, – тобто перебуває в тій самій змістовій площині, що й імпліцитні теорії інтелекту та особистості К. Двек: усі ці шкали потенціалу самозмінювання фіксують не тільки поведінкову результативність, а суб'єктивні, найчастіше неусвідомлювані уявлення особистості про природу власних можливостей. Це дає підстави розглядати шкали методики «Потенціал самозмінювання» як теоретично обґрунтований, змістово суміжний інструмент для перевірки конвергентної валідності авторської методики – поряд із безпосереднім зіставленням з опитувальником К. Двек.

Отримані результати дозволяють уточнити змістовну інтерпретацію конструктної природи МВІІУ. Наявність значущого зв'язку зі шкалою прийняття

теорії «збагачуваної» особистості К. Двек на найбільш повному обсязі вибірки свідчить про те, що МВІІУ вимірює експліцитно сформульовану інкрементальність переконань про природу інтелекту чи особистості – в її інтелектуальному, а також в особистісному вимірі. Стійкий і відтворюваний зв'язок із мотиваційно-регулятивними характеристиками особистості – потенціалом самозмінювання та його компонентами – вказує на те, що МВІІУ вимірює самостійний конструкт: імпліцитну (асоціативну, не усвідомлювану, не пряму) спрямованість особистості на зміну й розвиток, яка проявляється як когнітивному рівні, так і на мотиваційно-регулятивному.

Описова статистика показника інкрементальності на розширеній вибірці (N = 392) засвідчила статистично значуще відхилення від нормального розподілу (W = 0,992, p = 0,025 за критерієм Шапіро-Уілка): M = 0,4213, SD = 0,171, Min = 0,03, Max = 0,97, асиметрія = 0,201, ексцес = −0,083. Розподіл охоплює практично весь теоретичний діапазон шкали, що підтверджує здатність методики диференціювати респондентів за рівнем імпліцитної інкрементальної спрямованості.

Таблиця 2.6

Нормативні показники методики МВІІУ на розширеній вибірці (N = 392)

Рівень	**Типологія спрямованості**	**Діапазон значень**	**Частотність, %**
Низький	Фіксованість імпліцитних уявлень	до 0,251	16,1
Середній	Амбівалентність імпліцитних уявлень	0,251 – 0,591	67,9
Високий	Інкрементальність імпліцитних уявлень	0,591 – 1	16,1

На основі отриманих дескриптивних статистик (M = 0,4213, SD = 0,171) було перераховано стандартизовані нормативні показники для МВІІУ на

розширеній вибірці (табл. 3.12). Межі рівнів визначались за тим самим принципом M ± 1SD: низький рівень – значення нижче M − 1SD (до ,251), середній – у діапазоні M ± 1SD (від ,251 до ,591), високий – вище M + 1SD (від ,591 до 1).

Порівняння нормативних показників пілотажного (n = 90, M = 0,60) та розширеної повної вибірки (N = 392, M = 0,4213) дослідження виявило подальшу стабілізацію пропорцій розподілу за рівнями: частки фіксованої (14 % та 16,1 %), амбівалентної (72 % та 67,9 %) та інкрементальної (13 % та 16,1 %) спрямованості демонструють монотонну й незначну за величиною динаміку. Це підтверджує стійкість нормативної структури методики та її відтворюваність на послідовно зростаючих за обсягом незалежних вибірках.

Додатковим підтвердженням конвергентної валідності методики вивчення інкрементальності імпліцитних уявлень (МВІІУ) слугують результати незалежного емпіричного дослідження, здійсненого в курсовій роботі Є. О. Павлюк, присвяченій ролі імпліцитних уявлень особистості у сприйнятті невизначеності. На вибірці з 30 студентів закладів вищої освіти України (19 дівчат, 11 хлопців, віком 17–24 роки) було виявлено статистично значущий негативний кореляційний зв'язок між показником інкрементальності за МВІІУ та рівнем інтолерантності до невизначеності за шкалою IUS-12 Н. Карлетона в адаптації Г. Громової (r Пірсона = −0,436, p = 0,016; ρ Спірмена = −0,366, p = 0,047; 95% ДІ [−0,688; −0,090]). Виявлений напрямок зв'язку узгоджується з логікою нашої моделі: вищий рівень інкрементальності імпліцитних уявлень пов'язаний із нижчою інтолерантністю (тобто вищою толерантністю) до невизначеності, що відповідає теоретично очікуваній ролі інкрементальних уявлень у сприйнятті неоднозначних ситуацій радше як виклику, ніж загрози. Отриманий результат слід інтерпретувати з урахуванням обмеженого обсягу вибірки в межах кваліфікаційної роботи бакалаврського рівня, однак він

становить незалежне зовнішнє підтвердження конструктної валідності методики поза межами вибірки самого авторського дослідження [41].

Загалом отримані результати свідчать про те, що МВІІУ є валідним інструментом для вимірювання самостійного аспекту імпліцитної спрямованості на розвиток, і цей аспект пов'язаний передусім як з мотиваційно-регулятивним, так і з когнітивним рівнем імпліцитних уявлень.

2.4. Класифікація складної життєвої ситуації за результатами контент-аналізу суб'єктивних уявлень респондентів

Під час основного емпіричного дослідження нами також була здійснена спроба розробити власну класифікацію складних життєвих ситуацій, що спирається не на об'єктивні (зовнішні) критерії, традиційно використовувані в психології стресу, а на суб'єктивні, імпліцитні уявлення респондентів про те, що саме перетворює звичайну життєву ситуацію на складну. З цією метою було здійснено контент-аналіз відповідей на два відкриті запитання, спрямовані окремо на виявлення змістовного наповнення поняття СЖС та на виявлення критеріїв, за якими люди імпліцитно розмежовують звичайну ситуацію і складну життєву ситуацію.

Поняття «складна життєва ситуація» (СЖС) є одним із центральних у психології подолання, кризовій психології та психології особистісної стійкості. Проте питання про те, як самі люди суб'єктивно розуміють та категоризують складне у власному житті, залишається дослідженим недостатньо: більшість підходів орієнтовані на об'єктивні критерії – стресові події, рівень загрози, тривалість впливу, – тоді як когнітивне й емоційне конструювання складності самою людиною лишається в тіні. Це має практичні наслідки: психологічна

допомога, орієнтована виключно на об'єктивно «важкі» події, може не враховувати ситуацій внутрішньої кризи, які суб'єктивно переживаються як не менш складні.

Питання суб'єктивної категоризації СЖС має щонайменше два виміри. Перший – змістовний: що саме люди відносять до складних ситуацій. Другий, глибший – критеріальний: за якими ознаками у повсякденному мисленні проводиться сама межа між звичайною ситуацією і СЖС, незалежно від конкретного змісту події. Другий вимір дозволяє зрозуміти імпліцитні когнітивні схеми, що визначають, чому та чи інша подія взагалі потрапляє до категорії «складного». Актуальність цієї проблематики посилюється воєнними подіями, які суттєво трансформували колективне уявлення про складні ситуації, додавши до нього евакуацію, вимушену міграцію, втрату домівки та постійну загрозу безпеці.

К. Левін [127] заклав основи інтеракціоністського підходу, за яким поведінку визначає не об'єктивна ситуація, а та, що суб'єктивно переживається людиною. Л. Росс і Р. Нісбетт [90] сформулювали принцип суб'єктивної інтерпретації впливу ситуації; Д. Магнуссон [105] розробив багаторівневу концепцію ситуації (стимули, епізоди, параметри середовища та їх суб'єктивні репрезентації).

Фундаментальною для розуміння суб'єктивного виміру СЖС є концепція первинної когнітивної оцінки Р. Лазаруса та С. Фолкман [124]: стресова реакція визначається не об'єктивними характеристиками події, а оцінкою того, чи є ситуація загрозливою і чи перевищує вона наявні ресурси подолання. Первинна оцінка складається з релевантності ситуації для цілей особистості, її валентності (шкода/загроза, виклик) та, на етапі вторинної оцінки, – наявних ресурсів і керованості обставинами. Ці компоненти є теоретичним орієнтиром для пошуку критеріїв, за якими людина відрізняє звичайну ситуацію від складної.

Важливим доповненням є підхід В. Г. Панка [42], який виокремлює в структурі життєвої ситуації зовнішні (об'єктивні) та внутрішні (суб'єктивні) умови життєдіяльності особистості, що функціонують як на усвідомлюваному, так і на неусвідомлюваному рівнях, і зумовлюють усвідомлення особистістю сенсу власної життєдіяльності («інсайт», «акт об'єктивації»); напрямок особистісних змін під впливом критичної ситуації залежить від здатності інтегрувати психотравмуючий досвід у подальший розвиток [44]. В. Предко [43] розглядає складну життєву ситуацію як провідний психологічний механізм трансформації особистості: переживання такої ситуації дає змогу переосмислити ціннісні орієнтації, зміцнює афективну й удосконалює когнітивну сфери, а біль і страждання, пов'язані з подоланням СЖС, парадоксальним чином слугують ресурсом зцілення та основою формування життєстійкості – здатності долати перешкоди, зберігати внутрішню рівновагу, психологічне благополуччя та відповідально ставитися до життєвого плину.

Контент-аналіз як метод вивчення суб'єктивних уявлень застосовується широко [121], проте систематичного аналізу, що розрізняв би змістовний і критеріальний виміри СЖС на українській вибірці з урахуванням воєнного контексту, в доступній літературі не виявлено. Таким чином, питання про критерії, за якими люди відрізняють складну ситуацію від звичайної, залишається відкритим.

Зважаючи на це, логіка нашого дослідження потребує емпіричного вивчення суб'єктивної категоризації СЖС у двох взаємодоповнюючих аспектах. Перш за все, необхідно з'ясувати її змістовне наповнення (які саме події респонденти відносять до складних), а також розкрити критеріальний вимір (за якими імпліцитними ознаками проводиться межа між звичайною ситуацією та СЖС). Зібрані емпіричні дані дадуть змогу не лише реконструювати буденне розуміння складності, а й співвіднести отримані результати з класичними моделями когнітивної оцінки стресу.

Вибірку склали 392 дорослих респондентів (переважно особи з вищою психологічною освітою або ті, хто її здобуває) віком 16–66 років. Дані збиралися шляхом онлайн-анкетування у 2024–2025 рр. Матеріалом слугували відповіді на два відкриті запитання: (а) «Які життєві ситуації Ви вважаєте складними?» – для виявлення змістовного наповнення поняття СЖС; (б) «Як Ви розумієте різницю між ситуацією і складною життєвою ситуацією?» – для виявлення імпліцитних критеріїв розмежування цих понять незалежно від змісту ситуації.

Контент-аналіз відповідей на запитання «а» здійснювався у чотири етапи: первинне ознайомлення з масивом і виявлення повторюваних смислових одиниць; індуктивне формування категорій з подальшою теоретичною валідацією; кодування за двома схемами – множинне (кілька міток на відповідь) і за домінуючою категорією; кількісний підрахунок частот. Окремо визначався спосіб формулювання відповіді: об'єктивно-орієнтований (через зовнішні події), суб'єктивно-орієнтований (через внутрішній стан: «коли не можу впоратися», «коли бракує ресурсів») або змішаний.

Контент-аналіз відповідей на запитання «б» будувався за аналогічною логікою: відкрите кодування масиву відповідей дозволило виявити повторювані смислові одиниці, що вказують на ознаки розмежування ситуації і СЖС; на їх основі індуктивно сформовано вісім категорій-критеріїв, кожна з яких зіставлялася з компонентами теорії первинної когнітивної оцінки [4] та імпліцитних уявлень [8] для теоретичної валідації; кодування – множинне, на основі стійких лексико-семантичних маркерів; відповіді без чіткого узагальненого критерію віднесено до залишкової категорії. Обмеженням є одноосібне кодування без формальної перевірки міжкодувальної узгодженості; перспективний напрям валідизації – перекодування незалежним експертом.

Контент-аналіз 392 відповідей виявив сім змістовних категорій та дві додаткові (таблиця 2.7).

«Втрата та горе» (66,1%) – найпоширеніша категорія, охоплює смерть близьких, розлучення, розрив стосунків, втрату тварини: «Смерть близької людини, розрив довготривалих стосунків, втрата здоров'я».

Таблиця 2.7

Категорії суб'єктивної класифікації складних життєвих ситуацій (N = 392, множинне кодування)

№	Категорія	n	% (від N=392)	Ранг
1	Втрата та горе	259	66,1	1
2	Здоров'я та тілесність	230	58,7	2
3	Фінансові та матеріальні труднощі	204	52,0	3
4	Сімейні та міжособистісні конфлікти	193	49,2	4
5	Війна та вимушені зміни середовища	101	25,8	5
6	Психологічна та екзистенційна криза	82	20,9	6
7	Навчальні та професійні труднощі	26	6,6	8
8	Загальне визначення (без конкретики)	79	20,2	—
9	Нерелевантна відповідь	7	1,8	—

«Здоров'я та тілесність» (58,7%) включає хвороби, інвалідність, а також ментальне здоров'я – депресію, вигорання, залежності: «Ментальні проблеми, грошові проблеми, складні сімейні стосунки, втрата близької людини, загроза життю». Респонденти часто об'єднують фізичне і психічне здоров'я в одну категорію, що свідчить про біопсихосоціальне розуміння.

«Фінансові та матеріальні труднощі» (52,0%) та «Сімейні та міжособистісні конфлікти» (49,2%) посідають третю і четверту позиції: перша охоплює втрату роботи, борги, нестачу коштів; друга – насильство, булінг, аб’юзивні стосунки. Обидві категорії підтверджують класичні уявлення про стресогенність міжособистісних і матеріальних труднощів.

«Психологічна та екзистенційна криза» (20,9%), попри меншу частотність, теоретично найзначущіша: фіксує складність через внутрішній стан, а не зовнішню подію: «Ті, що пов'язані з невизначеністю у майбутньому, де немає однозначного правильного рішення». Категорія корелює із суб'єктивно-

орієнтованим способом визначення СЖС і відображає екзистенційну площину переживання складності. Найменш частотна серед семи змістовних категорій – «Навчальні та професійні труднощі» (6,6%).

Поряд зі змістом, виявлено якісну відмінність у локусі визначення СЖС (таблиця 2.8).

Об'єктивно-орієнтований локус (84,4%) визначає СЖС через конкретні зовнішні факти: «Втрата роботи, серйозна хвороба, смерть близької людини, насилля або загроза безпеці». Суб'єктивно-орієнтований (4,8%) – через внутрішній стан: «Для мене складними є ті ситуації, де не вистачає контролю, ресурсів або підтримки». Ця асиметрія (84,4% та 4,8%) свідчить, що в масовій свідомості «складне» ототожнюється насамперед із зовнішньою подією; втім це значною мірою залежить від формулювання запитання. Показово, що на розширеній вибірці частка змішаних відповідей (8,7%) зросла більш ніж удвічі порівняно з аналітичною підвибіркою (3,9%) – респонденти дещо частіше поєднують конкретний приклад із власною рефлексією про те, що саме робить ситуацію складною.

Таблиця 2.8

Локуси визначення складної життєвої ситуації (N = 392)

Локус визначення СЖС	n	%	Характеристика
Об'єктивно-орієнтований	331	84,4	Через зовнішні події
Змішаний	34	8,7	Обидва виміри
Суб'єктивно-орієнтований	19	4,8	Через внутрішні стани
Не визначено (нерелевантна)	8	2,0	Порожня / жарт

Категорія «Війна та вимушені зміни середовища» (25,8%) є повноцінним компонентом суб'єктивного уявлення про складне в українській вибірці 2024–2025 рр.: «Яскравий приклад сьогодення – війна, де люди втрачають рідних, домівки, травмуються від прильотів». Найчастіше вона поєднується з категоріями «Втрата та горе», «Фінансові труднощі» і «Сімейні конфлікти» – цей

паттерн підтверджується і на розширеній вибірці, що свідчить про стійкий, поліфакторний характер воєнно-зумовлених СЖС і потребу доповнення стандартних переліків стресових подій [10] воєнно-специфічними ситуаціями.

Виявлена значущість воєнного контексту в суб'єктивній категоризації складних життєвих ситуацій узгоджується з дослідженням Батраченка І. Г. та колег, присвяченим часовій перспективі українців у поточному десятилітті, в якому на основі узагальнення соціологічних даних 2022–2025 рр. показано різке скорочення горизонту життєвого планування українців (до 3–6 місяців) на тлі повномасштабного вторгнення, що поєднується з довшими горизонтами прогнозування, і потрактовано авторами як специфічну форму психологічної адаптації до безпрецедентної невизначеності [8].

Отримані дані узгоджуються з висновками Батраченка І. Г., Ткаченко Н. В. та Донець О. І., які на матеріалі афористичного психосемантичного опитування показали, що імпліцитні теорії війни в українській молоді формуються на перетині особистого досвіду, культурних міфів і колективної пам'яті та функціонують як своєрідний фон, на якому особа інтерпретує власні травматичні події, вибудовуючи особистий міф; при цьому саме реконструкція таких імпліцитних теорій у напрямі активності, співпричетності й надії, а не сам факт зіткнення з війною, визначає тип психологічної адаптації особистості — від конструктивного залучення до апатії, цинізму чи уникнення [13].

У 20,2% відповідей (79 осіб) кваліфіковано як «загальне визначення» – абстрактний опис ознак СЖС без прикладів: «Складна ситуація – це обставини, які суттєво порушують звичний ритм життя та вимагають значних внутрішніх ресурсів для подолання». Такі відповіді найближчі до академічного визначення СЖС.

Контент-аналіз відповідей на запитання «Як Ви розумієте різницю між ситуацією і складною життєвою ситуацією?» виявив вісім критеріїв, за якими респонденти імпліцитно розмежовують ці поняття. На відміну від змістовної

категоризації, яка фіксує, що вважається складним, ця система фіксує те, за якою ознакою ситуація потрапляє до розряду складних незалежно від її змісту (таблиця 2.9).

«Ресурсна недостатність» (41,8%) – найпоширеніший критерій: СЖС визначається через потребу в додаткових зусиллях чи підтримці, тоді як звичайна ситуація долається наявними ресурсами: «Складна життєва ситуація – це коли людині важко впоратися самій з цією подією». Критерій найточніше відтворює логіку вторинної когнітивної оцінки [4] – співвідношення вимог ситуації та ресурсів подолання.

Таблиця 2.9

Критерії розмежування ситуації та складної життєвої ситуації (N = 392, множинне кодування)

№	Критерій	n	% (від N=392)	Ранг
А	Ресурсна недостатність	164	41,8	1
Б	Емоційне навантаження та стрес	134	34,2	3
В	Складність / неможливість самостійного вирішення	139	35,5	2
Г	Масштаб впливу на життя	78	19,9	4
Д	Негативна валентність	65	16,6	5
Е	Тривалість у часі	49	12,5	6
Є	Порушення звичного перебігу життя	30	7,7	8
Ж	Загроза безпеці, здоров'ю, благополуччю	31	7,9	7
0	Неможливо однозначно класифікувати	54	13,8	—
00	Нерелевантна відповідь	9	2,3	—

«Складність/неможливість самостійного вирішення» (35,5%) фіксує відсутність доступного рішення: «Складна ситуація це коли ти не розумієш що робити далі... а звичайна ситуація це коли ти без якихось проблем можеш її вирішити». «Емоційне навантаження та стрес» (34,2%) визначає СЖС через інтенсивність переживання: «Складна життєва ситуація змушує тебе перебувати

у постійному стресі». На розширеній вибірці ці два критерії практично зрівнялись за частотністю (35,5% проти 34,2%), тоді як на аналітичній підвибірці емоційне навантаження випереджало складність вирішення дещо помітніше – обидва критерії підтверджуються як провідні, лише їхнє відносне співвідношення дещо уточнилось.

«Масштаб впливу на життя» (19,9%) визначає складність через ступінь впливу події на життя в цілому: «...складна життєва ситуація - це така обставина, яка суттєво ускладнює нормальне життя» – відповідає компоненту релевантності ситуації для цілей особистості в структурі первинної оцінки [4]. «Негативна валентність» (16,6%) підкреслює, що звичайна ситуація може бути нейтральною чи приємною, а СЖС – вибірково негативна: «Ситуація вона може бути як позитивна, так і негативна..., а складна життєва ситуація може викликати психологічні проблеми».

«Тривалість у часі» (12,5%) розмежовує поняття темпорально: ситуація – одномоментна подія, СЖС – тривалий період: «ситуація-окремий момент, складна життєва ситуація-цілий період». «Загроза безпеці, здоров'ю, благополуччю» (7,9%) та «Порушення звичного перебігу життя» (7,7%) лишаються двома найменш частотними критеріями, хоча на розширеній вибірці порядок між ними змінився на зворотний: «...обставини, які створюють загрозу благополуччю людини» та «...вибиває нас із звичного темпу життя та емоційного стану» відповідно.

13,8% відповідей класифіковано як конкретні приклади без вербалізованого критерію, а 2,3% – як нерелевантні; разом ця залишкова частка (16,1%) практично не відрізняється від аналітичної підвибірки (15,0%), що підтверджує стійкість основної категоріальної системи навіть на розширеній і демографічно різноманітнішій вибірці.

Виявлена ієрархія змістовних категорій – з домінуванням «Втрати та горя» і «Здоров'я» - узгоджується зі шкалою Холмса-Рае [10]; висока частотність

«Фінансових та матеріальних труднощів» (52,0%) і «Сімейних та міжособистісних конфліктів» (49,2%), які на розширеній вибірці йдуть практично нарівні, підтверджує концепції ресурсів підтримки як буфера стресу.

Найважливішим інтегративним результатом є зіставлення двох частин дослідження: коли респондентів просили навести приклади складних ситуацій (запитання «а»), лише 4,8% відповідей спиралися на внутрішні критерії, тоді як 84,4% - на перелік зовнішніх подій. Натомість коли респондентів просили поміркувати над самою відмінністю понять (запитання «б»), провідними виявилися саме внутрішні, процесуальні критерії – ресурсна недостатність (41,8%), складність/неможливість самостійного вирішення (35,5%), емоційне навантаження (34,2%). Це означає, що суб'єктивно-орієнтоване, ресурсне розуміння складності присутнє в буденній свідомості значно ширше, ніж видно з переліку прикладів, - воно не актуалізується спонтанно і потребує спеціального рефлексивного запиту. Це важливе методологічне застереження: спосіб формулювання запитання істотно визначає, який шар імпліцитних уявлень буде зафіксовано.

Той факт, що саме ресурсний критерій є найчастотнішим при рефлексії над сутнісною відмінністю (41,8%), є прямим емпіричним підтвердженням психологічної реалістичності моделі Р. Лазаруса [4] на рівні буденної свідомості. Це має практичне значення: людина, яка переживає внутрішню кризу, але не може ідентифікувати конкретну «об'єктивно важку» подію, може вважати свій стан «недостатньо серйозним» для звернення по допомогу. Цілеспрямоване використання в психодіагностичній бесіді запитань, що спонукають до рефлексії над власними критеріями складності (а не лише переліку подій), може знизити цей бар'єр.

Контекст воєнної ситуації в Україні породжує специфічний тип СЖС, що поєднує загрозу безпеці, втрату середовища, фінансову нестабільність і соціальну ізоляцію. Показово, що критерій «Загроза безпеці» із запитання «б» (7,9%) і

змістовна категорія «Війна та вимушені зміни середовища» із запитання «а» (25,8%) є змістовно спорідненими, попри те, що належать до різних одиниць аналізу (критерій розмежування та змістовна категорія відповідно) і тому не підлягають прямому статистичному зіставленню за частотою; їх співіснування вказує на високу психологічну значущість загрози базовій безпеці в умовах війни. П'ять із восьми критеріїв розмежування мають прямі теоретичні відповідники в структурі когнітивної оцінки [4], що підтверджує її екологічну валідність для української вибірки; критерії тривалості та порушення перебігу життя доповнюють модель темпоральним виміром.

Таким чином, здійснена спроба розробити власну класифікацію складних життєвих ситуацій на основі імпліцитних уявлень респондентів дала змогу побудувати трирівневу систему, що охоплює сім змістовних категорій (від «Втрати та горя» до «Навчальних та професійних труднощів»), вісім критеріїв суб'єктивного розмежування ситуації і СЖС (від «Ресурсної недостатності» до «Порушення звичного перебігу життя») та локус визначення складності — зовнішньо-орієнтований, суб'єктивно-орієнтований або змішаний. Отже, розроблена класифікація найповніше розкриває структуру імпліцитних уявлень про СЖС.

Висновки до розділу 2

Спираючись на визначені методологічні положення, у цьому дослідженні імпліцитні уявлення розглядаються як глибоко вкорінені, індивідуальні, часто неусвідомлювані когнітивні конструкції, які формують особистісне бачення себе, інших людей і світу загалом. Вони є частиною внутрішньої системи переконань і впливають на інтерпретацію подій, прийняття рішень, емоційні реакції та

поведінкові стратегії. Таким чином, термін «уявлення» точніше передає їхню феноменологічну природу — як ментальних репрезентацій, що не обов'язково формують цілісну пояснювальну модель, але безпосередньо впливають на сприйняття реальності, інтерпретацію досвіду та регуляцію поведінки.

Обраний системний підхід, що спирається на засади постнекласичної парадигми сучасної психології, є доцільним у нашому дослідженні, оскільки він дозволяє розглядати психіку не як ізольований феномен, а як результат багаторівневої взаємодії зовнішніх і внутрішніх чинників.

Методологічно обґрунтованим є використання суб'єктно-вчинкового підходу, оскільки він дозволяє розглядати імпліцитні уявлення про інтелект та особистість як внутрішні умови, що опосередковують зв'язок між зовнішніми викликами (складними життєвими ситуаціями) та готовністю особистості до їх подолання.

Невід'ємною складовою методологічного підґрунтя нашого дослідження є положення ситуативного підходу. Згідно з його концепцією, детермінанти поведінки та психічних реакцій особистості значною мірою зумовлені особливостями ситуаційного контексту, а не виключно стабільними особистісними рисами. Ми виходимо з припущення, що ситуаційний вплив опосередковується внутрішніми когнітивно-афективними структурами, зокрема імпліцитними уявленнями про інтелект та особистість. Ці уявлення можуть виконувати роль своєрідного «фільтра», через який індивід сприймає та інтерпретує події, визначаючи специфіку подальших поведінкових і емоційних реакцій. Крім того, ефекти імпліцитних уявлень не є універсальними, а можуть виявлятися по-різному в залежності від характеру ситуацій — їхнього рівня складності, значущості, особистісного сенсу.

Окремої методологічної уваги в нашому дослідженні заслуговує когнітивний підхід, який розглядає людину, в першу чергу, як таку, що орієнтована на пізнання, і який надає теоретичну основу для розуміння

імпліцитних уявлень як внутрішніх когнітивних структур, що визначають особистісне сприйняття життєвих труднощів та вибір стратегій подолання.

Методологічним підґрунтям дослідження ролі імпліцитних уявлень у подоланні складних життєвих ситуацій є інтеграція принципів єдності свідомості та діяльності, детермінізму і системності. Такий комплексний підхід дозволяє одночасно пояснити причинно-наслідкові механізми формування цих прихованих конструктів, розкрити їхню активну роль у практичному виборі копінг-стратегій та дослідити їх як невід'ємні елементи цілісної динамічної структури особистості, що забезпечують її адаптацію до труднощів.

На підставі розглянутих наукових досліджень, можна прогнозувати, що імпліцитні уявлення мають суттєве значення для розуміння процесів подолання труднощів. Вони визначають, чи індивід розглядатиме виклик як загрозу або як можливість, які ресурси він мобілізуватиме для подолання перешкод і які копінг-стратегії обере. У цьому контексті інкрементальні уявлення (про можливість змінюватися та розвиватися) сприяють адаптивності, наполегливості та життєстійкості, тоді як фіксовані — можуть обмежувати розвиток і підвищувати ризик дезадаптації. Саме тому вивчення імпліцитних уявлень є важливим напрямом сучасних досліджень у психології, що має значний практичний потенціал для розвитку особистісної пластичності й подолання кризових ситуацій.

Окремої уваги заслуговує розроблена в межах дослідження авторська методика вивчення інкрементальності імпліцитних уявлень (МВІІУ) на основі принципів прямого й ланцюгового асоціативного тестування, яка заповнює наявну прогалину у вітчизняному психодіагностичному інструментарії для вимірювання цього конструкту. Методика продемонструвала прийнятну внутрішню узгодженість (α Кронбаха до 0,794) та статистично підтверджену конвергентну валідність: на пілотній вибірці — значущі кореляції з обома шкалами К. Двек ($r=0,213–0,235$, $p<0,05$); на розширеній вибірці ($N=392$) —

значущий зв'язок зі шкалою прийняття теорії «збагачуваної» особистості (ρ=0,134) та стійкі, високозначущі зв'язки з усіма шкалами методики «Потенціал самозмінювання» (ρ=0,213–0,448, p<0,001), що вказує на спорідненість вимірюваного конструкту не лише з когнітивним, а й з мотиваційно-регулятивним рівнем моделі. Додатковим підтвердженням конструктної валідності методики слугували результати незалежного зовнішнього дослідження (Є. О. Павлюк, N=30), яке виявило значущий негативний зв'язок показника інкрементальності МВІІУ з інтолерантністю до невизначеності.

Здійснений на основі контент-аналізу відкритих відповідей 392 респондентів аналіз суб'єктивного розуміння складної життєвої ситуації дав змогу побудувати трирівневу класифікацію СЖС, що охоплює сім змістовних категорій (з домінуванням категорій «Втрата та горе», 66,1%, та «Здоров'я та тілесність», 58,7%), вісім критеріїв суб'єктивного розмежування ситуації і СЖС (провідний — «Ресурсна недостатність», 41,8%) та локус визначення складності. Виявлена асиметрія локусів — переважання зовнішньо-орієнтованого визначення на рівні спонтанних прикладів (84,4%) при домінуванні внутрішніх, ресурсних критеріїв на рівні прямої рефлексії (41,8%) — засвідчила, що суб'єктивно-орієнтоване розуміння складності присутнє в буденній свідомості значно ширше.

З метою перевірки висунутих на початку роботи гіпотез було підібрано психодіагностичний інструментарій, що дає змогу: дослідити імпліцитні уявлення про інтелект та особистість, а також провідні установки і характеристики особистісної пластичності (потенціал самозмінювання), що відповідають когнітивному та мотиваційно-регулятивному рівням моделі (Рівні 1–2); оцінити розвиненість особистісних ресурсів — толерантності до невизначеності, життєстійкості та смисложиттєвих орієнтацій — як прояв особистісного рівня (Рівень 3); ідентифікувати домінуючі копінг-стратегії подолання складних життєвих ситуацій як прояв поведінкового рівня (Рівень 4);

оцінити підсумкову результативність подолання складних життєвих ситуацій — рівень психологічного благополуччя особистості — як інтегральний показник результативно-адаптивного рівня (Рівень 5). Емпірична перевірка можливості дослідження особливостей ролі імпліцитних уявлень про інтелект та особистість у подоланні складних життєвих ситуацій буде здійснена в розділі 3.

РОЗДІЛ 3
ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЛІ ІМПЛІЦИТНИХ УЯВЛЕНЬ ПРО ІНТЕЛЕКТ ТА ОСОБИСТІСТЬ У ПОДОЛАННІ СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ СИТУАЦІЙ

3.1. Завдання, організація, основні етапи емпіричного дослідження

Емпіричне дослідження ролі імпліцитних уявлень про інтелект та особистість у подоланні складних життєвих ситуацій було спрямоване на розкриття механізмів, за допомогою яких ці уявлення опосередковують процес подолання особистістю складних життєвих ситуацій, визначаючи характер когнітивної оцінки ситуації та вибір стратегій її подолання, а також на з'ясування того, як у поєднанні з потенціалом самозмінювання вони утворюють якісно відмінні типологічні профілі, пов'язані з характером копінг-стратегій, рівнем толерантності до невизначеності, життєстійкістю та смисложиттєвими орієнтаціями особистості, і як ці профілі співвідносяться з психологічним благополуччям — інтегральним індикатором адаптивності особистості до складних життєвих ситуацій. Вихідним теоретичним положенням слугувало розуміння імпліцитних уявлень про інтелект та особистість як глибоко вкорінених, індивідуальних, часто неусвідомлюваних когнітивних конструкцій, що формують суб'єктивне бачення людиною себе, інших і світу загалом та функціонують як своєрідна система переконань щодо природи власного інтелекту та особистісних властивостей — їхньої фіксованості або здатності до розвитку.

Відповідно до поставленої мети, основна увага була зосереджена на розв'язанні таких завдань дослідження:

1) здійснити первинну психометричну валідизацію авторської методики вивчення інкрементальності імпліцитних уявлень (МВІІУ, Т. О. Гальцева, Р. В. Величко) у два етапи – на пілотажній та на повній вибірках дослідження – шляхом зіставлення її показників із результатами за стандартизованими методиками К. Двек та показниками потенціалу самозмінювання;

2) емпірично дослідити кластери респондентів за характером імпліцитних уявлень про інтелект та особистість у поєднанні з потенціалом самозмінювання, що утворюють якісно відмінні типологічні профілі, за допомогою кластерного аналізу;

3) порівняти виділені кластери за показниками копінг-стратегій, толерантності до невизначеності, життєстійкості, смисложиттєвих орієнтацій та психологічного благополуччя, а також оцінити внесок імпліцитних уявлень у варіативність цих показників;

4) узагальнити результати емпіричного дослідження шляхом побудови цілісних когнітивно-адаптаційних профілів особистості на основі поєднання когнітивного (тип імпліцитних уявлень) та мотиваційного (рівень потенціалу самозмінювання) вимірів, з урахуванням також особистісних ресурсів (толерантності до невизначеності, життєстійкості, осмисленості життя), поведінкового репертуару (копінг-стратегій) та психологічного благополуччя як інтегрального показника адаптивності для кожної з виокремлених типологічних груп;

5) розробити на основі побудованої типології короткий скринінговий опитувальник «Шкала когнітивно-адаптаційного профілю особистості» (ШКАП), здійснити його первинну психометричну валідизацію та на цій основі розробити диференційовані практичні рекомендації для кожного когнітивно-адаптаційного профілю особистості;

7) встановити подальші перспективи дослідження.

Важливим етапом наукового дослідження є висування та обґрунтування гіпотез, оскільки вони відображають логіку переходу від загальнотеоретичних і методологічних положень до конкретних завдань емпіричної перевірки та дозволяють оцінити валідність обраних підходів і уточнити зміст ключових понять.

Методологічне підґрунтя висунутих гіпотез спирається на постнекласичну парадигму сучасної психології, що визнає багатофакторність і контекстуальність психічних явищ, а також на принципи єдності свідомості та діяльності, детермінізму і системності, на положення суб'єктно-вчинкового, системного та когнітивного підходів. Гіпотези формулюються як логічне продовження теоретичного аналізу, побудованої методологічної моделі та поетапної емпіричної стратегії дослідження.

Спираючись на описані вище дані, *концептуальна гіпотеза дослідження* була сформульована таким чином: припускається, що імпліцитні уявлення про інтелект та особистість можуть опосередковувати процес подолання особистістю складних життєвих ситуацій, визначаючи характер когнітивної оцінки ситуації та вибір стратегій її подолання. У поєднанні з потенціалом самозмінювання вони можуть утворювати якісно відмінні типологічні профілі, пов'язані з характером копінг-стратегій, рівнем толерантності до невизначеності, життєстійкістю, смисложиттєвими орієнтаціями та психологічним благополуччям особистості, яке виступає інтегральним індикатором адаптивності особистості до складних життєвих ситуацій.

Емпіричні гіпотези дослідження відтворюють загальну логіку нашого дослідження. Припускається, що:

1) імпліцитні уявлення про інтелект та особистість за шкалою прийняття теорії «нарощуваного» інтелекту та шкалою прийняття теорії «збагачуваної» особистості (опитувальник імпліцитних теорій і цілей навчання К. Двек), за шкалою «Інкрементальність» (Методика вивчення інкрементальності

імпліцитних уявлень, МВІІУ, Т. О. Гальцева, Р. В. Величко) у поєднанні зі шкалами опитувальника «Потенціал самозмінювання» (В. Р. Манукян, І. Р. Муртазіна, Н. В. Грішина, 2020) — «Потреба в самозмінах», «Здатність до самозмін», «Віра в можливість самозмін» та «Можливість самозмін» — утворюють стійкі кластери, що варіюються від полюсу фіксованості до полюсу інкрементальності.

2) особи з різними профілями імпліцитних уявлень про інтелект та особистість (у поєднанні з потенціалом самозмінювання) виявляють специфіку у виборі копінг-стратегій;

3) особи з різними профілями імпліцитних уявлень про інтелект та особистість (у поєднанні з потенціалом самозмінювання) відрізняються за рівнем толерантності до невизначеності, життєстійкості та її компонентів, а також за проявами смисложиттєвих орієнтацій особистості;

4) психологічне благополуччя статистично значущо диференціює профілі імпліцитних уявлень про інтелект та особистість (у поєднанні з потенціалом самозмінювання).

Емпіричне дослідження проводилося у 2023-2025 роках в онлайн-форматі на території України. Збір даних здійснювався за допомогою стандартизованого онлайн-опитувальника, сформованого на платформі Google Forms, що забезпечило доступність дослідницького інструментарію для широкого кола учасників та мінімізувало ефект соціальної бажаності в умовах очного контакту.

У дослідженні взяли участь 392 осіб віком від 16 до 66 років – мешканці різних регіонів України, переважно Дніпропетровської області. Участь у дослідженні була добровільною та анонімною; усі респонденти отримували інформовану згоду перед початком опитування.

За статтю вибірку розподілено таким чином: 324 особи жіночої статі (82,7 %) та 68 осіб чоловічої статі (17,3 %). Переважання жінок у вибірці пояснюється специфікою розповсюдження анкети переважно в академічному психологічному

середовищі, де частка жінок традиційно вища як серед студентів, так і серед практиків.

Таблиця 3.1

Розподіл вибірки за статтю

Стать	Кількість осіб (n)	Частка (%)
Жіноча	324	82,7%
Чоловіча	68	17,3%
Разом	392	100%

Вік досліджуваних варіювався від 16 до 66 років (M = 20,9; SD = 8,2; розраховано без урахування однієї анкети з некоректним значенням віку). Розподіл за віковими періодами (підлітки – до 17 років, юнацький вік – 18–20 років, молодий вік – 21–35 років, дорослий зрілий вік – 36–55 років, похилий вік – 56–74 роки) засвідчує домінування юнацького віку: 243 особи (62,0 %), а разом із підлітковим віком (87 осіб, 22,2 %) ці дві групи охоплюють 84,2 % вибірки.

Таблиця 3.2

Розподіл вибірки за віковими періодами

Віковий період	Кількість осіб (n)	Частка (%)
Підлітковий вік (до 17 років)	87	22,2%
Юнацький вік (18–20 років)	243	62,0%
Молодий вік (21–35 років)	30	7,7%
Дорослий зрілий вік (36–55 років)	27	6,9%
Похилий вік (56–74 роки)	4	1,0%
Некоректно заповнено (вік = 1)	1	0,3%
Разом	392	100%

За критерієм сімейного стану 180 осіб (45,9 %) вказали, що перебувають у шлюбі або романтичних стосунках; 212 осіб (54,1 %) – що не перебувають.

Таблиця 3.3

Розподіл вибірки за сімейним станом

Сімейний стан	Кількість осіб (n)	Частка (%)
Перебувають у шлюбі/стосунках	180	45,9%
Не перебувають у шлюбі/стосунках	212	54,1%
Разом	392	100%

Відповіді на запитання про сферу освітньо-професійної діяльності категоризовано вручну, оскільки поле передбачало довільне заповнення. Найбільшу частку становлять респонденти, пов'язані зі сферою психології – 310 осіб (79,1 %). Другою за чисельністю є сфера освіти – 21 осіб (5,1 %), далі – громадське харчування (12 осіб, 3,1 %), менеджмент (8 осіб, 2,0 %), торгівля (7 осіб, 1,8 %). Решта категорій представлені одиничними або нечисленними випадками (медицина, економіка, енергетика, інформаційні технології, спорт, маркетинг, сфера краси та інші).

Таблиця 3.4

Розподіл вибірки за освітньо-професійною сферою діяльності (галуззю діяльності)

Сфера діяльності	Кількість осіб (n)	Частка (%)
Психологія	310	79,1%
Освіта	21	5,4%
Громадське харчування	12	3,1%
Менеджмент	8	2,0%
Торгівля	7	1,8%
Сфера краси	4	1,0%
Економіка	4	1,0%
Медицина	3	0,8%
Енергетика	3	0,8%
Не працюють	3	0,8%
Інформаційні технології	2	0,5%
Спорт	2	0,5%
Маркетинг	2	0,5%
Музика	1	0,3%
Філологія	1	0,3%

Продовження таблиці 3.4

Сфера діяльності	Кількість осіб (n)	Частка (%)
Садівництво	1	0,3%
Ветеринарія	1	0,3%
Філософія	1	0,3%
Соціологія	1	0,3%
Сфера обслуговування	1	0,3%
Юриспруденція	1	0,3%
Логістика	1	0,3%
Виробництво	1	0,3%
Телекомунікації	1	0,3%
Разом	392	100%

За місцем проживання 184 особи (59,4 %) мешкають безпосередньо у м. Дніпро, 88 осіб (28,4 %) – в інших населених пунктах Дніпропетровської області; таким чином, 87,8 % вибірки представляють Дніпропетровську область загалом. Решта учасників мешкають в інших регіонах України (26 осіб, 8,4 %) або за кордоном (12 осіб, 3,9 %).

Таблиця 3.5

Розподіл вибірки за місцем проживання

Місце проживання	Кількість осіб (n)	Частка (%)
м. Дніпро	184	59,4%
Дніпропетровська область (інші населені пункти)	88	28,4%
Інші регіони України	26	8,4%
За кордоном	12	3,9%

На запитання про те, чи переживають респонденти зараз складну життєву ситуацію, 170 осіб (43,4 %) відповіли позитивно, 222 особа (56,6 %) – негативно. Значна частка респондентів, які переживають складну життєву ситуацію на момент опитування, є релевантною для тематики дослідження та підвищує екологічну валідність отриманих даних щодо копінг-поведінки.

Таблиця 3.6

Розподіл вибірки за наявністю переживання складної життєвої ситуації на момент опитування

Відповідь	Кількість осіб (n)	Частка (%)
Так	170	43,4%
Ні	222	56,6%
Разом	392	100%

Таким чином, вибірка дослідження є цілеспрямованою та відображає переважно молоду аудиторію психологічного профілю. Таку вибірку можна кваліфікувати як цілеспрямовану (зручну), характерну для досліджень, що поширюються у профільних академічних і фахових спільнотах.

Комплексне дослідження проводилось протягом 2022–2025 рр. і складалося з трьох основних етапів.

На першому етапі (2022–2023 рр.) було здійснено теоретико-методологічний аналіз наукової літератури з проблеми імпліцитних уявлень про інтелект та особистість і підходів до визначення особистістю складної життєвої ситуації та стратегій її подолання; уточнено зміст і структуру ключових понять дослідження — «імпліцитні теорії», «імпліцитні уявлення», «інкрементальна теорія», «константна теорія» — та обґрунтовано доцільність застосування категорії «імпліцитні уявлення» замість поняття «імпліцитні теорії», а також визначено їхнє місце в системі психологічного знання про подолання складних життєвих ситуацій. На цьому ж етапі було проаналізовано ситуаційний підхід і поняття ситуації в психологічній інтерпретації, систематизовано основні підходи до визначення психологічного змісту поняття «складна життєва ситуація», розкрито теоретичні засади імпліцитної психології як наукового напряму. Крім того, було розроблено й обґрунтовано модель дослідження, що відображає взаємозв'язки між когнітивним, мотиваційно-регулятивним, особистісним,

поведінковим та результативно-адаптивним рівнями подолання складних життєвих ситуацій.

На другому етапі (2023–2024 рр.) було підібрано психодіагностичний інструментарій для комплексного емпіричного дослідження. Для діагностики когнітивного рівня подолання складних життєвих ситуацій – імпліцитних уявлень про інтелект та особистість – обрано опитувальник імпліцитних теорій і цілей навчання К. Двек (в модифікації Т. В. Корнілової та С. Д. Смірнова, 2008), а також методику вивчення інкрементальності імпліцитних уявлень (МВІІУ, Т. О. Гальцева, Р. В. Величко, 2025). Для діагностики мотиваційно-регулятивного рівня подолання складних життєвих ситуацій – потенціалу самозмінювання – застосовано опитувальник «Потенціал самозмінювання» В. Р. Манукян, І. Р. Муртазіної та Н. В. Грішиної (2020). Для діагностики поведінкового рівня подолання складних життєвих ситуацій – вибору копінг-стратегій – включено опитувальник способів копінг-поведінки Р. Лазаруса та С. Фолкмана (в адаптації Т. Л. Крюкової, О. В. Куфтяк, М. С. Замишляєвої, 2004). Для діагностики результативно-адаптивного рівня подолання складних життєвих ситуацій до блоку методик включено: опитувальник «Виявлення толерантності до невизначеності» С. Баднера (в адаптації Л. А. Кирієнко, 2019), тест життєстійкості С. Мадді (в адаптації Д. О. Леонтьєва та О. І. Рассказової, 2011), тест смисложиттєвих орієнтацій (СЖО) Д. О. Леонтьєва (в адаптації К. В. Гуляєвої та В. М. Чернобровкіна, 2024) та шкалу психологічного благополуччя К. Ріфф (в адаптації С. В. Карсканової, 2025).

На цьому ж етапі було проведено пілотажне дослідження з метою конструювання авторської методики вивчення інкрементальності імпліцитних уявлень (МВІІУ, Т. О. Гальцева, Р. В. Величко). Розробка методики зумовлена відсутністю відповідних інструментів в українському психодіагностичному просторі. В основу методики покладено принципи асоціативного тестування: учасникам пілотажного дослідження (10 осіб – здобувачі вищої освіти

Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара) пред'являлися чотири слова-стимули («Стабільність», «Розвиток», «Стійкість», «Зміна»), що відображають простір інкрементальних і фіксованих імпліцитних уявлень, після чого на кожне слово-стимул фіксувалися ланцюгові асоціативні реакції. На підставі аналізу отриманих асоціативних полів («стабільність» – 182 реакції, «розвиток» – 209, «стійкість» – 204, «зміна» – 116) було сформовано стимульний матеріал методики та визначено алгоритм обчислення підсумкового показника інкрементальності за формулою I = A / (A + B), де A – кількість інкрементальних відповідей, B – кількість фіксованих. Первинна валідизація МВІІУ здійснювалася шляхом зіставлення її показників із результатами за стандартизованими методиками К. Двек.

На цьому ж етапі було проведено основне емпіричне дослідження. Збір даних здійснювався в онлайн-форматі за допомогою стандартизованого опитувальника, сформованого на платформі Google Forms, що забезпечило доступність інструментарію для широкого кола учасників та мінімізувало ефект соціальної бажаності. У дослідженні взяли участь 392 особи – мешканці різних регіонів України. Участь у дослідженні була добровільною та анонімною.

На заключному, третьому етапі (2024–2025 рр.) було здійснено математико-статистичний аналіз отриманих емпіричних даних із використанням пакету IBM SPSS Statistics 28.0.1.0. Попередньо для всіх кількісних показників здійснювалася перевірка відповідності розподілу нормальному закону за критерієм Шапіро-Уілка, результати якої зумовили подальший вибір непараметричних методів аналізу. Для встановлення зв'язків між показниками застосовувався кореляційний аналіз (коефіцієнт кореляції ρ-Спірмена); для виявлення статистично значущих міжгрупових відмінностей – критерії U-Манна-Уітні (для бінарних групуючих змінних) та H-Краскела-Уолліса (для групуючих змінних з більш ніж двома категоріями); для виокремлення типологічних груп респондентів за характером імпліцитних уявлень у поєднанні з потенціалом

самозмінювання – кластерний аналіз методом k-середніх. Для орієнтовної оцінки відносного внеску кожної з чотирьох кластероутворювальних змінних у розрізнення отриманих типологічних груп додатково застосовувався однофакторний дисперсійний аналіз (ANOVA). Виявлені типологічні групи порівнювалися за показниками копінг-стратегій, толерантності до невизначеності, життєстійкості, смисложиттєвих орієнтацій та психологічного благополуччя. Окремим напрямом аналізу став контент-аналіз відкритих відповідей респондентів, застосований для виявлення змістовних категорій суб'єктивного розуміння складної життєвої ситуації та критеріїв її розмежування зі звичайною ситуацією. На цьому ж етапі здійснювалася інтерпретація отриманих результатів, їх порівняння з даними вітчизняних та зарубіжних досліджень, а також узагальнення та оформлення висновків дисертаційної роботи. На основі узагальнення отриманих результатів було запропоновано інтегративну модель адаптації особистості в умовах складних життєвих ситуацій, змодельовано чотири когнітивно-адаптаційні профілі особистості, розроблено та здійснено первинну психометричну валідизацію короткого скринінгового опитувальника когнітивно-адаптаційного профілю особистості (ШКАП), а також на цій основі запропоновано диференційовані психологічні рекомендації для кожного з виокремлених профілів. На цьому ж етапі здійснювалася інтерпретація отриманих результатів, їх порівняння з даними вітчизняних та зарубіжних досліджень, а також узагальнення та оформлення висновків дисертаційної роботи.

Поетапна організація дослідження забезпечила методологічну наступність: кожен етап логічно спирався на результати попереднього — теоретико-методологічний аналіз і побудована модель дослідження визначили критерії підбору психодіагностичного інструментарію та напрям конструювання авторської методики, а зібраний на їх основі емпіричний масив даних став підставою математико-статистичного аналізу.

3.2. Результати емпіричного дослідження та їх інтерпретація

3.2.1. Виділення емпіричних кластерів на основі поєднання імпліцитних уявлень і потенціалу самозмінювання з подальшим психологічним аналізом кожного профілю

Перша емпірична гіпотеза дослідження передбачала, що імпліцитні уявлення про інтелект та особистість за шкалою прийняття теорії «нарощуваного» інтелекту та шкалою прийняття теорії «збагачуваної» особистості (опитувальник імпліцитних теорій і цілей навчання К. Двек), за шкалою «Інкрементальність» (Методика вивчення інкрементальності імпліцитних уявлень, МВІПУ, Т. О. Гальцева, Р. В. Величко) у поєднанні зі шкалами опитувальника «Потенціал самозмінювання» (В. Р. Манукян, І. Р. Муртазіна, Н. В. Грішина, 2020) — «Потреба в самозмінах», «Здатність до самозмін», «Віра в можливість самозмін» та «Можливість самозмін» — утворюють стійкі кластери, що варіюються від полюсу фіксованості до полюсу інкрементальності. Для перевірки цієї гіпотези було застосовано метод кластерного аналізу K-means.

До кластерного аналізу було включено чотири змінні: шкала «Інкрементальність» (Методика вивчення інкрементальності імпліцитних уявлень, МВІПУ, Т. О. Гальцева, Р. В. Величко), шкалу прийняття теорії «нарощуваного» інтелекту (К. Двек) та шкалу прийняття теорії «збагачуваної» особистості (К. Двек) як показники імпліцитних уявлень, а також чотири шкали методики «Потенціал самозмінювання» (В. Р. Манукян, І. Р. Муртазіна, Н. В. Грішина, 2020): «Віра в можливість самозмін», «Можливість самозмін», «Потреба в самозмінах», «Здатність до самозмін».

Усі змінні попередньо стандартизовано для забезпечення порівнянності шкал з різними одиницями вимірювання.

Кластерний аналіз методом K-means було проведено для чотирьох кластерів. Мінімальна відстань між початковими центрами кластерів становила 5,821. Хронологія ітерацій демонструє стабільну збіжність алгоритму: зміни центрів кластерів послідовно зменшувались, і на 6-й ітерації було досягнуто повної збіжності (зміна центрів = 0,000 для всіх кластерів).

Кінцеві центри кластерів відображають характерні профілі кожної типологічної групи за чотирма стандартизованими показниками (табл. 3.7).

Таблиця 3.7

Кінцеві центри кластерів за шкалами методик К. Двек та «Потенціал самозмінювання»

Шкали	**Кластер**			
	1	**2**	**3**	**4**
Шкала прийняття теорії «нарощуваного» інтелекту	0,40365	-1,18444	-0,43455	0,73061
Шкала прийняття теорії «збагачуваної» особистості	0,23422	-1,44245	-0,28268	0,94509
Інкрементальність	0,39087	-1,56432	-0,34152	0,87435
Шкала «Потреба в самозмінах»	-0,79464	-0,56360	0,46740	0,92018
Шкала «Здатність до самозмін»	-0,77479	-0,47718	0,46716	0,83594
Шкала «Віра в можливість самозмін»	-0,64554	-0,18993	0,34861	0,61835
Шкала «Можливість самозмін» *(обернені значення)*	0,53120	-0,08178	-0,55935	0,00496

Для орієнтовної оцінки внеску кожної змінної у розрізнення кластерів наведено результати однофакторного дисперсійного аналізу (табл. 3.8).

Отримані значення F демонструють статистично значущі відмінності між чотирма кластерами за всіма включеними показниками ($p < 0{,}001$). Найбільшою мірою кластери розрізняються за шкалами імпліцитних уявлень — прийняттям теорії «збагачуваної» особистості ($F = 152{,}632$), теорії «нарощуваного» інтелекту ($F = 98{,}430$), шкалою інкрементальності ($F = 117{,}431$), а також за шкалами методики «Потенціал самозмінювання», зокрема «Потребою в

самозмінах» ($F = 136{,}231$) та «Здатністю до самозмін» ($F = 108{,}548$). Дещо меншу, проте високу диференціюючу силу демонструють «Віра в можливість самозмін» ($F = 47{,}160$) та «Можливість самозмін» в обернених значеннях ($F = 30{,}165$).

Таблиця 3.8

Результати однофакторного дисперсійного аналізу (ANOVA) між кластерами за шкалами методик К. Двек та «Потенціал самозмінювання»

Шкали	Кластер	Помилка	F	Значущість
	Середній квадрат	Середній квадрат		
Шкала прийняття теорії «нарощуваного» інтелекту	56,325	0,572	98,430	<,001
Шкала прийняття теорії «збагачуваної» особистості	70,551	0,462	152,632	<,001
Інкрементальність	68,471	0,542	117,431	<,001
Шкала «Потреба в самозмінах»	66,859	0,491	136,231	<,001
Шкала «Здатність до самозмін»	59,473	0,548	108,548	<,001
Шкала «Віра в можливість самозмін»	34,826	0,738	47,160	<,001
Шкала «Можливість самозмін» *(обернені значення)*	24,649	0,817	30,165	<,001

Розподіл досліджуваних за кластерами наведено в таблиці 3.9. Для подальшої психологічної інтерпретації та зручності викладу результатів було вирішено надати кожному з виокремлених кластерів змістовну назву, перетворивши їх на якісно описані профілі.

Таблиця 3.9

Розподіл досліджуваних за кластерами імпліцитних уявлень та потенціалу самозмінювання

Кластер	Назва профілю	N
1	Інкрементальний врівноважений	131
2	Фіксований інертний	56
3	Фіксований потребнісний	117
4	Інкрементальний мотивований	88
Валідні		392

Психологічна інтерпретація виокремлених профілів здійснювалась на основі аналізу кінцевих центрів кластерів з урахуванням теоретичних засад опитувальника імпліцитних теорій і цілей навчання К. Двек (в модифікації Т. В. Корнілової та С. Д. Смірнової), методики вивчення інкрементальності імпліцитних уявлень (МВІІУ, Т. О. Гальцева, Р. В. Величко), а також опитувальника «Потенціал самозмінювання» (В. Р. Манукян, І. Р. Муртазіна, Н. В. Грішина).

Назви профілів відображають двокомпонентну природу кластерного рішення. Оскільки кластери утворені на основі поєднання двох концептуально споріднених методик — когнітивного рівня (шкали К. Двек) і мотиваційно-регулятивного рівня (шкали «Потенціалу самозмінювання») — кожен рівень дає власний внесок у змістову назву профілю. Когнітивний рівень визначає полюси переконань (фіксований / інкрементальний), тоді як мотиваційно-регулятивний та динамічний рівні — міру вираженості потенціалу самозмінювання (врівноважений, інертний\пасивний, потребнісний, мотивований).

Кластер 1 — «Інкрементальний врівноважений» профіль ($N = 131$). Профіль характеризується помірними додатними значеннями за шкалами інкрементальних імпліцитних теорій інтелекту (0,40) та особистості (0,23), інкрементальності (0,39), що свідчить про загальне визнання ідеї розвитку й пластичності рис. Водночас за мотиваційно-регулятивними шкалами

спостерігаються виражено від'ємні показники потреби ($-0{,}79$) та здатності до самозмін ($-0{,}77$), а також знижена віра в можливість самозмін ($-0{,}65$). За шкалою «Можливість самозмін» в обернених значеннях зафіксовано додатний показник ($0{,}53$), що вказує на обмеження індивідуальних можливостей трансформації. Представники цього профілю, визнаючи на рівні світогляду ідею розвитку, не мають внутрішньої потреби та активного потенціалу для власних перетворень, займаючи помірну позицію, врівноважену позицію.

Обрана назва профілю узгоджується із закономірністю, яку емпірично встановили вчені М. Квінтус, Б. Еглофф, К. Вжус. Відповідно: цілі особистісних змін безпосередньо залежать від поточної самооцінки відповідної риси — що нижче людина оцінює себе за певним параметром, то сильніше виражене прагнення його змінити, знижена мотиваційна потреба в самозмінах, властива цьому профілю, може пояснюватися не дефіцитом ресурсів, а відсутністю суб'єктивно відчутного розриву між реальним і бажаним «Я» — станом внутрішньої врівноваженості, а не пасивності чи стагнації.

Кластер 2 — «Фіксований інертний» профіль ($N = 56$). Профіль демонструє глибокі від'ємні значення за інкрементальними імпліцитними переконаннями — прийняттям теорії «нарощуваного» інтелекту ($-1{,}18$) та теорії «збагачуваної» особистості ($-1{,}44$), інкрементальності (-1,56), що відображає виражені фіксовані уявлення про незмінність інтелекту та особистісних рис. Показники потреби ($-0{,}56$) та здатності до самозмін ($-0{,}48$) також перебувають у мінусовій зоні. Особи цього типу поєднують переконання про заданість і незмінність рис із низьким мотиваційним потенціалом, утворюючи стійкий інертний профіль.

Кластер 3 — «Фіксований потребнісний» профіль ($N = 117$). На когнітивному рівні він демонструє схильність до фіксованих уявлень (інтелект: $-0{,}43$, особистість: $-0{,}28$, інкрементальність: - 0,34), тобто вважає особистісні риси відносно стабільними. Проте за мотиваційно-регулятивними шкалами

спостерігаються високі додатні показники потреби (0,47) та здатності до самозмін (0,47), а також позитивна віра у можливість самозмін (0,35). Обернений показник можливостей становить −0,56, що свідчить про наявність сприятливих умов для трансформацій. Представники цього типу відчувають гостру внутрішню потребу змінюватися та мають необхідні ресурси попри те, що їхні базові світоглядні установки тяжіють до фіксованості.

Кластер 4 — «Інкрементальний мотивований» профіль ($N = 88$). Профіль характеризується максимальними додатними значеннями за інкрементальними імпліцитними уявленнями — прийняттям теорії «нарощуваного» інтелекту (0,73) та теорії «збагачуваної» особистості (0,95), інкрементальності (0,87), а також найвищими показниками за всіма основними шкалами потенціалу самозмінювання: потребою (0,92), здатністю (0,84) та вірою в можливість самозмін (0,62). Особи цього профілю послідовно поєднують переконання про пластичність і розвиток інтелекту й особистості з найвищим потенціалом та спрямованістю на неперервні самозміни.

Наочне уявлення про профілі кластерів надає графік середніх стандартизованих значень за чотирма змінними (рис. 3.1).

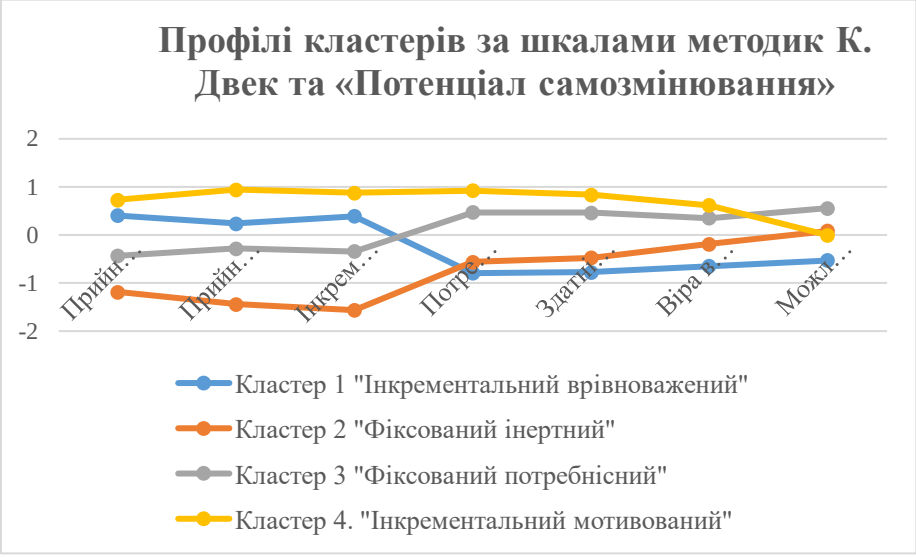

Рис. 3.1. Профілі кластерів за шкалами методик К. Двек та «Потенціал самозмінювання»

Таким чином, результати кластерного аналізу підтверджують гіпотезу дослідження про те, що імпліцитні уявлення про природу інтелекту та особистості у поєднанні зі шкалами потенціалу самозмінювання утворюють відносно стійкі типологічні профілі. За поділу вибірки ($N = 392$) на чотири кластери виокремлено якісно відмінні, психологічно інтерпретовні й статистично добре диференційовані профілі: «Інкрементальний врівноважений» ($N = 131$), «Фіксований інертний» ($N = 56$), «Фіксований потребнісний» ($N = 117$) та «Інкрементальний мотивований» ($N = 88$). Отримана чотирикластерна модель суттєво розширює класичну бінарну дихотомію «фіксованість – інкрементальність», розкриваючи складніші, амбівалентні та ресурсні поєднання когнітивних переконань і мотиваційного потенціалу особистості.

3.2.2. Особливості копінг-стратегій у кластерах імпліцитних уявлень та потенціалу самозмінювання

Друга емпірична гіпотеза дослідження передбачала, що особи з різними профілями імпліцитних уявлень про особистість та інтелект (у поєднанні з потенціалом самозмінювання) виявляють специфіку у виборі копінг-стратегій.

Для перевірки цієї гіпотези та визначення відмінностей між чотирма виокремленими кластерами було застосовано однофакторний дисперсійний аналіз (ANOVA) для вісьмох шкал копінг-поведінки (опитувальник способів копінг-поведінки Р. Лазаруса, С. Фолкман).

Нагадаємо склад кластерів на вибірці ($N = 392$): «Інкрементальний врівноважений» ($N = 131$), «Фіксований інертний» ($N = 56$), «Фіксований потребнісний» ($N = 117$) та «Інкрементальний мотивований» ($N = 88$).

На першому етапі аналізу було обчислено середні показники за кожною з восьми копінг-стратегій у розрізі чотирьох виокремлених кластерів (табл. 3.10).

Результати застосування однофакторного дисперсійного аналізу (ANOVA) свідчать про наявність статистично значущих відмінностей між чотирма кластерами за ключовими копінг-стратегіями. Найбільш виражені розбіжності зафіксовано у виборі стратегій позитивної переоцінки ($F = 34{,}469, p < 0{,}001$), планування ($F = 25{,}620, p < 0{,}001$) та конфронтації ($F = 5{,}794, p < 0{,}001$), що підтверджує важливу роль виділених типологічних профілів у формуванні патернів долаючої поведінки.

Таблиця 3.10

Результати однофакторного дисперсійного аналізу (ANOVA) копінг-стратегій у кластерах імпліцитних уявлень та потенціалу самозмінювання

Шкали опитувальника способів копінг-поведінки Р. Лазаруса та С. Фолкман	**Середні показники досліджуваних**				**Рівень значущості розбіжностей за критерієм ANOVA**
	Кластер 1 «Інкрементальний врівноважений»	**Кластер 2 «Фіксований інертний»**	**Кластер 3 «Фіксований потребнісний»**	**Кластер 4 «Інкрементальний мотивований»**	
Конфронтація	58,9534	64,4839	56,7462	53,7943	**F=5,794, p< ,001*** **
Дистанціювання	60,1794	66,3714	62,9607	61,4341	F=1,759, p=0,154
Самоконтроль	79,0901	81,2518	78,0641	74,3648	F=2,382, p=0,069
Пошук соціальної підтримки	67,5977	66,7696	62,3410	63,6443	F=2,138, p=0,095
Прийняття відповідальності	47,2450	49,3143	46,8658	45,6432	F=0,977, p=0,403
Втеча	81,8023	87,9929	86,0872	82,0727	F=1,671, p=0,173
Планування	79,4679	74,4089	64,2479	63,7636	**F=25,620, p< ,001*** **
Позитивна переоцінка	86,3443	84,4232	69,9470	66,9205	**F=34,469, p< ,001*** **

Примітка: * – статистично значущі розбіжності на рівні $p \leq 0{,}05$; ** – на рівні $p \leq 0{,}01$; *** – на рівні $p \leq 0{,}001$

Напрямок отриманих відмінностей чітко відображає специфіку кожного профілю. Представники «Фіксованого інертного» профілю (Кластер 2) демонструють схильність до напружених та захисних стратегій, зокрема найвищі показники за конфронтацією (64,48), дистанціюванням (66,37) та втечею (87,99). У контексті фіксованих уявлень та інертності це пояснюється сприйняттям складної життєвої ситуації як загрози та відсутністю гнучких когнітивних ресурсів для її конструктивного переосмислення.

Натомість «Інкрементальний врівноважений» профіль (Кластер 1) несподівано демонструє найвищі показники у найскладніших когнітивно-орієнтованих стратегіях подолання — плануванні вирішення проблеми (79,47) та позитивній переоцінці (86,34). Попри те, що раніше за мотиваційними шкалами цей профіль визначався як помірний (із низькою особистою потребою до трансформацій), на поведінковому рівні його представники спираються на світоглядну віру в пластичність та розвиток, використовуючи високий інтелектуальний ресурс для раціонального планування і переосмислення криз.

«Фіксований потребнісний» профіль (Кластер 3), поєднуючи фіксовані переконання з високою внутрішньою потребою до самозмін, займає проміжне положення, водночас суттєво поступаючись першій групі за стратегіями планування (64,25) та позитивної переоцінки (69,95). Своєю чергою, «Інкрементальний мотивований» профіль (Кластер 4) демонструє збалансовану поведінку з помірними показниками планування і найнижчим рівнем конфронтації (53,79), що свідчить про конструктивність та відсутність зайвої агресивної напруги при зіткненні зі стресорами.

Отримана диференціація копінг-стратегій за типом імпліцитних уявлень узгоджується з результатами дослідження А. В. Курової та колег, присвяченого домінуючим психічним станам копінг-поведінки юніорів-спортсменів, у якому встановлено, що найсильніший прямий кореляційний зв'язок існує між плануванням і емоційною стабільністю ($r = 0,841$; $p < 0,001$), тоді як

найсильніший обернений зв'язок — між відмовою (уникненням) і емоційною стабільністю ($r = –0,838$; $p < 0,001$), що дозволило авторам констатувати: саме емоційна стабільність є найбільш навантаженою й актуалізованою характеристикою особистості, яка визначає вибір конструктивних або уникаючих стратегій подолання складних ситуацій [122].

Подібна логіка зв'язку когнітивного ресурсу особистості з вибором копінг-стратегій зафіксована й у дослідженні Ткаченко Н. В.: авторка емпірично довела, що здобувачі освіти з розвиненим показником емоційного інтелекту «контроль експресії» краще адаптуються до стресових ситуацій і частіше вдаються до планування розв'язання проблеми, тоді як особи з низьким рівнем цього показника — до втечі-уникнення та пошуку соціальної підтримки як компенсаторної стратегії [54]. Таким чином, не лише імпліцитні уявлення про змінність власних якостей, а й суміжні когнітивно-емоційні ресурси особистості (зокрема емоційний інтелект) виступають предикторами конструктивної, проблемно-орієнтованої поведінки в складних життєвих ситуаціях.

Для наочного представлення напрямку відмінностей, встановлених критерієм ANOVA, побудовано діаграму (рис. 3.2).

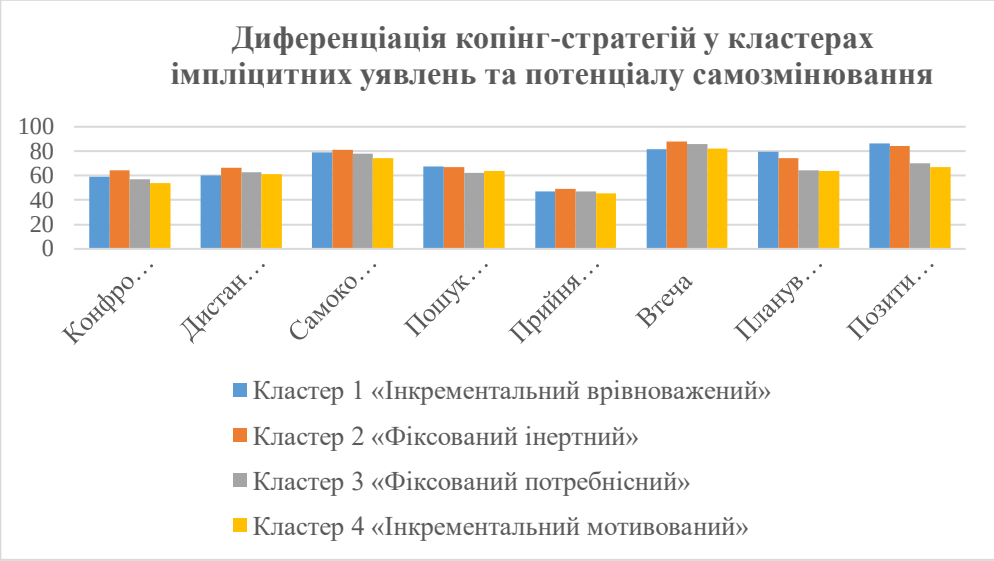

Рис. 3.2. Диференціація копінг-стратегій у кластерах імпліцитних уявлень та потенціалу самозмінювання

Отже, у форматі чотирикластерного рішення **друга емпірична гіпотеза дослідження повністю підтверджується** статистичною перевіркою: особи з різними типологічними профілями імпліцитних уявлень та потенціалу самозмінювання демонструють чітко диференційовані патерни долаючої поведінки у складних життєвих ситуаціях.

«Інкрементальний врівноважений» профіль реалізує конструктивний, когнітивно орієнтований патерн, спираючись на найвищі показники планування вирішення проблеми та позитивної переоцінки. Попри низькі показники мотиваційного потенціалу, орієнтація на інкрементальний світогляд дозволяє представникам цього профілю ефективно використовувати інтелектуальні ресурси для раціонального подолання криз.

«Фіксований інертний» профіль демонструє патерн пасивного захисту та уникнення, зосереджуючись переважно на втечі, дистанціюванні та конфронтації. Це зумовлено сприйняттям стресової ситуації як прямої загрози незмінним особистісним характеристикам за дефіциту гнучких когнітивних ресурсів.

«Фіксований потребнісний» профіль формує специфічний суперечливий патерн: поєднуючи фіксовані переконання з високою потребою до самозмін, він демонструє помірні стратегії реагування з елементами уникнення, відображаючи внутрішню напругу між прагненням до трансформацій та орієнтацією на незмінність.

«Інкрементальний мотивований» профіль демонструє найбільш збалансований і гармонійний патерн долання з мінімальною вираженістю деструктивних реакцій, зокрема найнижчим рівнем конфронтації, що свідчить про високу адаптивність і відсутність зайвої захисної напруги.

Отримані дані переконливо свідчать про наявність глибокого зв'язку між імпліцитними уявленнями, потенціалом самозмінювання та копінг-поведінкою, а

також доводять високу диференціюючу здатність застосованого чотирикластерного поділу.

3.2.3. Толерантність до невизначеності, життєстійкість та смисложиттєві орієнтації у кластерах імпліцитних уявлень та потенціалу самозмінювання

Третя емпірична гіпотеза дослідження передбачала, що особи з різними профілями імпліцитних уявлень про інтелект та особистість (у поєднанні з потенціалом самозмінювання) відрізняються за рівнем толерантності до невизначеності, життєстійкості та її компонентів, а також за проявами смисложиттєвих орієнтацій особистості.

Для перевірки цієї гіпотези застосовано порівняння чотирьох виокремлених кластерів імпліцитних уявлень та потенціалу самозмінювання за показниками толерантності до невизначеності (опитувальник «Виявлення толерантності до невизначеності» С. Баднера в адаптації Л. А. Кирієнко, 2019), життєстійкості особистості та її компонентів (Тест життєстійкості С. Мадді в адаптації Д. О. Леонтьєва та О. І. Рассказової, 2011), проявами смисложиттєвих орієнтацій (тест СЖО Д. О. Леонтьєва в адаптації К. В. Гуляєвої та В. М. Чернобровкіна, 2024) за допомогою однофакторного дисперсійного аналізу (ANOVA).

Нагадаємо склад кластерів на вибірці ($N = 392$): «Інкрементальний врівноважений» ($N = 131$), «Фіксований інертний» ($N = 56$), «Фіксований потребнісний» ($N = 117$) та «Інкрементальний мотивований» ($N = 88$).

На першому етапі аналізу було обчислено середні показники для кожної з чотирьох шкал толерантності до невизначеності у розрізі чотирьох кластерів. Результати дисперсійного аналізу та описову статистику наведено в таблиці 3.11

Таблиця 3.11

Результати однофакторного дисперсійного аналізу (ANOVA) за шкалами опитувальника «Виявлення толерантності до невизначеності» С. Баднера у кластерах імпліцитних уявлень та потенціалу самозмінювання

Шкали опитувальника «Виявлення толерантності до невизначеності» С. Баднера	Середні показники досліджуваних				Рівень значущості розбіжностей за критерієм ANOVA
	Кластер 1 «Інкрементальний врівноважений»	Кластер 2 «Фіксований інертний»	Кластер 3 «Фіксований потребнісний»	Кластер 4 «Інкрементальний мотивований»	
Новизна	17,9771	19,3214	19,1111	18,7727	F=2,669, P=0,047
Складність	41,7099	42,9821	41,5726	39,3864	**F=6,566, p< ,001*** **
Нерозв'язність	13,5420	13,5714	13,4274	12,2614	**F=5,396, p< ,001*** **
Інтолерантність	73,2290	75,8750	74,1111	70,4205	**F=6,225, p=0,002****

Примітка: * – статистично значущі розбіжності на рівні $p \leq 0{,}05$; ** – на рівні $p \leq 0{,}01$; *** – на рівні $p \leq 0{,}001$

Слід наголосити, що високі бали за даною методикою відображають полюс інтолерантності (нетерпимості) до неясних та неструктурованих умов. Відтак, представники «Фіксованого інертного» профілю (Кластер 2) демонструють найвищий рівень інтолерантності при зіткненні з новими, складними або непередбачуваними життєвими ситуаціями (загальний показник інтолерантності досягає 75,88). Сприйняття власних здібностей та особистісних рис як незмінних у поєднанні з інертністю позбавляє їх внутрішньої опори в умовах мінливого середовища, перетворюючи невизначеність на загрозу. Проміжне, дещо ближче до інтолерантного полюса положення займає «Фіксований потребнісний» профіль (Кластер 3, загальний показник — 74,11), чия висока потреба до змін

стикається з обмеженнями фіксованих уявлень. Своєю чергою, «Інкрементальний врівноважений» профіль (Кластер 1) демонструє вищий рівень толерантності (73,23) і водночас відзначається найнижчими середніми значеннями за шкалою сприйняття новизни (17,98). Натомість респонденти з «Інкрементальний мотивований» профілем (Кластер 4) демонструють значущо більшу терпимість до невизначеності, маючи найнижчі показники інтолерантності серед усіх груп (70,42). Це концептуально узгоджується із заявленою теоретичною моделлю: особистість, яка володіє високим проактивним потенціалом самозмінювання та вірить у можливість нарощування власних ресурсів, здатна сприймати неструктуровані обставини не як небезпеку, а як виклик і простір для розвитку.

Отримана залежність підтверджує закономірність, зафіксовану Куровою А. В., яка показала, що саме здатність особистості психологічно осмислювати невизначені та проблемні життєві ситуації, а не уникати їх, є емпіричним гарантом психологічного здоров'я молоді: чим вищий рівень психологічного благополуччя особистості, тим успішнішою є її самореалізація в умовах соціальної нестабільності [33].

Рис. 3.3. Толерантність до невизначеності у кластерах

Для наочного представлення напрямку відмінностей, встановлених критерієм ANOVA, побудовано діаграму (рис. 3.3).

На другому етапі аналізу було обчислено описову статистику (середні значення) для кожного з чотирьох показників життєстійкості у розрізі чотирьох кластерів. Результати дисперсійного аналізу та описову статистику наведено в таблиці 3.12.

Таблиця 3.12

Результати однофакторного дисперсійного аналізу (ANOVA) за шкалами тесту життєстійкості С. Мадді у кластерах імпліцитних уявлень та потенціалу самозмінювання

Шкали тесту життєстійкості С. Мадді	**Середні показники досліджуваних**				**Рівень значущості розбіжностей за критерієм ANOVA**
	Кластер 1 «Інкрементальний врівноважений»	**Кластер 2 «Фіксований інертний»**	**Кластер 3 «Фіксований потребнісний»**	**Кластер 4 «Інкрементальний мотивований»**	
Залученість	32,5115	27,6250	24,2735	26,2159	**F=26,468, p< ,001*** **
Контроль	28,4580	24,8036	21,2308	22,0227	**F=30,088, p< ,001*** **
Прийняття ризику	18,0458	14,9821	13,5214	15,3295	**F=18,097, p< ,001*** **
Життєстійкість	79,0153	67,4107	59,0256	63,5682	**F=32,423, p< ,001*** **

Примітка: * – статистично значущі розбіжності на рівні $p \leq 0{,}05$; ** – на рівні $p \leq 0{,}01$; *** – на рівні $p \leq 0{,}001$

Аналіз середніх показників життєстійкості та її структурних компонентів (табл. 3.20) демонструє виразну диференціацію між чотирма виокремленими типологічними профілями. За результатами однофакторного дисперсійного аналізу (ANOVA) зафіксовано високозначущі відмінності між групами за всіма шкалами методики С. Мадді ($p < 0{,}001$).

Зокрема, попарні порівняння за допомогою критерію Тьюки виявляють чітку закономірність: «Інкрементальний врівноважений» профіль (Кластер 1)

демонструє суттєво вищі бали порівняно з іншими групами за залученістю (32,51), контролем (28,46), прийняттям ризику (18,05) та загальним рівнем життєстійкості (79,02). Водночас представники «Фіксованого інертного» (Кластер 2, загальна життєстійкість — 67,41) та «Інкрементального мотивованого» (Кластер 4, загальна життєстійкість — 63,57) профілів займають проміжні позиції, тоді як «Фіксований потребнісний» профіль (Кластер 3) демонструє найнижчі показники за загальною життєстійкістю (59,03) та всіма її компонентами.

Отримані результати розширюють уявлення про психологічні механізми адаптації: високі показники життєстійкості в «Інкрементальному врівноваженому» профілі виступають потужним внутрішнім ресурсом, що базується на гармонійному поєднанні світоглядних орієнтирів та внутрішнього психологічного балансу.

Рис. 3.4. Життєстійкість у виділених кластерах

Для наочного представлення напрямку відмінностей, встановлених критерієм ANOVA, побудовано діаграму (рис. 3.4).

Психологічна інтерпретація цих результатів полягає в тому, що життєстійкість як інтегральна особистісна риса не є простою «лінійною» проєкцією інкрементальності, а залежить від поєднання когнітивних переконань та мотиваційно-регулятивних ресурсів. Так, переважання «Інкрементального врівноваженого» профілю за загальною життєстійкістю та всіма її компонентами засвідчує, що знижений потенціал самозмінювання на тлі віри в розвиток створює надійну опору для високого контролю, залученості та прийняття ризику. Водночас порівняння «Фіксованого інертного» і «Інкрементального мотивованого» профілів демонструє помірний адаптивний потенціал, тоді як «Фіксований потребнісний» профіль виявляє найглибший дефіцит життєстійкості, відображаючи внутрішню напругу між прагненням до змін та фіксованими переконаннями.

На третьому етапі аналізу було обчислено описову статистику для кожного з шести показників СЖО у розрізі чотирьох кластерів. Результати дисперсійного аналізу та описову статистику наведено в таблиці 3.13.

Аналіз середніх показників за шкалами тесту СЖО (табл. 3.22) демонструє виразну диференціацію між виділеними профілями. За результатами однофакторного дисперсійного аналізу (ANOVA) зафіксовано високозначущі відмінності між групами за всіма без винятку шістьма показниками ($p < 0{,}001$).

Попарні порівняння за допомогою критерію Тьюкі (Tukey HSD) розкривають несподівану та глибоку психологічну закономірність. Абсолютним переважанням за всіма показниками є «Інкрементальний врівноважений» профіль (Кластер 1), який статистично значущо перевершує всі інші групи за загальною осмисленістю життя (130,21), процесом (27,40), результатом (24,62) та обома локусами контролю. Водночас «Фіксований інертний» профіль (Кластер

2) займає проміжну позицію (загальний бал — 118,13), значущо випереджаючи третій та четвертий кластери.

Таблиця 3.13

Результати однофакторного дисперсійного аналізу (ANOVA) за шкалами тесту смисложиттєвих орієнтацій (СЖО) Д. О. Леонтьєва у кластерах імпліцитних уявлень та потенціалу самозмінювання

Шкали тесту смисложиттєвих орієнтацій (СЖО) Д. О. Леонтьєва	Середні показники досліджуваних				Рівень значущості розбіжностей за критерієм ANOVA
	Кластер 1 «Інкрементальний врівноважений»	Кластер 2 «Фіксований інертний»	Кластер 3 «Фіксований потребнісний»	Кластер 4 «Інкрементальний мотивований»	
Цілі	31,5115	37,7143	24,1880	24,8182	**F=31,913, p< ,001*** **
Процес	27,4046	25,3929	22,8205	23,1705	**F=17,796, p< ,001*** **
Результат	24,6183	21,6429	19,7692	20,0795	**F=22,054, p< ,001*** **
Локус контролю - Я	20,5344	19,1250	15,9231	16,0455	**F=33,889, p< ,001*** **
Локус контролю - життя	26,1374	24,2500	22,0769	22,7045	**F=15,815, p< ,001*** **
Осмисленість життя	130,2061	118,1250	104,7778	106,8182	**F=30,767, p< ,001*** **

Примітка: * – статистично значущі розбіжності на рівні $p \leq 0{,}05$; ** – на рівні $p \leq 0{,}01$; *** – на рівні $p \leq 0{,}001$

Найбільш парадоксальним виявився той факт, що «Інкрементальний мотивований» (Кластер 4) та «Фіксований потребнісний» (Кластер 3) профілі демонструють найнижчі показники осмисленості життя у вибірці (106,82 та 104,78 відповідно) і статистично не відрізняються один від одного за жодною зі шкал.

Для наочного представлення напрямку відмінностей, встановлених критерієм ANOVA, побудовано діаграму (рис. 3.5).

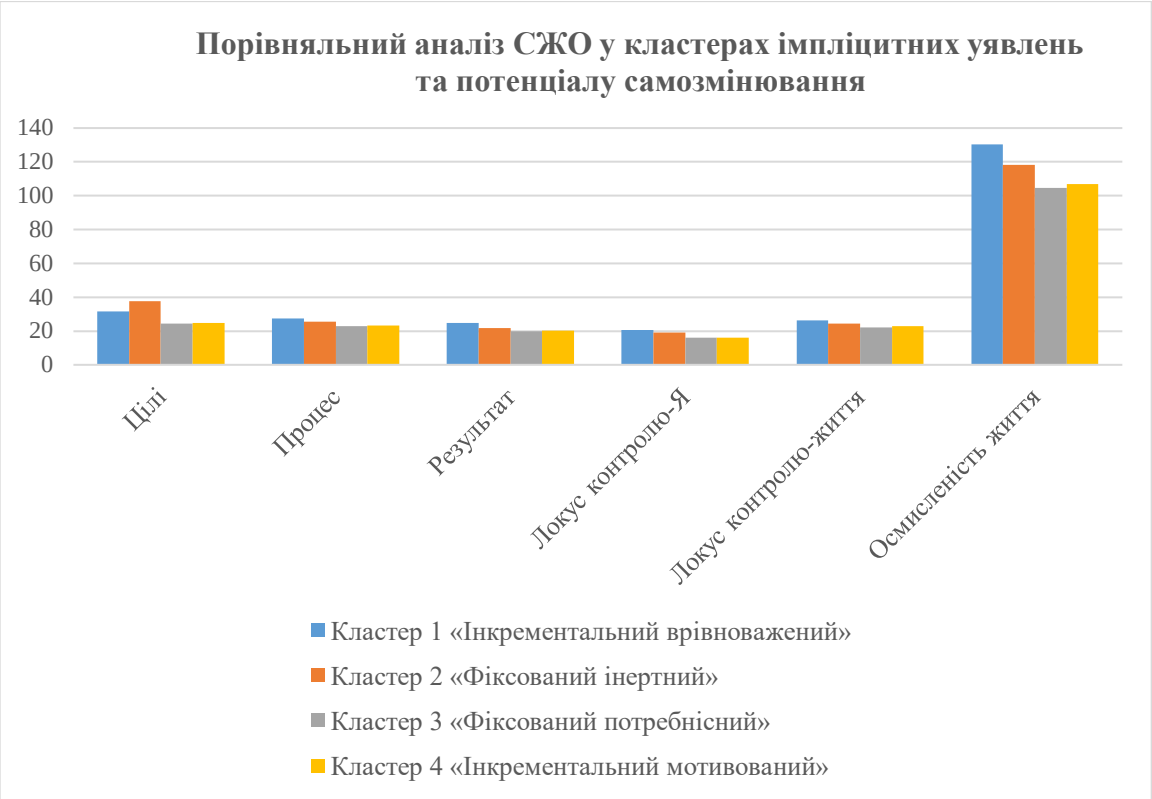

Рис. 3.5. Порівняльний аналіз СЖС у виділених кластерах

Отримані дані розкривають складну екзистенційну динаміку та дозволяють сформулювати низку психологічних висновків щодо кожного профілю.

«Інкрементальний врівноважений» профіль (Кластер 1). Відсутність надмірного внутрішньої потреби щодо самозмін, поєднана з вірою у можливість розвитку, дозволяє цим особам жити в гармонії із собою. Вони здатні насолоджуватися теперішнім, позитивно оцінювати своє минуле та відчувати повне авторство власного життя (найвищі бали за локусом контролю).

«Фіксований інертний» профіль (Кластер 2). Представники інертного профілю, не маючи ані віри в розвиток, ані потреби в ньому, не переживають гострої екзистенційної кризи. Їхні очікування мінімальні, що забезпечує їм помірний, але стійкий рівень осмисленості без внутрішніх конфліктів.

«Фіксований потребнісний» профіль (Кластер 3). Представники демонструють критичне зниження осмисленості життя через глибокий

внутрішній конфлікт. Їхня втрата сенсу пояснюється жорстким когнітивним дисонансом: потужна внутрішня потреба змінюватися стикається зі світоглядною переконаністю у власній незмінності. Ця неможливість реалізувати свій мотиваційний потенціал у межах ригідного світогляду призводить до вираженого зниження відчуття авторства та контролю над власним життям.

«Інкрементальний мотивований» профіль (Кластер 4). Попри високий потенціал до розвитку, цей профіль також виявляє екзистенційний дефіцит, проте зовсім іншої природи. Їхні низькі показники СЖО зумовлені надмірною орієнтацією на майбутнє. Такі особи настільки сфокусовані на неперервній трансформації власного «Я», що відчувають хронічну незадоволеність поточним моментом (низький бал за задоволеністю процесом) та схильні знецінювати власні минулі досягнення (низький бал за результатом), приносячи «тут і зараз» у жертву своїм майбутнім цілям.

Таким чином, отримані емпіричні дані забезпечують підтвердження третьої гіпотези дослідження. Теоретичне припущення про те, що інкрементальний профіль імпліцитних уявлень та високий потенціал самозмінювання детермінують вищу толерантність до невизначеності, повністю доведено на рівні кластерного аналізу. Представники «Фіксованого інертного» профілю демонструють виражену інтолерантність до новизни, складності та невизначеності загалом. Отже, результати дисперсійного аналізу дозволяють стверджувати, що особи з інкрементальним мотивованим профілем сприймають життєву невизначеність не як загрозу для стабільності власного «Я», а як природне середовище, що створює об'єктивні умови для подальшого розвитку та самозмінювання.

Також доведено існування високозначущих відмінностей між виділеними кластерами за залученістю ($F = 26{,}468, p < 0{,}001$), контролем ($F = 30{,}088, p < 0{,}001$), прийняттям ризику ($F = 18{,}097, p < 0{,}001$) та загальним показником життєстійкості ($F = 32{,}423, p < 0{,}001$).

Отримані емпіричні результати також демонструють наявність закономірного зв'язку між типологічним профілем імпліцитних уявлень та рівнем смисложиттєвих орієнтацій особистості. На категоріальному рівні доведено існування високозначущих відмінностей між виділеними кластерами за всіма показниками методики СЖО ($p < ,001$), що доводить важливу роль імпліцитних переконань і потенціалу самозмінювання у побудові осмисленого та проактивного життєвого шляху.

3.2.4. Особливості психологічного благополуччя у кластерах імпліцитних уявлень та потенціалу самозмінювання

Четверта емпірична гіпотеза дослідження передбачала, що психологічне благополуччя статистично значущо диференціює профілі імпліцитних уявлень про інтелект та особистість (у поєднанні з потенціалом самозмінювання).

Для перевірки гіпотези застосовано порівняння чотирьох виокремлених кластерів імпліцитних уявлень та потенціалу самозмінювання за показниками психологічного благополуччя за допомогою однофакторного дисперсійного аналізу (ANOVA) (шкала психологічного благополуччя К. Ріфф в адаптації С. В. Карсканової, 2025). Методика ґрунтується на 6-факторній моделі психологічного благополуччя К. Ріфф і включає шість субшкал — «Позитивні відносини з оточенням», «Автономія», «Управління середовищем», «Особистісне зростання», «Цілі у житті», «Самосприйняття» — та узагальнений показник психологічного благополуччя.

Нагадаємо склад кластерів на вибірці ($N = 392$): «Інкрементальний врівноважений» ($N = 131$), «Фіксований інертний» ($N = 56$), «Фіксований потребнісний» ($N = 117$) та «Інкрементальний мотивований» ($N = 88$).

На першому етапі аналізу було обчислено описову статистику (середні значення) для кожного з семи показників психологічного благополуччя у розрізі чотирьох кластерів. Результати дисперсійного аналізу та описову статистику наведено в таблиці 3.14.

Таблиця 3.14

Результати однофакторного дисперсійного аналізу (ANOVA) за шкалами тесту психологічного благополуччя К. Ріфф у кластерах імпліцитних уявлень та потенціалу самозмінювання

Шкали тесту психологічного благополуччя К. Ріфф	Середні показники досліджуваних				Рівень значущості розбіжностей за критерієм ANOVA
	Кластер 1 «Інкрементальний врівноважений»	Кластер 2 «Фіксований інертний»	Кластер 3 «Фіксований потребнісний»	Кластер 4 «Інкрементальний мотивований»	
Позитивні відносини	58,1374	54,4643	52,9829	53,5795	**F=10,915, p< ,001*** **
Автономія	60,4198	54,8036	51,1880	52,1658	**F=25,160, p< ,001*** **
Управління середовищем	55,6183	52,2857	50,1282	49,8977	**F=20,186, p< ,001*** **
Особистісне зростання	65,3893	57,2679	54,4444	55,3636	**F=49,020, p< ,001*** **
Цілі у житті	62,4656	53,7679	51,8547	52,9432	**F=42,675, p< ,001*** **
Самосприйняття	53,8779	49,0714	47,5470	49,0795	**F=18,281, p< ,001*** **
Психологічне благополуччя	355,9084	321,6607	308,1453	313,7273	**F=50,549, p< ,001*** **

Примітка: * – статистично значущі розбіжності на рівні $p \leq 0{,}05$; ** – на рівні $p \leq 0{,}01$; *** – на рівні $p \leq 0{,}001$

Результати застосування однофакторного дисперсійного аналізу (ANOVA) доводять наявність високозначущих відмінностей між типологічними профілями за всіма компонентами психологічного благополуччя та за загальним інтегральним показником (всі $p < 0{,}001$).

Попарні порівняння за допомогою критерію Тьюкі (Tukey HSD) виявляють надзвичайно чітку та показову закономірність: «Інкрементальний

врівноважений» профіль (Кластер 1) демонструє найвищі бали за загальним рівнем психологічного благополуччя (355,91) та всіма без винятку субшкалами (особистісним зростанням, цілями в житті, автономією, позитивними відносинами, самосприйняттям і управлінням середовищем), статистично значущо перевершуючи решту кластерів.

Водночас представники трьох інших профілів («Фіксованого інертного», «Фіксованого потребнісного» та «Інкрементального мотивованого» демонструють суттєво нижчі рівні благополуччя. Найнижчі ж абсолютні бали у вибірці, зокрема за шкалою самосприйняття (47,55), зафіксовано у «Фіксованому потребнісному» профілі.

Застосована процедура кластерного розподілу вибірки за рівнем психологічного благополуччя з подальшим порівнянням інших психологічних конструктів між кластерами методом U-Манна-Уітні є методологічно спорідненою з підходом Скнар І. В., Донець О. І. та Скнар Ю. Є., які в дослідженні мотиваційної сфери студентів технічних спеціальностей також розподілили вибірку методом k-середніх на групи з нижчим і вищим рівнем психологічного благополуччя (за шкалами К. Ріфф і суб'єктивного благополуччя ВВС) та встановили, що студенти з вищим рівнем психологічного благополуччя демонструють статистично значущо вищий рівень мотивації до успіху ($U = 276$; $p \leq 0{,}01$), тоді як за мотивацією уникнення невдач статистично значущих відмінностей між групами не виявлено [21]. Це підтверджує загальнішу закономірність: психологічне благополуччя вибірково пов'язане не з усіма, а насамперед із проактивними, досягненнєво-орієнтованими компонентами мотиваційно-регулятивної сфери особистості — подібно до того, як у нашому дослідженні інкрементальний профіль виявився пов'язаним саме з внутрішньоорієнтованими компонентами благополуччя (автономія, особистісне зростання, цілі у житті, самоприйняття), а не з зовнішньоорієнтованими (позитивні відносини, управління середовищем).

Отримані дані розкривають складну екзистенційно-психологічну динаміку досліджуваних і підтверджують нелінійний характер зв'язку між імпліцитними уявленнями та психологічним благополуччям.

«Інкрементальний врівноважений» профіль (Кластер 1). Переважання цього профілю за загальним показником психологічного благополуччя та всіма його субшкалами статистично підтверджене критерієм Тьюкі й свідчить про те, що найвищий рівень ментального здоров'я забезпечується унікальним балансом. На когнітивному рівні ці особи розділяють інкрементальні переконання (визнають можливість розвитку), проте мають найнижчі показники за шкалою «Потреба в самозмінах» — знижену особисту потребу змінюватися за будь-яку ціну. Знижений потенціал самозмінювання поєднується у них із вірою в пластичність, що дозволяє їм якісно вибудовувати позитивні відносини, зберігати автономію та перебувати в гармонії з собою.

За шкалою «Позитивні відносини з оточенням» представники цього профілю демонструють найвищі бали (58,14), що свідчить про їхню здатність будувати теплі, довірливі та глибокі взаємини з іншими, проявляти емпатію і турботу без втрати власних кордонів. За шкалою «Автономія» мають найвищі показники (60,42), демонструючи незалежність суджень, здатність протистояти соціальному тиску та самостійно регулювати власну поведінку без очікування схвалення ззовні. За шкалою «Управління середовищем» демонструють найкращу здатність ефективно керувати повсякденним життям, використовувати навколишні можливості та створювати контексти, що відповідають їхнім потребам (55,62). За шкалою «Особистісне зростання» домінують із найвищим результатом у вибірці (65,39), що відображає відчуття неперервного розвитку, відкритість новому досвіду та здатність бачити власний прогрес. За шкалою «Цілі у житті» мають найвищі показники (62,47), чітко усвідомлюючи сенс свого буття, маючи життєві орієнтири та переконання, що надають минулому й теперішньому цінності. За шкалою «Самосприйняття» демонструють найвищий рівень

прийняття себе (53,88), позитивно ставлячись до власного «Я», усвідомлюючи як свої сильні сторони, так і слабкості, і приймаючи своє минуле.

«Фіксований інертний» профіль (Кластер 2). Представники цього профілю, поряд із «Фіксованим потребнісним» та «Інкрементальним мотивованим», демонструють суттєво нижчі рівні благополуччя порівняно з «Інкреметальним врівноваженим» профілем. Зниження зумовлене загальною ригідністю, інертністю та відсутністю яскраво виражених цілей: поєднуючи фіксовані уявлення про незмінність рис із низьким мотиваційним потенціалом, вони демонструють стабільну, але малодинамічну позицію, яка хоч і не породжує гострих внутрішніх конфліктів, проте обмежує можливості для особистісного зростання та повноцінного керування середовищем.

За шкалою «Позитивні відносини з оточенням» займають проміжну позицію (54,46), підтримуючи контакти переважно на поверхневому рівні або спираючись на звичні, стабільні соціальні зв'язки без прагнення до глибокої емоційної інтимності. За шкалою «Автономія» показники помірні (54,80), що відображає залежність від загальноприйнятих норм та стереотипів, спричинену фіксованими уявленнями про незмінність життєвих обставин. За шкалою «Управління середовищем» рівень середній (52,29); такі особи непогано адаптуються до рутинних умов, проте губляться при необхідності гнучко реагувати на непередбачувані зміни чи створювати нові можливості. За шкалою «Особистісне зростання» спостерігається помірне зниження (57,27), оскільки переконаність у незмінності власних рис блокує саму ідею самовдосконалення чи розширення психологічного потенціалу. За шкалою «Цілі у житті» показники знижені (53,77); життєвий шлях таких людей часто підпорядкований зовнішнім обставинам або звичкам, а не власним перспективним планам. За шкалою «Самосприйняття» тримаються на середньому рівні (49,07), проте це прийняття носить радше характер «примирення зі стагнацією», ніж активної любові до себе чи гордості за власні досягнення.

«Фіксований потребнісний» профіль (Кластер 3). Представники цього профілю, поряд із «Фіксованим інертним» та «Інкрементальним мотивованим», демонструють суттєво нижчі рівні благополуччя порівняно з «Інкрементальним врівноваженим» профілем. Найнижчі абсолютні бали у вибірці, зокрема за шкалою самосприйняття (47,55), зафіксовано саме тут. Це узгоджується з інтерпретацією через когнітивний дисонанс: потужна внутрішня потреба змінюватися стикається зі світоглядною переконаністю у власній незмінності. Ця неможливість реалізувати свої прагнення в межах ригідного світогляду породжує глибокий внутрішній конфлікт, виснажує адаптивні ресурси та зумовлює найнижчі показники за шкалою самосприйняття у вибірці.

За шкалою «Позитивні відносини з оточенням» показники падають до 52,98, оскільки внутрішня напруга та незадоволеність собою ускладнюють побудову гармонійних і відкритих міжособистісних стосунків. За шкалою «Автономія» демонструють низький рівень (51,19), відчуваючи залежність від оцінок інших і власних внутрішніх обмежень, не маючи сил протистояти тиску обставин. За шкалою «Управління середовищем» спостерігається виражений дефіцит (50,13); прагнення до змін розбивається об відсутність інструментів керування реальністю, що викликає відчуття безпорадності. За шкалою «Особистісне зростання» показники значно знижені (54,44); хоча внутрішня потреба у змінах висока, фіксований світогляд створює непереборну перешкоду, через яку процес розвитку блокується. За шкалою «Цілі у житті» фіксуються низькі бали (51,85), зумовлені тим, що цілі розходяться з реалістичним баченням власного «Я», перетворюючись на недосяжні фантазії. За шкалою «Самосприйняття» мають найнижчі показники у вибірці (47,55), що прямо відображає кризу ідентичності: постійне незадоволення собою через неможливість змінитися руйнує базове прийняття власної особистості.

«Інкрементальний мотивований» профіль (Кластер 4). Представники цього профілю, поряд із «Фіксованим інертним» та «Фіксованим потребнісним»,

демонструють суттєво нижчі рівні благополуччя порівняно з «Інкрементальним врівноваженим» профілем — водночас найнижчі абсолютні бали у вибірці, зокрема за шкалою самосприйняття (47,55), зафіксовано не тут, а у «Фіксованому потребнісному» профілі. Особливість цього профілю доводить феномен «інкрементальної мотивації»: інкрементальні уявлення та надмірна фіксація на неперервних самозмінах призводять до виснаження. Попри високий потенціал, такі особи настільки зосереджені на трансформації власного «Я», що відчувають хронічну незадоволеність поточним станом і не можуть повноцінно прийняти себе в реальному часі.

За шкалою «Позитивні відносини з оточенням» тримаються на помірному рівні (53,58); фокус на власній трансформації та досягненнях часто робить їх менш чутливими до потреб близьких людей, перетворюючи спілкування на інструментальний ресурс. За шкалою «Автономія» показники дещо нижчі, ніж у гармонійній групі (52,86), оскільки надмірна орієнтація на зовнішні стандарти успіху та самозмінювання робить їх чутливими до соціальних очікувань. За шкалою «Управління середовищем» мають найнижчі бали у вибірці (49,90), оскільки постійне прагнення «змінити все навколо і себе» заважає стабілізуватися в поточному середовищі та ефективно використовувати те, що є «тут і зараз». За шкалою «Особистісне зростання» демонструють високі бали (55,36), що підтверджує їхню спрямованість на розвиток, проте цей розвиток носить не гармонійний, а виснажливий характер. За шкалою «Цілі у житті» показники високі (52,94), але вони спрямовані переважно у віддалене майбутнє, знецінюючи поточні результати. За шкалою «Самосприйняття» показники знижені (49,08, на рівні інертних), оскільки перфекціонізм і фокус на тому, якими вони повинні стати, заважають їм прийняти і полюбити себе такими, якими вони є в даний момент.

Для наочного представлення напрямку відмінностей, встановлених критерієм ANOVA, побудовано діаграму (рис. 3.6).

Рис. 3.6. Психологічне благополуччя у виділених кластерах

Отримані результати комплексного статистичного аналізу забезпечують підтвердження четвертої емпіричної гіпотези дослідження. На категоріальному рівні доведено існування високозначущих відмінностей між виділеними типологічними профілями за всіма субшкалами психологічного благополуччя ($p < 0{,}001$). Теоретичне припущення про особливу роль внутрішньо зорієнтованих компонентів (особистісне зростання, автономія, цілі у житті) повністю підтверджується емпірично: саме за цими параметрами зафіксовані найбільші ефекти міжгрупових розбіжностей, зокрема максимальні значення критерію F спостерігаються за шкалами особистісного зростання ($F = 49{,}020$) та цілей у житті ($F = 42{,}675$).

Таким чином, розширений емпіричний аналіз дозволяє переконливо стверджувати, що типологічні профілі імпліцитних уявлень та потенціал

самозмінювання є фундаментальними когнітивно-поведінковими детермінантами особистісного розвитку.

3.3. Моделювання когнітивно-адаптаційних профілів особистості в умовах складних життєвих ситуацій

Узагальнення результатів емпіричної перевірки гіпотез 1-4 дозволяє перейти від розрізненого аналізу окремих психологічних конструктів до побудови цілісної багаторівневої моделі, що розкриває наскрізний механізм адаптації особистості в умовах складних життєвих ситуацій — від імпліцитних когнітивних переконань до результативного рівня психологічного благополуччя.

Запропонована модель (рис. 3.7) охоплює п'ять рівнів:

1) когнітивний рівень — тип імпліцитних уявлень про інтелект та особистість (інкрементальні / фіксовані), що визначає базову оцінку складних життєвих ситуацій (СЖС) як виклику або як загрози;

2) мотиваційно-регулятивний рівень — потенціал самозмінювання, що диференціює носіїв кожного типу імпліцитних уявлень за ступенем внутрішньої готовності до особистісних трансформацій;

3) особистісний рівень — толерантність до невизначеності, життєстійкість та осмисленість життя як ресурсні характеристики, що опосередковують перехід від переконань до поведінки;

4) поведінковий рівень — репертуар копінг-стратегій, що застосовуються особистістю безпосередньо в ситуації подолання труднощів;

5) результативно-адаптивний рівень — інтегральний показник психологічного благополуччя як підсумковий критерій ефективності та результативності подолання труднощів.

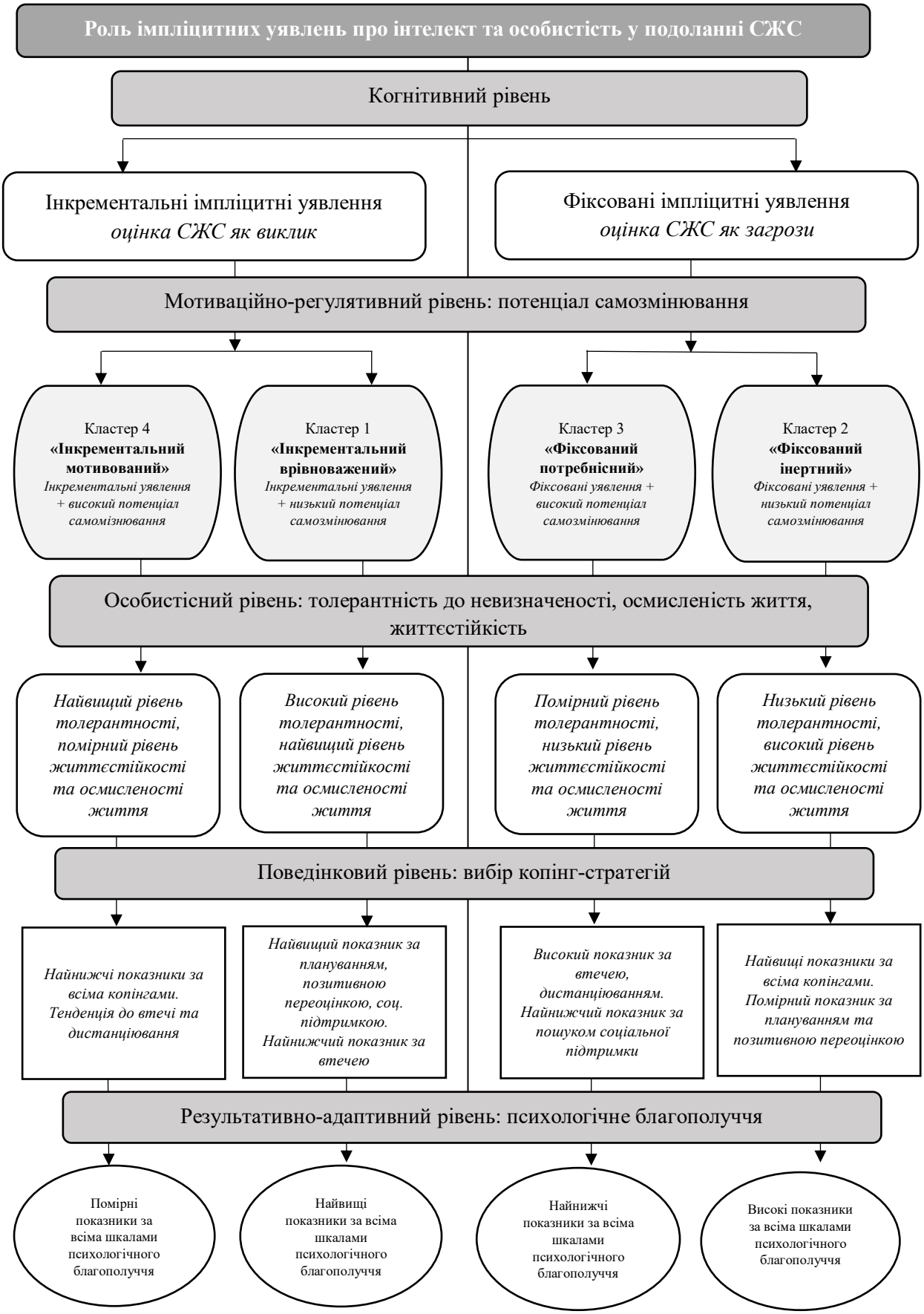

Рис. 3.7. Багаторівнева модель адаптації особистості в СЖС

Слід зазначити, що запропонована модель має статус концептуальної інтеграції емпіричних результатів: рівні виокремлено на основі послідовного порівняння вже сформованих кластерів (за когнітивним і мотиваційним критеріями) з їхніми показниками на особистісному, поведінковому та результативному рівнях. Зображені на схемі рівні відображають логіку теоретичного узагальнення й напрямок викладу результатів.

Запропонована модель дозволяє простежити не просто наявність зв'язку між когнітивним конструктом і результативними характеристиками особистості, а й сам механізм, через який цей зв'язок реалізується, функціонуючи від глибинного, здебільшого неусвідомлюваного рівня переконань до цілком спостережуваних поведінкових патернів і підсумкового психологічного стану.

Відправною точкою цього механізму незмінно виступають саме імпліцитні уявлення про інтелект та особистість: вихідний тип цих уявлень — інкрементальний чи фіксований — задає вектор, навколо якого послідовно вибудовується специфічна, внутрішньо узгоджена конфігурація мотиваційних, особистісних, поведінкових і результативних характеристик, притаманна кожному окремому когнітивно-адаптаційному профілю.

Розглянемо детальніше кожен із чотирьох виокремлених кластерів крізь призму всіх п'яти рівнів запропонованої моделі.

Профіль «Інкрементальний врівноважений» (Кластер 1). В основі профілю лежить поєднання інкрементальних імпліцитних уявлень із низьким потенціалом самозмінювання. Низький потенціал самозмінювання тут варто трактувати не як дефіцит чи бездіяльність, а саме як прояв урівноваженості: згідно з емпірично встановленою закономірністю, цілі особистісних змін безпосередньо залежать від поточної самооцінки відповідної риси — що нижче людина оцінює себе за певним параметром, то сильніше виражене прагнення його змінити (М. Квінтус, Б. Еглофф, К. Вжус). Відповідно, відсутність гострої потреби в самозмінах у представників цього профілю логічно пояснюється

відсутністю суб'єктивно відчутного розриву між реальним і бажаним «Я» — вони вже почуваються достатньо цілісними, тому мотиваційний тиск до трансформації просто не виникає. На відміну від «Інкрементального мотивованого» профілю, де ті самі інкрементальні переконання поєднані з високим потенціалом самозмінювання і призводять до хронічного напруження між теперішнім і бажаним майбутнім «Я», тут когнітивний і мотиваційний рівні перебувають у природній рівновазі

Представники цього профілю оцінюють складні життєві ситуації як виклик, проте не відчувають внутрішньої потреби в постійних трансформаціях. Представники цього профілю мають найвищий рівень толерантності до невизначеності серед усіх профілів (інтолерантність — 73,23, найнижча у вибірці) та найвищі показники життєстійкості (79,02) й осмисленості життя (130,21). На поведінковому рівні представники профілю демонструють найвищі показники планування вирішення проблеми (79,47), позитивної переоцінки (86,34) та пошуку соціальної підтримки (67,60) за мінімальної вираженості уникаючих стратегій. Це узгоджується з припущенням, що поєднання віри в можливість розвитку з відсутністю потреби постійно змінюватися звільняє психологічний ресурс, який в інших профілях витрачається на подолання внутрішнього напруження між прагненням (потенціалом самозмінювання) і фіксованими імпліцитними уявленнями: не будучи змушеними доводити собі здатність змінюватися, представники цього профілю можуть спрямовувати когнітивні ресурси на раціональне подолання труднощів (планування, позитивну переоцінку), а не на захист власної ідентичності від загрози. Результативно це виявляється в найвищих показниках психологічного благополуччя за всіма шкалами (загальний показник — 355,91).

Враховуючи виявлену природну рівновагу між когнітивним (віра в розвиток) і мотиваційним (низький потенціал самозмінювання) рівнями, а також найвищі показники за такими особистісними ресурсами, як толерантність до

невизначеності, життєстійкість та осмисленість життя, а також за психологічним благополуччям, яке ми розглядаємо як інтегральний показник адаптивності особистості, — цей профіль отримав назву *«Гармонійний когнітивно-адаптаційний профіль».* Термін «гармонійний» відображає урівноважений тип психологічної адаптації.

Профіль «Інкрементальний мотивований» (Кластер 4). Профіль формується поєднанням інкрементальних уявлень із високим потенціалом самозмінювання. Складні життєві ситуації оцінюються як виклик, а внутрішня потреба у безперервному розвитку є найбільш вираженою серед усіх профілів, що зумовлює найвищий рівень толерантності до невизначеності (інтолерантність — 70,42, найнижча у вибірці). Водночас високий рівень вираженості імпліцитних уявлень про змінність інтелекту та особистості позначається на помірному рівні життєстійкості (63,57) та найнижчих, поряд із «Фіксованим потребнісним» профілем, показниках осмисленості життя (106,82) — зокрема низькому балі за задоволеністю процесом (23,17) та результатом (20,08). Це узгоджується з припущенням, що сильніша орієнтація на становлення, то легше поточний момент сприймається як проміжний етап, а не як самодостатня цінність, — звідси й нижчий бал за задоволеністю процесом; аналогічно, коли людина постійно оцінює себе відносно того, ким вона ще стане, минулі досягнення легко знецінюються ретроспективно. На поведінковому рівні це проявляється найнижчими показниками конфронтації (53,79), планування (63,76) та позитивної переоцінки (66,92) з тенденцією до втечі й дистанціювання. Результативно профіль демонструє помірні показники психологічного благополуччя (загальний показник — 313,73), що узгоджується з паралельно виявленою зниженою задоволеністю процесом та результатом прожитого життя за методикою СЖО — розвиток і зростання, які даються ціною зниженої суб'єктивної задоволеності теперішнім моментом.

Таким чином, профіль отримав назву *«Виснажливий когнітивно-адаптаційний профіль»*, оскільки, попри найвищий рівень мотивації до розвитку та найвищу толерантність до невизначеності, представники цього профілю демонструють найнижчі показники задоволеності процесом і результатом життя, помірний рівень психологічного благополуччя та знижену активність за конструктивними копінг-стратегіями (плануванням, позитивною переоцінкою). Це свідчить, що постійна орієнтація на майбутні зміни виснажує психологічний ресурс, необхідний для активного подолання поточних труднощів і для задоволення теперішнім моментом.

Профіль «Фіксований потребнісний» (Кластер 3). Профіль утворюється поєднанням фіксованих імпліцитних уявлень із високим потенціалом самозмінювання. Складні життєві ситуації сприймаються як загроза, а наявна внутрішня потреба у змінах наштовхується на світоглядну переконаність у власній незмінності — цей когнітивний дисонанс є ключовим механізмом, що визначає всі подальші рівні профілю. Результатом є помірний рівень толерантності до невизначеності (інтолерантність — 74,11) на тлі найнижчих у вибірці показників життєстійкості (59,03) та осмисленості життя (104,78). Це узгоджується з припущенням, що коли бажана зміна сприймається як неможлива в межах власного світогляду, енергія, яка могла б спрямовуватися на подолання труднощів, натомість витрачається на утримання внутрішньої суперечності — це може пояснювати виснаження ресурсів життєстійкості та втрату відчуття осмисленості власних дій. На поведінковому рівні спостерігаються високі показники втечі (86,09) й дистанціювання (62,96) за найнижчого пошуку соціальної підтримки (62,34): якщо проблему неможливо усвідомлено вирішити (бо це вимагало б визнання власної здатності змінюватися), єдиним доступним способом впоратися із внутрішнім напруженням залишається уникнення самої ситуації, а не звернення по допомогу, яке потребувало б визнання проблеми перед іншими. Результативно профіль демонструє найнижчі показники

психологічного благополуччя за всіма шкалами (загальний показник — 308,15, зокрема найнижче самосприйняття у вибірці — 47,55), що робить його найбільш вразливою групою з погляду психологічного супроводу.

Отже, профіль отримав назву *«Дисонансний когнітивно-адаптаційний профіль»,* оскільки в його основі лежить когнітивний дисонанс між внутрішньою потребою у змінах і переконаністю у власній незмінності. Саме ця суперечність визначає найнижчі у вибірці показники життєстійкості, осмисленості життя та психологічного благополуччя, а також переважання уникаючих копінг-стратегій (втечі, дистанціювання) над пошуком соціальної підтримки. Це робить представників профілю найбільш вразливою групою з погляду потреби в психологічному супроводі.

Профіль «Фіксований інертний» (Кластер 2). В основі профілю — поєднання фіксованих імпліцитних уявлень із низьким потенціалом самозмінювання. Складні життєві ситуації оцінюються як загроза, проте відсутність вираженої внутрішньої потреби у змінах позбавляє представників цього профілю гострого внутрішнього конфлікту. Це виявляється в найнижчому рівні толерантності до невизначеності у вибірці (інтолерантність — 75,88, найвища) на тлі порівняно високої життєстійкості (67,41) та осмисленості життя (118,13) — стабільність тут забезпечується не подоланням труднощів, а їх уникненням. На поведінковому рівні профіль демонструє найвищі показники конфронтації (64,48), втечі (87,99), дистанціювання (66,37), самоконтролю (81,25) та прийняття відповідальності (49,31) за помірних показників планування (74,41) та позитивної переоцінки (84,42). Результативно профіль демонструє високі показники психологічного благополуччя за всіма шкалами (загальний показник — 321,66) — своєрідну «стабільність без розвитку».

Профіль отримав назву *«Захисний когнітивно-адаптаційний профіль»,* оскільки представники цього профілю активно застосовують широкий репертуар захисних копінг-стратегій — конфронтацію, втечу, дистанціювання,

самоконтроль — попри відсутність гострого внутрішнього конфлікту, притаманного «Дисонансному» профілю. Найвища у вибірці інтолерантність до невизначеності поєднується з порівняно високою життєстійкістю, осмисленістю життя та психологічним благополуччям: стабільність цього профілю забезпечується не подоланням труднощів чи розвитком, а послідовним захистом від них.

Отже, побудована інтегративна модель дозволяє виокремити чотири профілі адаптації особистості в умовах складних життєвих ситуацій, які відрізняються не окремими психологічними характеристиками, а цілісною, внутрішньо узгодженою конфігурацією взаємозв'язків між когнітивним, мотиваційним, особистісним, поведінковим і результативним рівнями функціонування особистості.

Отримані результати переконливо демонструють, що імпліцитні уявлення про інтелект та особистість — це не поверхові, ситуативні думки, а глибоко вкорінені когнітивні схеми, які формують базовий фільтр сприйняття людиною складних життєвих ситуацій: як тих, що піддаються осмисленому подоланню (виклик), або тих, що загрожують цілісності «Я» (загроза). Саме ця початкова, здебільшого неусвідомлювана інтерпретаційна рамка визначає, у якому напрямку розгортатимуться всі подальші психологічні процеси — від мотиваційної готовності діяти до конкретного вибору копінг-стратегії в момент зіткнення з труднощами.

Водночас дослідження показує, що важливу роль відіграє поєднання імпліцитних уявлень з мотиваційно-регулятивним рівнем, тобто рівнем потенціалу самозмінювання. Проведений аналіз засвідчив, що ідентичні когнітивні переконання можуть приводити до протилежних результатів залежно від того, супроводжуються вони низьким чи високим мотиваційним потенціалом: інкрементальні уявлення, поєднані з низькою потребою в самозмінах, забезпечують найвищий рівень психологічного благополуччя («Інкрементальний

врівноважений» профіль), тоді як ті самі переконання, поєднані з високою потребою постійно трансформувати власне «Я», породжують специфічну «ціну завищеної мотивації» — хронічну незадоволеність теперішнім моментом попри високий адаптивний ресурс («Інкрементальний мотивований» профіль). Аналогічно фіксовані переконання, не підкріплені гострою потребою змінюватися, дозволяють підтримувати стабільність через уникнення напруги («Фіксований інертний» профіль), тоді як поєднання фіксованих переконань із високою потребою в змінах породжує найглибший когнітивний дисонанс і найвищу психологічну вразливість («Фіксований потребнісний» профіль).

Толерантність до невизначеності виявилася найбільш чутливою саме до мотиваційного компонента: профілі з високим потенціалом самозмінювання (незалежно від типу переконань) демонструють нижчу інтолерантність, тоді як профіль із фіксованими уявленнями і низьким потенціалом («Фіксований інертний») показує найвищий рівень несприйняття новизни, складності та нерозв'язності ситуацій. Життєстійкість і осмисленість життя, своєю чергою, найяскравіше диференціюють профілі за наявністю чи відсутністю внутрішнього конфлікту між переконаннями й потребами: найвищі показники зафіксовано там, де немає розбіжності між системою переконань і мотиваційним аспектом («Інкрементальний врівноважений» профіль), а найнижчі — там, де ця розбіжність є максимальною («Фіксований потребнісний» профіль).

На поведінковому рівні виявлені закономірності знаходять своє продовження у виборі копінг-стратегій. Профілі з вищим рівнем психологічного благополуччя («Інкрементальний врівноважений» і, значною мірою, «Фіксований інертний») частіше вдаються до когнітивно складних, проблемно-орієнтованих стратегій (планування, позитивну переоцінку), тоді як профілі з вираженим внутрішнім конфліктом («Фіксований потребнісний») демонструють нижчі показники цих конструктивних стратегій. Водночас захисні реакції мають різну природу залежно від профілю: для «Фіксованого інертного» профілю

найвища конфронтація — це спосіб реагування на нестерпну невизначеність за відсутності гнучких когнітивних ресурсів, а для «Фіксованого потребнісного» профілю висока втеча й дистанціювання — спосіб уникнути нерозв'язного внутрішнього конфлікту.

Нарешті, на результативно-адаптивному рівні всі попередні ланки моделі сходяться в інтегральному показнику психологічного благополуччя, який виступає підсумковим індикатором ефективності адаптації особистості до складних життєвих ситуацій. Отримана ієрархія профілів за рівнем благополуччя — від найвищого («Інкрементальний врівноважений») до найнижчого («Фіксований потребнісний») — підтверджує головний висновок дослідження: успішність подолання складних життєвих ситуацій визначається не самим фактом уявлень про можливість розвитку, а тим, наскільки гармонійно ці уявлення узгоджені з реальним мотиваційним потенціалом особистості й наскільки вільні вони від внутрішньої потреби постійно себе змінювати.

Важливо зазначити, що отримані результати не дозволяють трактувати сам тип імпліцитних уявлень як однозначний предиктор успішності чи неуспішності подолання складних життєвих ситуацій. Дослідження засвідчило, що фіксовані імпліцитні уявлення самі по собі не визначають нижчий рівень адаптації: профіль «Фіксований інертний», попри переконаність у незмінності інтелекту й особистісних рис, демонструє високі показники психологічного благополуччя, поступаючись лише профілю з інкрементальними уявленнями. Так само й інкрементальні уявлення не гарантують автоматично вищого рівня адаптації — профіль «Інкрементальний мотивований», попри найбільш виражену віру в можливість розвитку, посідає лише проміжну позицію за показником благополуччя, а профіль «Фіксований потребнісний» демонструє, що саме поєднання високого мотиваційного потенціалу з фіксованим світоглядом, а не самі фіксовані переконання як такі, породжує найглибшу психологічну вразливість. Отже, зв'язок між типом імпліцитних уявлень і психологічним

благополуччям виявився не прямим і лінійним, а опосередкованим рівнем узгодженості цих переконань із мотиваційно-регулятивним потенціалом особистості: вирішальне значення має не те, у що людина вірить щодо можливості власних змін, а те, наскільки ця віра (чи її відсутність) перебуває в гармонії з реальною потребою та готовністю до трансформацій. Це узгоджується із сучасними уявленнями психології особистості про те, що адаптивність визначається не змістом окремого переконання, а цілісною конфігурацією когнітивних, мотиваційних та регулятивних характеристик особистості.

Таким чином, поєднання двох базових вимірів — типу імпліцитних уявлень (когнітивний рівень) та рівня потенціалу самозмінювання (мотиваційний рівень) — дало змогу виокремити чотири статистично відмінні кластери респондентів. Подальший аналіз показав, що кожен із цих кластерів демонструє власну, внутрішньо узгоджену конфігурацію й на решті рівнів моделі — особистісному (толерантність до невизначеності, життєстійкість, осмисленість життя), поведінковому (копінг-стратегії) та результативно-адаптивному (психологічне благополуччя). Саме цілісний патерн результатів, виявлений на всіх рівнях, став підставою для змістовної інтерпретації та найменування чотирьох когнітивно-адаптаційних профілів особистості. Термін «когнітивно-адаптаційний профіль» відображає інтегративну природу побудованої типології, що об'єднує когнітивні, мотиваційні, особистісно-ресурсні, поведінкові та результативно-адаптивні характеристики особистості.

Відповідно до цього принципу було виокремлено такі чотири когнітивно-адаптаційні профілі особистості:

— гармонійний когнітивно-адаптаційний профіль (на основі профілю «Інкрементальний врівноважений», Кластер 1);

— захисний когнітивно-адаптаційний профіль (на основі профілю «Фіксований інертний», Кластер 2);

— дисонансний когнітивно-адаптаційний профіль (на основі профілю «Фіксований потребнісний», Кластер 3);

— виснажливий когнітивно-адаптаційний профіль (на основі профілю «Інкрементальний мотивований», Кластер 4)."

Виявлені закономірності та побудована типологія когнітивно-адаптаційних профілів особистості створюють підстави для розробки короткого скринінгового інструменту експрес-діагностики — опитувальника «Шкала когнітивно-адаптаційного профілю особистості» (ШКАП), методологічні засади створення та психометричні характеристики якого розглядаються в наступному пункті.

3.4. Розробка та первинна психометрична валідизація короткого скринінгового опитувальника когнітивно-адаптаційного профілю особистості (ШКАП)

Виявлена у підрозділі 3.3 чотирипрофільна когнітивно-адаптаційна типологія особистості ґрунтується на перетині двох незалежних вимірів — когнітивного (тип імпліцитних уявлень про інтелект та особистість: інкрементальні, фіксовані) та мотиваційного (рівень потенціалу самозмінювання: низький, високий).

Для забезпечення оригінальності формулювань (методика К. Двек у модифікації Т. В. Корнілової та С. Д. Смірнова та опитувальник «Потенціал самозмінювання» В. Р. Манукян, І. Р. Муртазіної та Н. В. Гришиної (2020) є захищеними психодіагностичними інструментами третіх осіб) було розроблено цілком оригінальні формулювання пунктів, що операціоналізують ті самі теоретичні конструкти прямим Лайкертівським форматом.

Первинна структура охоплювала 8 пунктів, розподілених на два блоки по чотири пункти (два прямих і два обернених у кожному.

Таблиця 3.15

Текст пунктів опитувальника ШКАП, використаних на етапі пілотної валідизації

№	Твердження
1	Я вважаю, що здатність людини мислити й розв'язувати складні завдання можна суттєво розвинути практикою.
2	Скільки б людина не старалася, її основні розумові здібності залишаються приблизно такими самими, як від народження. *(обернений)*
3	Характер і риси особистості людини можуть суттєво змінюватися протягом життя.
4	Те, «яка людина є», — це вже сталий факт, який важко змінити в дорослому віці. *(обернений)*
5	Мені цікаво пробувати нові способи мислити чи діяти.
6	Мене приваблює сама ідея свідомо працювати над собою.
7	Я рідко відчуваю бажання щось у собі покращити. *(обернений)*
8	Я не ставлю перед собою цілей щодо власного особистісного розвитку. *(обернений)*

Пункти 1–4 утворюють Блок 1 (когнітивна вісь), пункти 5–8 — Блок 2 (мотиваційна вісь). Обернені пункти перекодовуються за формулою бал' = 6 − первинний бал. Підсумкові бали кожного блоку визначають, через перетин за таблицею 2×2, один із чотирьох когнітивно-адаптаційних профілів особистості, описаних у підрозділі 3.3.

Психометрична перевірка шкали проведена на пілотній вибірці дорослих респондентів (N=30), які заповнили ШКАП одночасно з повною батареєю референтних методик — опитувальником імпліцитних теорій і цілей навчання К. Двек (у модифікації Т. В. Корнілової та С. Д. Смірнова) та опитувальником «Потенціал самозмінювання» (В. Р. Манукян, І. Р. Муртазіна, Н. В. Гришина, 2020) — для перевірки конвергентної валідності.

Пілотна вибірка дослідження налічувала 30 осіб — 22 жінки (73,3%) та 8 чоловіків (26,7%). У дослідження взяли участь респонденти віком від 18 до 56 років.

Процедура валідизації охоплювала чотири послідовні етапи:

1) перевірку внутрішньої узгодженості кожного блоку (коефіцієнт α Кронбаха);

2) перевірку конвергентної та дискримінантної валідності (кореляційний аналіз r Пірсона з референтними шкалами);

3) перевірку класифікаційної точності — відповідності профілю, визначеного за ШКАП, реальному кластерному рішенню (підрозділ 3.2.1, N=392), через обчислення відстані респондентів до центрів кластерів методом найближчого центроїда та коефіцієнт узгодженості κ Коена;

4) ROC-аналіз для емпіричного визначення оптимальних порогових значень.

Першим етапом психометричної перевірки опитувальника стала оцінка внутрішньої узгодженості кожного з двох блоків опитувальника за коефіцієнтом α Кронбаха. Цей показник відображає, наскільки послідовно респонденти відповідають на пункти, що теоретично мають вимірювати один і той самий конструкт: чим вища узгодженість відповідей на всі пункти блоку, тим вища ймовірність, що вони дійсно відображають єдину психологічну характеристику, а не випадковий набір непов'язаних тверджень. Розрахунок здійснено окремо для Блоку 1 (когнітивна вісь) і Блоку 2 (мотиваційна вісь), оскільки кожен блок операціоналізує самостійний конструкт і об'єднання їх в один спільний показник надійності було б методологічно некоректним.

Аналіз внутрішньої узгодженості Блоку 1 засвідчив прийнятний результат (α=0,647), що відповідає мінімальному орієнтиру для короткої шкали, що складається з чотирьох пунктів, на етапі пілотного тесту. Три з чотирьох пунктів (1, 2, 4) демонструють добру або помірну узгодженість із рештою блоку

(виправлена кореляція 0,42–0,51), тоді як пункт 3 показує помітно нижчий результат (0,202), що свідчить про його відносно слабший внесок у загальну узгодженість конструкту порівняно з іншими трьома пунктами.

Таблиця 3.16

Показники внутрішньої узгодженості пунктів Блоку 1 ШКАП (когнітивна вісь)

Пункти Блоку 1 ШКАП	Виправлена кореляція пункту з рештою	Загальна α
1	0,513	
2 (обернений)	0,463	
3	0,202	
4 (обернений)	0,419	
Усі 4 пункти	—	**0,647**

Внутрішня узгодженість Блоку 2 виявилася на прийнятному рівні (α=0,603), близькому до відповідного показника Блоку 1. Усі чотири пункти демонструють позитивну, статистично прийнятну кореляцію з рештою блоку (0,31–0,46), без ознак структурних порушень моделі надійності. Пункт 5 показує найкращу узгодженість (0,463), тоді як пункти 6, 7 та 8 узгоджуються з рештою блоку на дещо нижчому, але все ще прийнятному рівні (0,31–0,37).

Таблиця 3.17

Показники внутрішньої узгодженості пунктів Блоку 2 ШКАП (мотиваційна вісь)

Пункт Блоку 2 ШКАП	Виправлена кореляція пункту з рештою	Загальна α
5	0,463	
6	0,374	
7 (обернений)	0,311	
8 (обернений)	0,309	
Усі 4 пункти	—	**0,603***

Таким чином, обидва блоки опитувальника ШКАП продемонстрували прийнятну внутрішню узгодженість (α=0,647 та α=0,603 відповідно), що дозволяє розглядати їх як психометрично придатні для подальших етапів валідизації без структурних змін у складі пунктів.

Другим етапом психометричної перевірки стала оцінка конвергентної та дискримінантної валідності обох підшкал ШКАП — тобто перевірка того, чи справді кожна підшкала пов'язана саме з тим референтним психологічним конструктом, який вона мала операціоналізувати, і чи відрізняється цей зв'язок від зв'язку з суміжними, але не цільовими конструктами. Для цього підсумкові бали когнітивної шкали та мотиваційної шкали розраховані на пілотній вибірці (N=30) за скороченим варіантом опитувальника, було зіставлено методом кореляційного аналізу r Пірсона з шістьма референтними шкалами — двома шкалами опитувальника імпліцитних теорій К. Двек (шкала прийняття «нарощуваного» інтелекту, шкала прийняття «збагачуваної» особистості) та чотирма шкалами опитувальника «Потенціал самозмінювання» В. Р. Манукян, І. Р. Муртазіної та Н. В. Гришиної («Потреба до самозмін», «Здатність до самозмін», «Віра в самозміни», «Можливість самозмін»).

Кореляційний аналіз r Пірсона (N=30) підсумкових балів обох підшкал (за скороченим варіантом) із референтними шкалами Двек та опитувальника «Потенціал самозмінювання» наведено в таблиці нижче.

Когнітивна шкала ШКАП продемонструвала сильну, статистично значущу кореляцію з обома референтними шкалами методики К. Двек — прийняттям теорії «нарощуваного» інтелекту ($r=0,720$, $p<0,01$) та теорії «збагачуваної» особистості ($r=0,683$, $p<0,01$), що підтверджує коректність операціоналізації когнітивного конструкту.

Мотиваційна шкала ШКАП, своєю чергою, показала найсильніший і найзначущіший зв'язок саме з цільовою референтною шкалою «Потреба в

самозмінах» (r=0,653, p<0,01). Зафіксовано також слабші, проте статистично значущі зв'язки зі шкалами «Здатність до самозмін» (r=0,402, p<0,05) та «Віра в можливість самозмін» (r=0,373, p<0,05), а також значущий обернений зв'язок зі шкалою психічної ригідності «Можливість самозмін» (r=−0,361, p<0,05) — напрямок, теоретично очікуваний, оскільки вища ригідність відповідає нижчій вираженості мотиваційного конструкту.

Таблиця 3.18

Значення коефіцієнтів кореляції Пірсона між шкалами ШКАП та шкалами методики К. Двек «Опитувальник імпліцитних теорій і цілей навчання» та опитувальника «Потенціал самозмінювання» В. Р. Манукян, І. Р. Муртазіної та Н. В. Гришиної (N=30)

Шкали	Когнітивна шкала	Мотиваційна шкала
Шкала прийняття теорії «нарощуваного» інтелекту	**0,720****	0,185
Шкала прийняття теорії «збагачуваної» особистості	**0,683****	0,148
Шкала «Потреба в самозмінах»	0,151	**0,653****
Шкала «Здатність до самозмін»	0,123	**0,402***
Шкала «Віра в можливість самозмін»	0,201	**0,373***
Шкала «Можливість самозмін» *(обернені значення)*	-0,102	**-0,361***

*Примітка: * p<0,05; ** p<0,01*

Отримані результати в сукупності засвідчують чітку, вибіркову структуру зв'язків: кожна шкала ШКАП корелює найсильніше саме з тим референтним конструктом, для операціоналізації якого вона розроблялася, і значно слабше — з суміжним, нецільовим конструктом, що підтверджує як конвергентну, так і дискримінантну валідність обох шкал опитувальника.

Третім етапом психометричної перевірки стала оцінка класифікаційної точності — перевірка того, наскільки профіль, визначений за спрощеним

підрахунком ШКАП (перетин когнітивної та мотиваційної шкал за умовною межею), відповідає «реальному» профілю, встановленому на основі повної, вихідної чотирикластерної структури (підрозділ 3.2.1, N=392). Для кожного з 30 респондентів пілотної вибірки обчислено z-стандартизовані показники за змінними (з використанням середніх і стандартних відхилень оригінальної вибірки N=392) та евклідову відстань до кожного з чотирьох реальних центрів кластерів; респонденту присвоєно «реальний» профіль — той, до чийого центру відстань виявилася найменшою. Отриману класифікацію зіставлено з профілем за ШКАП методом побудови таблиці спряженості та розрахунку коефіцієнта узгодженості к Коена.

Побудована таблиця відповідності демонструє високий рівень збігу між обома класифікаціями: 25 із 30 респондентів (83,3%) отримали за ШКАП той самий профіль, що й за реальним кластерним рішенням — переважна більшість спостережень розташована по діагоналі таблиці. Помилки класифікації нечисленні й не мають вираженого системного напрямку: по одному респонденту помилково віднесено між суміжними профілями «Захисний» ↔ «Дисонансний» (обидва належать до фіксованого полюса когнітивної осі), тоді як два респонденти з реальним «Виснажливим» профілем і один із «Гармонійним» помилково класифіковано в протилежний профіль тієї самої когнітивної групи (інкрементальний полюс). Розрахований на основі цієї таблиці коефіцієнт узгодженості к Коена становив к≈0,75, що відповідає рівню «суттєвої» узгодженості за шкалою Ландіса-Коха.

Таблиця 3.19

Таблиця відповідності реального кластерного профілю та профілю, визначеного за ШКАП (N=30)

Реальний \ ШКАП	**Гармонійний**	**Захисний**	**Дисонансний**	**Виснажливий**
Гармонійний	3	0	0	1

Захисний	0	**5**	1	0
Дисонансний	0	1	4	0
Виснажливий	2	0	0	13

Результати третього етапу валідизації підтверджують високу класифікаційну точність ШКАП: спрощений підрахунок за двома короткими шкалами опитувальника з високою точністю відтворює профіль, який дало б повне, багатовимірне кластерне рішення на основі вихідної батареї методик. Це є підтвердженням практичної придатності інструменту.

Четвертим етапом психометричної перевірки став ROC-аналіз, метою якого було:

1) кількісно оцінити дискримінаційну здатність кожної шкали ШКАП — тобто наскільки добре вона розрізняє респондентів із різною реальною належністю до когнітивного чи мотиваційного полюса;

2) емпірично визначити оптимальне порогове значення для практичного застосування, замість первинно умовної межі, що ґрунтувалася лише на середині теоретичного діапазону шкали.

Таблиця 3.20

Результати ROC-аналізу шкал ШКАП

Шкала	**AUC**	**95% ДІ**	**p**
Когнітивна	**0,873**	0,689–1,000	0,045
Мотиваційна	**0,817**	0,660–0,963	0,018

Обидві шкали ШКАП продемонстрували високу дискримінаційну здатність. Когнітивна шкала досягла значення AUC=0,873 (95% ДІ: 0,689–1,000, p=0,045), що відповідає рівню «відмінної» дискримінаційної здатності. Аналіз координат ROC-кривої дозволив визначити емпірично оптимальне порогове значення на рівні 11,5 (чутливість 0,704, специфічність 1,000 за індексом Юдена),

що дає підстави рекомендувати операційний поріг ≥12 для практичного застосування.

Мотиваційна шкала так само показала високий результат — AUC=0,817 (95% ДІ: 0,660–0,963, p=0,018), що відповідає рівню «дуже доброї» дискримінаційної здатності. Довірчий інтервал повністю розташований вище рівня випадковості (0,5), що підтверджує статистичну надійність отриманого результату навіть на обмеженій пілотній вибірці.

Аналіз координат ROC-кривої дозволив визначити емпірично оптимальні порогові значення — 11,5, що дає підстави рекомендувати операційний поріг ≥12 для обох шкал.

Таким чином, результати ROC-аналізу підтверджують високу дискримінаційну здатність обох шкал опитувальника ШКАП і дозволяють емпірично обґрунтувати порогові значення для практичного застосування замість первинно умовних меж. У поєднанні з результатами трьох попередніх етапів (прийнятна внутрішня узгодженість, підтверджена конвергентна й дискримінантна валідність, висока класифікаційна точність відносно реального кластерного рішення) це дає підстави розглядати ШКАП у його скороченому варіанті як психометрично обґрунтований інструмент, придатний до практичного застосування як швидкий скринінговий засіб визначення когнітивно-адаптаційного профілю особистості.

Слід зазначити, що ШКАП є скринінговим інструментом, який фіксує профіль особистості в конкретний момент часу, а не виносить остаточний, довічний висновок. Обидва компоненти профілю — когнітивний і мотиваційний — за своєю психологічною природою мають різну чутливість до часу, і саме ця відмінність визначає, як варто інтерпретувати результат ШКАП.

Мотиваційний компонент (потреба в самозмінах) є відносно динамічним: він може посилюватися чи слабшати під впливом поточної життєвої ситуації,

вікового етапу чи психологічної кризи, а отже, найбільш чутливий до моменту проходження методики.

Когнітивний компонент (тип імпліцитних уявлень), навпаки, теоретично є глибше вкоріненою, стійкішою характеристикою — і це не лише теоретичне припущення К. Двек, а й емпірично перевірене в межах цього дослідження положення. З метою перевірки відсутності систематичного впливу соціально-демографічних характеристик на показники імпліцитних уявлень було проведено порівняння шкали прийняття теорії «нарощуваного» інтелекту та шкали прийняття теорії «збагачуваної» особистості за статтю та віком респондентів — як на основній вибірці дослідження (N=392), так і окремо на пілотній вибірці, використаній під час психометричної валідизації опитувальника ШКАП (N=30).

Основна вибірка (N=392). Порівняння за статтю (t-критерій для незалежних вибірок) не виявило статистично значущих відмінностей за жодною зі шкал: шкала «нарощуваного» інтелекту ($t(390)=1,134$; $p=0,257$; $d=0,153$) та шкала «збагачуваної» особистості ($t(390)=0,650$; $p=0,516$; $d=0,088$). Критерій Лівеня підтвердив однорідність дисперсій в обох випадках ($p=0,170$ та $p=0,215$ відповідно). Порівняння за віком (однофакторний дисперсійний аналіз, 5 вікових груп) також не виявило статистично значущих відмінностей: шкала «нарощуваного» інтелекту ($F(4,387)=1,262$; $p=0,284$; $\eta^2=0,013$) та шкала «збагачуваної» особистості ($F(4,387)=2,159$; $p=0,073$; $\eta^2=0,022$), при дотриманій умові однорідності дисперсій (критерій Лівеня: $p=0,947$ та $p=0,778$ відповідно).

Пілотна вибірка ШКАП (N=30). Аналогічна перевірка за віком підтвердила ту саму закономірність: статистично значущих відмінностей між віковими групами не виявлено за жодною зі шкал — шкала «нарощуваного» інтелекту ($F(4,25)=0,267$; $p=0,897$) та шкала «збагачуваної» особистості ($F(4,25)=0,283$; $p=0,886$), при підтвердженій однорідності дисперсій (критерій Лівеня: $p=0,515$ та $p=0,929$ відповідно).

Отримані результати, узгоджені як на основній (N=392), так і на пілотній (N=30) вибірках, емпірично підтверджують демографічну незалежність вимірюваних імпліцитних конструктів: вік та стать респондента не є систематичними чинниками, що впливають на прийняття теорії «нарощуваного» інтелекту чи «збагачуваної» особистості. Ця відсутність систематичного зв'язку з соціально-демографічними змінними опосередковано підтверджує теоретичне положення про глибоку вкоріненість і відносну стабільність когнітивного компонента профілю: якби імпліцитні уявлення були ситуативним, поверховим станом, слід було б очікувати їхньої систематичної варіації принаймні за віком (наприклад, через накопичення життєвого досвіду) — однак такої закономірності не виявлено на жодній з двох незалежних вибірок.

Разом з тим, навіть відносно стабільні переконання не варто вважати абсолютно незмінними: експериментальні дослідження (Л. Блеквелл, К. Тжесневскі, К. Двек, 2007; Д. Йегер та колеги, 2019) показують, що цілеспрямовані психологічні втручання здатні сприяти поступовому зсуву імпліцитних уявлень у бік інкрементальної теорії, хоча метааналітичні дані (В. Сіск та колеги, 2018) вказують на те, що такі ефекти зазвичай невеликі за величиною й значно варіюють залежно від формату й тривалості втручання.

Відповідно, отриманий за ШКАП результат варто розглядати як актуальний психологічний зріз на момент проходження методики, чутливість якого до змін у часі є різною для двох компонентів профілю. Ця внутрішня неоднорідність має пряме практичне значення для інтерпретації результату: зміна когнітивного компонента при повторному проходженні методики повинна розглядатися як значуща подія, що потребує уваги фахівця (можлива глибока психологічна трансформація) тоді як зміна мотиваційного компонента є очікуваною, нормальною динамікою, яка відображає природні коливання психологічного стану особистості в часі. Таким чином, ШКАП дозволяє розрізняти в межах одного профілю ту частину, що описує стійку диспозицію

особистості, і ту частину, що відображає її поточний, ситуативний стан, — і саме це розрізнення, а не єдиний уніфікований бал, становить основну діагностичну цінність інструменту.

Текст опитувальника, ключ підрахунку та інтерпретаційні таблиці представлено в Додатку 1. Отримані на цьому етапі результати мають статус попередньої психометричної перевірки на обмеженій пілотній вибірці; подальша валідизація ШКАП — зокрема уточнення надійності, конвергентної валідності та класифікаційної точності на суттєво більшій і демографічно різноманітнішій вибірці, а також перевірка ретестової надійності — запланована як окремий, наступний етап роботи над інструментом.

3.5. Психологічні рекомендації за результатами оцінювання когнітивно-адаптаційних профілів особистості

Побудована емпірична типологія когнітивно-адаптаційних профілів особистості та розроблений скринінговий інструмент (ШКАП) створюють надійну основу для проєктування диференційованих психологічних рекомендацій. Оскільки кожен профіль має унікальну конфігурацію зв'язків між когнітивним, мотиваційним, особистісним та поведінковим рівнями, психологічний супровід не може бути уніфікованим — він має враховувати специфічні ресурси та вразливості кожної групи.

Рекомендації для осіб із «Гармонійним» когнітивно-адаптаційним профілем. Представники цієї групи демонструють найвищий рівень психологічного благополуччя, життєстійкості та осмисленості життя, спираючись на конструктивні копінг-стратегії (планування, позитивну переоцінку) за рівноваги між вірою в розвиток (інкрементальні імпліцитні

уявлення) і відсутністю мотиваційного тиску (низький потенціал самозмінювання). З огляду на відсутність емпірично зафіксованих дефіцитів, які потребували б корекційного втручання, основна стратегія психологічного супроводу для цього профілю має носити переважно підтримувальний, а не інтенсивний характер.

Консультаційні сесії. Оптимальним форматом видаються короткі, нечасті консультаційні сесії, метою яких є не формування нового ресурсу, а закріплення й моніторинг уже наявного — тобто регулярна, але нечаста звірка з поточним психологічним станом клієнта замість щотижневого терапевтичного курсу.

Коучинг. Оскільки представники цього профілю вже спираються на високорозвинені конструктивні стратегії подолання труднощів, доцільним є застосування коучингу на основі сильних сторін, що спирається на традицію позитивної психології. На відміну від корекційних підходів, цей підхід передбачає структуровану роботу з ідентифікації клієнтом власних сильних сторін через рефлексію конкретних успішних епізодів подолання труднощів у минулому досвіді, з подальшим свідомим перенесенням цих стратегій на нові життєві виклики.

Психоедукація. Водночас високий рівень контролю й раціонального планування, який є ключовим ресурсом цього профілю в типових складних життєвих ситуаціях, може виявитися недостатньо ефективним, а подекуди навіть дезадаптивним у ситуаціях, що об'єктивно не піддаються контролю, — тяжкій втраті, невиліковній хворобі, смерті близької людини. У такому разі психологічна допомога має бути спрямована не на пошук додаткових способів контролю (що для цього профілю є звичною, але в цих обставинах марною стратегією), а на прийняття меж власного впливу на ситуацію. Тут доречним є превентивне, ще до настання кризи, психоедукаційне ознайомлення з елементами терапії прийняття та відповідальності (Acceptance and Commitment Therapy, ACT), зокрема з технікою когнітивної дефузії від імперативної думки «я мушу контролювати

ситуацію» та вправами на розрізнення сфери реального впливу особистості й сфери, що об'єктивно перебуває поза таким впливом.

Групова менторська робота. Нарешті, ефективним напрямом роботи з цим профілем є залучення його представників до групової діяльності у форматі піринговой підтримки та менторства для клієнтів з інших когнітивно-адаптаційних профілів. Психологічний механізм цієї рекомендації спирається на добре задокументований в освітній психології ефект «навчання навчанням»: пояснюючи власний досвід конструктивного подолання труднощів іншій людині, представник Гармонійного профілю не витрачає, а, навпаки, додатково закріплює й вербалізує власний психологічний ресурс, тоді як реципієнт такої підтримки отримує не абстрактну пораду фахівця, а живий приклад дієвої стратегії від рівного собі.

Періодичний моніторинг. З огляду на різну часову стійкість когнітивного й мотиваційного компонентів профілю, доцільним є періодичне (наприклад, раз на рік чи після значущих життєвих подій) повторне проходження ШКАП — не як діагностика проблеми, а як спосіб завчасно помітити можливе зміщення мотиваційного компонента, що може супроводжувати накопичення життєвого навантаження.

Рекомендації для осіб із «Захисним» когнітивно-адаптаційним профілем. Найнижчий серед усіх чотирьох профілів рівень толерантності до невизначеності, зафіксований за відсутності водночас вираженого внутрішнього конфлікту чи дефіциту мотивації, дає підстави вважати, що для цього профілю пріоритетною мішенню психологічної роботи є не система переконань чи мотиваційна сфера особистості, а безпосередньо толерантність до невизначеності як окрема психологічна характеристика.

Градуйована експозиція. Доцільним напрямом є принцип поступової (градуйованої) експозиції — техніка, що походить із когнітивно-поведінкової традиції. В її основі лежить проста логіка: уникання лякаючої ситуації лише

закріплює страх, тоді як поступове, дозоване зіткнення з нею дає змогу переконатися, що очікувана загроза не реалізується, і тривога природно спадає. Традиційно це реалізується через побудову ієрархії ситуацій — від найлегших до найважчих, з послідовним проходженням кожного щабля лише після звикання до попереднього. У контексті цього профілю йдеться не про конкретний об'єкт страху, а про саму невизначеність як таку, тож ієрархія вибудовується за мірою непередбачуваності ситуації: від мінімальних, повністю контрольованих проявів новизни (наприклад, зміна звичного маршруту чи розпорядку дня) до поступово складніших, менш передбачуваних обставин — рішень, наслідок яких дійсно наперед невідомий. Це дає змогу поступово розширювати діапазон психологічно переносної невизначеності без різкої конфронтації з нею.

Тренінг асертивності. Оскільки представники цього профілю мають добре розвинений самоконтроль, водночас поєднаний із високою конфронтаційністю як домінувальною захисною стратегією, продуктивним видається тренінг асертивності — розвиток стилю поведінки, за якого людина відкрито відстоює власні потреби й межі, не принижуючи іншого (на відміну від агресії) і не жертвуючи власними інтересами (на відміну від пасивності). Практично це реалізується через відпрацювання «Я-повідомлень» замість звинувачень та рольове програвання складних міжособистісних ситуацій у безпечному, тренувальному форматі, перш ніж переносити цей навик у реальне життя. У представників цього профілю вже є внутрішній ресурс — здатність відстоювати свою позицію, — тож тренінг спрямований не на усунення конфронтаційності як такої, а на трансформацію способу її вираження.

Техніки усвідомленості. Додатково доречними є техніки усвідомленості (mindfulness) — практики, що походять із медитативної традиції й тренують здатність спостерігати за власними думками й тілесними відчуттями, не реагуючи на них автоматично і не намагаючись негайно усунути дискомфорт. Ключовий навик, який розвиває усвідомленість, — здатність перебувати в

невизначеному, незавершеному стані кілька хвилин, не кидаючись одразу все контролювати чи уникати його, — а це прямо відповідає специфічному дефіциту цього профілю.

Тренінг навичок розв'язання проблем. Оскільки профіль демонструє добре розвинений, але вузький, переважно захисний репертуар подолання труднощів (найвищі конфронтація, дистанціювання й втеча серед усіх чотирьох профілів), окремим напрямом роботи є розширення копінг-репертуару — принцип, що передбачає не заміну наявних стратегій, а поступове додавання проблемно-орієнтованих альтернатив (планування, пошук соціальної підтримки) до вже наявного арсеналу. Це дозволяє розширити діапазон доступних клієнту реакцій, не знецінюючи те, що вже й так працює: якщо звична захисна стратегія — єдиний наявний у людини інструмент, її передчасне "відбирання" залишає клієнта без жодного способу впоратися, тоді як додавання нового інструменту поруч зі старим є безпечнішим шляхом.

Превентивна психологічна інтервенція. Нарешті, з огляду на те, що стабільність цього профілю значною мірою тримається на уникненні змінних, непередбачуваних обставин, представники цієї групи є потенційно вразливими саме в ситуаціях вимушених, нав'язаних ззовні трансформацій — вимушеної міграції, втрати звичного середовища, різкої зміни життєвих обставин. Це зумовлює доцільність превентивної, а не лише реактивної роботи з цим профілем: психологічну підготовку варто пропонувати заздалегідь, до настання таких змін (наприклад, в умовах запланованої організаційної реструктуризації чи релокації), а не постфактум, коли криза вже настала.

Рекомендації для осіб із «Дисонансним» когнітивно-адаптаційним профілем. Цей профіль є найвразливішим із чотирьох виокремлених груп: саме в ньому зафіксовано найнижчі показники життєстійкості, осмисленості життя, психологічного благополуччя та, зокрема, самосприйняття. Ключовою мішенню психологічної роботи є сама суперечність, що лежить в основі профілю, —

конфлікт між внутрішньою потребою особистості змінюватися й одночасною переконаністю у власній незмінності.

Мотиваційне інтерв'ювання. Найбільш адекватним підходом видається не пряма, директивна зміна переконань, а робота, спеціально орієнтована на цю амбівалентність профілю — зокрема мотиваційне інтерв'ювання. На відміну від директивного консультування, цей підхід передбачає, що психолог не переконує клієнта в необхідності зміни, а допомагає йому самостійно виявити й підсилити вже наявні, власні аргументи на її користь, залишаючись нейтральним щодо самого рішення, — практично це реалізується через відкриті запитання й уважне "відбивання" тих висловлювань клієнта, які звучать як аргументи на користь зміни, без прямого спростування протилежних тверджень.

Робота з переконаннями. Паралельно доцільна структурована робота з конкретними думками, що підтримують переконання особистості про власну незмінність, — спільний пошук з клієнтом фактів із його власного досвіду, що цим думкам суперечать, і поступове формулювання гнучкішої, реалістичнішої альтернативи.

Практики самоспівчуття. Водночас, враховуючи найнижче з усіх чотирьох профілів самосприйняття, притаманне саме цій групі, доцільними є практики самоспівчуття — формування здатності ставитися до власних невдач і недоліків з добротою й розумінням замість самокритики. Це є прямою протидією виявленому дефіциту самоприйняття. Практично це реалізується через короткі вправи на кшталт «паузи самоспівчуття» — усвідомленого визнання власного страждання, розуміння його спільної для всіх людей природи та свідомого звернення до себе з добротою в момент труднощів.

Групова підтримка. Оскільки представники цього профілю демонструють найнижчий серед усіх груп показник пошуку соціальної підтримки як копінг-стратегії, додатковим напрямом роботи є заохочення звернення по підтримку, зокрема через групові терапевтичні формати чи підтримувальні групи. Груповий

формат тут особливо доречний, оскільки сама його структура — коли клієнта запрошують чи скеровують у вже сформовану групу — частково компенсує типову для цього профілю неготовність самостійно шукати підтримку, а можливість побачити інших людей зі схожим внутрішнім конфліктом знижує притаманне цій групі відчуття ізольованості.

Робота над сенсом і цінностями. З огляду на найнижчу осмисленість життя серед усіх чотирьох профілів, доречним доповненням є екзистенційно орієнтована робота. Оскільки людина, яка не бачить сенсу у власному нинішньому стані, має значно менше внутрішньої опори для того, щоб витримувати виснажливий внутрішній конфлікт, фокус такої роботи зміщується з прямого розв'язання самої суперечності на пошук особистісного сенсу навіть у ситуації, коли ця суперечність ще не знята, — психолог досліджує з клієнтом питання про те, що залишається важливим для нього попри внутрішній конфлікт, і чи можна знайти в цьому досвіді певний смисловий ресурс.

Нарешті, з огляду на високу вразливість цього профілю в поєднанні з низькою ймовірністю самостійного звернення по психологічну допомогу — методологічно обґрунтованим є проактивне виявлення представників цієї групи засобами короткого скринінгу (зокрема опитувальника ШКАП).

Рекомендації для осіб із «Виснажливим» когнітивно-адаптаційним профілем. Найвищий рівень мотивації до розвитку тут поєднується зі зниженою задоволеністю теперішнім моментом і результатами вже досягнутого, а також зі зниженою активністю за конструктивними копінг-стратегіями. У зв'язку з цим пряма психоедукація, орієнтована на подальший розвиток, може бути недоцільною, оскільки ризикує посилити вже наявне внутрішнє напруження. Радше можна рекомендувати роботу з прийняттям теперішнього моменту й уже досягнутих результатів. Знижену поведінкову активність цього профілю варто розглядати як можливу ознаку початкового виснаження ресурсу, а не браку мотивації, що має враховуватися при виборі темпу психологічної роботи.

Робота з когнітивними настановами та ціннісне орієнтування. Пряма психоедукація, орієнтована на подальший розвиток чи додаткове стимулювання мотивації, є для цього профілю недоцільною, оскільки ризикує посилити вже наявне внутрішнє напруження. Доречнішими є техніки роботи з імперативними думками на кшталт «я ще недостатньо хороший». . Паралельно доцільним є ціннісне орієнтування — структуроване визначення клієнтом того, що є важливим для нього незалежно від виміру досягнень.

Практики самоспівчуття. Корисною є техніка «паузи самоспівчуття», спрямована на переривання звичного для цієї групи циклу знецінення вже досягнутих результатів: визнання власного труднощі, усвідомлення його спільної природи для багатьох людей і свідоме звернення до себе з добротою.

Увага до ознак вигорання. Знижену поведінкову активність цього профілю доцільно розглядати не як брак мотивації, а як можливий ранній прояв синдрому вигорання.

Документування досягнень. Корисним є структуроване документування вже здобутого — прийом, що спирається на дослідницьку традицію експресивного письма, де клієнт регулярно фіксує конкретні, зокрема дрібні досягнення з акцентом саме на визнання («мені вдалося...»), а не лише на окреслення цілей на майбутнє. Це безпосередньо протидіє характерній для цієї групи схильності знецінювати вже пройдений шлях.

Окрім того, порівняння чотирьох профілів дозволяє вибудувати єдину ієрархію пріоритетності інтервенцій за логікою моделі ступеневої допомоги:

- дисонансний профіль має найвищий пріоритет (інтенсивний супровід);
- виснажливий — помірний пріоритет (профілактика вигорання);
- захисний — довгостроковий пріоритет (готовність до змін);
- гармонійний — підтримувальний формат.

Такий розподіл дозволяє оптимізувати обмежені ресурси психологічних служб. З огляду на різну часову стабільність компонентів профілю, моніторинг

динаміки має враховувати, що мотиваційний компонент підлягає регулярній оцінці (кожні 3–6 місяців) як індикатор прогресу втручання, тоді як зміна когнітивного компонента є рідкісною, глибинною трансформацією світогляду, що фіксується під час повторної комплексної діагностики.

Висновки до розділу 3

Емпіричне дослідження, проведене на вибірці з 392 респондентів, дозволило комплексно перевірити висунуті гіпотези та розкрити системну роль імпліцитних уявлень про інтелект та особистість у подоланні складних життєвих ситуацій (СЖС). Аналіз отриманих результатів дає підстави для таких узагальнювальних висновків.

Розроблено й здійснено первинну психометричну валідизацію авторської методики вивчення інкрементальності імпліцитних уявлень (МВІІУ, Т. О. Гальцева, Р. В. Величко). В основу методики покладено принцип асоціативного тестування: на пілотажній вибірці (N=10) респондентам пред'являлися чотири слова-стимули («Стабільність», «Розвиток», «Стійкість», «Зміна»), на основі отриманих асоціативних полів сформовано стимульний матеріал і визначено алгоритм обчислення показника інкрементальності за формулою I = A/(A+B). Первинна валідизація здійснювалася шляхом зіставлення показників МВІІУ зі стандартизованими шкалами К. Двек; на основній вибірці (N=392) шкала «Інкрементальність» увійшла до кластерного аналізу нарівні зі шкалами Двек, продемонструвавши високу диференціювальну силу ($F=117{,}431$, $p<0{,}001$) — третю за величиною серед усіх семи кластероутворювальних змінних.

За допомогою кластерного аналізу методом k-середніх на семи стандартизованих змінних (дві шкали К. Двек, шкала МВІІУ, чотири шкали методики «Потенціал самозмінювання») виокремлено чотири, а не два,

статистично відмінних типологічних кластери, що спростовує гіпотезу про лінійний континуум «фіксованість — інкрементальність» на користь двовимірної когнітивно-мотиваційної матриці: «Інкрементальний врівноважений» (n=131, 33,4%), «Фіксований інертний» (n=56, 14,3%), «Фіксований потребнісний» (n=117, 29,8%) та «Інкрементальний мотивований» (n=88, 22,4%). Усі сім змінних значущо диференціюють кластери ($p<0,001$ за кожною), при цьому найбільшу диференціювальну силу мають шкали прийняття теорії «збагачуваної» особистості ($F=152,632$) та «Потреба в самозмінах» ($F=136,231$).

Друга емпірична гіпотеза дослідження підтвердилася частково: із восьми копінг-стратегій статистично значущі міжкластерні відмінності зафіксовано лише за трьома — позитивною переоцінкою ($F=34,469$, $p<0,001$), плануванням вирішення проблеми ($F=25,620$, $p<0,001$) та конфронтацією ($F=5,794$, $p<0,001$); за рештою п'яти стратегій (дистанціювання, самоконтроль, пошук соціальної підтримки, прийняття відповідальності, втеча) значущих відмінностей не виявлено. «Інкрементальний врівноважений» профіль демонструє найвищі показники обох конструктивних стратегій (планування — 79,47; позитивна переоцінка — 86,34), тоді як «Фіксований потребнісний» та «Інкрементальний мотивований» профілі — найнижчі.

Підтверджено, що чотири профілі значущо відрізняються за всіма чотирма шкалами толерантності до невизначеності ($p\leq0,047$ і вище). «Фіксований інертний» профіль демонструє найвищу інтолерантність у вибірці (75,88), «Інкрементальний мотивований» — найнижчу (70,42); «Інкрементальний врівноважений» (73,23) і «Фіксований потребнісний» (74,11) посідають проміжні позиції.

Життєстійкість і смисложиттєві орієнтації значущо диференціюють усі чотири профілі ($p<0,001$ за кожною з десяти шкал), проте демонструють нелінійний характер зв'язку з когнітивно-мотиваційною конфігурацією. «Інкрементальний врівноважений» профіль стабільно перевершує решту за

загальною життєстійкістю (79,02) та осмисленістю життя (130,21). Водночас «Фіксований потребнісний» (104,78) та «Інкрементальний мотивований» (106,82) профілі демонструють найнижчі показники осмисленості життя — попри протилежний тип імпліцитних переконань.

6. Психологічне благополуччя значущо диференціює всі чотири профілі за загальним показником та всіма шістьма субшкалами К. Ріфф ($p<0,001$). Установлено стійку ієрархію: «Інкрементальний врівноважений» (355,91), «Фіксований інертний» (321,66), «Інкрементальний мотивований» (313,73), «Фіксований потребнісний» (308,15).

На основі узагальнення результатів гіпотез 1–4 побудовано інтегративну п'ятирівневу модель адаптації особистості до СЖС (когнітивний, мотиваційно-регулятивний, особистісний, поведінковий, результативно-адаптивний рівні) та здійснено змістову психологічну інтерпретацію чотирьох когнітивно-адаптаційних профілів: гармонійного, захисного, дисонансного та виснажливого.

На основі побудованої типології розроблено короткий скринінговий опитувальник «Шкала когнітивно-адаптаційного профілю особистості» (ШКАП), що операціоналізує когнітивний і мотиваційний виміри профілю у восьми оригінальних пунктах (два блоки по чотири, з оберненими пунктами в кожному). Первинна психометрична перевірка на пілотній вибірці ($N=30$) засвідчила прийнятну внутрішню узгодженість обох шкал ($\alpha=0,647$ та $\alpha=0,603$), статистично значущу конвергентну й дискримінантну валідність (найсильніші кореляції — з цільовими референтними шкалами: $r=0,720$ для когнітивної шкали з теорією «нарощуваного» інтелекту, $r=0,653$ для мотиваційної шкали з «Потребою в самозмінах»), високу класифікаційну точність відносно вихідного кластерного рішення (83,3% збігів, к Коена $\approx 0,75$) та відмінну й дуже добру дискримінаційну здатність за результатами ROC-аналізу (AUC=0,873 та 0,817 відповідно, рекомендований поріг ≥ 12).

У процесі психометричної валідизації ШКАП додатково здійснено уточнений аналіз демографічної стійкості когнітивного компонента профілю, тобто імпліцитних уявлень, результати якого становлять самостійну емпіричну знахідку дослідження. Порівняння шкал прийняття теорії «нарощуваного» інтелекту та «збагачуваної» особистості за статтю (t-критерій) на основній вибірці (N=392) не виявило статистично значущих відмінностей за жодною зі шкал ($t(390)=1{,}134$, $p=0{,}257$, $d=0{,}153$ та $t(390)=0{,}650$, $p=0{,}516$, $d=0{,}088$ відповідно, за підтвердженої однорідності дисперсій критерієм Лівеня). Аналогічно, порівняння за віком (однофакторний ANOVA, 5 вікових груп) не виявило значущих відмінностей за жодною зі шкал ($F(4,387)=1{,}262$, $p=0{,}284$, $\eta^2=0{,}013$ та $F(4,387)=2{,}159$, $p=0{,}073$, $\eta^2=0{,}022$ відповідно). Ця закономірність повністю відтворилася й на незалежній пілотній вибірці ШКАП (N=30): статистично значущих вікових відмінностей не виявлено за жодною зі шкал ($F(4,25)=0{,}267$, $p=0{,}897$ та $F(4,25)=0{,}283$, $p=0{,}886$ відповідно). Отримана узгодженість результатів на двох незалежних вибірках емпірично підтверджує демографічну незалежність вимірюваних імпліцитних уявлень і опосередковано підтверджує теоретичне положення про їх глибоку вкоріненість і відносну стабільність.

На основі виявленої типології розроблено диференційовані психологічні рекомендації для кожного з чотирьох профілів.

Здійснена спроба розробити власну класифікацію складних життєвих ситуацій на основі імпліцитних уявлень респондентів дала змогу побудувати трирівневу систему, що охоплює сім змістовних категорій — «Втрата та горе» (66,1%), «Здоров'я та тілесність» (58,7%), «Фінансові та матеріальні труднощі» (52,0%), «Сімейні та міжособистісні конфлікти» (49,2%), «Війна та вимушені зміни середовища» (25,8%), «Психологічна та екзистенційна криза» (20,9%) та «Навчальні та професійні труднощі» (6,6%); вісім критеріїв суб'єктивного розмежування ситуації і СЖС — «Ресурсна недостатність» (41,8%), «Складність/неможливість самостійного вирішення» (35,5%), «Емоційне

навантаження та стрес» (34,2%), «Масштаб впливу на життя» (19,9%), «Негативна валентність» (16,6%), «Тривалість у часі» (12,5%), «Загроза безпеці, здоров'ю, благополуччю» (7,9%) та «Порушення звичного перебігу життя» (7,7%); а також локус визначення складності — зовнішньо-орієнтований (84,4%), суб'єктивно-орієнтований (4,8%) або змішаний (8,7%).

Таким чином, отримані результати не дозволяють трактувати сам тип імпліцитних уявлень як однозначний предиктор успішності чи неуспішності подолання складних життєвих ситуацій. Дослідження засвідчило, що фіксовані імпліцитні уявлення самі по собі не визначають нижчий рівень адаптації: профіль «Фіксований інертний», попри переконаність у незмінності інтелекту й особистісних рис, демонструє високі показники психологічного благополуччя, поступаючись лише профілю з інкрементальними уявленнями. Так само й інкрементальні уявлення не гарантують автоматично вищого рівня адаптації — профіль «Інкрементальний мотивований», попри найбільш виражену віру в можливість розвитку, посідає лише проміжну позицію за показником благополуччя, а профіль «Фіксований потребнісний» демонструє, що саме поєднання високого мотиваційного потенціалу з фіксованим світоглядом, а не самі фіксовані переконання як такі, породжує найглибшу психологічну вразливість. Отже, зв'язок між типом імпліцитних уявлень і психологічним благополуччям виявився не прямим і лінійним, а опосередкованим рівнем узгодженості цих переконань із мотиваційно-регулятивним потенціалом особистості: вирішальне значення має не те, у що людина вірить щодо можливості власних змін, а те, наскільки ця віра (чи її відсутність) перебуває в гармонії з реальною потребою та готовністю до трансформацій. Це узгоджується із сучасними уявленнями психології особистості про те, що адаптивність визначається не змістом окремого переконання, а цілісною конфігурацією когнітивних, мотиваційних та регулятивних характеристик особистості.

ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні здійснено теоретичне узагальнення та запропоновано нове вирішення наукової проблеми ролі імпліцитних уявлень про інтелект та особистість у подоланні складних життєвих ситуацій, що дало підстави для формулювання таких висновків.

1. Здійснено теоретико-методологічний аналіз наукової літератури з проблеми імпліцитних уявлень про інтелект та особистість — від філософських витоків дихотомії «імпліцитне – експліцитне» (М. Полані, Г. Гельмгольц) через клінічні дослідження імпліцитної пам'яті (С. С. Корсаков, П. Жане, З. Фрейд) до сучасної концепції К. С. Двек — та підходів до визначення особистістю складної життєвої ситуації в межах контекстуального, особистісно-центрованого, епізодично-біографічного й цілісного підходів. Уточнено зміст і структуру ключових понять дослідження та обґрунтовано доцільність застосування категорії «імпліцитні уявлення» замість поняття «імпліцитні теорії»: встановлено, що термін «уявлення» точніше відображає феноменологічну природу конструкту — як фрагментарної, гнучкої й здебільшого неусвідомлюваної ментальної репрезентації, — тоді як «теорія» передбачає формалізовану, логічно впорядковану систему знань.

На основі здійсненого аналізу запропоновано власне тлумачення досліджуваного феномену: імпліцитні уявлення розуміються як глибоко вкорінені, індивідуальні, часто неусвідомлювані когнітивні конструкції, які формують особистісне бачення себе, інших людей і світу загалом; вони є частиною внутрішньої системи переконань і впливають на інтерпретацію подій, прийняття рішень, емоційні реакції та поведінкові стратегії особистості. Водночас інкрементальні імпліцитні уявлення розуміються як глибоко особистісні переконання людини про те, що її інтелектуальні, особистісні та поведінкові характеристики є змінними, гнучкими й такими, що підлягають

розвитку, на противагу фіксованим імпліцитним уявленням, згідно з якими ці характеристики є сталими й мало піддаються зміні.

Сформульовано робоче визначення складної життєвої ситуації як суб'єктивно й об'єктивно зумовленого стану взаємодії особистості із середовищем, що виникає внаслідок порушення звичного способу задоволення потреб і характеризується високою невизначеністю, суб'єктивним відчуттям ускладнення та розривом між бажаним і можливим.

2. Розроблено й обґрунтовано п'ятирівневу модель дослідження, що розкриває взаємозв'язки між когнітивним (імпліцитні уявлення про інтелект та особистість), мотиваційно-регулятивним (потенціал самозмінювання), особистісним (толерантність до невизначеності, життєстійкість, смисложиттєві орієнтації), поведінковим (вибір копінг-стратегій) та результативно-адаптивним (психологічне благополуччя) рівнями подолання складних життєвих ситуацій. Рівнева організація моделі узгоджена із загальною тенденцією в психології стресу й копінгу розглядати подолання труднощів як багаторівневу, ієрархічно організовану систему (Е. Скіннер, М. Ціммер-Гембек), що інтегрує ресурсний (С. Хобфолл) та когнітивно-оцінковий (Р. Лазарус, С. Фолкман) рівні аналізу. На основі моделі підібрано комплекс психодіагностичних методик, що забезпечує емпіричне вимірювання кожного з п'яти рівнів.

3. Розроблено авторську методику вивчення інкрементальності імпліцитних уявлень (МВІІУ, Т. О. Гальцева, Р. В. Величко) на основі принципів прямого й ланцюгового асоціативного тестування та здійснено її психометричну валідизацію у два етапи. Внутрішня узгодженість пунктів методики за коефіцієнтом α Кронбаха досягла 0,794. На пілотажному етапі виявлено значущі позитивні зв'язки з обома шкалами К. Двек ($r=0,213–0,235$, $p<0,05$); на повній вибірці ($N=392$) конвергентна валідність підтвердилася частково: значущим виявився зв'язок зі шкалою «збагачуваної» особистості ($\rho=0,134$, $p=0,018$), тоді як зв'язок зі шкалою «нарощуваного» інтелекту статистичної значущості не досяг

(ρ=−0,090, p=0,077). Водночас установлено значущі позитивні зв'язки МВІІУ з інтегральним показником потенціалу самозмінювання (ρ=0,448, p<0,001) та всіма його компонентами, що вказує на спорідненість вимірюваного конструкту з мотиваційно-регулятивним рівнем моделі. Додатковим зовнішнім підтвердженням конвергентної валідності слугували результати незалежного дослідження (Є. О. Павлюк, N=30), яке виявило значущий негативний зв'язок інкрементальності за МВІІУ з інтолерантністю до невизначеності (r=−0,436, p=0,016).

4. За допомогою кластерного аналізу методом k-середніх на семи стандартизованих змінних (шкала прийняття «нарощуваного інтелекту», шкала прийняття «збагачуваної» особистості К. Двек, показник інкрементальності МВІІУ, шкала «Потреба в самозмінах», шкала «Здатність до самозмін», шкала «Віра в можливість самозмін», шкала «Можливість самозмін» методики «Потенціал самозмінювання») емпірично виокремлено чотири статистично відмінні типологічні кластери, що виходять за межі лінійної дихотомії «фіксованість – інкрементальність» і утворюють двовимірну когнітивно-мотиваційну конфігурацію: «Інкрементальний врівноважений» (Кластер 1, n=131), «Фіксований інертний» (Кластер 2, n=56), «Фіксований потребнісний» (Кластер 3, n=117) та «Інкрементальний мотивований» (Кластер 4, n=88). Порівняльний аналіз засвідчив статистично значущі відмінності між кластерами за трьома з восьми копінг-стратегій (планування, позитивна переоцінка, конфронтація; усі p<0,001), за всіма чотирма шкалами толерантності до невизначеності (p≤0,047), за всіма шкалами життєстійкості й смисложиттєвих орієнтацій (p<0,001) та за всіма шкалами психологічного благополуччя (p<0,001).

5. Узагальнення результатів емпіричної перевірки гіпотез 1–4 дало змогу побудувати емпірично верифіковану інтегративну модель адаптації особистості в умовах складних життєвих ситуацій. На основі цієї моделі здійснено моделювання чотирьох цілісних когнітивно-адаптаційних профілів особистості,

кожен з яких демонструє власну, внутрішньо узгоджену конфігурацію на когнітивному, мотиваційному, особистісному, поведінковому та результативному рівнях: гармонійний, захисний, дисонансний та виснажливий когнітивно-адаптаційні профілі. На основі побудованої типології розроблено короткий скринінговий опитувальник «Шкала когнітивно-адаптаційного профілю особистості» (ШКАП), що операціоналізує когнітивну й мотиваційну осі профілю у восьми оригінальних пунктах (два блоки по чотири). Первинна психометрична перевірка на пілотній вибірці (N=30) засвідчила прийнятну внутрішню узгодженість обох шкал (α=0,647 та 0,603), статистично значущу конвергентну й дискримінантну валідність (r=0,720 і 0,653 із цільовими референтними шкалами), високу класифікаційну точність відносно вихідного кластерного рішення (83,3% збігів, κ Коена≈0,75) та відмінну й дуже добру дискримінаційну здатність за ROC-аналізом (AUC=0,873 та 0,817, рекомендований поріг ≥12).

6. На основі виявлених когнітивно-адаптаційних профілів розроблено диференційовані практичні рекомендації для кожного з них.

Для осіб із Гармонійним профілем, що демонструють найвищі показники за всіма критеріями адаптивності, доцільною визнано переважно підтримувальну, а не корекційну стратегію супроводу — з опорою на наявний психологічний ресурс, залученням таких осіб як менторів чи напарників для представників інших профілів, водночас з увагою до ризику надмірного покладання на контроль і раціональне планування в ситуаціях, що об'єктивно не піддаються контролю, де допомога має спрямовуватися радше на прийняття меж власного впливу.

Для осіб із Захисним профілем, для яких пріоритетною мішенню є не переконання чи мотивація, а найнижча серед усіх профілів толерантність до невизначеності, рекомендовано поступове, дозоване залучення до ситуацій контрольованої новизни та розширення наявного копінг-репертуару, з

урахуванням підвищеної вразливості цього профілю в ситуаціях вимушених, непередбачуваних трансформацій.

Для осіб із Дисонансним профілем, визначеним як найвразливіша й пріоритетна для психологічного супроводу група (найнижчі показники життєстійкості, осмисленості життя, психологічного благополуччя й самосприйняття), головною мішенню роботи обґрунтовано підтримку самоприйняття та заохочення звернення по соціальну підтримку, а з огляду на низьку ймовірність самостійного звернення по допомогу рекомендовано проактивне виявлення представників цього профілю засобами короткого скринінгу.

Для осіб із Виснажливим профілем, де найвища мотивація до розвитку поєднується зі зниженою задоволеністю теперішнім моментом і результатами вже досягнутого, а також зі зниженою активністю за конструктивними копінг-стратегіями, рекомендовано роботу з прийняттям теперішнього моменту й уже досягнутих результатів та поступове, необтяжливе відновлення проблемно-орієнтованого копінгу, розглядаючи знижену поведінкову активність як можливу ознаку початкового виснаження ресурсу, а не браку мотивації.

Порівняння розроблених рекомендацій дало підстави обґрунтувати орієнтовну ієрархію пріоритетності психологічного втручання за логікою моделі ступеневої допомоги: найвищий пріоритет (інтенсивний супровід) — для Дисонансного профілю, помірний пріоритет (профілактика вигорання) — для Виснажливого профілю, довгостроковий пріоритет (поступова робота з готовністю до змін) — для Захисного профілю, підтримувальний формат — для Гармонійного профілю, що створює підстави для оптимізації розподілу обмежених ресурсів психологічних служб.

7. Здійснена спроба розробити власну класифікацію складних життєвих ситуацій на основі імпліцитних уявлень респондентів дала змогу побудувати трирівневу систему, що охоплює сім змістовних категорій — «Втрата та горе»

(66,1%), «Здоров'я та тілесність» (58,7%), «Фінансові та матеріальні труднощі» (52,0%), «Сімейні та міжособистісні конфлікти» (49,2%), «Війна та вимушені зміни середовища» (25,8%), «Психологічна та екзистенційна криза» (20,9%) та «Навчальні та професійні труднощі» (6,6%); вісім критеріїв суб'єктивного розмежування ситуації і СЖС — «Ресурсна недостатність» (41,8%), «Складність/неможливість самостійного вирішення» (35,5%), «Емоційне навантаження та стрес» (34,2%), «Масштаб впливу на життя» (19,9%), «Негативна валентність» (16,6%), «Тривалість у часі» (12,5%), «Загроза безпеці, здоров'ю, благополуччю» (7,9%) та «Порушення звичного перебігу життя» (7,7%); а також локус визначення складності — зовнішньо-орієнтований (84,4%), суб'єктивно-орієнтований (4,8%) або змішаний (8,7%).

8. Уточнено дані про відсутність статистично значущого впливу статі та віку на прийняття теорії «нарощуваного» інтелекту та теорії «збагачуваної» особистості, що емпірично підтверджує теоретичне положення про глибоку вкоріненість і відносну демографічну незалежність імпліцитних уявлень.

Порівняння за статтю (t-критерій для незалежних вибірок, N=392) не виявило статистично значущих відмінностей за жодною зі шкал: шкала «нарощуваного» інтелекту ($t(390)=1,134$; $p=0,257$; $d=0,153$) та шкала «збагачуваної» особистості ($t(390)=0,650$; $p=0,516$; $d=0,088$), за підтвердженої однорідності дисперсій критерієм Лівеня ($p=0,170$ та $p=0,215$ відповідно). Порівняння за віком (однофакторний ANOVA, 5 вікових груп) так само не виявило значущих відмінностей: шкала «нарощуваного» інтелекту ($F(4,387)=1,262$; $p=0,284$; $\eta^2=0,013$) та шкала «збагачуваної» особистості ($F(4,387)=2,159$; $p=0,073$; $\eta^2=0,022$), за підтвердженої однорідності дисперсій ($p=0,947$ та $p=0,778$). Ця закономірність повністю відтворилася на незалежній пілотній вибірці ШКАП (N=30): статистично значущих вікових відмінностей не виявлено за жодною зі шкал ($F(4,25)=0,267$; $p=0,897$ та $F(4,25)=0,283$; $p=0,886$), за підтвердженої однорідності дисперсій ($p=0,515$ та $p=0,929$). Отримана

узгодженість результатів на двох незалежних вибірках підтверджує теоретичне положення: якби імпліцитні уявлення були ситуативним, поверховим станом, слід було б очікувати їхньої систематичної варіації принаймні за віком (унаслідок накопичення життєвого досвіду) — проте такої закономірності не виявлено на жодній з вибірок, що засвідчує глибоку вкоріненість і відносну демографічну стійкість когнітивного компонента імпліцитних уявлень.

Таким чином, отримані результати не дозволяють трактувати сам тип імпліцитних уявлень як однозначний предиктор успішності чи неуспішності подолання складних життєвих ситуацій. Дослідження засвідчило, що фіксовані імпліцитні уявлення самі по собі не визначають нижчий рівень адаптації: профіль «Фіксований інертний», попри переконаність у незмінності інтелекту й особистісних рис, демонструє високі показники психологічного благополуччя, поступаючись лише профілю з інкрементальними уявленнями. Так само й інкрементальні уявлення не гарантують автоматично вищого рівня адаптації — профіль «Інкрементальний мотивований», попри найбільш виражену віру в можливість розвитку, посідає лише проміжну позицію за показником благополуччя, а профіль «Фіксований потребнісний» демонструє, що саме поєднання високого мотиваційного потенціалу з фіксованим світоглядом, а не самі фіксовані переконання як такі, породжує найглибшу психологічну вразливість. Отже, зв'язок між типом імпліцитних уявлень і психологічним благополуччям виявився не прямим і лінійним, а опосередкованим рівнем узгодженості цих переконань із мотиваційно-регулятивним потенціалом особистості: вирішальне значення має не те, у що людина вірить щодо можливості власних змін, а те, наскільки ця віра (чи її відсутність) перебуває в гармонії з реальною потребою та готовністю до трансформацій. Це узгоджується із сучасними уявленнями психології особистості про те, що адаптивність визначається не змістом окремого переконання, а цілісною конфігурацією когнітивних, мотиваційних та регулятивних характеристик особистості.

Отримані результати мають практичне значення у консультативній та психотерапевтичній діяльності психолога, зокрема для диференційованого підходу до психологічної допомоги залежно від когнітивно-адаптаційного профілю клієнта. Результати можуть бути використані при підготовці та проведенні тренінгів особистісного зростання, психоедукаційних програм та тренінгів життєстійкості; при прогнозуванні поведінки особистості в критичних та екстремальних ситуаціях; для розробки індивідуальних програм психологічної реабілітації осіб, які перебувають у складних життєвих ситуаціях, зокрема учасників бойових дій, внутрішньо переміщених осіб та осіб із травматичним досвідом.

Розроблена авторська методика вивчення інкрементальності імпліцитних уявлень (МВІІУ) збагачує український психодіагностичний простір й може використовуватися психологами-практиками та дослідниками як компактний асоціативний інструмент діагностики імпліцитної спрямованості переконань особистості.

Розроблений короткий скринінговий опитувальник когнітивно-адаптаційного профілю особистості (ШКАП) може використовуватися як інструмент швидкої попередньої психологічної типізації в умовах обмеженого часу, зокрема в кризових центрах, службах психологічної підтримки та на телефонах довіри. Емпірично підтверджена відсутність значущого впливу статі та віку на вимірювані ШКАП конструкти додатково підтверджує придатність інструменту для застосування в демографічно різноманітних групах клієнтів. Виокремлені когнітивно-адаптаційні профілі можуть слугувати операціоналізованим критерієм оцінки ефективності психологічних інтервенцій — через фіксацію зміщення клієнта до Гармонійного профілю до і після психокорекційного курсу, а розроблена диференційована ієрархія пріоритетності супроводу — основою для розподілу обмежених ресурсів психологічних служб.

Результати дослідження мають прикладний потенціал в організаційній психології (попереднє оцінювання когнітивно-адаптаційного профілю персоналу професій підвищеного ризику перед направленням у стресогенні умови) та в освітньому консультуванні (робота зі студентами, які демонструють екстернальний локус контролю та уникаючий копінг в умовах академічного стресу).

Матеріали дослідження можуть бути використані у навчальному процесі закладів вищої освіти при викладанні дисциплін «Психологічне консультування», «Психологія особистості», «Когнітивна психологія», «Психологія діяльності в особливих умовах», а також при проведенні тренінгів, практичних занять і факультативів психологічного спрямування.

Отже, мету дослідження досягнуто, поставлені завдання виконано, концептуальну гіпотезу про те, що імпліцитні уявлення про інтелект та особистість опосередковують процес подолання особистістю складних життєвих ситуацій і, у поєднанні з потенціалом самозмінювання, утворюють якісно відмінні типологічні профілі, пов'язані з характером копінг-стратегій та психологічним благополуччям як інтегральним індикатором адаптивності, — підтверджено емпірично.

Перспективами подальших наукових досліджень є:

1) ретестова валідизація опитувальника ШКАП. Розроблений у межах дослідження скринінговий інструмент потребує повторного дослідження на більшій вибірці з перевіркою внутрішньої узгодженості пунктів (α Кронбаха), конструктної валідності (зіставлення з повною батареєю методик, застосованою в цьому дослідженні) та встановлення оптимальних порогових значень за допомогою ROC-аналізу;

2) кроскультурне дослідження ролі імпліцитних уявлень у подоланні складних життєвих ситуацій. У цьому дослідженні розподіл показника інкрементальності виявився зміщеним у бік інкрементального та амбівалентного

полюсів: інкрементальний профіль об'єднав 56,4 % вибірки, а серед описаних у категорій розподілу показника МВІІУ переважна більшість респондентів (67,9 %) демонструє амбівалентний, а не полярно фіксований чи полярно інкрементальний тип уявлень. Оскільки вибірку становили здебільшого українські респонденти в умовах тривалої соціальної нестабільності воєнного часу, залишається відкритим питання, чи є таке зміщення наслідком актуального історичного контексту (підвищена потреба в переконанні щодо можливості змін як ресурсу подолання), чи стійкою міжкультурною закономірністю. Порівняльне дослідження на вибірках з інших культурних контекстів (як мирних, так і таких, що переживають суспільні кризи) дозволило б розрізнити ці два пояснення та встановити межі узагальнюваності виявленої моделі;

3) розробка та експериментальна перевірка психокорекційної програми (за схемою «до – після» на основі отриманих результатів для кожного з чотирьох когнітивно-адаптаційних профілів, оскільки цьому дослідженню притаманний кореляційно-типологічний, а не експериментальний дизайн;

4) перевірка медіаторної ролі потенціалу самозмінювання. Встановлений у цьому дослідженні тісний зв'язок між імпліцитними уявленнями та потенціалом самозмінювання (когнітивним і мотиваційно-регулятивним рівнями моделі) дає підстави для окремої перевірки того, чи є потенціал самозмінювання статистичним медіатором зв'язку між профілем імпліцитних уявлень і показниками результативно-адаптивного рівня (копінг-стратегіями, життєстійкістю, смисложиттєвими орієнтаціями), що потребує застосування методів медіаційного аналізу на лонгітюдних або експериментальних даних.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Амінєва Я. Р. Емоційна стійкість особистості як одна з детермінант ефективного подолання складних життєвих ситуацій. Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Педагогіка і психологія. 2012. № 20(18). С. 10–14.

2. Андрєєва Я. Ф., Литовченко Н. Ф. Психологічні особливості конфліктності у юнацькому віці. Психологічний часопис. 2019. № 1. С. 9–21.

3. Аршава І. Ф., Носенко Е. Л. Аспекти імпліцитної діагностики емоційної стійкості людини. Дніпро : Вид-во ДНУ, 2008. 468 с.

4. Аршава І. Ф., Салюк М. А. Імпліцитні теорії інтелекту та особистості як предиктори психологічного благополуччя і оптимізму. Journal of Psychology Research. 2019. Т. 3, № 4. С. 1–10. URL: https://psyresearches.dp.ua/index.php/journal/article/view/43/41

5. Аршава І. Ф., Салюк М. А. Особливості взаємозв'язку імпліцитних теорій інтелекту та особистості з копінг-стратегіями. Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права. 2022. № 1. С. 34–40. DOI: https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2022.1.5

6. Бабій Н. Особливості етнопсихологічних уявлень дітей старшого дошкільного віку. Освіта і регіони. 2011. № 2. С. 253.

7. Барко В. Д., Кирієнко Л. А. Розроблення україномовного опитувальника толерантності до невизначеності для використання в національній поліції України. Наука і правоохорона. 2019. № 2 (44). С. 223–236.

8. Батраченко І. Г., Зубковський Д. Г., Кіселевський О. В. Теоретико-методологічні засади дослідження суббіографічної часової перспективи українців в масштабі поточного десятиліття. Journal of Psychology Research. 2025. Vol. 31(14). С. 43–61. DOI: 10.15421/103103

9. Батраченко І. Г., Зубковський Д. Г., Кіселевський О. В. Теоретико-методологічні засади дослідження суббіографічної часової перспективи українців в масштабі поточного десятиліття. Journal of Psychology Research. 2025. Т. 31, № 14. С. 43–61. DOI: https://doi.org/10.15421/103103

10. Батраченко І. Г., Кваша А. О. Імпліцитні теорії штучного інтелекту як проблемне поле психологічних досліджень. Habitus. 2025. № 78. Ч. 1. С. 44–50. DOI: https://doi.org/10.32782/hbts.78.1.7

11. Батраченко І. Г., Панфілова Г. Б., Склянська О. В. Розширення життєвої антиципації особистості як ресурс психологічної допомоги в умовах війни. Галицький економічний вісник. 2022. № 4 (77). С. 138–144. DOI: https://doi.org/10.32782/2709-3093/2022.4/18

12. Батраченко І. Г., Сурякова М. В., Учитель І. Б. Динаміка життєвої антиципації молоді в умовах мирного часу та війни. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота. 2022. № 1 (50). С. 343–348. DOI: https://doi.org/10.32782/2663-5208.2022.41.53

13. Батраченко І. Г., Ткаченко Н. В., Донець О. І. Особисті імпліцитні теорії української молоді як адаптаційний ресурс в умовах війни: експлікація та реконструкція. Габітус. 2025. Випуск 80. С. 77–84. DOI: https://doi.org/10.32782/hbts.80.14

14. Бех І. Д. Від волі до особистості. Київ : Україна Віта, 1995. С. 14–15.

15. Бунас А. А. Прогностична компетентність майбутніх практичних психологів: теоретико-методичні засади формування : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2020.

16. Ващенко І., Ананова І. Особистість і життєві ситуації у концептуальному просторі психологічної науки. Проблеми сучасної психології. 2019. № 46. С. 59–87.

17. Гальцева Т. О. Психологічні засади навчальної самоефективності дорослого. Journal of Psychology Research. 2024. Vol. 30(13). С. 40–50 . DOI: 10.15421/103003

18. Гальцева Т. О., Величко Р. В. Конструювання методики вивчення інкрементужності імпліцитних уявлень: потенціал асоціативного тестування в емпіричному дослідженні. Психологія та соціальна робота. 2025. Вип. 1. С. 63–74. DOI: https://doi.org/10.32782/2707-0409.2025.1.6

19. Горбунова В. В. Проблеми дослідження імпліцитних теорій. Social Psychology. 2008. № 4 (30). С. 17–28. URL: https://eprints.zu.edu.ua/4034/1/16.pdf

20. Гуляєва К. В. Вплив війни в Україні на уявлення про сенс життя в період молодості : магістерська робота / наук. кер. В. М. Чернобровкін ; Нац. ун-т «Києво-Могилянська академія». Київ, 2025. 87 с.

21. Донець О. І., Скнар Ю. Є., Скнар І. В. Особливості мотиваційної сфери студентів технічних спеціальностей з різними рівнями психологічного благополуччя. Збірник наукових праць. 2025. № 2 (67). С. 94–112.

22. Донець О. І., Чупілка М. А. Особливості психоемоційних станів українських вимушених мігрантів з різними рівнями адаптованості у Великій Британії на другому році повномасштабного вторгнення. Journal of Psychology Research. 2024. Vol. 30, iss. 13. С. 129–137. DOI: https://doi.org/10.15421/103011

23. Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України. Офіційний вебсайт. URL: https://naps.gov.ua/ua/press/about_us/3562/

24. Казанжи М. Й., Ганічева А. Є. Значення цінностей професійної сфери особистості у вираженості її потенціалу самозмінювання. Габітус. 2023. Вип. 47. С. 19–24. DOI: https://doi.org/10.32782/2663-5208.2023.47.19

25. Карпенко В. В. Системний підхід в психології. Актуальні проблеми психології. 2013. Вип. 18, ч. 12. С. 112–117.

26. Карсканова С. В. Опитувальник «Шкали психологічного благополуччя» К. Ріфф: процес та результати адаптації. Практична психологія та соціальна робота. 2011. № 1. С. 1–10.

27. Коваленкова А. А. Специфічні особливості складних життєвих ситуацій. Проблеми гуманітарних наук. Психологія. 2023. Вип. 51. С. 59–65.

28. Коваленкова А. Теоретичний аналіз проблеми визначення складної життєвої ситуації та її характерні особливості. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 12 : Психологічні науки. 2023. Вип. 21 (66). С. 26–37.

29. Коваленкова А. А. Теоретичний аналіз проблеми визначення складної життєвої ситуації та її характерні особливості. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 12. Психологічні науки. 2023. Вип. 21(66). С. 26–37.

30. Ковальчук О. С. Багатовимірна структура психологічного благополуччя особистості у контексті імпліцитних теорій та практики психологічного консультування. Наукові перспективи. 2026. № 5(71). С. 2757–2771. DOI: https://doi.org/10.52058/2708-7530-2026-5(71)-2757-2771

31. Кокун О. М. Життєстійкість і резильєнтність людини в сучасному світі: теорія, дослідження, практика : монографія. Київ : Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2025. 214 с.

32. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / під ред. Л. М. Проколієнко ; упоряд. В. В. Андрієвська, Г. О. Балл, О. Т. Губко, О. В. Проскура. Київ : Радянська школа, 1989. 608 с.

33. Курова А. В. Психологічне благополуччя як емпіричний гарант психологічного здоров'я молоді в умовах невизначеності. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Психологія. 2022. Том 33(72), № 4. С. 31–36.

34. Курова А. В. Психологічні особливості емоційності, агресивності та суб'єктивного контролю молоді в умовах невизначеності. Проблеми сучасної

психології. 2022. Вип. 1 (24). С. 53–60. DOI: https://doi.org/10.26661/2310-4368/2022-1-6

35. Кутовий К. П. Результати перевірки прогностичної валідності комп'ютерної моделі імпліцитної діагностики емоційної стійкості людини за особистісними характеристиками. *Вісник ДНУ. Серія : Педагогіка і психологія*. 2012. Т. 20, вип. 18, № 9/1. С.95-101.

36. Лазор К. П. Роль імпліцитної теорії лідерства для побудови іміджу політичного лідера. Науковий журнал «Психологія та соціальна робота». Одеса : Астропринт, 2020. Вип. 2 (52). С. 95–109. URL: https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/3355e5ad-f729-4293-88bf-26315b5a7db9/content

37. Матейко Н. М. Емпіричне дослідження життєстійкості військових в умовах бойових дій. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Психологія. 2022. Вип. 2. С. 90–94. DOI: https://doi.org/10.32782/psy-visnyk/2022.2.18

38. Мозгова Г. П. Складні життєві ситуації у професійній діяльності: психологічна сутність та критерії ідентифікації. Журнал «Перспективи та інновації науки». 2025. № 9(55). С. 701–712.

39. Особистісні детермінанти еколого-орієнтованої життєдіяльності : монографія / Ю. М. Швалб, О. Л. Вернік, О. О. Вовчик-Блакитна, О. В. Рудоміно-Дусятська [та ін.] ; за ред. Ю. М. Швалба. Київ : Ін-т психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2017. 256 с. НАПН України, 2018. – 330 с.

40. Остапенко Я. В. Особливості прийняття рішень в умовах економічної та політичної нестабільності : кваліфікаційна робота магістра : 053 Психологія / наук. кер. Л. М. Прісняков а ; Дніпровський гуманітарний університет. Дніпро, 2024. 117 с.

41. Павлюк Є. О. Роль імпліцитних уявлень особистості у сприйнятті невизначеності : курсова робота ; спец. 053 «Психологія» / Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара. Дніпро, 2026. 41 с.

42. Панок В. Г. Прикладна психологія. Теоретичні проблеми : монографія. Київ : Ніка-Центр, 2017. 188 с.

43. Предко В. Складна життєва ситуація як провідна умова формування життєстійкості особистості. Теоретичні і прикладні проблеми психології. 2021. № 54(1). С. 74–99. https://doi.org/10.33216/2219-2654-2021-54-1-74-99

44. Предко Д. Є., Ларін Д. І. Релігійна віра як чинник подолання критичних життєвих ситуацій. Психологічний часопис. 2017. № 4(8). С. 76–86.

45. Психологічний словник / за ред. В. І. Войтка. Київ : Вища шк., 1982. 216 с. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=ukr0001375

46. Рисинець Т. П., Потоцька І. С., Лойко Л. С. Психологічний аналіз категорій життєвої ситуації та складної життєвої ситуації. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки. 2016. Вип. 1, т. 2. С. 69–73.

47. Роменець В. А., Маноха І. П. Історія психології XX століття : навч. посіб. для студентів ВНЗ / вступ. ст.: В. О. Татенко, Т. М. Титаренко. Вид. 3-тє. Київ : Либідь, 2017. 1053 с.

48. Салюк М., Тарасюк Х. Роль імпліцитних теорій у забезпеченні психічної саморегуляції діяльності та адаптаційного потенціалу особистості. Молодий вчений. 2020. № 12 (88). С. 288–292. DOI: https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-12-88-57.

49. Сергєєнкова О. П., Столярчук О. А., Коханова О. П., Пасєка О. В. Загальна психологія : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2012. 296 с.

50. Словник психологічних термінів = Dictionary of psychological terms / упоряд. А. В. Зінченко. Вінниця : Твори, 2020. 51 с.

51. Татенко В. Методологія суб'єктно-вчинкового підходу: соціально-психологічний вимір : монографія. Київ : Міленіум, 2017. 184 с.

52. Титаренко Т. М. Життєвий світ особистості: у межах і за межами буденності. Київ : Либідь, 2003. С. 304.

53. Титаренко Т. М. Криза життєва. Енциклопедія Сучасної України. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2014.

54. Ткаченко Н. В. Психологічні особливості копінг-стратегій здобувачів вищої освіти з різними рівнями емоційного інтелекту як чинники їх соціального благополуччя. Journal of Psychology Research. 2024. Vol. 30(13). С. 101–114. DOI: 10.15421/103009

55. Ткаченко Н. В. Зв'язок стресостійкості з емоційним інтелектом у практикуючих психологів. Journal of Psychology Research. 2023. Т. 29, № 12. С. 71–78. DOI: https://doi.org/10.15421/102910

56. Фройд З. Я та Воно. Філософія: хрестоматія (від витоків до сьогодення) : навч. посіб. / за ред. Л. В. Губерського. Київ : Знання, 2009.

57. Хергенхан Б. Р. Введення в історію психології. Київ : Видавництво «Основи», 2009. 727 с.

58. Цибенко Д. С. Домінуючі установки особистості та їх вплив на успіх у діяльності : курсова робота. Національний медичний університет імені О. О. Богомольця. Київ, 2018.

59. Швалб Ю. М. Особистісні детермінанти еколого-орієнтованої життєдіяльності : монографія. Київ, 2018.

60. Швалб Ю. М. Психологічна структура складних життєвих обставин. Особистість як суб'єкт подолання кризових ситуацій. Психологічна теорія і практика : монографія. Суми : Вид-во СумДПУ, 2015. С. 19–39.

61. Шинкарюк А. І. Експериментальне дослідження мотиваційної динаміки за психомоторними діями в науковій школі К. Левіна. Проблеми сучасної психології. 2011. № 14. С. 279–287.

62. Шульц Д. П., Шульц С. Е. Історія сучасної психології : пер. з англ. Львів : Видавництво «Астролябія», 2002. 528 с.

63. APA Dictionary of Psychology / ed. G. R. VandenBos. 2nd ed. American Psychological Association, 2015. 1204 p. URL: https://www.jstor.org/stable/j.ctv1chrw2d

64. Argyle M., Furnham A., Graham J. Social situations. Cambridge : Cambridge University Press, 1981. 433 p.

65. Asch S. E. Forming impressions of personality. The Journal of Abnormal and Social Psychology. 1946. Vol. 41, № 3. P. 258–290. DOI: https://doi.org/10.1037/h0055756.

66. Bain A. Elements of Psychology. New York : D. Appleton and Company, 1876. 348 p.

67. Bargh J. A., Pietromonaco P. Automatic information processing and social perception: The influence of trait information presented outside of conscious awareness on impression formation. Journal of Personality and Social Psychology. 1982. Vol. 43, № 3. P. 437–449.

68. Beech A., Fisher D., Ward T. Sexual murderers' implicit theories. Journal of Interpersonal Violence. 2005. Vol. 20, № 11. P. 1366–1389. DOI: https://doi.org/10.1177/0886260505278712.

69. Beer J. S. Implicit self-theories of shyness. Journal of Personality and Social Psychology. 2002. Vol. 83, № 4. P. 1009–1024.

70. Berkeley G. A Treatise Concerning the Principles of Human Knowledge. London : Printed by Aaron Woodward, for Benjamin Tooke, 1710. 215 p.

71. Bruner J., Tagiuri R. The perception of people. Handbook of Social Psychology / ed. by G. Lindzey. Cambridge : Addison-Wesley, 1954. Vol. 2. P. 624–654.

72. Buhler C. M., Massarik F., Bugental J. F. T. The course of human life; a study of goals in the humanistic perspective. New York : Springer Pub. Co., 1968. 448 p.

73. Burlakova I., Piletska L., Kornienko V., Oksiutovych M., Kondes T., Okhromiy H., Donets O. Junior athletes' emotional intelligence in the context of adaptability to changed conditions of learning and training activities. Journal of Physical Education and Sport. 2025. Vol. 25, iss. 9. P. 1813–1820. DOI: https://doi.org/10.7752/jpes.2025.09202

74. Burnette J. L. Implicit theories of body weight: entity beliefs can weigh you down. Personality and Social Psychology Bulletin. 2010. Vol. 36, № 3. P. 410–422. DOI: https://doi.org/10.1177/0146167209359768.

75. Canter D. The Psychology of Place. London : The Architectural Press, 1977. 208 p.

76. Chiu C.-y., Hong Y.-y., Dweck C. S. Lay dispositionism and implicit theories of personality. Journal of Personality and Social Psychology. 1997. Vol. 73, № 1. P. 19–30. DOI: https://doi.org/10.1037/0022-3514.73.1.19.

77. Church A. T., Katigbak M. S., Del Prado A. M., Ortiz F. A., Mastor K. A., Harumi Y., Tanaka-Matsumi J., De Jesús Vargas-Flores J., Ibáñez-reyes J., White F. A., Miramontes L. G., Reyes J. A. S., Cabrera H. F. Implicit theories and self-perceptions of traitedness across cultures: Toward Integration of Cultural and Trait Psychology Perspectives. Journal of Cross-Cultural Psychology. 2006. Vol. 37, № 6. P. 694–716. DOI: https://doi.org/10.1177/0022022106292078.

78. Claparede E. Recognition and "me-ness". Organization and pathology of thought / ed. D. Rapaport ; trans. E. Rapaport. Columbia University Press, 1951. P. 58–75.

79. Clore G. L. Why emotions are never unconscious. The nature of emotion: Fundamental questions / ed. by P. Ekman, R. J. Davidson. Oxford University Press, 1994. P. 285–290.

80. Colman A. M. A Dictionary of Psychology. Oxford University Press, 2015. 883 p. URL: https://www.oxfordreference.com/display/10.1093/acref/9780199657681.001.0001/acref-9780199657681

81. Cronbach L. J. Processes affecting scores on "understanding of others" and "assumed similarity." Psychological Bulletin. 1955. Vol. 52, № 3. P. 177–193. DOI: https://doi.org/10.1037/h0044919.

82. Cury F., Elliot A. J., Da Fonseca D., Moller A. C. The social-cognitive model of achievement motivation and the 2 × 2 achievement goal framework. Journal of Personality and Social Psychology. 2006. Vol. 90, № 4. P. 666–679. DOI: https://doi.org/10.1037/0022-3514.90.4.666.

83. Dorfman J., Shames V. A., Kihlstrom J. F. Intuition, incubation, and insight: Implicit cognition in problem-solving. Implicit cognition / ed. by G. Underwood. Oxford University Press, 1996. P. 257–296.

84. Dweck C. S., Leggett E. L. A social-cognitive approach to motivation and personality. Psychological Review. 1988. Vol. 95, № 2. P. 256–273. DOI: https://doi.org/10.1037/0033-295X.95.2.256.

85. Dweck C. S. Mindset: The New Psychology of Success. New York : Ballantine Books, 2006. 288 p.

86. Dweck C. S. Self-theories: Their role in motivation, personality, and development. Philadelphia, PA : Psychology Press, 1999. 195 p.

87. Dweck C. S. Self-theories: Their role in motivation, personality and development. New York : Psychology Press, 2000. 220 p.

88. Ebbinghaus H. Über das Gedächtnis : Untersuchungen zur experimentellen Psychologie. Leipzig : Duncker & Humblot, 1885. 169 S.

89. Eich J. E. Memory for unattended events: Remembering with and without awareness. Memory & Cognition. 1984. Vol. 12, № 2. P. 105–111.

90. Ellenberger H. F. The Discovery of the Unconscious: The History and Evolution of Dynamic Psychiatry. Basic Books, 1970. P. 209–210.

91. Environmental Interaction : Psychological Approaches to our Physical Surroundings / ed. by D. H. Carson. New York : International Universities Press, 1976. 374 p.

92. Erdley C. A., Dweck C. S. Children's implicit personality theories as predictors of their social judgments. Child Development. 1993. Vol. 64, № 3. P. 863–878. DOI: https://doi.org/10.2307/1131223.

93. Freud S., Breuer J. Studies on hysteria / trans. J. Strachey. Avon Books, 1966.

94. Frost B. C., Koopmann J., Greenwald A. G., Smith M. A. Implicit and explicit personality: A test of a channeling hypothesis for aggressive behavior. Journal of Applied Psychology. 2007. Vol. 92, no. 2. P. 486–495. DOI: https://doi.org/10.1037/0021-9010.92.2.486

95. Furnham A. Lay theories: Everyday understanding of problems in the social sciences. New York : Pergamon, 1988. 323 p.

96. Goffman E. The Presentation of Self in Everyday Life. New York : Anchor Books, 1959. 259 p.

97. Graf P., Schacter D. L. Implicit and explicit memory for new associations in normal and amnesic subjects. Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory, and Cognition. 1985. Vol. 11, № 3. P. 501–518. DOI: https://doi.org/10.1037/0278-7393.11.3.501.

98. Greenwald A. G., Banaji M. R. Implicit social cognition: Attitudes, self-esteem, and stereotypes. Psychological Review. 1995. Vol. 102, № 1. P. 4–27.

99. Greenwald A. G., Banaji M. R., Rudman L. A., Nosek B. A., Farnham S. D. Implicit social cognition: Attitudes, self-esteem, and stereotypes. Psychological

Review. 2002. Vol. 109, no. 1. P. 1–26. DOI: https://doi.org/10.1037/0033-295X.109.1.1

100. Haidt J. The emotional dog and its rational tail: A social intuitionist approach to moral judgment. Psychological Review. 2001. Vol. 108, no. 4. P. 814–834. DOI: https://doi.org/10.1037/0033-295X.108.4.814

101. Halian I., Kurova A., Popovych I., Halian H., Okhromii H., Shevchenko N. Emotional stability as a component in future professionals' psychological well-being. Amazonia Investiga. 2022. Vol. 11, iss. 51. P. 183–196. DOI: https://doi.org/10.34069/AI/2022.51.03.17

102. Hall S. S. Implicit theories of the marital institution. Marriage & Family Review. 2012. Vol. 48, № 1. P. 1–19.

103. Hartley D. Observations on Man, his Frame, his Duty, and his Expectations. London : Printed by S. Richardson, for Leake and Frederick, 1749. 2 vols.

104. Haselhuhn M. P., Schweitzer M. E., Wood A. M. How Implicit Beliefs Influence Trust Recovery. Psychological Science. 2010. Vol. 21, № 5. P. 645–648. DOI: https://doi.org/10.1177/0956797610366627.

105. Heckhausen H. Achievement motivation and its constructs: A cognitive model. Motivation and Emotion. 1977. Vol. 1, № 4. P. 283–329.

106. Heider F. The psychology of interpersonal relations. New York : John Wiley and Sons, Inc., 1958. 322 p.

107. Heider F. The Psychology of Interpersonal Relations. New York : Wiley, 1958. 322 p.

108.Helmholtz H. von. Handbuch der physiologischen Optik. Allgemeine Encyclopädie der Physik. IX. Band. Leipzig : Leopold Voss, 1867. URL: https://archive.org/details/handbuchderphysi00helm/mode/2up

109. Heyes C. M., Frith C. D. The cultural evolution of mind reading. Science. 2014. Vol. 344, № 6190. P. 1243091. DOI: https://doi.org/10.1126/science.1243091.

110. Higgins N. C., Bailey S. J., LaChapelle D. L., Harman K., Hadjistavropoulos T. Coping styles, pain expressiveness, and implicit theories of chronic pain. The Journal of Psychology. 2015. Vol. 149, № 7. P. 737–750.

111. Hughes J. S. Support for the domain specificity of implicit beliefs about persons, intelligence, and morality. Personality and Individual Differences. 2015. Vol. 86. P. 195–203.

112. Hume D. A Treatise of Human Nature. London : Printed for John Noon, 1739–1740. 3 vols.

113. Jain S. P. Consumer psychology of implicit theories: A review and agenda. Consumer Psychology Review. 2019. Vol. 3, № 1. P. 3–17. DOI: https://doi.org/10.1002/arcp.1051.

114. James W. Principles of psychology. Henry Holt, 1890.

115. Janet P. L'amnésie et la dissociation des souvenirs par l'émotion. Journal de Psychologie Normale et Pathologique. 1904. Vol. 1. P. 417–453.

116. Job V., Dweck C. S., Walton G. M. Ego Depletion—Is It All in Your Head?: Implicit Theories About Willpower Affect Self-Regulation. Psychological Science. 2010. Vol. 21, № 11. P. 1686–1693. DOI: https://doi.org/10.1177/0956797610384745.

117. Jung C. G. The Structure of the Psyche. Collected Works of C. G. Jung. Vol. 8 : The Structure and Dynamics of the Psyche. Princeton : Princeton University Press, 1969. P. 139–158.

118. Kihlstrom J. F., Mulvaney S., Tobias B. A., Tobis I. P. The emotional unconscious. Cognition and emotion / ed. E. Eich, J. F. Kihlstrom, G. H. Bower, J. P. Forgas, P. M. Niedenthal. Oxford University Press, 2000. P. 30–86.

119. Kobasa S. C., Maddi S. R., Kahn S. Hardiness and health: A prospective study. Journal of Personality and Social Psychology. 1982. Vol. 42, no. 1. P. 168–177. DOI: https://doi.org/10.1037/0022-3514.42.1.168.

120. Korsakoff S. S. Étude médico-psychologique sur une forme des maladies de la mémoire. Revue Philosophique. 1889. Vol. 28. P. 501–530.

121. Krippendorff K. Content Analysis: An Introduction to Its Methodology. 4th ed. Thousand Oaks, CA : SAGE, 2019. 456 p.

122. Kurova A., Popovych I., Shevchenko N., Lialiuk G., Chernyavska T., Kolly-Shamne A., Yaremchuk V., Shcherbak T. Dominant mental states in juniors' coping behavior. Journal of Physical Education and Sport. 2025. Vol. 25, iss. 6. P. 1113–1123. DOI: https://doi.org/10.7752/jpes.2025.06123

123. Lang P. J. What are the data of emotion? Cognitive perspectives on emotion and motivation / ed. by V. Hamilton, G. H. Bower, N. H. Frijda. Dordrecht : Kluwer, 1988. P. 173–181. (NATO ASI Series D: Behavioural and Social Sciences ; vol. 44).

124. Lazarus R. S., Folkman S. Stress, appraisal, and coping. New York : Springer, 1984. 445 p.

125. Lee C. S., Therriault D. J. The cognitive underpinnings of creative thought: A latent variable analysis exploring the roles of intelligence and working memory in three creative thinking processes. Intelligence. 2013. Vol. 41, № 5. P. 306–320. DOI: https://doi.org/10.1016/j.intell.2013.04.008.

126. Leibniz G. W. New essays concerning human understanding. Macmillan, 1896.

127. Lewin K. A Dynamic Theory of Personality. New York : McGraw-Hill, 1935. 286 p.

128. Lewin K. Principles of Topological Psychology. New York ; London : McGraw-Hill Book Company, Inc., 1936. 231 p.

129. Locke J. An Essay Concerning Human Understanding. London : Printed by Eliz. Holt, for Thomas Basset, 1690. 562 p.

130. Lord R. G., Epitropaki O., Foti R. J., Hansbrough T. K. Implicit leadership theories, implicit followership theories, and dynamic processing of leadership information. Annual Review of Organizational Psychology and Organizational Behavior. 2020. Vol. 7. P. 49–74. DOI: https://doi.org/10.1146/annurev-orgpsych-012119-045434.

131. Lüftenegger M., Chen J. A. Conceptual issues and assessment of implicit theories. Zeitschrift für Psychologie. 2017. Vol. 225, № 2. P. 99–106. DOI: https://doi.org/10.1027/2151-2604/a000286.

132. Maddi S. R., Khoshaba D. M., Harvey R. H., Fazel M., Resurreccion N. The Personality Construct of Hardiness: Relationships With the Construction of Existential Meaning in Life. Journal of Humanistic Psychology. 2011. Vol. 51, no. 3. P. 369–388. DOI: https://doi.org/10.1177/0022167810385932

133. Maine de Biran. The influence of habit on the faculty of thinking. Williams & Wilkins, 1929.

134. Malmberg L.-E., Little T. D. Profiles of ability, effort, and difficulty: Relationships with worldviews, motivation and adjustment. Learning and Instruction. 2007. Vol. 17, № 6. P. 739–754. DOI: https://doi.org/10.1016/j.learninstruc.2007.09.011.

135. McAleer J. T., Bowler J. L., Bowler M. C., Schoemann A. M. Implicit and explicit creativity: Further evidence of the integrative model. Creativity Research Journal. 2020. Vol. 32, no. 1. P. 160–170. DOI: https://doi.org/10.1080/10400419.2019.1678129

136. McFarland C., Ross M., Giltrow M. Biased recollections in older adults: The role of implicit theories of aging. Journal of Personality and Social Psychology. 1992. Vol. 62, № 5. P. 837–850. DOI: https://doi.org/10.1037/0022-3514.62.5.837.

137. Merton R. K. Social Theory and Social Structure. New York : Free Press, 1968. 477 p.

138. Miele D. B., Molden D. C. Naive theories of intelligence and the role of processing fluency in perceived comprehension. Journal of Experimental Psychology: General. 2010. Vol. 139, № 3. P. 535–557. DOI: https://doi.org/10.1037/a0019704.

139. Mill J. S. A System of Logic, Ratiocinative and Inductive. London : John W. Parker, 1843. 2 vols.

140. Mischel W., Shoda Y., Ayduk O. Introduction to personality : toward an integrative science of the person. 8th ed. Hoboken, NJ : John Wiley & Sons, 2008. 640 p.

141. Mischel W., Shoda Y. Toward a unified theory of personality: Integrating dispositions and processing dynamics within the cognitive-affective processing system. Handbook of personality: Theory and research / ed. by O. P. John, R. W. Robins, L. A. Pervin. 3rd ed. New York : The Guilford Press, 2008. P. 208–241.

142. Molden D. C., Dweck C. S. Finding "Meaning" in Psychology: A Lay Theories Approach to Self-Regulation, Social Perception, and Social Development. American Psychologist. 2006. Vol. 61, № 3. P. 192–203. DOI: https://doi.org/10.1037/0003-066X.61.3.192.

143. Murray H. A. Explorations in Personality : A Clinical and Experimental Study of Fifty Men of College Age. New York : Oxford University Press, 1938. 761 p.

144. Neisser U. The concept of intelligence. Intelligence. 1979. Vol. 3, № 3. P. 217–227. DOI: https://doi.org/10.1016/0160-2896(79)90018-7.

145. Pavlović J., Maksić S. Implicit Theories of Creativity in Higher Education: A Constructivist Study. Journal of Constructivist Psychology. 2019. Vol. 32, № 3. P. 254–273. DOI: https://doi.org/10.1080/10720537.2018.1477639.

146. The philosophical works of Descartes / ed. E. S. Haldane, G. R. T. Ross. Cambridge University Press, 1967. URL: https://archive.org/details/philosophicalwor0001eliz

147. Polanyi M. Personal Knowledge: Towards a Post-Critical Philosophy. London : Routledge, 2002. 428 p.

148. Popovych I., Kurova A., Shevchenko N. et al. Specificity of decision-making in junior athletes with signs of mixed anxiety-depressive disorder. Health, Sport, Rehabilitation. 2026. Vol. 12, № 2. P. 39–55. DOI: https://doi.org/10.58962/HSR.1358

149. Prince M. The Unconscious: The Fundamentals of Human Personality, Normal and Abnormal. Macmillan, 1915.

150. Rate C. R., Clarke J. A., Lindsay D. R., Sternberg R. J. Implicit theories of courage. The Journal of Positive Psychology. 2007. Vol. 2, № 2. P. 80–98. DOI: https://doi.org/10.1080/17439760701228755.

151. Reber A. S., Reber E., Allen R. The Penguin Dictionary of Psychology. Penguin Random House UK, 2009. 928 p. URL: https://library-search.open.ac.uk/nde/fulldisplay?vid=44OPN_INST:NDE&mode=advanced&tab=Everything&offset=30&docid=alma9952377128902316&query=sub,exact,Psychology&context=L&adaptor=Local%20Search%20Engine&search_scope=MyInst_and_CI&lang=en

152. Reber A. S. Implicit learning of artificial grammars. Journal of Verbal Learning and Verbal Behavior. 1967. Vol. 6. P. 855–863.

153. Reis H. T. Reinvigorating the Concept of Situation in Social Psychology. Personality and Social Psychology Review. 2008. Vol. 12, no. 4. P. 311–329. DOI: https://doi.org/10.1177/1088868308321721

154. Robins R. W., Noftle E. E., Trzesniewski K. H. et al. Do people know how their personality has changed? Correlates of perceived and actual personality change in young adulthood. Journal of Personality. 2005. Vol. 73, no. 2. P. 489–521. DOI: https://doi.org/10.1111/j.1467-6494.2005.00317.x

155. Robitschek C., Ashton M. W., Spering C. C. et al. Development and psychometric evaluation of the Personal Growth Initiative Scale-II. Journal of Counseling Psychology. 2012. Vol. 59, no. 2. P. 274–287. DOI: https://doi.org/10.1037/a0027310

156. Robitschek C. Personal growth initiative: The construct and its measure. Measurement and Evaluation in Counseling and Development. 1998. Vol. 30, no. 4. P. 183–198. DOI: https://doi.org/10.1080/07481756.1998.12068941

157. Romero C., Master A., Paunesku D., Dweck C. S., Gross J. J. Academic and emotional functioning in middle school: The role of implicit theories. Emotion. 2014. Vol. 14, № 2. P. 227–234. DOI: https://doi.org/10.1037/a0035490.

158. Rosenberg S., Nelson C., Vivekananthan P. S. A multidimensional approach to the structure of personality impressions. Journal of Personality and Social Psychology. 1968. Vol. 9, № 4. P. 283–294. DOI: https://doi.org/10.1037/h0026086.

159. Roskos-Ewoldsen D. R. Implicit Theories of Persuasion. Human Communication Research. 1997. Vol. 24, № 1. P. 31–63. DOI: https://doi.org/10.1111/j.1468-2958.1997.tb00586.x.

160. Ross L., Nisbett R. E. The person and the situation. New York : McGraw-Hill, 1991. 371 p.

161. Ross L., Nisbett R. E. The person and the situation: Perspectives of social psychology. New York : McGraw-Hill Book Company, 1991. 371 p.

162. Ross L. The intuitive psychologist and his shortcomings. Advances in experimental social psychology / ed. by L. Berkowitz. New York : Academic Press, 1977. Vol. 10. P. 173–220.

163. Ryff C. D. Psychological well-being in adult life. Current Directions in Psychological Science. 1995. Vol. 4, no. 4. P. 99–104. DOI: https://doi.org/10.1111/1467-8721.ep10772395

164. Sarbin T. R., Taft R., Bailey D. E. Clinical inference and cognitive theory. New York : Holt, Rinehart, & Winston, 1960. 293 p.

165. Schacter D. L. Implicit memory: History and current status. Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory, and Cognition. 1987. Vol. 13, № 3. P. 501–518. DOI: https://doi.org/10.1037/0278-7393.13.3.501.

166. Schoen J. L., DeSimone J. A., Meyer R. D., Schnure K. A., LeBreton J. M. Identifying, Defining, and Measuring Justification Mechanisms: The Implicit Biases Underlying Individual Differences. Journal of Management. 2019. Vol. 47, no. 3. P. 716–744. DOI: https://doi.org/10.1177/0149206319889137

167. Schumann K., Zaki J., Dweck C. S. Addressing the empathy deficit: Beliefs about the malleability of empathy predict effortful responses when empathy is challenging. Journal of Personality and Social Psychology. 2014. Vol. 107, № 3. P. 475–493.

168. Sternberg R. J. Culture and Intelligence. American Psychologist. 2004. Vol. 59, № 5. P. 325–338. DOI: https://doi.org/10.1037/0003-066X.59.5.325.

169. Straub J. Hans Thomae: The Individual and His/Her World in the Flux of Time: History and Biography in Psychological Research. Forum Qualitative Sozialforschung / Forum: Qualitative Social Research. 2004. Vol. 5, № 3. DOI: https://doi.org/10.17169/fqs-5.3.563

170. Thomas W. I., Thomas D. The Child in America. 2nd ed. New York : Alfred A. Knopf, 1929. 572 p.

171. Thompson C. N. Implicit theories go applied: Conception of ability at work. 2006.

172. Thorndike E. L. Animal intelligence: An experimental study of the associative processes in animals. Psychological Review: Monograph Supplements. 1898. Vol. 2, no. 4. P. i–109.

173. Toward a psychology of situations: An interactional perspective / ed. by D. Magnusson. Hillsdale, NJ : Erlbaum, 1981. 436 p.

174. van der Kolk B. A., Brown P., van der Hart O. Pierre Janet on post-traumatic stress. Journal of Traumatic Stress. 1989. Vol. 2. P. 365–378.

175. van Dijk T. A. Ideology and Discourse Analysis : Ideology Symposium, Oxford, September 2004. Universitat Pompeu Fabra, Barcelona, 2004.

176. Wegener D. T., Petty R. E. The Naive Scientist Revisited: Naive Theories and Social Judgment. Social Cognition. 1998. Vol. 16, № 1. P. 1–7. DOI: https://doi.org/10.1521/soco.1998.16.1.1.

177. Weiskrantz L. Blindsight: A case study and implications. Oxford University Press, 1986.

178. Winter D. G., John O. P., Stewart A. J., Klohnen E. C., Duncan L. E. Traits and motives: Toward an integration of two traditions in personality research. Psychological Review. 1998. Vol. 105, no. 2. P. 230–250.

179. Yeager D. S., Dweck C. S. Mindsets That Promote Resilience: When Students Believe That Personal Characteristics Can Be Developed. Educational Psychologist. 2012. Vol. 47, № 4. P. 302–314. DOI: https://doi.org/10.1080/00461520.2012.722805.

180. Yeager D. S., Johnson R., Spitzer B. J., Trzesniewski K. H., Powers J., Dweck C. S. The far-reaching effects of believing people can change: Implicit theories of personality shape stress, health, and achievement during adolescence. Journal of Personality and Social Psychology. 2014. Vol. 106, № 6. P. 867–884. DOI: https://doi.org/10.1037/a0036335.

181. Yeager D. S., Trzesniewski K. H., Dweck C. S. An implicit theories of personality intervention reduces adolescent aggression in response to victimization and exclusion. Child Development. 2013. Vol. 84, № 3. P. 970–988. DOI: https://doi.org/10.1111/cdev.12003.

182. Zimmermann M., Hmaidan R., Preiser B., Papa A. The influence of implicit theories of depression on treatment-relevant attitudes. Cognitive Therapy and Research. 2020. Vol. 44, № 5. P. 1002–1014. DOI: https://doi.org/10.1007/s10608-020-10120-5.

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Основні положення дисертаційного дослідження висвітлено у наукових публікаціях у фахових виданнях категорії Б

1. Величко Р. В., Салюк М. А. Імпліцитна психологія як науковий напрям психологічних досліджень. *Габітус*. 2023. Вип. 48. С. 49–54. DOI: https://doi.org/10.32782/2663-5208.2023.48.8 .

Салюк М. А. – обґрунтувала теоретико-методологічні засади дослідження, здійснила концептуальний аналіз розуміння імпліцитних явищ, визначила ключові методологічні підходи до їх вивчення, а також сформулювала наукову новизну праці.

Величко Р. В. – здійснила глибокий аналіз сучасної вітчизняної та зарубіжної наукової літератури щодо специфіки імпліцитних теорій, систематизувала існуючі концептуальні моделі, узагальнила дані щодо функціонування імпліцитних уявлень у структурі особистості, підготувала текстову частину статті та сформулювала фінальні висновки щодо перспектив подальших досліджень.

2. Гальцева Т. О., Величко Р. В. Імпліцитні теорії інтелекту та особистості як проблемне поле психологічних досліджень. *Психологія та соціальна робота*. 2024. № 1 (59). С. 63–70. DOI: https://doi.org/10.32782/2707-0409.2024.1.6 .

Гальцева Т. О. – обґрунтувала теоретико-методологічні засади дослідження, окреслила проблемне поле вивчення імпліцитних теорій у сучасній психологічній науці, визначила ключові вектори наукового пошуку, а також сформулювала загальну концепцію та наукову новизну праці.

Величко Р. В. – здійснила глибокий аналіз вітчизняної та зарубіжної наукової літератури щодо специфіки імпліцитних теорій інтелекту та

особистості, систематизувала існуючі підходи до їх розуміння, узагальнила дані щодо їхнього впливу на психологічне благополуччя, підготувала основну текстову частину статті та сформулювала фінальні висновки.

3. Гальцева Т. О., Величко Р. В. Конструювання методики вивчення інкрементальності імпліцитних уявлень: потенціал асоціативного тестування в емпіричному дослідженні. *Психологія та соціальна робота*. 2025. № 1 (61). С. 63–74. DOI: https://doi.org/10.32782/2707-0409.2025.1.6 .

Гальцева Т. О. – обґрунтувала теоретико-методологічні засади дослідження, здійснила концептуальне обґрунтування доцільності створення тесту, визначила стратегічні напрями конструювання психодіагностичного інструментарію, а також здійснила загальне наукове керівництво та фінальне редагування рукопису статті.

Величко Р. В. – здійснила концептуальне обґрунтування доцільності використання асоціативного тестування для вивчення інкрементальності імпліцитних уявлень, визначила ключові вектори наукового пошуку, сформулювала загальну концепцію та наукову новизну праці, розробила діагностичний інструментарій, провела емпіричне дослідження, здійснила аналіз отриманих результатів за допомогою методів математичної статистики та підготувала основну текстову частину статті.

4. Гальцева Т. О., Величко Р. В. Імпліцитна концепція складної життєвої ситуації: зміст і критерії суб'єктивної категоризації. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Психологія*. 2026. Том 37 (76), № 4. С.12-17. URL: https://doi.org/10.32782/2709-3093/2026.4/03 .

Гальцева Т. О. – обґрунтувала теоретико-методологічні засади дослідження, визначила концептуальні підходи до вивчення складної життєвої ситуації в системі імпліцитних уявлень особистості, а також здійснила загальне наукове керівництво та фінальне редагування рукопису статті.

Величко Р. В. – здійснила глибокий аналіз наукової літератури щодо змісту та критеріїв суб'єктивної категоризації складних життєвих ситуацій, розробила ключові положення імпліцитної концепції в межах цього проблемного поля, систематизувала дані, сформулювала фінальні висновки та підготувала основну текстову частину публікації.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Величко Р. В., Салюк М. А. Роль імпліцитних уявлень у структурі життєстійкості особистості. Всеукраїнська науково-практична заочна конференція «Психолого-педагогічні передумови успішності функціонування особистості в інформаційному суспільстві», 25–26 листопада 2022 р. URL: https://repository.dnu.dp.ua/file/64778 .

2. Величко Р. В., Салюк М. А. Імпліцитні уявлення та їх місце у структурі життєстійкості особистості. IV Міжнародна науково-практична конференція «Education and Science of Today: Intersectoral Issues and Development of Sciences», 09.12.2022. URL: https://archive.logos-science.com/index.php/conference-proceedings/issue/view/7 .

3. Velychko R., Bonhar A., Osadcha O. Features of the Formation of Coping Strategies in Adolescents During Martial Law. Conference materials of the V All-Ukrainian scientific and practical conference of young scholars and higher education applicants. Dnipro, May 14, 2026. Dnipro : Publisher Bila K. O., 2026. URL: https://www.dnu.dp.ua/docs/ndc/materiali%20conf/2026/15.pdf **.**

4. Velychko R., Bonhar A., Osadcha O. The Role of Stress in Human Life and Effective Methods of Self-Help: A Theoretical Analysis. Conference materials of the IV All-Ukrainian scientific and practical conference of young scholars and higher education applicants. Dnipro, May 15, 2025. Dnipro : Publisher Bila K. O., 2025. URL: https://www.dnu.dp.ua/docs/ndc/2025/materiali_konferentciy/13.pdf .

5. Velychko R. V., Bongar A., Osadcha O. Characteristics of the psycho-emotional state of an individual in wartime. *Conference materials of the III All-*

Ukrainian scientific and practical conference of young scholars and students (Dnipro, May 2, 2024). Dnipro : Publisher Bila K. O., 2024. P. 65–67. URL: https://www.dnu.dp.ua/docs/ndc/2024/materiali_konferenc/13.pdf .

Наукові праці, які додатково відображають зміст дисертації:

1. Величко Р. В. Імпліцитні теорії інтелекту та особистості як основа для розуміння життєстійкості та соціального благополуччя особистості. *Психологічні ресурси життєстійкості та соціального благополуччя особистості* : монографія / ред. проф. Т. О. Гальцева. Дніпро : Пороги, 2024. С. 242–261. URL: https://repository.dnu.dp.ua/document-details/1126 .

Додаток Б

Короткий скринінговий опитувальник когнітивно-адаптаційного профілю особистості (ШКАП): текст опитувальника та ключ підрахунку

А. Інструкція та текст опитувальника

Інструкція для респондента: «Прочитайте кожне твердження та оцініть, наскільки воно відповідає Вам, за шкалою від 1 до 5, де: 1 — зовсім не згоден(на); 2 — швидше не згоден(на); 3 — важко сказати; 4 — швидше згоден(на); 5 — повністю згоден(на)».

Текст опитувальника ШКАП

№	Твердження	Відповідь
1	Я вважаю, що здатність людини мислити й розв'язувати складні завдання можна суттєво розвинути практикою.	1 2 3 4 5
2	Скільки б людина не старалася, її основні розумові здібності залишаються приблизно такими самими, як від народження. *(обернений)*	1 2 3 4 5
3	Характер і риси особистості людини можуть суттєво змінюватися протягом життя.	1 2 3 4 5
4	Те, «яка людина є», — це вже сталий факт, який важко змінити в дорослому віці. *(обернений)*	1 2 3 4 5
5	Мені цікаво пробувати нові способи мислити чи діяти.	1 2 3 4 5
6	Мене приваблює сама ідея свідомо працювати над собою.	1 2 3 4 5
7	Я рідко відчуваю бажання щось у собі покращити. *(обернений)*	1 2 3 4 5
8	Я не ставлю перед собою цілей щодо власного особистісного розвитку. *(обернений)*	1 2 3 4 5

Б. Ключ для обробки результатів

Пункти 1–4 утворюють Блок 1 (когнітивна вісь), пункти 5–8 — Блок 2 (мотиваційна вісь). Обернені пункти (2, 4, 7, 8) перекодовуються за формулою «бал' = 6 − первинний бал»; пункти 1, 3, 5, 6 підраховуються без змін. Кожна шкала обробляється й інтерпретується окремо, оскільки операціоналізує самостійний психологічний конструкт (когнітивний і мотиваційний виміри профілю відповідно).

Когнітивний бал = сума пунктів 1–4 після перекодування.
Мотиваційний бал = сума пунктів 5–8 після перекодування.

Визначення профілю: кожна шкала порівнюється з пороговим значенням «12» (середина діапазону 12, що узгоджується з емпірично встановленим оптимальним порогом за результатами ROC-аналізу):

Когнітивний бал	Мотиваційний бал	Профіль
≥ 12 (інкрементальний полюс)	< 12 (низький потенціал)	**Гармонійний**
< 12 (фіксований полюс)	< 12 (низький потенціал)	**Захисний**
< 12 (фіксований полюс)	≥ 12 (високий потенціал)	**Дисонансний**
≥ 12 (інкрементальний полюс)	≥ 12 (високий потенціал)	**Виснажливий**

В. Інтерпретація результатів

Гармонійний профіль. Поєднання переконання про можливість розвитку здібностей із зниженим потенціалом самозмінювання. Найвищі показники адаптивності серед усіх профілів. Психологічний супровід — переважно підтримувальний: опора на наявний ресурс, можливе залучення як ментора для клієнтів з інших профілів. Звернути увагу на ризик надмірного покладання на контроль у ситуаціях, що об'єктивно йому не піддаються.

Захисний профіль. Фіксовані переконання про сталість здібностей за відсутності гострого внутрішнього конфлікту й дефіциту мотивації. Найнижча толерантність до невизначеності серед профілів. Пріоритетна мішень роботи — не переконання, а поступове, дозоване розширення досвіду новизни та копінг-репертуару. Підвищена вразливість у ситуаціях вимушених, непередбачуваних змін.

Дисонансний профіль. Фіксовані переконання в поєднанні з високою потребою в самозмінах — джерело гострого когнітивного дисонансу. Найвразливіший профіль: найнижчі показники життєстійкості, осмисленості життя, психологічного благополуччя й самосприйняття. Пріоритетна група для психологічного супроводу; рекомендовано проактивне залучення до консультування, оскільки самостійне звернення по допомогу для цього профілю малоймовірне.

Виснажливий профіль. Інкрементальні переконання в поєднанні з високою мотивацією до самозмін. Найвища толерантність до невизначеності, проте знижена задоволеність теперішнім моментом і вже досягнутими результатами, знижена активність за конструктивними копінг-стратегіями. Рекомендована робота з прийняттям теперішнього моменту й профілактикою вигорання; знижену поведінкову активність варто розглядати як можливу ознаку виснаження ресурсу, а не браку мотивації.

Орієнтовна («світлофорна») інтерпретація результату

Індикація	Профіль	**Орієнтовна інтерпретація**
Червоний	Дисонансний	Найвищий пріоритет — пріоритетне спрямування до фахівця, бажано найближчим часом
Помаранчевий	Виснажливий	Помірний пріоритет — рекомендована консультація протягом 1–2 тижнів, увага до профілактики вигорання
Жовтий	Захисний	Довгостроковий пріоритет — стандартний супровід із рекомендацією поступової роботи з толерантністю до невизначеності
Зелений	Гармонійний	Найнижчий пріоритет — стандартний, переважно підтримувальний супровід

Додаток В

Методика вивчення інкрементальності імпліцитних уявлень (МВІІУ) (Т. О. Гальцева, Р. В. Величко)

Матеріал: список із 60 словами-стимулами.

Інструкція: «Серед запропонованих слів оберіть ті, які здаються Вам більш привабливими та мають відношення до Вас та Вашої реальності».

Стійкість	Зміна
Сталість	Рух вперед
Незмінність	Формування
Константність	Динаміка
Постійність	Вдосконалення
Результат	Процес
Непохитність	Оновлення
Спокій	Становлення
Непорушність	Саморозвиток
Узгодженість	Розширення знань
Рівномірність	Нарощування потенціалу
Фіксованість	Покращення результатів
Усталеність	Продовження руху
Відсутність змін	Розширення горизонтів
Результативність	Розширення можливостей
Закріпленість	Завзятість
Обмеження	Наполегливість
Первозданність	Прогрес
Фундаментальність	Зусилля
Послідовність	Розвиток
Впорядкованість	Стихійність
Локалізація	Безмежжя
Стриманість	Безупинність
Звичність	Несподіваність
Передбачуваність	Випадковість
Надійність	Мінливість
Поміркованість	Спонтанність
Заданість	Імпровізація
Дисципліна	Мотивація
Унікальність	Різноманітність

Обробка результатів

I. Слова, подані у двох колонках, відображають дві різні спрямованості особистості:

ліва колонка — риси, що характеризують фіксовану (статичну) спрямованість;

права колонка — риси, що відображають інкрементальну (орієнтовану на розвиток) спрямованість. Підрахуйте, скільки слів інкрементальної спрямованості (А) і фіксованої спрямованості (В) обрано досліджуваним.

II. Кінцевий параметр, що підраховується, називається «Інкрементальність» і обчислюється за такою формулою: I = A / (A + B), де I – інкрементальність;

А – кількість відповідей інкрементальної спрямованості, обраних досліджуваним;

В – кількість обраних досліджуваним відповідей фіксованої спрямованості.

Інтерпретація результатів

Таблиця 2.1

Нормативні показники методики МВПУ

Рівень	Типологія спрямованості	Діапазон значень
Низький	Фіксованість імпліцитних уявлень	до 0,251
Середній	Амбівалентність імпліцитних уявлень	0,251 – 0,591
Високий	Інкрементальність імпліцитних уявлень	0,591 – 1

Максимальне значення «1» відображає високий рівень інкрементальної спрямованості імпліцитних уявлень досліджуваного, характеризуючи його як особистість, яка вірить у можливість розвитку та вдосконалення своїх здібностей і якостей.

Мінімальне значення «0» відповідає низькому рівню інкрементальної (або, іншими словами, максимальному рівню фіксованої) спрямованості імпліцитних уявлень досліджуваного, що свідчить про його схильність вважати свої здібності та якості сталими й незмінними.

Тоді амбівалентність імпліцитних уявлень у цьому контексті, ймовірно, відображатиме стан, коли людина одночасно має суперечливі або змішані імпліцитні уявлення щодо можливості розвитку своїх здібностей та якостей. Іншими словами, амбівалентна людина може в одних ситуаціях або стосовно одних своїх якостей вірити в можливість їхнього розвитку (тяжіти до «1»), а в інших ситуаціях або щодо інших своїх якостей вважати їх сталими та незмінними (тяжіти до «0»).

Додаток Г

Опитувальник імпліцитних теорій і цілей навчання К. Двек (в модифікації Т. В. Корнілової та С. Д. Смірнова, 2008)

Інструкція: «Будь ласка, укажіть ступінь Вашої згоди чи незгоди з кожним із наведених нижче тверджень, де 1 - абсолютно згоден (-а), 2- згоден (-а), 3 - скоріше згоден (-а), 4 - скоріше не згоден (-а), 5 - не згоден (-а), 6 - абсолютно не згоден (-а)».

1. Вам притаманний певний рівень інтелекту, і реально ви мало що можете зробити, щоб змінити його.
2. Ви докладаєте максимум зусиль для оволодіння знаннями та вміннями, тому впевнені, що станете професіоналом високого рівня.
3. Люди завжди можуть значно змінити тип своєї особистості.
4. Якби вам довелося вибирати між отриманням гарної оцінки та необхідністю доводити свою правоту в дискусії, ви б вибрали «гарну оцінку» чи «дискусію»?
5. Часто вам потрібні великі зусилля волі, щоб змусити себе взятися за виконання чергового навчального завдання.
6. Ваш розум — це певна ваша властивість, яку ви не можете скільки-небудь значно змінити.
7. Тип особистості, притаманний людині, є її фундаментальною властивістю, яка не може бути значно змінена.
7. Ким би ви не були, ви можете значно змінити рівень свого інтелекту.
8. Вам доставляє задоволення вчасно та на високому рівні виконувати всі навчальні завдання.
9. Люди можуть чинити по-різному, але суттєві компоненти того, що вони собою являють, не можуть бути значно змінені.
10. Хоча вам і неприємно в цьому зізнаватися, ви іноді вважали б за краще гарну успішність можливості багато чому навчитися.
11. Чесно кажучи, ви не можете реально змінити рівень вашого інтелекту.
12. Ви використовуєте свої можливості у навчанні лише в невеликій мірі.
13. Кожен, ким би він не був, може значною мірою змінити свої фундаментальні характеристики.
14. Ви завжди маєте можливість суттєво змінити рівень вашого інтелекту.
15. Ви вчитеся переважно на «відмінно».
15. Для вас набагато важливіше чогось навчитися на заняттях, аніж отримати високі оцінки.
16. Як це не неприємно визнати, ви не можете навчити стару собаку новим трюкам. Люди не можуть суттєво змінити свої глибинні властивості.

17. Ви можете вивчити багато нового, але ви не можете реально змінити ваш базовий рівень інтелекту.

18. Вас не можна назвати студентом (студенткою), який (яка) добре встигає.

19. Кожна людина являє собою певний тип особистості, і мало що можна зробити, щоб реально змінити її.

20. Незалежно від того, наскільки високий рівень вашого інтелекту, ви завжди можете хоч трохи збільшити (підняти) його.

21. Коли ви поринаєте у важку навчальну роботу, яка потребує великого напруження, ви часто відчуваєте ні з чим не зрівнянне задоволення.

22. Якби ви знали, що не зможете впоратися із завданням, ви, можливо, не стали б вирішувати його, навіть якщо б могли багато чому навчитися в процесі його вирішення.

23. Незалежно від того, до якого типу особистості хтось належить, він завжди може значно змінити себе.

24. Ви можете суттєво збільшити (значно підняти) навіть ваш базовий рівень інтелекту.

25. Ви рідко отримуєте задоволення від навчання, особливо якщо воно вимагає великого напруження.

26. Усі люди можуть змінювати навіть найглибинніші свої якості.

Додаток Ґ

Опитувальник «Потенціал самозмінювання» (В. Р. Манукян, І. Р. Муртазіна, Н. В. Грішина, 2020

Інструкція: «Будь ласка, укажіть ступінь Вашої згоди чи незгоди з кожним із наведених нижче тверджень, де 1 – цілком згоден (-а), 2 – скоріше згоден (-а), 3 – щось середнє, 4 – скоріше не згоден (-а), 5 – цілком не згоден (-а)».

1. Будь-яка зміна завдає мені дискомфорту.
2. Я люблю ризик і пригоди.
3. Для мене важливо робити багато різних справ у житті.
4. Люди не здатні змінювати себе в певному напрямку.
5. Я намагаюся використовувати різні можливості для набуття нового досвіду та розвитку своїх умінь.
6. Мені подобається опановувати нові види діяльності.
7. Я люблю ставити цілі й планувати їх досягнення.
8. Я прагну розвивати свої потенційні здібності.
9. Думаю, що люди не владні суттєво змінювати свій характер.
10. Я змінюю свої переконання з великими труднощами.
11. Люди досить сильно психологічно змінюються протягом життя.
12. У разі потреби вибору я зазвичай віддаю перевагу добре знайомому і зрозумілому перед новим і незвичним.
13. Я відкритий(-а) до всього нового.
14. Необхідність змінюватися, «рости над собою» викликає в мене позитивні емоції.
15. Я сильно переживаю, коли доводиться відмовлятися від своєї точки зору і приймати іншу, навіть якщо розумію необхідність цього.
16. Я з радістю беруся за роботу, якщо знаю, що вона потребуватиме від мене нових навичок.
17. Я здатний(-а) розвивати в собі певні якості.
18. Мені важливо, щоб у мене було постійне місце на роботі, за столом, на заняттях тощо.
19. Людям зазвичай вдається позбутися звичок, які їм не подобаються.
20. Я вважаю, що за бажання людина може досить сильно змінити свій характер.
21. У разі вибору я надам перевагу новому, а не звичному.
22. За потреби люди можуть змінювати свою поведінку, але у своїх головних рисах вони не змінюються.
23. Моє життя мало залежить від збігу обставин, оскільки я намагаюся сам(-а) вносити в нього зміни.
24. Я відчуваю себе «автором» свого життя.

Додаток Д

Опитувальник способів копінг-поведінки Р. Лазаруса, С. Фолкмана (в адаптації Т. Л. Крюкової, О. В. Куфтяк, М. С. Замишляєвої, 2004),

Інструкція*:* **«**Дана методика спрямована на виявлення бажаних для Вас способів поведінки у важких життєвих ситуаціях. Відзначте, будь ласка, поруч з кожним з наступних тверджень, наскільки часто Ви так дієте у важких ситуаціях. Варіанти відповіді (для кожного пункту): 0 – ніколи, 1 – рідко, 2 – іноді, 3 – часто».

ОПИНИВШИСЬ У СКРУТНІЙ СИТУАЦІЇ, Я…

1. Зосереджувався на тому, що мені потрібно було робити далі – на наступному кроці.
2. Починав щось робити, знаючи, що це все одно не буде працювати: головне – робити хоч що-небудь.
3. Намагався схилити вищестоящих до того, щоб вони змінили свою думку.
4. Говорив з іншими, щоб більше дізнатися про ситуацію.
5. Критикував і докоряв себе.
6. Намагався не спалювати за собою мости, залишаючи все, як воно є.
7. Сподівався на диво.
8. Смирявся з долею: буває, що мені не щастить.
9. Поводив себе так, ніби нічого не сталося.
10. Намагався не показувати своїх почуттів.
11. Намагався побачити в ситуації щось позитивне.
12. Спав більше звичайного.
13. Зганяв свою досаду на тих, хто спричинив мені проблеми.
14. Шукав співчуття і розуміння у кого-небудь.
15. У мене виникала потреба виразити себе творчо.
16. Намагався забути все це.
17. Звертався за допомогою до фахівців.
18. Змінювався або ріс як особистість у позитивний бік.
19. Вибачався або намагався все залагодити.
20. Складав план дій.
21. Намагався дати якийсь вихід своїм почуттям.
22. Розумів, що я сам викликав цю проблему.
23. Набирався досвіду в цій ситуації.
24. Говорив з ким-небудь, хто міг конкретно допомогти в цій ситуації.
25. Намагався поліпшити своє самопочуття їжею, випивкою, палінням або ліками.

26. Ризикував відчайдушно.
27. Намагався діяти не занадто поспішно, довіряючись першому пориву.
28. Знаходив нову віру в щось.
29. Знову відкривав для себе щось важливе.
30. Щось змінював так, що все владналося.
31. В цілому уникав спілкування з людьми.
32. Не допускав це до себе, намагаючись про це особливо не замислюватися.
33. Питав поради у родича або друга, якого поважав.
34. Старався, щоб інші не знали, як погано йдуть справи.
35. Відмовлявся сприймати це дуже серйозно.
36. Говорив з кимось про те, що я відчуваю.
37. Стояв на своєму і боровся за те, що хотів.
38. Зганяв це на інших людях.
39. Користувався минулим досвідом – мені доводилося вже потрапляти в такі ситуації.
40. Знав, що треба робити, і подвоював свої зусилля, щоб все налагодити.
41. Відмовлявся вірити, що це справді сталося.
42. Я давав собі обіцянку, що наступного разу все буде по-іншому.
43. Знаходив пару інших способів вирішення проблеми.
44. Старався, щоб мої емоції не надто заважали мені в інших справах.
45. Щось змінював у собі.
46. Хотів, щоб все це швидше якось владналося або скінчилося.
47. Уявляв собі, фантазував, як все це могло б обернутися.
48. Молився.
49. Прокручував в голові, що мені сказати або зробити.
50. Думав про те, як би в даній ситуації діяла особа, якою я захоплююся, і намагався наслідувати їй.

Додаток Е

Опитувальник «Виявлення толерантності до невизначеності» С. Баднера (в адаптації Л. А. Кирієнко, 2019)

Інструкція: «Оцініть, будь ласка, наскільки наведені нижче висловлювання є вірними щодо Вас. Прочитайте кожне твердження та висловіть ступінь своєї згоди чи незгоди за допомогою спеціальної шкали відповідей. Старайтеся відповідати щиро, перша думка зазвичай є найточнішою. Не затримуйтеся довго на окремих пунктах. Варіанти відповіді: 1 - абсолютно не згоден (-а), 2- не згоден (-а), 3 - швидше не згоден (-а), 4 - не знаю, 5 - швидше згоден (-а), 6 - згоден (-а), 7 - абсолютно згоден (-а)».

1. Фахівцю, який не може дати чітку відповідь, мабуть, бракує знань.
2. Я б хотів(-ла) пожити за кордоном якийсь час.
3. Будь-які проблеми можливо так чи інакше вирішити.
4. Люди, які підпорядковували своє життя чіткому розкладу, напевно, позбавляють себе багатьох радощів.
5. Хороша робота — це така, коли завжди зрозуміло, що і як треба робити.
6. Цікавіше займатися складною проблемою, ніж вирішувати просту.
7. У перспективі можна досягти більшого, вирішуючи маленькі, прості проблеми, ніж великі і складні.
8. Найцікавіші люди — це ті, хто не боїться бути оригінальним і не схожим на інших.
9. Звичне завжди прийнятніше, ніж незнайоме.
10. Люди, які наполягають на відповіді «так» або «ні», просто не знають, наскільки усе насправді складно.
11. Людина, яка веде розмірене життя без особливих сюрпризів і несподіванок, має бути вдячна долі.
12. Більшість найважливіших рішень приймаються на основі неповної інформації.
13. Я віддаю перевагу вечіркам зі знайомими людьми, аніж вечіркам, на яких більшість запрошених мені незнайомі.
14. Учителі та наставники, які нечітко формулюють завдання, дають шанс проявити ініціативу і оригінальність.
15. Чим швидше усі прийдуть до єдиних цінностей та ідеалів, тим краще.
16. Хороший учитель — той, хто стимулює формування в учнів власних поглядів.

Додаток Є

Тест життєстійкості С. Мадді (в адаптації Д. О. Леонтьєва та О. І. Рассказової, 2011)

Інструкція. Будь ласка, дайте відповідь на наступні запитання, обираючи ту відповідь, яка найкраще відображає Вашу думку. Варіанти відповіді: 0 – ні, 1 - скоріше ні, ніж так, 2 - скоріше так, ніж ні, 3 – так».

1. Я часто не впевнений(-а) у власних рішеннях.
2. Іноді мені здається, що нікому немає до мене діла.
3. Часто, навіть добре виспавшись, я з трудом змушую себе встати з ліжка.
4. Я постійно зайнятий(-а) і мені це подобається.
5. Часто я віддаю перевагу тому, щоб «пливти» за течією.
6. Я змінюю свої плани залежно від обставин.
7. Мене дратують події, через які я змушений(-а) змінювати свій розпорядок дня.
8. Непередбачувані труднощі часом сильно втомлюють мене.
9. Я завжди контролюю ситуацію настільки, наскільки це необхідно.
10. Часом я так втомлююся, що вже ніщо не може мене зацікавити.
11. Часом усе, що я роблю, здається мені марним.
12. Я намагаюся бути в курсі всього, що відбувається навколо мене.
13. Краще синиця в руках, ніж журавель у небі.
14. Увечері я часто почуваюся абсолютно розбитим(-ою).
15. Я віддаю перевагу тому, щоб ставити перед собою важкодосяжні цілі й домагатися їх.
16. Іноді мене лякають думки про майбутнє.
17. Я завжди впевнений(-а), що зможу втілити в життя все, що задумав(-ла).
18. Мені здається, я не живу повним життям, а тільки граю роль.
19. Мені здається, що якби в минулому в мене було менше розчарувань і негараздів, мені було б зараз легше жити на світі.
20. Виникаючі проблеми часто здаються мені нерозв'язними.
21. Зазнавши поразки, я буду намагатися взяти реванш.
22. Я люблю знайомитися з новими людьми.
23. Коли хто-небудь скаржиться, що життя нудне, це означає, він просто не вміє бачити цікаве.
24. Мені завжди є чим зайнятися.
25. Я завжди можу вплинути на результат того, що відбувається навколо.
26. Я часто шкодую про те, що вже зроблено.
27. Якщо проблема потребує великих зусиль, я віддаю перевагу тому, щоб відкласти її до кращих часів.

28. Мені важко зближуватися з іншими людьми.
29. Як правило, оточуючі слухають мене уважно.
30. Якби я міг (могла), я б багато чого змінив(-ла) у минулому.
31. Я досить часто відкладаю на завтра те, що важко здійснити, або те, у чому я не впевнений(-а).
32. Мені здається, життя проходить повз мене.
33. Мої мрії рідко здійснюються.
34. Несподіванки дарують мені інтерес до життя.
35. Часом мені здається, що всі мої зусилля марні.
36. Часом я мрію про спокійне розмірене життя.
37. Мені не вистачає завзятості закінчити розпочате.
38. Буває, життя здається мені нудним і безбарвним.
39. У мене немає можливості впливати на несподівані проблеми.
40. Оточуючі мене недооцінюють.
41. Як правило, я працюю із задоволенням.
42. Іноді я почуваюся зайвим(-ою) навіть у колі друзів.
43. Буває, на мене навалюється стільки проблем, що просто руки опускаються.
44. Друзі поважають мене за завзятість і непохитність.
45. Я охоче беруся втілювати нові ідеї.

Додаток Ж

Тест смисложиттєвих орієнтацій (СЖО) Д. О. Леонтьєва (в адаптації К. В. Гуляєвої та В. М. Чернобровкіна, 2024 р.)

Інструкція: «Нижче наведено пари тверджень. Виберіть, будь ласка, відповідну цифру за шкалою від 3 до 0, яка найкраще відображає вашу думку щодо кожного твердження (де 3 — «цілком згоден», 2 — «згоден», 1 — «швидше згоден», 0 — «нейтрально/важко відповісти»)».

Твердження	3	2	1	0	1	2	3	Твердження
Зазвичай мені дуже нудно.								Зазвичай я сповнений енергії.
Життя здається мені завжди хвилюючим і захоплюючим.								Життя здається мені абсолютно спокійним і рутинним.
У житті я не маю певних цілей і намірів.								У житті я маю дуже ясні цілі і наміри.
Моє життя видається мені вкрай безглуздим і безцільним.								Моє життя видається мені цілком осмисленим і цілеспрямованим.
Кожен день здається мені новим і несхожим на інші.								Кожен день здається мені схожим на всі інші.
Коли я піду на пенсію, займуся цікавими речами, про які завжди мріяв.								Коли я піду на пенсію, постараюся не обтяжувати себе жодними турботами.
Моє життя склалося саме так, як я мріяв.								Моє життя склалося зовсім не так, як я мріяв.
Я не досяг успіхів у здійсненні своїх життєвих планів.								Я здійснив багато з того, що було заплановано в житті.
Моє життя порожнє і нецікаве.								Моє життя наповнене цікавими справами.
Якби я підбивав підсумок свого життя сьогодні, воно було б цілком осмисленим.								Якби я підбивав підсумок свого життя сьогодні, воно не мало б сенсу.
Якби я міг вибирати, я б прожив своє життя зовсім інакше.								Якби я міг вибирати, я б прожив життя так само, як зараз.

Твердження	3	2	1	0	1	2	3	Твердження
Коли я дивлюся на світ, він часто викликає в мене розгубленість і занепокоєння.								Коли я дивлюся на світ, він не викликає у мене занепокоєння.
Я дуже обов'язкова людина.								Я зовсім не обов'язкова людина.
Я вважаю, що людина має можливість здійснити свій життєвий вибір за власним бажанням.								Я вважаю, що вибір людини обмежений впливом здібностей та обставин.
Я можу назвати себе цілеспрямованою людиною.								Я не можу назвати себе цілеспрямованою людиною.
У житті я ще не знайшов свого покликання і ясних цілей.								У житті я знайшов своє покликання та цілі.
Мої життєві погляди ще не визначились.								Мої життєві погляди цілком визначились.
Я вважаю, що мені вдалося знайти покликання та цікаві цілі.								Я навряд чи здатний знайти покликання та цікаві цілі.
Моє життя в моїх руках, і я сам керую ним.								Моє життя не підвладне мені, воно керується зовнішніми подіями.
Мої повсякденні справи приносять мені задоволення.								Мої повсякденні справи приносять мені суцільні неприємності.

Додаток З

Опитувальник «Шкала психологічного благополуччя К. Ріфф» (в адаптації С. В. Карсканової, 2025).

Інструкція: «Наступні твердження стосуються Ваших відчуттів стосовно себе і Вашого життя. Будь ласка, пам'ятайте, що тут немає правильних та неправильних відповідей. Оберіть варіант, що відповідає в найбільшій мірі ступеню Вашої згоди або незгоди з кожним твердженням на даний момент. Варіанти відповіді: 1 – повністю не згоден**,** 2 – здебільшого не згоден**,** 3 – де в чому не згоден**,** 4 – де в чому згоден**,** 5 – швидше згоден**,** 6 – повністю згоден».

1. Багато людей вважають мене люблячим(ою) і дбайливим(ою).
2. Іноді я змінюю свою поведінку або образ думок, щоб відповідати запитам оточуючих.
3. Взагалі, я вважаю, що сам(а) несу відповідальність за те, як я живу.
4. Я не зацікавлений(а) в діяльності, яка розширить мій світогляд.
5. Мені приємно думати про те, що я зробив(ла) у минулому і що сподіваюся зробити в майбутньому.
6. Коли я проглядаю історію свого життя, я відчуваю задоволення від того, як все склалося.
7. Вважаю підтримання близьких відносин складною і даремною справою.
8. Я не боюся висловлювати вголос те, що я думаю, навіть якщо це не відповідає думці оточуючих.
9. Потреби повсякденного життя часто нервують мене.
10. Взагалі, я вважаю, що продовжую дізнаватися більше про себе з часом.
11. Я живу одним днем і не замислююся серйозно щодо майбутнього.
12. Взагалі, я відчуваю упевненість і позитивне ставлення до себе.
13. Я часто відчуваю себе самотнім(ою) через те, що у мене мало близьких друзів, з якими є можливість поділитися своїми переживаннями.
14. Зазвичай на мої рішення не впливають дії інших.
15. Я не надто годжуся іншим людям і оточуючому суспільству
16. Я належу до людей, які відкриті для всього нового.
17. Я прагну зосередитися на сьогоденні, оскільки майбутнє майже постійно приносить мені проблеми.
18. Мені здається, що більшість людей, яких я знаю, отримали від життя більше, ніж я.
19. Я відчуваю задоволення від особистого та взаємного спілкування з членами сім'ї або друзями.
20. Я схильний(а) турбуватися про те, що інші думають про мене.
21. Я досить добре справляюся з більшістю щоденних обов'язків.

22.Я не хочу що-небудь робити по-новому, в моєму житті мене все влаштовує таким, як воно є.

23.У мене є відчуття спрямованості і мета у житті.

24.Була б можливість, я б багато що в собі змінив(ла).

25.Для мене важливо бути хорошим слухачем(кою), коли мої друзі розповідають мені про свої проблеми.

26.Бути задоволеним самим собою важливіше, ніж отримувати схвалення оточуючих.

27.Я часто відчуваю себе заваленим(ою) своїми обов'язками.

28.Я вважаю, що важливо переживати новий досвід, який кидає виклик моїй думці про себе і про світ.

29.Мої повсякденні справи здаються мені банальними і незначними.

30.Мені подобається більша частина моїх якостей.

31.Я знаю небагато людей, охочих вислухати, коли мені потрібно з кимсь поговорити.

32.Я схильний(а) піддаватися впливу людей з твердими переконаннями.

33. Якби я був(а) незадоволений своєю життєвою ситуацією, я б зробив(ла) ефективні кроки, щоб її змінити.

34.Якщо подумати, я не досяг(ла) більшого як особистість за останні декілька років.

35.Я не маю чіткого усвідомлення того, чого я намагаюся досягти в житті.

36.У минулому я припустився(лася) декількох помилок, але, на мій погляд, що в цілому моє життя є благополучним.

37.Я вважаю, що отримую багато що завдяки моїм друзям.

38.Людям рідко вдається переконати мене робити те, що я не хочу..

39.Зазвичай я добре піклуюся про свої особисті фінанси і справи.

40.З моєї точки зору люди будь-якого віку здатні продовжувати подальше особисте зростання і розвиток.

41.Я звик ставити перед собою цілі, але зараз це здається марною тратою часу.

42.У багатьох відношеннях я відчуваю розчарування щодо моїх досягнень в житті.

43.Мені здається, що у більшості оточуючих людей більше друзів, ніж у мене.

44.Для мене важливіше пристосуватися до інших, ніж залишитися одному зі своїми принципами.

45.Я відчуваю стрес через те, що не можу впоратися зі всіма справами, які я вимушений робити щодня.

46.З часом я почав більше розуміти життя, що зробило мене сильнішою і здібнішою людиною.

47.Мені приносить задоволення будувати плани на майбутнє і працювати над їх втіленням в життя.

48.Здебільшого я горджуся тим, хто я є, і життям, яким я живу.

49.Люди назвали б мене людиною, готовою приділити час іншим.

50.Я впевнений(а) в своїй думці, навіть якщо вона суперечить загальній.

51.Мені добре вдається розподілити свій час так, щоб я міг(ла) справлятися з усім, що повинно бути зроблено.

52.Мені здається, що я став(ла) значно розвиненіший(а) як особа з часом.

53.Я — людина, що активно виконує те, що заплановано мною.

54.Я заздрю тому, як живуть більшість людей.

55.У мене ніколи не було досить теплих і довірливих стосунків з іншими.

56.Мені складно висловлювати свою думку щодо спірних питань.

57.Кожен мій день розписаний, але я отримую відчуття задоволення від того, що зі всім справляюся.

58.Мені не подобається опинятися в нових ситуаціях, які вимагають від мене зміни старого доброго способу дії.

59.Деякі люди безцільно блукають життям, але я не відношусядо таких людей.

60.Моє ставлення до себе, ймовірно, не таке позитивне, як те, що відчувають до себе більшість людей.

61.Я часто відчуваю, що залишаюся осторонь, коли справа стосується дружби.

62.Я часто змінюю свої рішення, якщо мої друзі або члени сім’ї не згодні з ними.

63.Я відчуваю напругу, коли намагаюся розпланувати свої дії, оскільки я ніколи не виконую до кінця все, що запланував(ла).

64.Для мене життя — це безперервний процес навчання, змін та росту.

65.Іноді мені здається, що я зробив(ла) все в моєму житті, що було потрібно.

66.Багато днів я прокидаюся пригнічений(а) з думками про те, як я прожив(ла) своє життя.

67.Я знаю, що можу довіряти своїм друзям, а вони знають, що можуть довіряти мені.

68.Я не з тих людей, які піддаються соціальному тиску думати або діяти певним чином.

69.Мої спроби знайти вид діяльності і стосунки, що задовільняли б мене, були досить успішними.

70.Мені приносить задоволення бачити, як мої погляди змінюються, «дорослішають» з роками.

71.Мої цілі в житті є для мене швидше джерелом задоволення, ніж причиною для розчарування.

72.У минулому були зльоти і падіння, але в цілому я б не став(ла) нічого міняти.

73.Мені складно по-справжньому відкритися, коли я спілкуюся з оточуючими.

74.Мене непокоїть те, як люди оцінюють вибори, зроблені мною в житті.

75.Мені складно розпланувати своє життя так, щоб мене це влаштовувало.

76.Я давним-давно перестав(ла) намагатися поліпшити або змінити щонебудь в своєму житті.

77.Мені приємно думати про те, чого я досяг(ла) у житті.

78.Коли я порівнюю себе з друзями і знайомими, мені приємно усвідомлювати, ким я є

79.Ми з друзями співпереживаємо проблемам один одного.

80.Я оцінюю себе відносно того, що я вважаю за важливе, а не за цінностями, які вважають важливими оточуючі.

81.Я зміг створити свій власний спосіб життя, що найбільше відповідає моїм перевагам.

82.Правильно кажуть, що старого пса не навчиш новим трюкам.

83.Зрештою я можу з упевненістю сказати, що моє життя небагато чого варте.

84.У всіх людей є певні недоліки, але, здається, у мене недоліків більше, ніж у інших.

Додаток И

Анкета учасника дослідження

Інструкція: «Мене звати Величко Рената Валеріївна. Я аспірант та викладач кафедри загальної та соціальної психології ДНУ імені Олеся Гончара. Для своєї дисертації я проводжу дослідження, спрямоване на вивчення того, яку роль у подоланні складних життєвих ситуацій відіграють уявлення людини про інтелект та особистість. Запрошую Вас взяти участь! Всі отримані мною дані будуть оброблятися суворо конфіденційно, згідно усім етичним принципам психодіагностики. Але Ви також можете самостійно зашифрувати своє ім'я, вказавши, наприклад, псевдонім, букву або цифру. З повагою до Вас».

1. Ваше ім'я / псевдонім: _____
2. Ваша стать: _____
3. Ваш вік: _____
4. Ваш сімейний стан:

• перебуваю у шлюбі/стосунках
• не перебуваю у шлюбі/стосунках

5. Ваша професія або сфера освітньо-професійної діяльності_____
6. Ваше місто проживання: _____
7. Як Ви розумієте або уявляєте собі різницю між ситуацією і складною життєвою ситуацією?
8. Які життєві ситуації, на Вашу думку, відносяться до складних? Які життєві ситуації Ви вважаєте складними?
9. Чи перебуваєте/переживаєте Ви зараз складну життєву ситуацію?

- Так
- Ні

Додаток І

Кінцеві центри кластерів

	Кластер			
	1	2	3	4
Zscore (Інкрементальність)	0,39087	-1,56432	-,34152	,87435
Zscore (Нарощуваний_інтелект)	,40365	-1,18444	-,43455	,73061
Zscore (Збагачувана_особистість)	,23422	-1,44245	-,28268	,94509
Zscore (Потреба_в_самозмінах)	-,79464	-,56360	,46740	,92018
Zscore (Здатність_до_усвідомл_самозмін)	-,77479	-,47718	,46716	,83594
Zscore (Віра_в_можливість_самозмін)	-,64554	-,18993	,34861	,61835
Zscore (Можливість_самозмін)	,53120	-,08178	-,55935	,00496

Рис. 11.1. Кінцеві центри кластерів за шкалами методик К. Двек та «Потенціал самозмінювання»

ANOVA

	Кластер		ошибка			
	Середній квадрат	ст.св.	Средний квадрат	ст.св.	F	Значимість
Zscore (Інкрементальність)	68,471	3	,542	388	117,431	<,001
Zscore (Нарощуваний_інтелект)	56,325	3	,572	388	98,430	<,001
Zscore (Збагачувана_особистість)	70,551	3	,462	388	152,632	<,001
Zscore (Потреба_в_самозмінах)	66,859	3	,491	388	136,231	<,001
Zscore (Здатність_до_усвідомл_самозмін)	59,473	3	,548	388	108,548	<,001
Zscore (Віра_в_можливість_самозмін)	34,826	3	,738	388	47,160	<,001
Zscore (Можливість_самозмін)	24,649	3	,817	388	30,165	<,001

Рис. 11.2 Результати однофакторного дисперсійного аналізу (ANOVA) між кластерами за шкалами методик К. Двек, МВПУ та «Потенціал самозмінювання»

ANOVA

		Сума квадратів	ст.св.	Середній квадрат	F	знач.
Конфронтація	Між групами	4087,884	3	1362,628	5,794	<,001
	Всередині груп	94144,480	388	242,640		
	Всього	98232,364	391			
Дистанціювання	Між групами	2150,087	3	716,696	1,759	,154
	Всередині груп	119204,533	388	307,228		
	Всього	121354,620	391			
Самоконтроль	Між групами	2601,807	3	867,269	2,382	,069
	Всередині груп	103070,225	388	265,645		
	Всього	105672,031	391			
Пошук_соц_підтримки	Між групами	4316,578	3	1438,859	63,644	,095
	Всередині груп	121610,195	388	313,428		
	Всього	125926,773	391			
Прийняття_відповідальності	Між групами	1869,973	3	623,324	45,643	,403
	Всередині груп	60803,382	388	156,710		
	Всього	62673,355	391			
Втеча	Між групами	1693,991	3	564,664	82,073	,173
	Всередині груп	183455,989	388	472,825		
	Всього	185149,979	391			
Планування	Між групами	18897,916	3	6299,305	63,764	<,001
	Всередині груп	101735,337	388	262,204		
	Всього	120633,253	391			
Позитивна_переоцінка	Між групами	30536,401	3	10178,800	66,921	<,001
	Всередині груп	108565,587	388	279,808		
	Всього	139101,988	391			

Рис. 11.3. Результати однофакторного дисперсійного аналізу (ANOVA) копінг-стратегій у кластерах імпліцитних уявлень та потенціалу самозмінювання

ANOVA

		Сума квадратів	ст.св.	Середній квадрат	F	знач.
Новизна	Між групами	183,131	3	61,044	2,669	,004
	Всередині груп	5269,275	388	13,581		
	Всього	5452,406	391			
Складність	Між групами	518,177	3	172,726	6,566	<,001
	Всередині груп	10060,371	388	25,929		
	Всього	10578,548	391			
Нерозвязність	Між групами	97,396	3	32,465	5,396	<,001
	Всередині груп	2558,849	388	6,595		
	Всього	2656,245	391			
Толерантність_до_н	Між групами	975,029	3	325,010	6,225	<,001
	Всередині груп	24658,430	388	63,553		
	Всього	25633,459	391			

Рис. 11.4. Результати однофакторного дисперсійного аналізу (ANOVA) за шкалами опитувальника «Виявлення толерантності до невизначеності» С. Баднера у кластерах імпліцитних уявлень та потенціалу самозмінювання

ANOVA

		Сума квадратів	ст.св.	Середній квадрат	F	знач.
Залученість	Між групами	4524,375	3	1508,125	26,468	<,001
	Всередині груп	22421,275	388	57,787		
	Всього	26945,651	391			
Контроль	Між групами	3154,164	3	1051,388	30,088	<,001
	Всередині груп	17177,058	388	44,271		
	Всього	20331,222	391			
Прийняття_ризику	Між групами	1377,156	3	459,052	18,097	<,001
	Всередині груп	9344,262	388	24,083		
	Всього	10721,418	391			
Життєстійкість	Між групами	25023,061	3	8341,020	32,423	<,001
	Всередині груп	109994,643	388	283,491		
	Всього	135017,704	391			

Рис. 11.5. Результати однофакторного дисперсійного аналізу (ANOVA) за шкалами тесту життєстійкості С. Мадді у кластерах імпліцитних уявлень та потенціалу самозмінювання

ANOVA

		Сума квадратів	ст.св.	Середній квадрат	F	знач.
Цілі	Між групами	3955,124	3	1318,375	24,818	<,001
	Всередині груп	16296,009	388	42,000		
	Всього	20251,133	391			
Процес	Між групами	1756,580	3	585,527	23,171	<,001
	Всередині груп	10856,499	388	27,981		
	Всього	12613,079	391			
Результат	Між групами	1788,914	3	596,305	20,080	<,001
	Всередині груп	10448,879	388	26,930		
	Всього	12237,793	391			
Локус_Я	Між групами	1652,774	3	550,925	16,046	<,001
	Всередині груп	6786,206	388	17,490		
	Всього	8438,980	391			
Локус_Ж	Між групами	1063,996	3	354,665	22,705	<,001
	Всередині груп	9739,838	388	25,103		
	Всього	10803,834	391			
Показник_СЖО	Між групами	48132,311	3	16044,104	106,818	<,001
	Всередині груп	205771,972	388	530,340		
	Всього	253904,283	391			

Рис. 11.6. Результати однофакторного дисперсійного аналізу (ANOVA) за шкалами тесту смисложиттєвих орієнтацій (СЖО) Д. О. Леонтьєва у кластерах імпліцитних уявлень та потенціалу самозмінювання

ANOVA

		Сума квадратів	ст.св.	Середній квадрат	F	знач.
Позитивні_відносини	Між групами	2227,889	3	742,630	10,915	<,001
	Всередині груп	22933,090	388	59,106		
	Всього	25160,980	391			
Автономія	Між групами	4586,208	3	1528,736	25,160	<,001
	Всередині груп	31896,014	388	82,206		
	Всього	36482,222	391			
Керування_середовищем	Між групами	2444,462	3	814,821	20,186	<,001
	Всередині груп	16070,671	388	41,419		
	Всього	18515,133	391			
Особистість	Між групами	9284,564	3	3094,855	49,020	<,001
	Всередині груп	23733,862	388	61,170		
	Всього	33018,426	391			
Цілі_в_житті	Між групами	8321,527	3	2773,842	42,675	<,001
	Всередині груп	26283,861	388	67,742		
	Всього	34605,388	391			
Самосприйняття	Між групами	2302,429	3	767,476	18,281	<,001
	Всередині груп	20121,816	388	51,860		
	Всього	22424,245	391			
Психологічне_благополуччя	Між групами	156368,108	3	52122,703	50,549	<,001
	Всередині груп	441950,739	388	1139,048		
	Всього	598318,847	391			

Рис. 11.7. Результати однофакторного дисперсійного аналізу (ANOVA) за шкалами тесту психологічного благополуччя К. Ріфф у кластерах імпліцитних уявлень та потенціалу самозмінювання

Кореляції

		Інкрементальність
Інкрементальність	Кореляція Пірсона	1
	знач. (одностороння)	
	N	392
Нарощуваний_інтелект	Кореляція Пірсона	-,091*
	знач. (одностороння)	,036
	N	392
Збагачувана_особистість	Кореляція Пірсона	,134
	знач. (одностороння)	,000
	N	392
Потреба_в_самозмінах	Кореляція Пірсона	,361**
	знач. (одностороння)	,000
	N	392
Здатність_до_усвідомл_самозмін	Кореляція Пірсона	,308**
	знач. (одностороння)	,000
	N	392
Віра_в_можливість_самозмін	Кореляція Пірсона	,213**
	знач. (одностороння)	,000
	N	392
Можливість_самозмін	Кореляція Пірсона	,373**
	знач. (одностороння)	,000
	N	392
Потенціал_самозмін	Кореляція Пірсона	,448**
	знач. (одностороння)	,000
	N	392

Рис. 11.8. Значення коефіцієнтів кореляції Пірсона між шкалами ШКАП та шкалами методики К. Двек «Опитувальник імпліцитних теорій і цілей навчання» та опитувальника «Потенціал самозмінювання» В. Р. Манукян, І. Р. Муртазіної та Н. В. Гришиної (N=30)

Статистика надійності

Альфа Кронбаха	N елементів
,647	4

Рис. 11.9. Показник внутрішньої узгодженості пунктів Блоку 1 ШКАП (когнітивна вісь)

Статистика надійності

Альфа Кронбаха	N елементів
,603	4

Рис. 11.10. Показник внутрішньої узгодженості пунктів Блоку 2 ШКАП (мотиваційна вісь)

Кореляції

		блок1	блок2
блок1	Кореляції Пірсона	1	,485**
	знач. (одностороння)		,003
	N	30	30
блок2	Кореляції Пірсона	,485**	1
	знач. (одностороння)	,003	
	N	30	30
інт	Кореляції Пірсона	,720**	,185*
	знач. (одностороння)	,000	,016
	N	30	30
особ	Кореляції Пірсона	,683**	,148**
	знач. (одностороння)	,000	,004
	N	30	30
потр	Кореляції Пірсона	,151	,653**
	знач. (одностороння)	,168	,002
	N	30	30
здат	Кореляції Пірсона	,123	,402**
	знач. (одностороння)	,083	,001
	N	30	30
вір	Кореляції Пірсона	,201**	,373**
	знач. (одностороння)	,083	,003
	N	30	30
можл	Кореляції Пірсона	,102*	-,361*
	знач. (одностороння)	,042	,010
	N	30	30
потенц	Кореляції Пірсона	,506**	-,624**
	знач. (одностороння)	,002	,000
	N	30	30

Рис. 11.11. Значення коефіцієнтів кореляції Пірсона між шкалами ШКАП та шкалами методики К. Двек та опитувальника «Потенціал самозмінювання» (N=30)

Количество

		ШКАП_Profile				
		,00	1,00	3,00	4,00	Всего
RealProfile	1,00	3	0	0	1	4
	2,00	0	5	1	0	6
	3,00	0	1	4	0	5
	4,00	2	0	0	13	15
Всего		5	6	5	14	30

Рис. 11.12. Таблиця відповідності реального кластерного профілю та профілю, визначеного за ШКАП (N=30)

Площа під кривою

Переменные результата проверки: блок1

Область	Стандартна помилка[a]	Асимптотичне знч.[b]	Асимптотичний 95% довірливий інтервал	
			Нижняя граница	Верхняя граница
,873	,047	,045	,689	1,000

a. В соответствии с непараметрическим предполоїжением

b. Нулевая гипотеза: = действительная площадь = 0,5

Рис. 11.13. Результати ROC-аналізу шкал ШКАП (когнітивна вісь)

Координати кривої

Змінні результати перевірки: блок1

Вірно, якщо більше чи дорівнює[a]	Чутливість	1-Специфічність
9,0000	1,000	1,000
11,0000	1,000	,667
11,5000	,000	,000
13,5000	,000	,000
14,5000	,000	,000
15,5000	,000	,000
16,5000	,000	,000

Рис. 11.14. Координати ROC-кривої для когнітивної шкали ШКАП (когнітивна вісь)

Площа над кривою

Переменные результата проверки: блок2

Область	Стандартна помилка[a]	Асимптотичне знч.[b]	Асимптотичний 95% довірливий інтерва	
			Нижняя граница	Верхняя граница
,817	,088	,018	,660	,963

a. В соответствии с непараметрическим предположением

b. Нулевая гипотеза: = действительная площадь = 0,5

Рис. 11.15. Результати ROC-аналізу шкал ШКАП (мотиваційна вісь)

Координати кривої

Переменные результата проверки: блок2

Вірно, якщо більше або дорівнює[a]	Чутливість	1-Специфічність
8,0000	1,000	1,000
9,5000	,941	1,000
10,5000	,765	1,000
11,5000	,000	,000
12,5000	,000	,000
13,5000	,000	,000
14,5000	,000	,000
16,0000	,000	,000

a. Наименьшее пороговое значение - минимальное наблюдаемое проверяемое значение минус 1, а наибольшее пороговое значение - максимальное наблюдаемое проверяемое значение плюс 1. Все остальные пороговые значения - средние двух последовательных упорядоченных наблюдаемых проверяемых значений.

Рис. 11.16. Координати ROC-кривої для когнітивної шкали ШКАП (мотиваційна вісь)

ANOVA

		Сума квадратів	ст.св.	Середній квадрат	F	знач.
Інкрементальність	Між групами	,152	4	,038	1,306	,267
	Всередині груп	11,246	387	,029		
	Всього	11,397	391			
Інтелект	Між групами	60,717	4	15,179	1,262	,284
	Всередині груп	4654,742	387	12,028		
	Всього	4715,459	391			
Особистість	Між групами	102,543	4	25,636	2,159	,073
	Всередині груп	4595,457	387	11,875		
	Всього	4698,000	391			

Рис. 11.17. Результати однофакторного дисперсійного аналізу (ANOVA) шкал «Інкрементальність» (МВІІУ), «Нарощуваний інтелект» та «Збагачувана особистість» за віковими групами

Критерій для незалежних вибірок

		Критерій рівності дисперсій Лівиня		t-критерій для рівенства середніх						
									95% довірливий інтервал для різності	
		F	знач.	т	ст.св.	знач. (двухсторонн я)	Середня різність	Середньоква дратична помилка різності	Нижня	Верхня
Інкрементальність	Припускаються рівні дисперсії	,015	,904	1,214	390	,226	,02795	,02303	-,01733	,07323
	Не припускаються рівні дисперсії			1,197	92,045	,234	,02795	,02334	-,01841	,07431
Інтелект	Припускаються рівні дисперсії	1,888	,170	1,134	390	,257	,53151	,46857	-,38973	1,45276
	Не припускаються рівні дисперсії			1,011	84,543	,315	,53151	,52592	-,51424	1,57726
Особистість	Припускаються рівні дисперсії	1,544	,215	,650	390	,516	,30452	,46822	-,61604	1,22507
	Не припускаються рівні дисперсії			,602	87,078	,549	,30452	,50580	-,70081	1,30984

Рис. 11.18. Результати порівняння шкал «Інкрементальність» (МВІІУ), «Нарощуваний інтелект» та «Збагачувана особистість» за статтю

Додаток Ї

UNIWERSYTET
IM. ADAMA MICKIEWICZA
W POZNANIU

ADAM MICKIEWICZ
UNIVERSITY
POZNAŃ

ZAŚWIADCZENIE

ВЕЛИЧКО РЕНАТА

RENATA VELYCHKO

OLES HONCHAR DNIPRO NATIONAL UNIVERSITY

BRAŁA UDZIAŁ W IV SZKOLE POLSKO - UKRAIŃSKIEJ
w dniach 14-19 września 2025 roku
(30 godzin)

prof. UAM dr hab. Mariusz Urbański
Dziekan
Wydziału Psychologii
i Kognitywistyki

dr Agnieszka Nowik

UAM/WPIK/2024-25/09/07

Додаток Й

Interdisciplinary College
IK 2026

Focus Theme:
Bridging Realities of Brains, Language, and Technology

Confirmation of Participation

This is to certify that

Renata Velychko

attended the Interdisciplinary College 2026

The Interdisciplinary College was held from March 13th to 20th, 2026 and the main topic was 'Bridging Realities of Brains, Language, and Technology'.

Maggi Savin Baden
(University of Oxford)

Marius Klug
(BTU Cottbus/Senftenberg)

Philipp Wicke
(Uni LMU, Uni BTU, AURYAL)